

# HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS  
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA  
HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA FOLYÓIRATA

XXIII. évfolyam

**2013/1. elektronikus lapszám**

**A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG  
ÉS AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG LEKTORÁLT FOLYÓIRATA**

**Felelős kiadó**

*Nagy László,*  
az MHTT elnöke

**A folyóirat szerkesztőbizottsága**

Elnök:

*Király László,*  
az MHTT alelnöke,

elnökhelyettes:

*Bertalan György*  
főszerkesztő.

A bizottság tagjai:

*Horváth István,*  
a szerkesztőbizottság örökös tagja.

Továbbá:

*Antal Erika,*  
*Besenyő János,*  
*Haig Zsolt,*  
*Kádas Géza,*  
*Kátai-Urbán Lajos,*  
*Kladek András,*  
*Szabó Péter,*  
*Siposné Kecskeméthy Klára,*  
*Ujházy László.*

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest, X.  
Hungária krt. 9–11.  
Tel.: 432-9000/29-684 mellék  
A mellék HM-vonalon  
közvetlenül hívható.

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

[hadtudomany@freemail.hu](mailto:hadtudomany@freemail.hu)

Internetcím:

[www.mhtt.eu](http://www.mhtt.eu)

Webmester:

Kovács László

**ISSN 1588-0605**

(online kiadásváltozat)

## **A lapszám szerzői:**

*Dr. Ács Tibor* ny. ezredes, az MTA doktora

*Balogh Péter* mk. ezredes

*Bányász Péter*, az NKE doktorandusza

*Dr. Bebesi Zoltán*, egyetemi adjunktus, PhD

*Bezdán Györgyi*, az NKE doktorandusza

*Dr. Dobák Imre*, PhD

*Hetzmann Diána Anna*, az NKE doktorandusza

*Dr. Király László*, az MHTT alelnöke, CSc

*Dr. Kiss Álmos Péter*, PhD

*Ligetvári Krisztina*, az NKE doktorandusza

*Lipusz Éva*, az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának mesterszakos hallgatója

*Magyar Ildikó* alezredes, az NKE doktorandusza

*Dr. Opál Sándor* ny. r. alezredes, CSc

*Orbók Ákos*

*Pataki János*

*Dr. Rácz Lajos* ny. ezredes, főiskolai tanár, PhD

*Dr. Resperger István* ezredes, az NKE Nemzetbiztonsági Intézet igazgatója, PhD

*Dr. Somkuti Bálint*, PhD

*Szegő László* dandártábornok, az NKE doktorandusza

*Sztankai Krisztián* főhadnagy, MH Civil-katonai Együtműködési és Lélektani Műveleti Központ, értékelő tiszt

*Tóth László*

*Dr. Varga Attila Ferenc* ezredes, a Honvédelmi Minisztérium Védelmi Hivatal vezetéstámogató igazgatója

*Varga Csilla*, az NKE doktorandusza

*Vizi Sándor*, az NKE doktorandusza

# HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG  
ÉS AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXIII. évfolyam

1. elektronikus szám

2013. JÚNIUS

## Tartalomjegyzék

### BIZTONSÁGPOLITIKA

Ligetvári Krisztina Magyarország vízbiztonsági problémái a világ- és az európai uniós tendenciák tükrében

Lipusz Éva A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete

Vizi Sándor A szuperhatalmak hidegháborús stratégiája, kilátások a kétpólusú világrend felbomlása után

### HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Ács Tibor Az MTA Hadtudományi Bizottság megalakulása és fejlődése

Szegő László A stratégiai kultúráról

### HUMÁNERŐFORRÁS-FEJLESZTÉS

Magyar Ildikó A katonai pályára irányítás rendszere 1975 és 1985 között

### KATONAI BIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK

Rácz Lajos – Bebesi Zoltán  
A nemzetbiztonsági oktatás tartalmi és formai változásai az NKE megalakulását követően

### KATONAI ÉS HADIJOG

Tóth László Változó tendenciák a köztársaságkori Róma katonai büntetőpolitikájában

### KATONAI MŰVELETEK

Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint  
Gerillaharc a betondzsungelben

Balogh Péter            Az Operation Unified Protector felderítő  
tapasztalatai

## KULTÚRAKÖZI KOMMUNIKÁCIÓ

Bezdán Györgyi        Etnikai ellentétek és határviták a posztszovjet  
Közép-Ázsiában

Hetzmann Diána Anna  
Az alkalmazott antropológia haszna  
a CIMIC-műveletekben

Sztankai Krisztián    A kulturális antropológia a terror elleni  
háborúban

Varga Csilla            A kulturális antropológia igénybevétele  
az Európai Unió szomáliai hadműveletében

## VÉDELEMGAZDASÁG

Király László – Pataki János  
Egy multinacionális nagyvállalat kritikus  
infrastruktúrájának illeszkedése a hazai  
(vertikális és horizontális) kritikus infrastruktúrákhoz

## FÓRUM

Bányász Péter – Orbók Ákos  
A NATO kibervédelmi politikája és kritikus infrastruktúra  
védelme a közösségi média tükrében

Dobák Imre            Illegális migrációs helyzet Görögországban

Opál Sándor            Emlékezés a második világháború alatti antifasiszta  
ellenállás lengyel és magyar katona hőseire

Orbók Ákos            Tudásalapon a létfontosságú infrastruktúra védelméért  
(tudósítás)

Rácz Lajos:            A változó Kína hatása a nemzetközi biztonságra

Varga Attila Ferenc    Pro és kontra a robotok és más, önműködő technikai  
eszközök katonai alkalmazásával kapcsolatban

Ligetvári Krisztina

## MAGYARORSZÁG VÍZBIZTONSÁGI PROBLÉMÁI A VILÁG- ÉS EURÓPAI UNIÓS TENDENCIÁK TÜKRÉBEN<sup>3</sup>

### **Rezümé:**

*Vízgazdálkodási szempontból Magyarország egyedülálló helyzetben van: ugyan jelentősek a hazai vízkészletek, ám igen sebezhetőek is, vízfolyásaink vízkészleteinek több mint 90%-a a határon túlról érkezik. A külföldről érkező vizekre épülő vízkészlet-gazdálkodás jelentős kockázattal jár.*

### **Kulcsszavak**

*víz-biztonság, természeti környezet, konfliktus*

Ligetvári, Krisztina

## WATER SECURITY PROBLEMS IN HUNGARY IN COMPARISON WITH EU AND WORLD TENDENCIES

### **Abstract:**

*Hungary has an exceptional case in reference to the water management: the country possesses considerable water resources however they are rather vulnerable and above that, 90% of them are originated from outside the country. Water-resource management that is based on water arriving from abroad has significant risks.*

### **Key words**

*water-security, natural environment, conflict*

Az alapprobléma, hogy az alvízi jellegből származó kitézettségünk nagy, tehát a felvízi országoktól vízkészlet tekintetében függő, elsősorban a vízhiányos időszakok esetén kiszolgáltatott helyzetben vagyunk. Ezért életbevágó, hogy az árvízi időszak többletének megőrzésére sürgősen megoldást találjunk a mind gyakoribbá váló vízhiányos időszakok csillapítása érdekében. A megoldásnak jelenleg nem technikai, hanem területhasználat-szervezési, tehát társadalmi korlátjai vannak. A szükséges alkalmazkodási folyamat – a környezeti biztonság javítása mellett – üzleti lehetőségeket is teremt. Tehát a veszély egyben lehetőség is.

Lehetőségeinket azonban nem használjuk ki kellőképpen. Az adottságainkból fakadó relatív vízbőségünk miatt még nem gazdálkodunk olyan tudatosan a meglévő készleteinkkel, mint a rosszabb földrajzi adottságokkal rendelkező országok és így a közvetett biztonsági kockázatok mértékét is alulértékeljük. Ezzel a kényelmes készletgazdálkodási hozzáállással ma a jövő lehetőségeinek megteremtése mellett megyünk el, amely felkészületlenségért a későbbi konfliktusok esetén ráadásul súlyos árat fogunk fizetni.

### **A globális tér**

A tradicionális biztonságfelfogásban a víz „soft-problémaként” kezelt kérdés. Ennek ellenére, még a realista gondolkodók is elismerik, hogy a víz akár fegyveres

---

<sup>3</sup> Köszönöm Ungvári Gábornak a cikk vízgazdálkodási vonatkozásainak kifejtéséhez nyújtott segítségét.

konfliktusok eszköze, vagy forrása is lehet, ily módon a „hard security” részét is képezheti. A klímaváltozás számos társadalmi és politikai mellékhatással jár, az ivóvízhiány előreláthatólag államok közötti és államokon belüli újabb konfliktusok forrása lesz a jövőben.

A környezeti szektort tekintve legélesebben minden bizonnyal az ivóvízzel, az ahhoz való hozzáféréssel kapcsolatban alakulnak ki a legélesebb konfliktusok a 21. században. Mára az emberi fogyasztásra alkalmas víz a stratégiai nyersanyagok sorába emelkedett. A víz a létfenntartás eszköze, melynek nincs alternatívája, hiába megújuló erőforrás, korlátozott mennyiségek állnak csak rendelkezésre, az államok közötti viszonyokban ez a kérdés nullaösszegű politikai játszmaként jelenik meg.

A probléma súlyosságát jól mutatják a statisztikák, melyek szerint jelenleg a Föld népességének 4–6 százaléka küzd vízhiányból adódó gondokkal, gazdasági okok miatt pedig további mintegy 14–16 százalék nem jut biztonságos ivóvízhez. Elsősorban a Közel-Keleten és Afrikában csaknem 1 milliárd ember él biztonságos ivóvízellátás nélkül, azok száma pedig, akik nem rendelkeznek megfelelő szennyvízelvezetéssel, 2–3 milliárdra tehető.

Az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottságának jelentése szerint a világ országainak 40 százaléka található a víz miatti ún. stressz-övezetben.<sup>4</sup> Évente 5–8 millió ember veszíti életét, és majd 300 millió betegszik meg szennyezett, fertőzött víztől. Az előrejelzések alapján várhatóan húsz éven belül közel 2,5–3 milliárd ember fog szenvedni olyan súlyos vízhiányban, amely a megélhetést veszélyezteti.

Mindez a „vízmenekültek” számának rohamos növekedését, ezzel kapcsolatban pedig a fegyveres konfliktusok számának növekedését eredményezi. A vízhiánnyal kapcsolatos legjelentősebb biztonsági fenyegetés tehát a vízhiány humánbiztonsági aspektusairól szól, amelyek jóval nagyobb valószínűséggel okozhatnak nemzeti és nemzetközi biztonsági fenyegetéseket.

Jóllehet, a vízkonfliktus alapvetően közel-keleti és afrikai probléma. Az említett térségekben zajló folyamatok következményei azonban Európát is direkt módon befolyásolják.<sup>5</sup> Előrejelzések szerint a Közel-Keleten és Afrikában a jövőben állandósulni fognak a víz miatti kisebb-nagyobb konfliktusok, az édesvízkészletek csökkenése és a szárazság miatt, és ezek eszkalálódása már Európára nézve is közvetlen veszélyt jelent. Ezért is kér Európa mind nagyobb beleszólást a Közel-Kelet ügyeibe, mióta az észak-mediterrán országok integrációjával földrajzi közelségbe került a közel-keleti régióhoz.

A vízellátás hosszú távon történő biztosítása alapvető célja és feladata bármely országnak. Másfelől: az egészséges ivóvíz hiánya továbbra is kirobbantója lehet helyi konfliktusoknak, melyek kiszélesedhetnek és átterjedhetnek Európába is. Tudósok, biztonságpolitikai szakértők az édesvizek állapotának problémakörét már nemzetbiztonsági kérdésként kezelik, és hangsúlyozzák, hogy néhány évtizeden belül az ivóvíz birtoklása regionális háborúk egyik kirobbantója lehet, és nem kizárt, hogy az évszázad vége felé egy újabb világháború okozójává válhat.

1950 és 2000 közötti időszakban közel megháromszorozódott a Föld népessége, miközben az édesvíz-készletek nem nőttek. Ebben az időszakban több

---

<sup>4</sup> Kb. 1000 m<sup>3</sup>/fő/év az a stressz-határ, amely alatt a vízgazdálkodás a készletek fizikai szűkössége miatt kezd igen nehézé válni.

<sup>5</sup> Például az illegális migráció (kényszeremigráció) tömegessé válásával, amit Málta vagy Spanyolország már ma is a saját bőrén érez, és ami magában hordozza az Európán belüli etnikai-kulturális konfliktusok kialakulásának veszélyét. (Az elmúlt években Nyugat-Európában fellépő etnikai konfliktusok a muszlim bevándorlók és a befogadó ország polgárai között nemegyszer az állampolgárok személyes biztonságát is veszélyeztető, fizikai erőszakra fordult át).

mint 450, vízhez kapcsolódó nemzetközi konfliktust jegyeztek fel, melyek közül 37 fordult át fegyveres harcra vagy robbantásokba.

Az éghajlatváltozás (a hőmérséklet növekedése, a szélsőségek gyakoribbá válása, a csapadék eloszlásának megváltozása) és az ebből adódó egyre nagyobb víz- és élelmiszerhiány veszélyeztetheti a globális (és helyi) élelmiszerbiztonságot is, drasztikusan növelheti a jelenlegi, mintegy 800 millió éhező létszámát. A víz- és az élelmiszer hiánya tehát elsősorban biztonsági kérdés, és nem pusztán szociális vagy gazdasági probléma.

Az egészséges ivóvíz hiányából adódó migráció a legérintettebb területek földrajzi közelsége okán elsősorban Európa felé irányul. Mindez pedig magával von olyan konfliktusforrásokat, mint az etnikai, kulturális, gazdasági, szociális feszültségek a helyi lakosság és a bevándorlók között. Az események alapján várható tendenciák azt mutatják, hogy a probléma nem áll meg Nyugat- és Dél-Európa határainál, így Magyarországnak is fel kell készülnie középtávon a kényszermigráció okozta „vízmenekültekre”.

Az alapproblémából fakadó közvetett konfliktus lehetőségeit csakis az alapvető probléma – lehetőség szerint helyben történő – kezelésével lehet megszüntetni, vagy legalább a kirobbanásuk veszélyét csökkenteni. Azaz a hátrányos helyzetű csoportok számára elsősorban helyben kell biztosítani a hozzáférést az életükhöz szükséges erőforrásokhoz. Az optimális megoldáshoz több (például ökológiai, társadalmi, technikai, gazdasági, politikai stb.) szempontot kell figyelembe venni. A megoldások része lehet még egy bizonyos, korlátozott migráció elősegítése. Ennek azonban oly módon kellene megvalósulnia, hogy az szervezeten történjék, és így a befogadó országokban ne okozzon a társadalmi ellátó rendszerekre nagy nyomást, illetve ne váltson ki nagy ellenállást.

Szerencsés lenne, ha hazánk aktívan részt venne ezen kihívásra való felkészülésben, és nem csak passzív szemlélőként, majd lehetséges elszenvedőként viszonyulna a problémához. Ebbe az irányba illeszkedik az a kezdeményezés, melyet Áder János köztársasági elnök az Egyesült Nemzetek Szervezete Fenntartható Fejlődési („Rio+20”) Konferencián terjesztett elő, miszerint 2013 őszén Magyarország kész világkonferenciát rendezni a víz témájában. Mindez azt bizonyítja, hogy a víz okozta biztonsági kihívásokat és kockázatokat Magyarország politikus elitje felismerte, és megfelelő súllyal kívánja kezelni. A probléma kezeléséhez azonban szükséges a minden tudományterület által megfogalmazott felvetéseket szintetizáló és ezen kihívásokra a megfelelő cselekvési terveket is tartalmazó stratégiai dokumentumok elkészítése, illetve a célzottan ezek végrehajtását koordináló intézményrendszer felállítása.

A fentiekből következik, miszerint az Európai Uniónak elemi érdeke, hogy stabilizálja szomszédságát, így megelőzve a nyersanyaghiányból, jelen elemzésben az édesvíz-hiányból fakadó biztonsági problémákat. Ez különösen igaz a földközi-tengeri térségre, illetve a tágabb értelemben vett Közel-Keletre. Ennek egyik fóruma az Unió a Mediterráneumért (UfM): a Barcelónai Folyamat, amelynek feladata az érintett térség (ti. az EU, illetve a Földközi tenger déli és keleti államai) együttműködésének és biztonságának megerősítése.

Európa déli határvidéke, a Mediterránium a világ egyik vízben legszegényebb régiója. Így az EU számára nem közömbös, hogy milyenek a térség országainak kilátásai, milyen konfliktus- és feszültségforrások (beleértve a vizet is) vannak közöttük, és melyek jelentenek kockázatot az EU jövője szempontjából. A térségben hat ország jelenleg is az 1000 köbméter/év/fő stressz határ alatt van, 2025-re pedig az összes ország e határ közelébe vagy alá fog kerülni. Az ivóvíz-ellátáson



túlmenően a problémát a mezőgazdasági termeléshez szükséges víz hiánya, illetve az ebből adódó fokozódó élelmiszer import-szükséglet jelenti.

A vízhiány és az aszály az Európai Uniót sem kíméli. Az EU-ban az elmúlt harminc évben ugrásszerűen megnövekedett az aszályok gyakorisága és súlyossága, az okozott veszteség 100 milliárd euró nagyságrendű. A legújabb tendenciák a vízhiány jelentős terjedésére utalnak kontinens-szerte. Miközben hirtelen áradásokra, elöntött part menti területekre, gleccserek és hótakarók visszahúzódására is fel kell készülni, Dél-Európában a vízhez való hozzáférés lesz a legnagyobb probléma. A hőmérséklet emelkedése előreláthatólag módosítani fogja a csapadékeloszlást, növeli a szárazság és az áradások gyakoriságát. Az európai folyók hőmérséklete a múlt század folyamán 1–3 Celsius fokkal emelkedett, ami kedvezőtlenül befolyásolja a víz emberi fogyasztásra való felhasználását a fertőző baktériumok számának megemelkedése miatt. Így pedig bonyolultabb és költségesebb módszerekkel kell kezelni az ivóvíznek szánt vizet a hálózatba juttatás előtt. Mindez az eddigieknél hathatósabb közösségi fellépést sürget.

Ez idáig az Európai Uniónak a minden ember számára szükséges egészséges ivóvíz-ellátás biztosítása érdekében tett erőfeszítései nem hozták meg a kívánt eredményt. Hiába született számos jogszabály, jelentés, ajánlás, program, az azokban foglaltak betartatása, a szankcionálás máig nem megoldott. A meglévő jogszabályok végrehajtásának elmulasztása így évente sok milliárd eurós költséget eredményez. Egységes nemzetközi szabályozás azonban nincs a kérdésben, illetve nem alakult ki intézményesült nemzetközi együttműködés a vízgazdálkodás tekintetében.

Jelenleg az EU vízpolitikájának célkitűzéseit és végrehajtási keretét mindenekelőtt a vízzel kapcsolatos európai jog összefoglaló dokumentuma: az ún. *Víz keretirányelv* adja meg.<sup>6</sup> A tagállamoknak 2012-ben kellett megkezdeniük azon intézkedések végrehajtását, amelyek szükségesek a vizek ún. „jó állapotának” eléréséhez, ennek határideje 2015 év vége. Igazodva a Víz keretirányelv végrehajtási menetrendjéhez, az Európai Bizottság összeállítja átfogó, az EU vízstratégiájára vonatkozó dokumentumát (Blueprint to Safeguard Europe's Water – Blueprint).

Az Európában is jelentkező másik, egyre inkább reális veszély a sivatagosodás. Az ENSZ 1992-ben a környezetről és a fejlődésről tartott Rio de Janeiro-i konferenciáján<sup>7</sup> hoztak határozatot a Sivatagosodás Elleni Küzdelemről szóló Egyezmény (UNCCD) megalkotásáról.

Magyarország a 47/1999. (VI. 3.) Országgyűlési Határozat alapján csatlakozott az UNCCD-hez, melynek kihirdetésére a 2003. évi CVII. törvénnyel került sor. A jelzett egyezményben megfogalmazott definíció szerint a sivatagosodás a különböző tényezők (ti. az éghajlat-ingadozások és az emberi tevékenység) okozta degradációt jelenti az arid, a szemi-arid és a száraz szub-humid területeken. Magyarország is érintett országnak számít, mivel területének nagy része a szemi-arid, illetve szub-humid éghajlati övhöz tartozik.

A NATO új stratégiai koncepciójában, amelyet a Szövetség 2010. november 19–20. között megtartott lisszaboni csúcsértekezletén fogadták el, már legalább megjelennek a környezeti és erőforrás-korlátok, egészségügyi kockázatok, éghajlatváltozás, vízhiány, növekvő energiaigény, mint lehetséges konfliktusforrások. Egy aktualizált, a jelen valós kihívásaira megfogalmazott válaszokat tartalmazó

<sup>6</sup> Az Európai Parlament és Tanács 2000/60/EK sz. irányelve *Az európai közösségi intézkedések kereteinek meghatározásáról a vízpolitika területén.*

<sup>7</sup> ENSZ Környezet és Fejlődés Világtalálkozó

európai biztonsági stratégiában is – összhangban a NATO új stratégiai koncepciójával – új típusú biztonsági problémaként meg kellene jelennie a nyersanyagok, az édesvíz korlátozott rendelkezésre állásának. Ezen biztonsági kockázatnak egy megújításra kerülő európai biztonsági stratégiába való nagyobb hangsúllyal történő beemelése, a probléma megoldása irányába tett hathatósabb lépésnek bizonyulhat.

### **Magyarország biztonságpolitikai kihívásai**

Különösen kiszolgáltatott helyzetben vannak vízbiztonsági szempontból a folyók alsó folyásánál elhelyezkedő országok, hiszen a felvízi államok sokszor elhasználják vagy elszennyezik a víz jelentős részét. Mindez erőszakos konfliktusok kialakulását eredményezheti, különösen abban az esetben, ha az alvízi ország katonailag erősebb a felvizinél. Az egyik legismertebb ilyen típusú potenciális válsággóc a Nílus körzete, ahol Etiópia és Szudán egyre több vizet használ el a katonailag erősebb, alvízi Egyiptom elől. Szudán és Etiópia annyira „elhasználja” a folyót, hogy Egyiptomnak már nem jut elég víz. Egyiptom már 1991-ben bejelentette, hogy kész katonai beavatkozás árán is megvédeni jogát a Nílus vizére.

Magyarország alvízi jellegből származó kitétsége nagy, tehát a felvízi országoktól vízkészlet tekintetében függő, meglehetősen kiszolgáltatott helyzetben vagyunk. Magyarországon ugyan jelentősek a hazai vízkészletek, ám igen sebezhetőek is, vízfolyásaink vízkészleteinek több mint 90%-a a határon túlról érkezik. Mindezt csak fokozzák a hegyvidéki vízgyűjtőkön található víztározók, amelyek a lefolyási viszonyokat jelentős mértékben megváltoztatják. Magyarország alvízi országgként számos esetben kénytelen elfogadni, hogy a felvízi ország csak egy minimális vízmennyiség továbbengedésére vállal garanciát. Legrosszabb a helyzet a Körösökön és a Berettyón, ahol mértékadó nyári kisvíz esetén Románia csak az élővíznek megfelelő vízhozam átadását garantálja, hasznosítható vízkészlet átadását azonban nem. A ténylegesen átfolyó víz ennél azért ugyan több, és a külföldi tározás következtében az utóbbi évtizedekben az országhatáron átlépő vízkészlet még növekedett is a garantált mennyiség felett, azonban erre hosszú távon nem lehet biztonsággal számítani. A mennyiség mellett ugyanakkor az éves eloszlás is egyre fontosabbá válik.

A környezeti biztonság terén hazánkra, földrajzi adottságainál fogva, fokozottan hatnak a Kárpát-medence szomszédos országaiban keletkező környezeti és civilizációs ártalmak, az árvizek mellett a vízszennyezés, valamint az esetleges katasztrófák. Az alvízi helyzet Magyarországot különösen érzékennyé teszi a kívülről érkező vízszennyezéssel (például ciánszennyezés, szentgotthárdi Rába-szennyezés stb.) szemben. A Tisza és a Túr vízminőségét alapvetően a határon túlról érkező vizek szennyezettsége (úszó szemét, nehézfém-szennyezés) határozza meg. A Krasznán a szerves, a Szamoson pedig majd' minden szennyezés jellemző, mely szintén a határon túlról érkező károsításokra utal. A Sebes-Körös vízminőségi problémáját ugyancsak az országhatáron túlról érkező vizek nehézfém-szennyezése okozza.

Az eddiginél határozottabb fellépés szükséges a kívülről érkező vízszennyezés konkrét kérdéseiben. A Körösök és a Maros kisvízi hozama a romániai, vagy az Ipolyé a szlovákiai vízkivételek következtében már most is alig jelent hasznosítható készletet Magyarország számára, a helyzet pedig tovább romolhat, kiterjedhet más folyókra is (Sajó, Hernád stb.).

A klímaváltozás miatt a Duna–Tisza köze, valamint a Tiszántúl az előrejelzések szerint az sivatagosodás felé tart, amiből az öntözéses művelés fejlesztése jelentheti az egyik kiutat. Magyarország alsószakaszos jellegéből következik a hasonló, alsószakaszi országokkal való érdekközösség az említett problémákkal összefüggésben (társágunkben ez Szerbiát, Romániát és Bulgáriát érinti). Ezen országokkal kapcsolatban a magyar külpolitika építhet a vízügyi kérdésekben fennálló érdekezésségre is.

Magyarország több, határon átnyúló, felszín alatti víztesten is osztozik más országokkal. Az ezekkel kapcsolatos mennyiségi és minőségi problémák megoldása csakis kétoldalú, illetve nemzetközi összehangolással valósítható meg.

A víztestek minősítése során is több olyan problémával találkozhatunk, amelyek esetében a közös, határokkal osztott víztestek, vagy a határon kapcsolódó víztestek jó állapotának elérése csakis valamelyik szomszédos ország saját, vagy Magyarországgal közös intézkedései révén lehetséges. Mindkét esetben fontos kérdés, hogy a szomszédos ország ismeri-e a problémát, illetve, ha EU tagország, az adott kapcsolódó víztest minősítése alapján beazonosítható-e a hazai minősítésnél figyelembe vett állapotrontó probléma, tervez-e intézkedéseket a számunkra fontos probléma kezelése érdekében, illetve tagország esetében mikorra kívánja a jó állapotot elérni.

A fentiek alapján lehet csak a hazai Vízügytő-gazdálkodási Tervben (VGT) meghatározni, hogy szükségesek-e kiegészítő intézkedések, vagy akár közös programok a jó állapot elérésére, illetve a tervezett intézkedések alapján mikorra tervezhető a jó állapot. A fentiek igénylik az érintett országok VGT-inek összehangolását és egyeztetését, hiszen ennek hiányában egy sor vállalásunk nem teljesíthető, a jó állapotot pedig csak hazai intézkedésekkel elérni nem lehet. Fentiekből jól látható, hogy az európai uniós kötelezettségeknek is csak abban az esetben tudunk megfelelni, ha a szomszédos országokkal megfelelő módon együtt tudunk működni, ellenkező esetben önhibánkon kívül kerülhetünk kötelezettségszegő helyzetbe. Ugyanakkor a közös kötelezettség kikényszeríthetősége lehetőség is a számunkra az érdekeink érvényesítésére, amit most nem használunk ki.

A külföldről érkező vizekre épülő vízkészlet-gazdálkodás tehát jelentős kockázattal jár, ugyanis eredményessége függ a külföldi vízhasználatoktól. Ezért kell a vízhiányos helyzetek kockázatát az árvízi időszak vízfeleslegével való ésszerű használatra alapozni. Ugyanis az árvizeket hely hiányában nem lehet a vízügytő felső részén tartani, míg az egykori ártereken hasznosíthatóak.

Az éghajlatváltozás felerősíti vízkészlet-gazdálkodásunk érzékeny pontjait. A területi és az időbeli szélsőségek fokozódnak, ez csökkenti a hasznosítható készleteket, és növeli a külföldről érkező vizek mennyiségével szembeni kiszolgáltatottságunkat. A várható éghajlatváltozás miatt csökkenő vízkészlet és a növekvő külföldi vízhasználat a jövőben komoly biztonságpolitikai kihívás elé állíthatja Magyarországot. Egy érzékletes példa a múltból, melynek hatása mai napig tart: a Duna hasznosításáról szóló vitákat a mai napig terheli a Bős-Nagymaros probléma elhúzódása.

Szemléletváltásra lenne szükség, ami már bizonyos szakmai körökben elindult, de még nem nyert elfogadottságot, azaz az árvizeket (nagyvíz) sem kellene csakis veszélyként felfogni, sokkal inkább meg kellene fogni, hogy a kisvízű kitétségségünket az adott időszakban és területeken csökkenthessük. A szakemberek már kidolgoztak erre számos új, hatékony megoldást a közelmúltban.<sup>8</sup>

---

<sup>8</sup> Láng István akadémikus szerint például a talaj víztározó kapacitását kell kihasználni, nagyobb területen szétteríteni és beszivároztatni a vizet a talajba.

Biztonságpolitikai szempontból kétszeresen is hátrányos lenne számunkra például olyan felmerült elképzelés, hogy a Kárpátokban épüljenek tározók. Hosszabb távon és komplexebben kellene gondolkoznunk, mert az édesvíz megfelelő mennyiségének rendelkezésre állása minden ország, így Magyarország számára is nagy kihívás, komoly biztonságpolitikai kérdés lesz a jövőben.

A magyar helyzet kettőséget jól mutatja az alábbi indikátorokban megjelenő ellentmondás: a jólétet leginkább gazdasági mutatókkal mérjük; a vízellátás szempontjából a jólét mérőszáma az egy főre jutó víz mennyisége köbméterben vagy tonnában. Egy olyan ország, ahol az évente egy főre jutó víz mennyisége 1700 köbméter, már vízben gazdag országnak számít, hiszen kényelmesen tudja fedezni mezőgazdasági, ipari és lakossági vízszükségletét, e szint alatt azonban már gondok jelentkezhetnek. Amennyiben az évente egy főre jutó víz 1000 köbméter alá süllyed, az embereknek vízhiánnyal kell szembenézniük (ld. a már említett ún. stressz határ), továbbá, ha évente kevesebb, mint 500 köbméter jut egy főre, akkor az már krónikus vízhiány. Ezen a szinten az emberek már a hidrológiai szegénység áldozatai, nincs elég vizük az élelmiszertermeléshez, és a legegyszerűbb higiéniai szükségleteiket sem tudják kielégíteni.

Magyarországon az egy főre jutó vízkészlet közel 12 000 m<sup>3</sup>/év, az egyik legmagasabb érték a kontinensen, aminek alapján vízben gazdag országnak tarthatjuk magunkat. Ez azonban csalóka, mert a kis vízfolyás-sűrűség miatt a vízbőség csak a nagy folyók közvetlen környezetében lévő területekre érvényes. A víz mesterséges szállítása az egyik legköltségesebb művelet. A hazai lefolyás alapján valójában átlagosan csupán 600 m<sup>3</sup>/fő/év készlettel rendelkezünk (ennél sokkal kedvezőtlenebb a helyzet az Alföldön, a Homokhátságon vagy a Nyírségben), ez az egyik legkisebb érték a kontinensen. Tehát valójában vízhiányos ország vagyunk, minden csepp vizet meg kellene tartanunk.

Ebből következően, a nem kellően tudatos vízfelhasználásunk miatt a feltételek romlása esetén ténylegesen kialakulhatnak, sőt már ki is alakultak hazánkban egyes helyeken kritikus vízhiányos helyzetek. A világ legtöbb országában már az egyik legégetőbb megoldandó feladatként állnak a különböző vízzel kapcsolatos problémákhoz, sebességváltás és szemlélet váltás szükséges hazánkban is annak érdekében, hogy tudatosan alakíthassuk ennek az adottságunknak az értékteremtését, és ne csak mások hasznosítási tevékenységéhez adjunk terepet. Van elegendő vizünk, és hozzá ökológiai teljesítmény növelésére alkalmas területünk – melyben nagy lehetőségek rejlenek –, de ez még nem egy triviális együttállás.

Magyarországon a relatív vízbőség ellenére tehát ki kellene alakítani a víz hatékony felhasználásának szabályozórendszerét és felügyeletét, a víz hasznosítását – pontosan az erőforrás hosszú távú megőrzése érdekében – gazdasági szempontok mentén is kell szabályozni, úgy, ahogy ott teszik, ahol már nincs elég rendelkezésre álló mennyiség. Ezzel lehetne megteremteni az újabb és újabb hasznosítási lehetőségek feltételeit, egy hatékony intézményi szinten, amihez tudás-összekapcsolásra van szükség a vízzel foglalkozó valamennyi szakértő terület tekintetében.

2012. február 21-én hatályba lépett Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiája.<sup>9</sup> Ebben első alkalommal szerepelnek a Magyarországot érintő biztonsági kihívások, fenyegetések között a vízzel kapcsolatos problémák (33. pont). Ez már egyfajta szemléletváltást mutat magával a problémával szemben, azonban nem

---

<sup>9</sup> A Kormány 1035/2012. (II. 21.) határozata.

foglalmaz meg iránymutatást, és az éghajlatváltozás biztonságpolitikára gyakorolt hatása sem kap kellő súlyt. Az éghajlatváltozás, illetve a víz kérdésében további stratégiai anyagok elkészítésére van szükség, amelyek a nagy valószínűséggel bekövetkező válságokra is forgatókönyveket foglalmaznak meg.

Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája<sup>10</sup> is említi a vizet, mint biztonsági problémát. Ez előrelépés a megelőző, 2009-es változathoz képest. A felülvizsgált Katonai Stratégiában ez a kérdéskör azonban még mindig nem jelenet meg kellő súllyal, a konkrét katonai, biztonsági intézkedéseket e dokumentumban sem fejtették ki az egyes biztonsági kockázatok, veszélyek esetleges bekövetkezésének esetére.

Mindenképpen ki kell emelni azonban a honvédség azon tevékenységét, hogy az Alföld közel 200 településén jelenleg katonák osztják az ivóvizet a helyi víz egészségügyi értéket meghaladó arzéntartalma miatt. Hazánkban az ivóvízbázisok egy része geológiai adottságából fakadóan természetes eredetű arzént tartalmaz. Az ivóvíz arzéntartalmának határértéke eddig 50 mikrogramm/liter volt, viszont az uniós jogharmonizáció keretében a határértéket nemrég szigorítanunk kellett 10 mikrogramm/literre. Így közel 200 kistelepülésen a csapvíz arzéntartalma nem felel meg az uniós előírásoknak, ezeken a helyeken a kormánzatnak meg kell oldania arzén-mentesítő víztisztító berendezések telepítését. Kísérleti jelleggel – új szabadalom alapján – a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alatt kifejlesztettek egy víztisztítót, arzénmentesítőt. A víztisztítás ugyanis "katonai képesség" is, hiszen például műveleti területen fontos, hogy tiszta ivóvizet kapjanak a katonák. Jelenleg tehát az érintett (főleg dél-alföldi) kistelepüléseken tartálykocsikból kapnak ivóvizet az ott lakók.

Középtávon tehát a klímaváltozás okozta jövőbeni vízhiány miatt fennáll a veszélye súlyosabb mértékű konfliktusok kialakulásának is. Hosszú távon (a XXI. század második felétől), amikor a jelenlegi előrejelzések alapján világméretű kritikus édesvíz-hiánnyal számolhatunk, nem zárható ki akár erőszakos konfliktus bekövetkezése sem szomszédjainkkal. Ebből következik, hogy az egészséges ivóvízért folytatott „harc” nem tekinthető pusztán utópiának. Mindezt megelőzendő meg kell őrizni Magyarországon a mai kedvezőbb helyzetet, és sokkal tudatosabban kell a rendelkezésre álló forrásokat használni, beleértve a források megőrzését és az újratermelődéssel feltételeit.

### **Jövőbeni lehetőségek, kibontakozási irányok**

A fenti megfontolások miatt Magyarország csatlakozott az ENSZ keretében működő *Víz barátai csoport*hoz, melynek célja volt a víz hangsúlyos megjelenítése az Egyesült Nemzetek Szervezete Fenntartható Fejlődési Konferenciáján. Hazánk támogatta azt a kezdeményezést, hogy a csúcstalálkozón döntsenek a vízre vonatkozó globális fenntarthatósági célok kidolgozásáról, és Magyarország egyben jelezte, hogy kész vezető szerepet vállalni ebben a munkában. Magyarország azt szeretné, ha a fenntartható fejlődési célok között lenne egy, amely kifejezetten a vízügyekkel foglalkozna.

Ebbe a magyar politikába illeszkedik bele az Áder János köztársasági elnök által előterjesztett azon terv, mely szerint 2013 őszén Magyarország kész a témában konferenciát („Rio+20” konferencia) szervezni az ENSZ égisze alatt. (Az ENSZ két

---

<sup>10</sup> A Kormány1656/2012. (XII. 20.) határozata.

éve nyilvánította alapvető emberi jognak az egészséges, iható ivóvízhez és az alapvető higiéniéhez való hozzájutást.)

A tervbe vett konferencia segíthet felhívni a figyelmet a magyar vízügy, víztisztítási technológia, a vízgazdálkodással, szennyvízkezeléssel kapcsolatos, a határon átnyúló, integrált vízgazdálkodási együttműködés területén szerzett komoly tapasztalatokra, tudásra.<sup>11</sup> A világkonferencia a biztonsági kérdések megvitatása mellett gazdasági célok érvényesítésére is jó alkalom lenne.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

A Bizottság Zöld könyve a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai gazdasági és Szociális bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Alkalmazkodás az éghajlatváltozáshoz Európában – Az uniós fellépés lehetőségei {SEC(2007) 849} /\* COM/2007/0354 végleges \*/ Az Európai Közösségek Bizottsága,Brüsszel, 29.6.2007 <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0354:HU:NO> T Letöltés ideje: 2012. szeptember 06.

A magyar EU-elnökség prioritásai

[http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/2011\\_eu\\_elnokseg/prioritasok](http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/eu/2011_eu_elnokseg/prioritasok)  
/ Letöltés ideje: 2012. szeptember 04.

Az aszály kezelésének hosszú távú koncepciójáról (konzultációs anyag)

<http://www.kormany.hu/download/7/0a/90000/Aszalystrategia.pdf> Letöltés ideje: 2012. szeptember 04.)

Az Európai Parlament 2008. október 21-i állásfoglalása az Európai Unió és az éghajlatváltozás által leginkább sebezhető szegény fejlődő országok közötti, éghajlatváltozás elleni globális szövetség kiépítéséről (2008/2131[INI])

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0491+0+DOC+XML+V0//HU> Letöltés ideje: 2012. szeptember 06.

Az Európai Unió Duna Régió Stratégiája (DRS)

<http://www.danube-region.eu/> Letöltés ideje: 2012. szeptember 05.

A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Az erőforrás-hatékony Európa megvalósításának ütemterve. Európai Bizottság, COM (2011) 571 végleges, Brüsszel, 2011. 09. 20. p. 27

<http://eur->

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0571:FIN:HU:PDF/](http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0571:FIN:HU:PDF/) Letöltés ideje: 2012. szeptember 06.

Biztonságpolitikai Szemle, Corvinák – 1. A biztonsági kihívások új felfogása, Az új típusú biztonsági kihívások új elméleti keretben. Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület

[http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module\\_id=4&cid=1/](http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=1/) Letöltés ideje: 2012. szeptember 06.)

Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy- EU Water Framework Directive (Az Európai Parlament és a Tanács 2000/60/EK

---

<sup>11</sup> Például arra, hogy a magyar hadsereg világszínvonalú víztisztító berendezése már többször bizonyította hatékonyságát. Az eszköz alkalmas arra, hogy édesvízből, brakkvízből, tengervízből és vegyi-, sugár- vagy biológiailag szennyezett vízből ivóvizet állítson elő. 2002-ben, a NATO prágai csúcstalálkozóján hazánk módosította a NATO-nak addig tett felajánlásait. Az új felajánlások között nagymértékű víztisztító kapacitás kialakítása is szerepelt. Ennek következményeként 2004. szeptember elsejével megalakult a víztisztító század Szentesen, mely új nagyobb teljesítményű berendezésekkel lett felszerelve.



Irányelve 2000. október 23. a vízpolitika terén a közösségi fellépés kereteinek meghatározásáról) EUR-Lex 32000L0060

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0060:EN:NOT>

Letöltés ideje: 2012. szeptember 06.

Dr. Gáspár Tamás, CSc: A stratégiaalkotás új módszertani kihívásai. A gazdaságelemzés módszerei. ECOSTAT 2008/I. szám. Budapest, 2008. november, ISBN: 978-963-235-217-6, ISSN: 1419-4007

A secure Europe in a better world - European security strategy – Brussels 12 December 2003

Glied Viktor: Afrikai vízproblémák. In. Vízkonfliktusok – Küzdelem egy pohár vízért.

Glied Viktor (szerk.), Publikon Kiadó, Pécs, 2009. ISBN 978-963-88332-9-7

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája

[http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035\\_2012\\_korm\\_határozat.pdf/](http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf/)

Letöltés ideje: 2012. szeptember 07.

Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája

[http://www.kormany.hu/download/d/05/c0000/2012\\_1220\\_NKS.PDF/](http://www.kormany.hu/download/d/05/c0000/2012_1220_NKS.PDF/)

Letöltés ideje: 2013. január 19.

Nováky Erzsébet: A jövőkutatás módszertana stabilitás és instabilitás mellett. Jövőelméletek 10. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Jövőkutatási Kutatóközpont, Budapest, 2003

Nováky Erzsébet: Jövőkutatás a XXI. században. Jubileumi tanulmánykötet I. Czabán János professzor 70. születésnapjára, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc 2005., ISBN 963 661 692 2, pp. 360–363.

RIO+20 Conference on Sustainable United Nations Development

<http://www.uncsd2012.org/> Letöltés ideje: 2012. augusztus 27.

Tények és tévhitek az ivóvíz arzéntartalmáról és annak egészségügyi hatásáról:

Magyar Víziközmű Szövetség

[http://www.maviz.org/tenyek\\_es\\_tevhitek\\_az\\_ivoviz\\_arzentartalmarol\\_es\\_anna\\_ege](http://www.maviz.org/tenyek_es_tevhitek_az_ivoviz_arzentartalmarol_es_anna_ege)

szegugyi\_hatasarol Letöltés ideje: 2013. január 20.

UN Water (2009): Water in a Changing World. The United Nation's World Water Development Report 3, UNESCO Publishing, Earthscan, Paris

[http://www.unesco.org/new/en/natural-](http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/water/wwap/wwdr/wwdr3-2009/)

[sciences/environment/water/wwap/wwdr/wwdr3-2009 /](http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/water/wwap/wwdr/wwdr3-2009/) Letöltés ideje: 2012. szeptember 06.

Water around the Mediterranean. A special report by Revolve on WATER in association with the Union for the Mediterranean, Union for the Mediterranean 2012.

<http://issuu.com/revolve-magazine/docs/water-mediterranean> Letöltés ideje: 2012. szeptember 07.

Ismét az arzénről. Vízinform.hu. Az on-line hírügynökség

<http://www.vizinform.hu/oldal.php?page=1#arzen> Letöltés ideje: 2013. január 20.

Lipusz Éva:

## A KOLLEKTÍV BIZTONSÁGI SZERZŐDÉS SZERVEZETE

*„A jövőbe vezető utat csakis a múlt alapos ismeretében tűzhetjük ki: az emberiség mindig elkövetett hibáiból okul.”<sup>1</sup>*

Leonyid Leonov

### **Rezümé:**

A Szovjetunió felbomlása után a posztszovjet térségben biztonsági vákuum keletkezett. A szovjet utódállamok a civilizált szétválást a Független Államok Közössége létrehozásával kívánták lebonyolítani, a katonai-biztonsági együttműködés céljából pedig 1992-ben aláírták a taskenti szerződést, vagy más néven Kollektív Biztonsági Szerződést. Az évek során a közös célok és kihívások szorosabbra fűzték a tagok közötti kapcsolatot, amely 2002-ben a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetében intézményesített formát öltött, és azóta jelentős fejlődésen ment keresztül.

### **Kulcsszavak:**

Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete, Független Államok Közössége, posztszovjet térség, katonai együttműködés.

## THE COLLECTIVE SECURITY TREATY ORGANIZATION

### **Abstract:**

After the collapse of the Soviet Union, security vacuum appeared in the postsoviet space. The USSR's successor states wanted a civilised disunion with the help of the Commonwealth of Independent States. For military security cooperation, they signed a treaty, the Collective Security Treaty in Tashkent in 1992. Due to their common aims and challenges, the members have developed close relations, and they established a new organization, the Collective Security Treaty Organization in 2002 and during the last years the CSTO passed through a remarkable development

### **Key words:**

Collective Security Treaty Organization, The Commonwealth of Independent States, postsoviet space, military cooperation.

A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (a továbbiakban: KBSZSZ), egy olyan posztszovjet térségen belüli, katonai és biztonságpolitikai csoport, amely 2012 őszén ünnepelte alapításának tizedik évfordulóját. A jelen tanulmánynak nem célja a több mint hatvanévnnyi fejlődéstörténetével mára globális feladatvállalásra is képes NATO, valamint a tíz éve szervezetté alakult KBSZSZ hatalmi súlyának összehasonlítása. Utóbbi azonban létrejötté és jövőbeni perspektívája miatt mindenképpen figyelmet érdemel a biztonságpolitika globális színterén.

---

<sup>1</sup> [http://www.citatum.hu/szerzo/Leonyid\\_Leonov](http://www.citatum.hu/szerzo/Leonyid_Leonov) (Letöltés dátuma: 2012. 11. 01.)



Ahhoz, hogy megértsük, milyen történelmi előzményei voltak a KBSZSZ megteremtésének és milyen biztonsági garancia-deficit hívta életre, előbb időben tekintsünk vissza a Szovjetunió felbomlásának körülményeire.

## Előzmények

Az 1985-ben a szovjet pártfőtitkári székbe kerülő Mihail Gorbacsov újító, modernizációs elképzelései túlnőttek szülőatyjukon és elsőként gazdaságilag tették lehetetlenné a rendszer további működését. Gorbacsovnak köszönhetően újraindultak a fegyverzet-leszerelési tárgyalások az Amerikai Egyesült Államokkal, ami véget vetett a „kishidegháború” éveinek. A két superhatalom vezetőjének 1989. december 2–3. között, Máltán tartott csúcstalálkozóján a szovjet pártfőtitkár kijelentette, hogy a Szovjetunió nem avatkozik be többé a kelet-európai országok belügyeibe és nem gördít akadályt a Szovjetuniótól való elszakadásuk elé. Ez elindította azt a folyamatot, aminek következtében a szovjet befolyási övezet országai egymás után váltak ki a szovjet szocialista blokkból és nyilvánították ki függetlenségüket.

A rendszerváltás folyamatában úttörő szerepe volt Lengyelországnak és Magyarországnak egyaránt. A békés forradalmak szele viharoként söpört végig a térségen és szabad választások zajlottak. Történelmi fordulópontot jelentett az újraegyesülő Németországban a hidegháborús jelképpé vált berlini fal leomlása is 1989. november 09-én. 1991. február 25-én, Budapesten aláírták a Varsói Szerződés katonai szervezetének megszűnését, amely április 1-jén lépett hatályba. A szervezet politikai szárnyának működése hivatalosan 1991. július 1-jén ért véget.

Gorbacsov ekkor még hitt abban, hogy ha a kelet-közép-európai befolyásukat el is veszítették, a Szovjetunió eszménye és a kommunista párt vezető szerepe még átmenthető az új korszakba is. Ez az álom nem tartott sokáig, mert maga a Szovjetunió is bomlásnak indult. Elsőként a balti államok váltak ki az unióból, majd sorra következtek a többiek, egészen Üzbegisztán 1991. december 26-i kilépéséig.<sup>2</sup>

Az 1991 nyár végi Gorbacsov elleni, sikertelenül végződött puccskísérlet politikailag is végképp szétbomlasztotta a rendszert. Egyidejűleg végleg semmivé foszlott a Szuverén Államok Uniója létrehozásáról szóló terv.<sup>3</sup>

1991. december 25-én Mihail Gorbacsov a karácsonyi televízióadásban lemondott a Szovjetunió elnöki posztjáról. Ezzel a végső momentummal a Szovjetunió gyakorlatilag megszűnt létezni és a több évtizedes hidegháborús korszak is lezárult.

Arra minden utódállam vezetői számíthattak, hogy a kiválás nem fog könnyen menni. A hirtelen jött szabadság ugyanis nagyfokú bizonytalansággal is párosult, hiszen az egyre inkább globálissá váló világunkban számtalan kihívással szemben már önállóan kellett fellépniük. Ez volt az egyik oka annak, amiért többen nem is akartak teljesen megválni az őket összekötő hatalomtól.

<sup>2</sup> A 15 utódállam függetlenedési folyamata a következőképp alakult: Örményország (1991. 08. 23.), Azerbajdzsán (1991. 08. 30.), Fehéroroszország (1991. 08. 25.), Észtország (1991. 05. 08.), Grúzia (1991. 04. 09.), Kazahsztán (1991. 12. 16.), Kirgizisztán (1991. 08. 31.), Lettország (1991. 08. 21.), Litvánia (1990. 03. 11.), Moldova (1991. 08. 27.), Oroszország (1991. 12. 12.), Tádzsikisztán (1991. 09. 09.), Türkmenisztán (1991. 10. 27.), Ukrajna (1991. 08. 24.), Üzbegisztán: (1991. 12. 26.).

<sup>3</sup> Eszerint az államok az addigi autonómia helyett szuverén államokként működtek volna tovább, ám mindezt egy Moszkva központú föderáció és a közös védelmi és biztonsági határok megtartásával együtt képzelték el. Ld. Dalos György: Gorbacsov – Ember és hatalom. Napvilág Kiadó 2011, 11–28. p.

Maga Oroszország is hatalmas változással volt kénytelen szembenézni mind politikai, mind gazdasági és társadalmi téren. A belső folyamatok rendkívül sok problémát hoztak felszínre és mindez egy időre elvonta figyelmét az utódállamok sorsáról.

Arról is gondoskodnia kellett az új orosz vezetésnek, hogy hatalmas védelmi rendszereit kivonja az immáron szuverén államok területéről. Újra kellett definiálni azt is, hogy megváltozott hatalmi potenciálja függvényében hova pozicionálja magát az Oroszországi Föderáció a nemzetközi közösségben. Mindeközben nem szabad elfelejtenünk, hogy egy olyan állam kívánta magát demokratikus rendszerként felépíteni, amely a történelme során még soha nem szerepelt a demokráciák sorában.

### **A Független Államok Közössége**

A Szovjetunió megszűnésével egy olyan hatalmas biztonsági vákuum keletkezett a térségben. Megszűnt a Szovjetunió közös hadserege is, a szuverén államoknak önálló védelmi rendszert kellett felépíteniük.

Az átmenetet előkészítése és az egykori tagállamok közti további együttműködést biztosítása céljából 1991. december 8-án az Oroszország, Ukrajna és Belarusz létrehozták a Független Államok Közösségét (FÁK), ezzel kinyilvánították a Szovjetunió nemzetközi jogi értelemben vett megszűnését is. 1991. december 21-én az Alma-Atában (Kazahsztán) készült jegyzőkönyv aláírásával kilenc szovjet utódállam csatlakozott az új szövetséghez.<sup>4</sup>

A szövetségbe tömörült országok államfőinek tanácsa 1993. január 22-én fogadta el a FÁK Alapokmányát, amit Moldova csak 1994-ben, Türkmenisztán 2000-ben ratifikált, Ukrajna viszont a mai napig sem. A FÁK ma 11 tagot számlál.<sup>5</sup>

A Szovjetunió szétesése és a Varsói Szerződés az 1991-es felbomlása akár azt is jelenthette volna, hogy többé nincs szükség katonai tömbökre, hiszen a hidegháborús szembenállás már a múlté, a szervezetek létrejöttének okai megszűntek. Ám a NATO, mint a világ nyugati felének katonai szervezete, tovább működött. A szuperhatalmi szembenállás megszűnt, hiszen a Szovjetunió darabjaira hullott, a romjain létrejövő új államok – köztük Oroszország – pedig regionális hatalmi státuszba zuhant.

A világszerte zajló konfliktusok az új korszak kezdetével sem oldódtak meg. Sőt, még több válsággóc alakult ki, amely a NATO-t működésének, szervezeti struktúrájának, valamint feladatrendszerének újrafogalmazására készítette s ez a transzformációs folyamat a mai napig tart. Az orosz vezetés azonban már az önállóvá válás kezdetén, 1991-ben csatlakozott a felek közötti párbeszédet elősegítő Észak-atlanti Együttműködési Tanácshoz<sup>6</sup> és a NATO–orosz kapcsolatrendszer később további szervezeti keretekkel bővült.

A posztszovjet térségben keletkezett biztonsági vákuum és a NATO fennmaradása arra ösztönözte az érintett államokat, hogy letegyék a saját védelmüket biztosító új szövetség alapköveit.<sup>7</sup>

---

<sup>4</sup> A FÁK térségből a Baltikum három állama: Észtország, Lettország és Litvánia maradtak ki véglegesen, amelyek nem is tekintik magukat szovjet utódállamnak.

<sup>5</sup> Türkmenisztán 2005 óta megfigyelői státusszal társult tagjai a szervezetnek, Grúzia pedig a 2008-as háború után döntött a kilépés mellett.

<sup>6</sup> 1997-ben Euro-atlanti Partnerségi Tanácsá alakult át.

<sup>7</sup> Szatmári László: A NATO–Oroszország Tanács.

Ld. [http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008\\_elektronikus/2008\\_e\\_11.pdf](http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_11.pdf) (Letöltés dátuma: 2013. 04. 09.)

## **A Kollektív Biztonsági Szerződés**

A szomszédos államok, illetve az azonos geopolitikai szubrégióba tartozó országok sokkal inkább engedtek az egymással szembeni nézeteltéréseiknek, ellenséges érzéseiknek és bizalmatlanságuknak, mintsem annak, hogy bármilyen hatékony és hosszú távon is működőképes szövetségben lépjenek fel az orosz dominancia ellen.

A térség külpolitikai szétválásának folyamatát jelezte, hogy az 1990-es évek folyamán mindinkább megjelent az orosz állami retorikában az az irányvonal, miszerint Moszkva létfontosságú érdekszférájának tekinti a posztszovjet térséget (más néven a „közel külföldet”), melynek határain belül bizonyos politikai előjogokra is igényt tart. Az előjogokra főként azért tartott igényt Moszkva, mert a széthullás után kirobbanó konfliktusokban nagyrészt orosz békefenntartó csapatok vállaltak szerepet, amely megterhelte az egyébként is nehéz helyzetben lévő orosz gazdaságot. A helyzet mára sem sokat változott abból a szempontból, hogy az orosz haderő csapatainak jelentős része jelenleg is a „közel külföldet” országaiban állomásozik. Fontos megemlíteni, hogy a Szovjetunió felbomlása és a 15 utódállam létrejötte után a szovjet haderő szétszórta, a már független országok területén maradt. Ezeket Oroszországnak vissza kellett szállítania és gondoskodni a biztonságos elhelyezésükről. Több országban maradt Moszkvának katonai támaszpontja.

Az Oroszországi Föderáció, Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán és Örményország képviselői 1992. május 15-én Taskentben Kollektív Biztonsági Szerződés (KBSZ) néven megállapodást kötöttek, amely a későbbi szervezet alapjául szolgált. (A dokumentumot sokszor taskenti szerződésként is emlegetik.) A szerződéshez 1993-ban előbb Azerbajdzsán (szeptember 24.), majd Grúzia (december 9.), végül pedig Fehéroroszország (december 31.) is csatlakozott. A szerződés a ratifikációs eljárások befejeztével, 1994 áprilisában lépett hatályba. A Kollektív Biztonsági Szerződés kezdetben 5 évre szólt, amely lejártakor újabb 5 évvel meghosszabbítható.

A biztonsági és védelmi együttműködés kereteit lefektető megállapodás máig a FÁK-térség legkomolyabb kölcsönös kötelezettségeket kialakító államközi dokumentuma. A szerződés célja: egy egységes védelmi térség létrehozása által garantálni az aláíró államok biztonságát és szuverenitását mind a külső, mind a belső veszélyekkel szemben. Erre az újabb összefogó erőre azért is volt rendkívül nagy szükség, mert a függetlenedés után sok konfliktus bukkant fel újra a múltból, vagy azért, mert egyes területek, etnikumok nem alapíthattak önálló államot.

A résztvevők biztonságuk garanciáját azonban továbbra is az orosz rakétaerőben látták. 1993 decemberében létrehozták az ún. katonai együttműködési törzset, amelynek rendeltetése a szerződő országok vezérkarai tevékenységének összehangolása.

A Kollektív Biztonsági Szerződés 2. paragrafusa kimondja, hogy a részes államok bármelyikének biztonságát, vagy területi integritását fenyegető helyzetben azonnal működésbe lépnek az államközi konzultáció mechanizmusai. A 4. paragrafus garantálja, hogy amennyiben a szerződés bármely tagját agresszió érné, úgy a többi tagállam a támadás elhárításához szükséges minden segítséget megad, beleértve a katonai támogatást is. Ebből szintén érezhető, hogy ezek az alapelvek a NATO mintájára jöttek létre.<sup>8</sup>

A szovjet utódállamok hiába lettek volna már akkor is nyitottak a nyugati partnerekre, a Nyugat akkor még távol maradt a posztszovjet térség konfliktusaitól.

---

<sup>8</sup> [http://www.odkb.gov.ru/start/index\\_azbengl.htm](http://www.odkb.gov.ru/start/index_azbengl.htm) (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Ők csak az 1990-es évek közepétől jelentek meg a térségben és leginkább az USA képviselőiben. Ennek előkészítéseként 1994-ben elindították a NATO Békepartnerségi programját (Partnership for Peace), amely a széleskörű együttműködést hivatott erősíteni számos országgal, köztük a posztszovjet térséggel. A Szovjetunió széthullása után ez volt az európai biztonság megszilárdításának egyik keretrendszere, amely segítséget nyújtott a résztvevőknek a NATO-taggyá válás folyamatában, kapocsként szolgált a semlegességüket deklaráló államokkal, illetve a NATO-tagságra hosszabb távon aspiráló országokkal. Ennek köszönhetően lassan kirajzolódni látszott az a fajta elhatárolódás, amely néhány posztszovjet államot újra vagy továbbra is szorosan Oroszországhoz kötött, míg másokat inkább tisztos távolságtartásra, óvatosságra intett. Érdeemes megemlíteni, hogy az ekkoriban zajló délszláv válság kezelésénél 1995-től már az oroszok is kivették részüket a békepartnerségből eredő katonai és a diplomáciai feladatok végrehajtása terén.

### **A GUAM létrejötte**

A későbbiek folyamán néhány tagország elégedetlen lett a KBSZ által nyújtott biztonsági garanciával. 1997-ben Azerbajdzsán, Grúzia és Üzbegisztán nem járult hozzá annak meghosszabbításához, 1997 májusában pedig Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova létrehozták a Szervezet a Demokráciáért és Gazdasági Fejlődésért (GUAM) megnevezésű regionális képződményt.<sup>9</sup>

Az energetikai kérdések mellett a politikai érdekek is fontos szerepet játszottak a GUAM létrehozásában. A főként kereskedelmi, de katonai együttműködésre is törekvő GUAM-csoport szerette volna kikerülni az oroszokat a Kaszpi-tenger energiaforrásainak kiaknázása és exportálása során. A szerződő felek ezzel demonstrálták az oroszoktól való elszakadási szándékukat és érzékeltették a Nyugat felé mutató külpolitikai irányváltást. A GUAM azonban mára inkább kiüresedni látszik, mintsem hogy valódi ellenálló erőt testesítene meg az Európai Unió és Oroszország határán.

Érdeemes megemlíteni Üzbegisztán viszonyát ezekhez a szerződésekhez. A GUAM 1999 májusa és 2005 között az éppen Amerika-barát irányvonalat követő Üzbegisztánnal bővült ki s lett egy rövid időre GUUAM. Az üzbég hintapolitikát jól érzékelteti, hogy miután 2005-ben az USA és Karimov rezsimjének kapcsolata megromlott, rögtön kiléptek a GUUAM-ból és 2006 júniusától ismét a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetéhez csatlakoztak. Az iszlám Karimov vezette Üzbegisztán a saját bőrén is egyre erőteljesebben megtapasztalta az Afganisztán irányából érkező fenyegetés hullámain, amiben Moszkva biztonsági támogatásának hiányát látták bebizonyosodni. A politikai érdekek ütközésének és közeledésének állandó körforgását jelzi a nemzetközi életben, hogy néhány év elteltével Üzbegisztán és az USA már újra fontos szövetségesként köszöntötték egymást. Az afganisztáni helyzet stabilizálása érdekében az USA stratégiai támaszpontokat és logisztikai raktárakat kívánt létesíteni az országban, az üzbégeknek nyújtott pénzügyi és a katonai támogatásért cserébe. Ez az oroszok számára a befolyásuk és nemzetközi tekintélyük csorbulását jelentette volna. Karimov 2012. június 28-án felfüggesztette állandó tagságukat a KBSZSZ-ben s csupán társult tagok maradtak. Nem sokkal ezután azonban újabb fordulat következett, mert az amerikai lobbis gyengének bizonyult Karimov új külpolitikai stratégiája miatt, amelynek lényege, hogy semlegességüket deklarálva be kívánják tiltani a területükön lévő bármely katonai

---

<sup>9</sup> A szervezet megnevezése a négy tagállam: Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova országnevek kezdőbetűinek egymás mellé helyezéséből áll össze.

támaszpont működtetését. Így egyelőre az üzbég–amerikai katonai bázis továbbra is csak terv marad.

Hasonlóan élénk érdeklődést mutat az amerikai vezetés Közép-Ázsia egyéb országai iránt, ám a versengés azok megszerzéséért továbbra is folytatódik. Moszkva pedig, az USA lépéseinek ellensúlyozásaként, a kirgizekkel erősíti katonai szövetségét, ahol Atambajev elnök szerint az afgán kivonulással párhuzamosan, 2014-ben az amerikai bázis is bezárja kapuit. A demokratikus nagyhatalmak pedig újra és újra szemet hunynak a térség rezsimeiben zajló, emberi jogokat sértő folyamatok felett, ha vannak olyan célok az iszlám szélsőségeség és a terrorizmus elleni harc területén, amelyek stratégiai szinten magasabb prioritást élveznek.<sup>10</sup>

### **Az erős Oroszország stratégiája**

A válságos jelceni évek után 2000-tól a határozott fellépésű Putyin és Medvegyev „tandemének” kezébe került az orosz vezetés, akik megpróbálták minden területen dinamizmust hozni az Oroszországi Föderáció belső életébe és külső kapcsolatrendszerébe egyaránt.

Saját stabilizációjának megteremtését követően Moszkvának még fontosabbá vált a posztszovjet térséggel való integráció elmélyítése, erősítése és az orosz nagyhatalmi státusz visszaszerzése. Növelte a biztonságpolitikai egymásrataltság mértékét az is, hogy a világ erőviszonyai jelentős átrendeződésének lehetünk szemtanúi napjainkban, ahol az amerikai 9/11 terrortámadások után indított terrorizmus elleni háborúban már az oroszok is más színben tűntek fel.

Az USA – szembesülve saját sebezhetőségével – elismerően nyilatkozott az oroszok terrorizmus elleni harcáról, ami együttműködési lehetőséget is kínált a nyugati feleknek saját céljaik megvalósításához. A 2001-ben indított afganisztáni és a 2003-as, elhúzódó iraki háború mind inkább éreztette hatását, hiszen a szovjet utódállamoknak a háborús övezetekhez való közelsége nagy veszélyforrást jelentett és jelent ma is a térség egészére nézve.

Putyin a régi tekintély visszaszerzése érdekében – a katonai szövetség irányítása mellett – igyekszik a különböző gazdasági integrációs kezdeményezések által Oroszország gazdasági hatalmát és a FÁK-on belüli kohéziót is a lehető leghatékonyabb módon erősíteni.

### **A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete**

A Kollektív Biztonsági Szerződés lejártá remek alkalmat teremtett arra, hogy a katonai együttműködés területén is szorosabbra fűzzék a kapcsolatot. A csoport a szerződés 5+5 éves időtartamának letelte után intézményesült formában folytatta tovább működését. Így jött létre egy nyitott, kormányközi katonai tömbként 2002. október 7-én, a moldovai Kisinyovban a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ), amely 2003. szeptember 18-án lépett hatályba.

A KBSZSZ központjának a fehérorosz főváros, Minszk ad otthont, míg a katonai parancsnokság Moszkvában található. Tagjai: Fehéroroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszországi Föderáció, Örményország, Tádzsikisztán, Üzbegisztán (2012. június 28. óta csak társult tag).

---

<sup>10</sup> <http://www.honvedelem.hu/cikk/33132> (Letöltés dátuma: 2013. 04. 06.)

A KBSZSZ legfontosabb szerve a Kollektív Biztonsági Tanács, amelynek elnökségét a tagországok éves váltásban látják el. Félévente tartanak csúcstalálkozót a tagországok képviselői különböző szakértők és egyéb meghívottak bevonásával. A Védelmi Miniszterek Tanácsa a katonai-műszaki és védelmi kérdésekben, míg a Külügyminiszterek Tanácsa a külpolitikában lát el a konzultatív funkciókat, a koordinációért pedig az Állandó Tanács a felelős. A Parlamenti Közgyűlés előtt tárgyalják meg a szervezet számára fontos ügyeket, míg a szervezet arca maga a főtitkár (jelenleg Nikolai Bordyuzha).

2002-ben megalakult a NATO–Oroszország Tanács, amely újabb mérföldkövet jelentett a felek 1991 óta formálódó viszonyában. Az együttműködés mélyítésének háttérében az Amerikai Egyesült Államokat ért 2001-es terrortámadásokat találjuk, amely után az amerikaiak is más nézőpontból kezdték szemlélni az oroszoknak a két csecsen háborúban tanúsított magatartását. A párbeszédet biztosító fórumon a politikai elképzelések összehangolását, a globális biztonsági problémák kezelését és azok lehetőség szerinti megelőzését tűzték ki célul. Oroszország javuló NATO-kapcsolatai pedig döntő hatást gyakoroltak a saját regionális katonai szervezetük kooperatív biztonsági sikerére.

2004 decemberében a KBSZSZ megfigyelői státuszt kapott az ENSZ-ben és együttműködik az ENSZ Antiterrorista Bizottságával, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezettel (EBESZ), az Európai Unióval.



A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete  
hatáskörének kiterjedése

A kép forrása: <http://rt.com/news/csto-a-nato-for-the-east/>  
(Letöltés dátuma: 2012. 11. 10.)

Moszkva nem nézi jó szemmel a transzatlanti katonai szövetség keleti irányú terjeszkedését és az Európai Unió ún. Keleti Partnerség (Eastern Partnership) programját. Annak ellenére sem, hogy maga Oroszország is a NATO stratégiai partnere.

A KBSZSZ 2005-ben hajtotta végre Tádzsikisztánban a *Rubezs 2005* nagyszabású hadgyakorlatát. A FÁK és a KBSZSZ a 2006–2010-es időszakban kollektív biztonsági és katonai együttműködési programot valósított meg.

2007-ben megtörtént a Sanghaji Együttműködés Szervezetével (SCO) is a kapcsolatfelvétel, amelyben az Oroszországi Föderáció az egyik főszereplő. 2007 októberében békefenntartó erőket hoztak létre ENSZ mandátum alatt, amelyek olyan problémák ellen harcolnak, mint a terrorizmus, a migráció, a szervezett bűnözés és a kábítószer kereskedelem. Ez utóbbi területen a KBSZSZ jelentős sikereket



könnyvelhet el és kiterjedtebb együttműködést szorgalmazna az Afganisztánban állomásozó szövetségi erőkkel.

A különböző hadgyakorlatok és a szükséges felszerelések, haditechnikai eszközök jól demonstrálják az orosz hadiipari fejlesztések eredményeit és a KBSZSZ, mint regionális katonai csoport, remek lehetőségeket biztosít az oroszoknak a tagországokba irányuló fegyverexport lebonyolításához és volumenének növeléséhez. Az orosz haderő képességeinek kemény próbája volt a '90-es években zajló két csecsen háború és a 2008. augusztusi orosz–grúz háború. Ezek kétségeket ébresztettek a haderő felkészültségével szemben, a konfliktus orosz fél általi rendezése pedig erős nemtetszést és eltávolodást szült a nemzetközi közösségben.

Már a függetlenné válás óta elindult a haderő teljes körű átalakítása az oroszoknál, de a háborús tapasztalatok nyomására 2008-tól gyökeres haderőreformra, átfogó, hosszú távú hadiipari fejlesztésekre, valamint stratégiai átalakításokra került sor.

2009 februárjában megállapodást kötöttek a NATO-éhoz hasonló, mintegy tizennégyezer fős kollektív gyorsreagálású erő létrehozásáról, amely többségében orosz katonákból épülne fel.<sup>11</sup> Célja a terrorizmus elleni fellépés, valamint a természeti katasztrófákra és a külső fenyegetésekre való reagálás. A gyorsreagálású erők felállítása azonban nem a tervezett ütemben haladt.

Láthatjuk, hogy bár a hidegháborús nagyhatalmi szembenállás korszaka elvben már lezárult, a felek közötti kapcsolatot azóta is a rivalizálás-kooperálás kettőssége hatja át. A 2010 februárjában elfogadott új orosz katonai doktrínában is egyértelműen a NATO-bővítés szerepelt első helyen a katonai jellegű veszélyek sorában, mivel Ukrajna és Grúzia bizonytalan jövőbe helyezett NATO-tagsága és a NATO globális katonai szerepre törekvése erős ellenérzést vált ki a Moszkvában, valamint a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetében is. Az állandósult kettősséget jelzi viszont, hogy a doktrína későbbi pontjánál az együttműködő partnerek között is ott találjuk a NATO-t.

A Nyugat és Oroszország kapcsolatában a másik feszültségforrást a hosszú évekre visszanyúló európai rakétavédelmi rendszer terve generálja, melynek deklarált célja az európai térség védelmének biztosítása. Ezt Moszkva a maga ellen irányuló lépésként értelmezi a rakétavédelmi rendszer hatótávolsága miatt, míg a nyugati fél pusztán az iráni atomfenyegetés elleni védekezési vonalként tünteti fel.

Amikor Oroszország kinyilvánította azon szándékot, miszerint maga is részt kíván venni a rendszer építésében, a NATO ezt arra hivatkozva vétőzta meg, hogy Oroszország nem a NATO-tagja. Ez az oroszokkal való viszony elmérgesedéséhez vezetett, s a kelet-közép-európai telepítések is kudarcba fulladtak, miután Moszkva a lengyel- és csehországi tervek megvalósulása esetén aszimmetrikus válaszlépést helyezett kilátásba. Emiatt az amerikaiak a szárazföldi telepítések helyett egyre inkább a haditengerészeti megoldást preferálják.<sup>12</sup>

Ezek a problémák összehozzák a két tömböt és egyben állandó alkupozíció alapjául is szolgálnak a tárgyalások során. Az egyeztetések során több-kevesebb sikerrel folyamatosan próbálják közelebb hozni a különböző álláspontokat. A fenti területeken tapasztalt érdekellentétek pedig még inkább indokoltá teszik az oroszok

---

<sup>11</sup> A kontingens rendeltetése: a kaukázusi és a nyugati irányokból, illetve az Afganisztánból érkező fenyegetésekre való reagálás.

<sup>12</sup> Dr. Szternák Györgynek a Hadelmélet kurzus keretében 2013. 03. 27-én elhangzott előadása

szemében a posztszovjet térség önálló katonai szervezetét és képességeik fejlesztését.<sup>13</sup>

2011-től a KBSZSZ-gyakorlatok főként a közép-ázsiai térségben zajlottak és ma is éles harc folyik a terület katonai bázisaiért. 2011 júniusában a Csatorna – Nyugat különleges művelet keretében sikeres akciósorozatot hajtottak végre a drogkereskedelem megfékezése érdekében. Az afganisztáni szövetségesi erők utánpótlásában, logisztikai támogatásában fontos szerepet játszik a KBSZSZ, mert az oroszok biztosítják az Északi Szállítási Útvonalat.

A katonai képességek fejlődését mutatja, hogy 2012 szeptemberében a Kaukázus–2012 hadgyakorlat keretében az orosz csapatok sikeresen demonstrálták erejüket. A manőverekben több mint nyolcezer katona, 200 harci gép, 100 tüzérségi löveg és 10 hadihajó vett részt.

A NATO–Oroszország viszony kettősségét jelzi az is, hogy 2012 novemberében egyidejűleg kezdtek hadgyakorlatokba, melyek közül a közös gyakorlat „Éber égbolt” címen zajlott le. Ennek keretében a feltételezett légi terrorizmus ellen hajtottak végre feladatokat. A másik akció viszont a NATO keretein belüli Cyber Coalition 2012 fedőnevű manőver volt, ahol a kibertérségben Oroszország „játssza” az ellenfél szerepét a forgatókönyv szerint egy potenciális hackertámadás esetén.

Ugyancsak 2012 őszén a KBSZSZ csapatai Kazahsztánban tartottak békefenntartó gyakorlatokat, amelyek szintén az afgán oldalról várható fenyegetésekre készítik fel a térség országait. Ez egyben azt is jelenti, hogy a jövőben egyre inkább orosz haditechnika eszközökkel fegyverzik fel újra a tömb országait. Egyidejűleg jelentős anyagi támogatást is nyújtanak számukra, hogy ütőképes erőt jelenthessenek egy esetleges támadás esetén, amely lehet egy etnikai konfliktus, gerillaháború, iszlám terrorista hullám vagy radikális csoportok fenyegetése.

A legutóbbi csúcstalálkozó 2012. december 19-én, Moszkvában zajlott a tagországok államfői és a KBSZSZ főtitkára, Nikolai Bordyuzha részvételével. A csúcson egy 18 részes határozatcsomag került elfogadásra, azok között a 2020-ig megvalósítandó katonai együttműködés sarokkövei. A napirendi pontok között szerepelt a hűvös transzatlanti–orosz viszony rendezése, Üzbegisztán tagságának felfüggesztése, az afgán helyzet jövőbeni alakulása, a szervezet szerepe a NATO-erők elhúzódozó katonai csapatkivonásai után fellépő problémák kezelésében, az elmúlt években végbemenő arabvilágbeli változások, különösen a jelenlegi szíriai polgárháború régióra gyakorolt destabilizáló hatása. A KBSZSZ a kooperáció mélyítését javasolja a mind az EU, mind a NATO számára, ám mindketten óvatosan közelednek a felajánláshoz.

A posztszovjet térség, s benne Oroszország, mint a szuperhatalmi létét veszített regionális nagyhatalom, megkopott dicsőségét azáltal is igyekszik visszaszerezni, hogy a közvetítő szerepét vállalja magára a Nyugat és Ázsia között. Moszkva azért is teszi ezt okosan, mert tudja, a XXI. században a világpolitika figyelme egyértelműen Ázsiára irányul és látja, hogy a transzatlanti viszonyban a közös fellépést igénylő érdekegyeztetések során éppúgy éles ellentétek uralkodnak olykor a felek között, mint az Európai Unió egyes tagállamai közti vitákban.

Moszkva ebben a bonyolult, szövevényes rendszerben a hídszerepet igyekszik minél inkább kihasználni a saját érdekeinek érvényesítésére. Ha Putyin a hosszú távú stratégiai céljaik elérésének érdekében ügyesen taktikázik az őket

<sup>13</sup> [http://carnegieendowment.org/files/2010russia\\_military\\_doctrine.pdf](http://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf) (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)



körülvevő szövetségek között, és sikerül dominanciáját megőriznie a posztszovjet országokon belül, akkor a világ konfliktusainak katonai kezelésében ebben a kulcspozícióban egyre fontosabb feladatokat láthat el a jövőben a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete.

## Összegzés

Bár sokszor emlegetik a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetét a NATO ellenfeleként, alapvetően értelmetlen összehasonlítani a hat évtizede létező és folyamatosan fejlődő NATO-val egy, még javában formálódó intézményrendszerrel.

A NATO-t jellemző, egyenlő felek közötti belső viták, fejlődési folyamatok olykor gátolják a gyors válaszokat – ezzel ellentétben a KBSZSZ-en belüli orosz dominancia képes olyan meggyőző erővel hatni a szervezet működésére, amely lehetővé teszi a rugalmasságot és a közös védelmi feladatok teljesítését.

A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete csak az utóbbi években kezd jelentősebb tényezővé válni a nemzetközi közösség életében. Ennek ellenére érdemes komolyan venni, mert fontos szerepet játszhat a jövőben a posztszovjet régió belső konfliktusainak kezelésétől, az Iránhoz és Észak-Koreához fűződő feszült viszonyban való közreműködésen át, a NATO szövetségesi erők 2014-es afganisztáni kivonulása után a térség stabilizálásáig egyaránt.

Ahogy a hétköznapi életben, úgy a nemzetközi politikában is igaz, hogy a biztonsági percepció rendkívül fontos, mert minden megváltozhat egy pillanat alatt, legyen szó egy ország biztonságpolitikai helyzetéről, vagy a nagyhatalmak közötti viszony jellegéről. Egy biztos: bár Moszkva igyekszik minden téren visszaszerezni elveszített nagyhatalmi státuszát, ennél sok esetben erősebb érvnek bizonyulhat az, hogy a mai rendkívül összetett, globális konfliktusok és válságok kezelése terén csakis a különböző szerveződések együttes ereje hozhat előrehaladást és hosszú távú megoldást a béke és biztonság megteremtésében.

### FORRÁSOK:

[http://www.citatum.hu/szerzo/Leonyid\\_Leonov](http://www.citatum.hu/szerzo/Leonyid_Leonov) (Letöltés dátuma: 2012. 11. 01.)

[http://en.wikipedia.org/wiki/Post-Soviet\\_states](http://en.wikipedia.org/wiki/Post-Soviet_states) (Letöltés dátuma: 2012. 10. 29.)

Dalos György: Gorbacsov – Ember és hatalom. Napvilág Kiadó, 2011. 11–28. p.

Szatmári László: A NATO–Oroszország Tanács

[http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008\\_elektronikus/2008\\_e\\_11.pdf](http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_11.pdf) (Letöltés dátuma:

Collective Security Treaty Organization (CSTO)

<http://www.globalsecurity.org/military/world/int/csto.htm> (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

<http://www.nato-russia-council.info/en/about> (A NATO–Oroszország Tanács honlapja (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Uzbekistan withdraws from the CSTO once again

<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/eastweek/2012-07-11/uzbekistan-withdraws-csto-once-again> (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Dr. Szternák Györgynek a Hadelmélet kurzuson, 2013. 03. 27-én elhangzott előadása

First exercise of the CSTO Collective Rapid Reaction Force (CRRF)  
<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/eastweek/2009-10-21/first-exercise-csto-collective-rapid-reaction-force-crrf> (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Foreign Military Bases in Eurasia  
<http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI18.pdf> (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Tömösváry Zsigmond: Az európai rakétavédelmi rendszer – két nézőpontból.  
[http://mhtt.eu/hadtudomany/2012\\_e\\_Tomosvary\\_Zsigmond.pdf](http://mhtt.eu/hadtudomany/2012_e_Tomosvary_Zsigmond.pdf) (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Second chance for CSTO [http://russiancouncil.ru/en/inner/?id\\_4=406](http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=406) (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Russia's Relations with the CIS Countries: Outlook for 2020  
[http://russiancouncil.ru/en/inner/?id\\_4=1612#top](http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=1612#top) (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Central Asia Security Trends: Views from Europe and Russia  
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB1063.pdf> (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

A drogkereskedelem elleni harc segít az extrémizmus elleni harcban  
<http://hungarian.ruvr.ru/2011/07/07/52920770.html> (Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Hadgyakorlat Tádzsikisztánban <http://hungarian.ruvr.ru/2007/04/06/4574101.html>  
(Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

KBSZSZ-manőverek: Oroszország szövetségeseivel együtt védőpajzsot készít a Talibán ellen. [http://hungarian.ruvr.ru/2012\\_10\\_08/90568554/](http://hungarian.ruvr.ru/2012_10_08/90568554/) (Letöltés dátuma: 2012. 10. 28.)

"Kaukázus-2012": Putyin „kitűnőre” értékelte a hadgyakorlatot.  
[http://hungarian.ruvr.ru/2012\\_09\\_18/88597518/](http://hungarian.ruvr.ru/2012_09_18/88597518/) (Letöltés dátuma: 2012. 10. 25.)

ODKB: mobilis béketeremtés <http://hungarian.ruvr.ru/2010/12/10/36605466.html>  
(Letöltés dátuma: 2013. 04. 08.)

Sz. Bíró Zoltán: Oroszország visszatérése – kockázatok és lehetőségek. Külügyi Szemle, 2009/2. szám. 50–64. oldal

## A SZUPERHATALMAK HIDEGHÁBORÚS STRATÉGIÁJA, KILÁTÁSOK A KÉTPÓLUSÚ VILÁGREND FELBOMLÁSA UTÁN

### **Rezümé:**

A nemzetközi politika minden szereplője céltudatosan a saját érdekei következetes érvényesítésére törekszik. A morálisan jól hangzó jelszavak ellenére minden politikai törekvés mögött gyakorlatias célok húzódnak meg. A nemzetközi rendben a versengés természetes állapot. Napjainkban a világ nem az egységes világrend, hanem a többpólusú berendezkedés felé fejlődik. A multipoláris világrendben a hatalmi rivalizálás része a nemzetközi politikának. Ennek ellenére a világ működése nem lesz azonos az eddig megismert formákkal. A nukleáris fegyverek szerepe a nagyhatalmi státus szimbólumaként megmarad és az azokat birtokló államok száma is nőni fog. A ma ismert nemzetközi szervezetek szerepe valószínűleg tovább gyengül. A NATO jelenlegi formájában és politikai szerkezetében 1989-re betöltötte azt a funkcióját, amiért tulajdonképpen létrehozták és jelenlegi formájában nem összeegyeztethető az egységes Európa gondolatával. Egy külső hatalom által vezetett katonai-politikai szervezet keretein belül nincs önálló katonai képesség és saját védelmi képességek nélkül nincs valóban önálló politika. Egy állam, vagy államcsoport, amely e tekintetben egy másik hatalomra van utalva, alárendelt szerepet játszik.

### **Kulcsszavak:**

terrorizmus, állam, hadsereg, politika, politikai nyomás, hadviselés, háború, hidegháború, katonai cél, nemzetközi rend, stratégia, nemzetközi politika, katonai erőszak, stratégiai egyensúly, interkontinentális rakéta, helyi háború, egypólusú világrend, multipoláris világrend, katonai erőviszonyok, nagyhatalom, szuperhatalom, atomfegyver, támaszpont, földrajzi térség, stratégiaváltás.

Vizi, Sándor

### **THE STRATEGY OF THE COLD WAR SUPERPOWERS, PROSPECTS AFTER THE COLLAPSE OF THE BIPOLAR WORLD ORDER**

### **Abstract**

All actors of international politics seek purposefully to uphold their own interests consistent. Despite moral-sounding slogans, pragmatic political goals can be found behind all the efforts. In international order, competition is a natural state. Nowadays, the world is not a united global system, but also developing to a multi-polar arrangement. In the multi-polar world order, the rivalry of power is a part of international politics. In spite of this, the function of world will not be the same as the operation of previously known forms. The role of nuclear weapons remained as a symbol of great power status, and the number of possessive states will grow. Role of present international organizations are likely weaken further. By 1989, NATO, in its present form and political structure, reached the function, for it actually was created and in its current form could not be compared with the idea of a united Europe. Within the frameworks of a military-political organisation, led by an external political power, there is not an independent military capacity and real independent policy doesn't exist without own defensive capacities. A state or a group of states, which depends on another power, has a secondary importance.

### **Keywords:**

terrorism, state, army, policy, political pressure, warfare, war, military target, cold war, international order, strategy, international politics, military violence, the strategic balance, intercontinental missiles, local wars, unipolar world order, multipolar world order, military balance of power, great power, super power, nuclear weapons, base, geographic relevance, strategic change

Széleskörűen elterjedt vélemény, hogy a világ a nemzetek fölött álló magasabb erkölcsi értékek és a nemzetközi jog által meghatározott szabályok alapján működő egység felé halad. Történelmi tapasztalat, hogy a nemzetközi politikai rend a benne szereplő államok politikai, gazdasági és katonai erejének az egymásra gyakorolt hatásán alapuló rendszer, amelyben a meghatározó folyamatokat nem magasabb eszményeken alapuló elvek, hanem az aktuális erőviszonyok döntenek el.<sup>1</sup> Egy adott országnak a hatalmi hierarchiában elfoglalt helyét gazdasági és katonai ereje határozza meg.

A nemzetközi rend alapvető jellemzője, hogy egy megszerzett kedvező hatalmi pozíciót minden szereplő kizárólag a saját javára igyekszik kamatoztatni. A történelem során nem volt és valószínűleg nem is lesz olyan hatalom, amely pusztán nyers érdekeire hivatkozva támadott volna meg egy másik államot.<sup>2</sup> A harcoló felek mindig magasabb eszmékre hivatkozva, a szigorú erkölcsiség, esetleg az isteni elhivatottság szózatát zengve szállnak hadba, hogy a világgal és a saját országuk közvéleményével elfogadtassák az erőszak alkalmazásának szükségességét. Az ellenfél kulturális és politikai vagy vallási berendezkedése mindig rossz, míg a saját az örök igazságosságot, az isteni parancsot, a jogszerűséget testesíti meg. A nemzetközi politikai folyamatok elemzése és értékelése során azonban nem a politikai döntéshozók által gondosan kidolgozott propaganda szövegeket kell vizsgálni. Sokkal fontosabbak a gyakran csak a háttérben megfigyelhető gazdasági és politikai érdekek összevetése, valamint az ugyancsak a mélyben zajló folyamatok elemzése.

## A hidegháború korszaka

A második világháború utáni nagyhatalmi szembenállás kialakulásának okaira három fő magyarázat született: az oroszok a nyugati hatalmakat, közülük elsősorban az Egyesült Államokat, a nyugat a Szovjetuniót, más nézetek mindkét vezető nagyhatalmat együttesen teszik felelőssé. Az események vizsgálatakor elsősorban a Szovjetunió és az Egyesült Államok szerepét érdemes elemezni, mert e két nagyhatalom által követett egyoldalú, csak a saját érdekek érvényesítését célzó hatalmi politika vezetett a világ szétszakadásához. A háború utáni politikai rendezésre született megállapodásokat, a győztes hatalmak mindegyike a maga érdeke szerint értelmezte, és politikai törekvéseit kizárólag a saját céljai elérése érdekében, egyoldalúan alakította. A győztes országok mindegyike megpróbált önmaga számára „méltó” helyet kiharcolni az új nemzetközi rendszerben és mindegyik fél gátlástalanul felhasználta a rendelkezésére álló teljes politikai, gazdasági és katonai eszköztárat.

A hidegháború létrejöttéért tehát a négy győztes hatalom, bár nem azonos súllyal, de közösen felelős. E felelősségben hatalmi súlya és ambíciói miatt, a legnagyobb részt az egykori Szovjetunió és az Egyesült Államoknak kell vállalnia, mert egyedül e két hatalom volt olyan helyzetben, hogy kellő önmérséklettel a

---

<sup>1</sup> Glatz Ferenc: Osztrák semlegesség, Magyarország, nemzetközi erőter. História, XXVII. évfolyam 5. szám. 2. old.

<sup>2</sup> „... a nagyhatalmi érdekek érvényesítését a nagyhatalmak soha nem mondják meg nyíltan. Az államok politikai propagandagépezete különböző erkölcsi, a tömegek számára elfogadható érzelmi és oksági indoklásokat dolgoznak ki lépéseik elfogadtatásához.” Glatz Ferenc: Osztrák semlegesség, Magyarország, nemzetközi erőter, História, XXVII. évfolyam 5. szám. 2. old.

későbbi szembenállás kibontakozását megakadályozhatták volna.<sup>3</sup> A történetírás koronként és ideológiánként másként ítéli meg a történeteket, azonban kelet és nyugat politikai döntéshozói egyaránt sokat tettek azért, hogy előbb Európában, majd később a világban két vagy több (értelmezés kérdése) ellenséges tábor kialakulhatott és az egykori szövetségesek közötti viszony elhidegült.

Sokan a Truman-doktrína 1947. évi meghirdetését tekintik a hidegháború kezdetének. Valójában már 1945-ben látható jelei voltak a volt szövetségesek közötti ellentéteknek és komoly jelei voltak annak, hogy a világ újból szembenálló táborokra szakad.<sup>4</sup> Az újabb feszültség leglényegesebb okozójának a hagyományos politikai beidegződéseket és a nagyhatalmi viselkedésformákat tekinthetjük. Az egykori szövetségesek a háború után mélységes bizalmatlansággal méregették egymást és szinte azonnal saját politikai érdekeik mentén és a másik fél valós, vagy vélt fenyegetésének elhárítása érdekében kezdtek el cselekedni. Ezt támasztja alá H. Trumannak, az USA elnökének 1946. január 5-én Byrnes külügyminiszterhez írt levelének következő részlete: *„Nem kétséges számomra, hogy Oroszországnak szándékában áll, hogy megtámadja Törökországot és elfoglalja a Fekete-tengerből a Földközi-tengerbe vezető szorosokat. Hacsak Oroszország nem kerül szembe vasökölrel és erőteljes nyelvezettel, újabb háború van készülóban. Úgy gondolom, többé nem kell kompromisszumokat kötnünk... Belefáradtam a szovjetek pátyolgatásába.”*<sup>5</sup>

A világegés végére megmaradó két valódi nagyhatalom – az Egyesült Államok a Szovjetunió – versengése meghatározta az elkövetkező korszakot. A háború végétől a két nagyhatalom egymás iránti bizalmatlansága lassan politikai elhidegülésbe fordult át. Míg a nyugati szövetségesek Nyugat-Európa megtámadásától tartottak, addig a szovjetekben az USA atommonopóliuma, az Európára és Ázsiára kiterjedő amerikai megszállási övezetekben megvalósuló stratégiai bekerítettség keltett gyanakvást.<sup>6</sup>

A feszültség okait nem lehet kizárólag a szovjetek Európa megszállására irányuló szándékával magyarázni. Nem kell különösebb stratégiai éleslátás annak felismeréséhez, hogy egy olyan hadsereg, amelynek bázisát egy kivézet és teljesen lerombolt ország alkotta, nem háborúzhatott országa határaitól több ezer kilométerre az USA, Nagy Britannia és a maradék nyugati államok ellen. Bár az Európában álló szovjet szárazföldi katonai erő számszerűen valóban a legnagyobb volt e korszakban, de a hadseregek közötti számszerű különbség nem az Egyesült Államok katonai gyengeségét bizonyítja. A szovjet hadsereg technikai felszereltség, mindenekeelőtt a stratégiai légierő tekintetében messze elmaradt az Egyesült Államok katonai képességei mögött.<sup>7</sup>

Az USA egyrészt a légierőre, ezen belül a stratégiai légierőre alapozta katonai erejét, amelyet összekapcsolt az atomfegyver monopóliumának birtoklásából eredő

---

<sup>3</sup> „A hidegháború a négy nagyhatalom közös »vívmánya«. Ma már bizonyítható, hogy nemcsak a diktatórikus Szovjetunió, hanem a demokratikus Egyesült Államok is világhatalmi törekvései és ambíciói voltak.” Glatz Ferenc: *Osztrák semlegesség, Magyarország, nemzetközi erőter, História, XXVII. évfolyam 5. szám. 31. old.*

<sup>4</sup> John Lukacs: *A második világháború öröksége.* Budapest, 2011. Európa Könyvkiadó, 208–210. old.

<sup>5</sup> H. Trumannak, az USA elnökének 1946. január 5-én írt levele Byrnes külügyminiszterhez.

<http://www.tankonyvtar.hu/historia-1984-01/historia-1984-01-081013-1> Letöltve: 2011. 07. 8.

<sup>6</sup> Ormos Mária–Majeros István: *Európa a nemzetközi küzdötteren.* Budapest, 2003. Osiris Kiadó, 498. old.

<sup>7</sup> Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok Külpolitikájának története.* Budapest, 2000. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt., 229. old.

előnyökkel. Az amerikai fegyveres erőkön belül tehát hangsúly-eltolódások történtek és mértékadó körökben szó sem esett a hadsereg totális leépítéséről.

A nyugati hatalmak is tudatában voltak, hogy a Szovjetunió minden – elsősorban politikai téren megjelenő – nagyhatalmi törekvése ellenére állapotából és stratégiai helyzetéből adódóan 1945-ben, de a hidegháború egész története során sem vállalhatott újabb világméretű háborút.

Az 1945 júliusában végrehajtott atomkísérlet az Egyesült Államokat a hidegháború kezdeti szakaszában a világ első atomhatalmává tette. Politikai mozgásszabadsága, érdekérvényesítő képessége e fegyver birtokában jelentősen bővült. Az atomtítok birtoklása, valamint a lehetőség a fegyver gyártására és bevetésére, önmagában is kivételes pozíciót biztosított ebben a korszakban.

A kölcsönös bizalmatlanság, az egymás ellen irányuló konkrét politikai gazdasági és egyéb természetű lépések sorozata elvezetett egy félévszázadig tartó, világméretű szembenállás korszakához. A két szuperhatalom eltérő stratégiát követett céljai elérésére, ami eltérő gazdasági lehetőségeiből fakadt.

Az atomfegyver új fejezetet nyitott a hadviselésben, mert pusztító ereje gyökeresen átrendezte a katonai erőviszonyokat és megváltozatta az addig érvényes stratégiai alapelveket. A második világháború során a hadászati feladatokat a légiere, a haditengerészet, valamint a szárazföldi haderő oldotta meg. A nagyobb méretű katonai műveletek végrehajtásához az erők és eszközök hatalmas koncentrálására volt szükség. Az atomfegyver ellenben közvetlenül befolyásolta a stratégiai gondolkodást és sokáig úgy tűnt, hogy a háború elveinek a régi igazságai semmivé lettek. A szembenálló felek képessé váltak arra, hogy a hagyományos háborúra jellemző hosszas előkészületek nélkül is képesek legyenek gyors és végzetes csapást mérni ellenfelükre. Az atomfegyver a biztonsági kockázatokat, valamint az államok egymás iránti gyanakvását, az előző korszakok hagyományos katonai fenyegetéseihez képest a többszörösére fokozta. Az új fegyver léte radikális változást idézett elő a nemzetközi rendszer működésében is, mert a nagyhatalmak közötti konfliktusokat nem lehetett többé a nyílt háborús összecsapással megoldani. A két szuperhatalom ellentétes törekvései ezért gyakran regionális háborúk formájában ütköztek a világ stratégiai fontos földrajzi térségeiben.

A stratégiai berendezkedés a két nagyhatalom között kezdetben egyenlőtlenül alakult. Nehezen vitatható, hogy az Egyesült Államok a második világháború végétől törekedett potenciális ellenfele világméretű bekerítésére.<sup>8</sup> Az Egyesült Államok és a Szovjetunió viszonyát vizsgálva azt láthatjuk, hogy az USA – a stratégiai bombázók, valamint a modern haditengerészet képességeinek maximális kihasználására alapozva – támaszpontok rendszerével vette körül a szovjet tömböt és fokozatosan globális stratégiai bekerítést hajtott végre. 1948-tól kezdődően az ötvenes évek közepéig egész földrészekre kiterjedő, politikai-katonai szövetségek rendszerét építette ki (ld. OAS, NATO, CENTO, SEATO).

Az oroszok kezdettől fogva stratégiai hátrányba kerültek, mert a szovjet légiere nem állt azon a technikai szinten, hogy elérhette volna ellenfele területét és sokáig nem voltak olyan külföldi támaszpontjai sem, amelyek segítségével lerövidíthették volna a távolságokat. A Szovjetunió hagyományosan szárazföldi hatalomként egy bekerített tömbben helyezkedett el az eurázsiai szárazföldön, amelyet minden irányból támaszpontok rendszere vett körül. Régi recept szerint ütköző államok

---

<sup>8</sup>Magyarics Tamás: A helyi védelemtől a globális elkötelezettségig. Az Egyesült Államok biztonságpolitikájának története.

[http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a\\_helyi\\_vedelemtol\\_a\\_globalis\\_elkotelezettsegig\\_az\\_egyedul\\_allamok\\_biztonsagpolitikajanak\\_tortenete/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_helyi_vedelemtol_a_globalis_elkotelezettsegig_az_egyedul_allamok_biztonsagpolitikajanak_tortenete/) Letöltve: 2012. 04. 18.

gyűrűjével igyekezett magát körülvenni, ami a modern támadófegyverek korszakában legfeljebb a biztonság illúzióját nyújthatta.

A keleti tömb egy több mint 6000 támaszpontból felépített, stratégiai gyűrű közepén helyezkedett el, amelynek minden pontját elérhették a kör külső széléről indított USA bombázók. Ezzel szemben, az Egyesült Államok területét az „óceán pajzs”, az Atlanti és a Csendes-óceán, illetve a Jeges tenger hatalmas távolságai védelmezték. Légierője a repülőgép-hordozók és a támaszpontok rendszere révén elérhette az eurázsiai kontinens legmélyebb pontjait és a válaszcsepítés fenyegetése nélkül támadhatták a világ legtávolabbi területeit is.

Az ötvenes években a Szovjetunió nukleáris fegyverek tekintetében, sem volt mérhető az Egyesült Államokhoz. A koreai háború idején az amerikaiak 369 darab bevethető atombombájával szemben öt szovjet állt rendszerben.<sup>9</sup> Az USA képessé vált saját területének veszélyeztetése nélkül háborút és hangsúlyozottan atomháborút vívni a Szovjetunió ellen, míg a másik fél nélkülözötte a válaszcsepítés lehetőségét.

A fennálló valóságos erőviszonyokat tükrözte az USA a '40-es évek végétől a '60-as évek elejéig érvénybe lévő hivatalos stratégiája, amely a „tömeges megtorlás” nevet kapta. A dokumentum egyértelműen az atomfegyverek terén meglévő amerikai fölényt és azok korlátlan alkalmazásának a szándékát tükrözte.

A szovjet félnek a globális bekerítés állapotából két lehetősége kínálkozott a kitörésre:

- a. támaszpontok létesítése a bekerítés körén kívül,
- b. olyan technikai fejlesztések végrehajtása, amelyek semlegesítik vagy csökkentik a stratégiai bekerítés hatását,

Az interkontinentális rakéták, rendszerbeállítása helyreállította a két nagyhatalom közötti stratégiai egyensúlyt, mert az óriási földrajzi távolság többé nem jelentett védelmet.

Az egyenlőtlen stratégiai helyzetből a szovjetek más területeken is állandó kitörési kísérletekkel igyekeztek kiszabadulni. A szovjet expanzió – nem csekély amerikai felháborodást kiváltva – az 1950-es években a Közel-Keleten kezdődött, majd Indonéziában, Kubában, Afrikában és Dél-Amerikában folytatódott. Végül, a '60-as években egy hatalmas ütemű fejlesztés eredményeként, a szovjet hadiflotta is megjelent a világtengereken és az óceánokon.

A szovjet szándékokra az USA logikus reakciója a korlátozás és visszaszorítás volt. A két nagyhatalom egymás szándékát keresztező törekvései gyakran vezettek olyan, nem közvetlen konfrontációhoz, amely számtalan válsághelyzetet eredményezett a világ legkülönbözőbb pontjain.<sup>10</sup> A korszak legtöbb regionális fegyveres konfliktusában felfedezhető a szembenálló felek szuperhatalmi támogatása, de a konkrét háborút – gyakran polgárháborút – az adott térség népeinek kellett megszenvedniük.

---

<sup>9</sup> Niall Ferguson: A Világ Háborúja. (A gyűlölet évszázadának története) Gyula, 2008. Scolar Kiadó, 600. old.

<sup>10</sup> „Ez az ütközőzóna katonai, politikai, gazdasági s nem utolsósorban ideológiai szűrőként is működött. Ez az egyik magyarázata annak, hogy az USA különböző kormányzatai miért reagáltak szinte hisztérikusan az olyan, katonailag nem igazán számottevő fenyegetésekre, mint a Castro-rezsim kubai jelenléte vagy a Daniel Ortega vezette nicaraguai sandinista kormány létrejötte.” Magyarics Tamás: A helyi védelemtől a globális elkötelezettségig. Az Egyesült Államok biztonságpolitikájának története, [http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a\\_helyi\\_vedelemtol\\_a\\_globalis\\_elkotelezettsegig\\_az\\_egyedul\\_allamok\\_biztonsagpolitikajanak\\_tortenete/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_helyi_vedelemtol_a_globalis_elkotelezettsegig_az_egyedul_allamok_biztonsagpolitikajanak_tortenete/) Letöltve: 2012. 04. 18.

A kubai válság után az Egyesült Államok vezetése felismerte, hogy a *tömeges megtorlás* tovább már nem fenntartható, ezért bevezette a *rugalmas reagálás* doktrínáját. A felhalmozott atomfegyverek mennyisége már az 1960-as években messze meghaladta a szükséges mértéket, ezért létük inkább veszélyt, mint biztonságot hordozott. A háború ilyen feltételek között nem lehetett többé a politika eszköze, hiszen alkalmazói saját magukat is végveszélybe sodorták. E felismerés elvezetett a fegyverzetkorlátozási tárgyalásokhoz.

A háborús stratégia mellett a háború elkerülésének a stratégiája is megjelent tehát a politikai gondolkodásban. Ez volt az oka, hogy a szemben álló felek gondosan kerülték az egymás közvetlen érdekszférájába történő behatolást csökkentve a közvetlen konfliktus kitörésének a lehetőségét.

A változások következtében a rugalmas reagálás sem felelt meg a követelményeknek és az új stratégia *reális elrettentés* lett, amelyet 1971. március 9-én hirdettek meg. Legfontosabb vonása, hogy az Egyesült Államoknak olyan hadászati atomerőkkel kellett rendelkeznie, amelyek biztosították az ellenség garantált megsemmisítését, valamint a másfél háború elve alapján az Egyesült Államok hagyományos fegyveres erőinek képesnek kellett lenni megvívni egy háborút Európában, vagy Ázsiában és ezzel egyidejűleg megoldani „*kényes helyzetet bármely más helyen.*”

A nukleáris tervezők elgondolásaikat az atom-tengeralattjárók az interkontinentális ballisztikus rakéták és a hadászati bombázók képességeire alapozták. A rakétafegyverek tömeges rendszerbeállítása azt eredményezte, hogy a két szuperhatalom kölcsönösen kiszolgáltatottá vált a másik csapásával szemben. A hadászati rakétafegyverek globális és kölcsönös egyensúlya, valamint az ellenük való védekezésképtelenség elvezetett az erőegyensúly legfontosabb tényezőjéhez, nevezetesen a kölcsönösen biztosított megsemmisítés képességének az egyensúlyához. Azok a stratégiai elméletek, amelyek arra irányultak, hogy megtalálják a módját, hogyan lehet győztesen kikerülni egy atomháborúból nagyon veszélyes kísérleteknek bizonyultak.

Az önpusztító verseny a szuperhatalmak között a Szovjetunió kifulladásáig és összeomlásáig tartott. A reagani hadászati védelmi kezdeményezés stratégiájának új eleme (ti. a fegyverkezés felpörgetésével és magasabb szintekre történő kiterjesztésével gazdaságilag tönkretenni az ellenfelet) jól szimbolizálja az Egyesült Államok gazdasági fölényét a Szovjetunióval szemben és a fejlett gazdaság jelentőségét a pusztán katonai erővel szemben. A túlzásba vitt versengés eredményeként, a nyolcvanas évek közepére a szovjet birodalom válságba került. Sok más tényező mellett a stratégiai túlterjeszkedés és katonai túlköltekezés is bizonyosan hozzájárult a birodalom összeomlásához.

### **A kétpólusú világrend felbomlása utáni világ**

1989 végére a szuperhatalmak küzdelméből az Egyesült Államok került ki győztesen. Katonai ereje a legerősebb volt a világon és támaszpontjainak hálózata lehetővé tett bármilyen katonai beavatkozást a legtávolibb régiókban is.

A történelem során addig még nem tapasztalt helyzet alakult ki, mert egy nagyhatalom mindent felülmúló katonai és gazdasági erővel, globális érdekérvényesítési képességekkel maradt hatalmi ellensúly nélkül. A nemzetközi rend biztonsági szerkezete megváltozott, mert egy valódi hatalmi centrum maradt. Ebben az időben sokan gondolták, hogy a nagyhatalmi vetélkedés helyébe az USA



által vezetett egységes világrend lép. Az ezzel szemben jelentkező ellenállást átmeneti jelenségnek tekintették, amely késedelmet okozhat, de a lényegét nem akadályozhatja meg.

Egyes elemzők úgy gondolják, hogy a hidegháború után az amerikai vezetésben bizonytalanság alakult ki a hogyan tovább kérdésében, mert eltűnt az ellenség és vele a cél, amelynek érdekében mozgósítani lehetett az országot.<sup>11</sup> A hirtelen kialakult hatalmi pozíció egyszerre jelentett győzelmet és dilemmát. A hatalmi egyensúlyon alapuló struktúrában az első hatalomnak a békét és a stabilizációt is fent kell tartania az általa uralt térségekben. E feladat minden bonyolultságával és költségével együtt hirtelen világméretűvé tágult. A '90-es évek során a világ legkülönbözőbb térségeiben számtalan politikai, katonai és gazdasági problémát okozó feszültség és háborús konfliktus robbant ki, amelyek megoldása gyakran az USA-ra várt. E válságok kezelése nemcsak nehézkes és költséges, de sok tekintetben hasznos is volt az amerikaiak számára.

A hidegháború után – kimondva, vagy kimondatlanul – az amerikai stratégiai gondolkodásban is új korszak vette kezdetét. Az amerikai politika az 1990-es években az egypólusú világrend megszervezése és biztosítása felé mozdult el. Már ekkor megfigyelhető olyan stratégiai, politikai és gazdasági pozíciók megszerzésére irányuló szándék, amelyek birtoklása a későbbiek során behozhatatlan előnyhöz juttatja a lehetséges vetélytársakkal szemben. Céltudatos politikai és katonai tevékenység figyelhető meg Európában, a Közel-Keleten, Ázsiában, valamint az oroszok által kiürített Közép-Ázsiai térségekben. Már a Clinton-kormányzat idején megkezdődött az oroszok által hagyott hatalmi űr kitöltése és az amerikai katonai jelenlétet kiterjesztették a Baltikumra, a Kaukázusra.<sup>12</sup> Az öbölháború kimondatlan célja volt az amerikai haderők közel-keleti térségben tartása és a közel-keleti hatalmi viszonyok átrendezése.<sup>13</sup> Az ezredfordulóra 700 új amerikai katonai támaszpont létezett világszerte.<sup>14</sup>

Európa és az Egyesült Államok szoros kapcsolatának szükségessége alig vitatható, de nem mindegy, hogy ez milyen kondíciókkal valósul meg. Az amerikai politika Európának szemmel láthatóan a kisebb szövetséges szerepét szánta. Európa befolyásolása az Európai Unió és a NATO intézményrendszerén keresztül és a kelet-európai országokkal folytatott kétoldalú politikán keresztül történt és történik ma is. *„Amerika számára az új harmincéves háborúban gondot okoz, hogy az Európai Unió társadalmi még nem ismerték fel az amerikai–európai szövetség, illetve a nagyobb és a kisebb partner szövetségének fontosságát. Ezzel szemben az Európai Unió közös intézményeiben erősebb az amerikai–európai szövetség, tehát az atlanti szövetség gondolata, mint a tagállamok polgáraiban és a nemzetállamok vezetőiben”.*<sup>15</sup>

Az európai integráció, annak alakítása, különösen az Európai Unió bővítése kezdettől fogva az amerikai külpolitika figyelmének a középpontjában van. Változó

<sup>11</sup> William Pfaff: Ez lenne az amerikai küldetés? Európai Szemle 2004/2. 16. old

<sup>12</sup> John Lukacs: Isten velem. Budapest 2009. Európa Könyvkiadó, 55. old.

<sup>13</sup> *„Amerika évtizedek óta állandóbb szerepet szeretne játszani az öböl térség biztonságában. A megoldatlan iraki konfliktus pedig azonnali indokot szolgáltat, hiszen az amerikai fegyveres erők állandó jelenlétének szükségessége az öböl térségében túlmutat a Szaddam Husszein rezsim kérdéskörén.”* (A PNAC 2000. szeptemberi értekezéséből, amelyet a Bush kormány leendő vezetőihez írtak.) Eric Laurent: G. W. Bush titkos világa (barátok, vallás, hatalom). Budapest, 2004. Allprint Kiadó, 113. old.

<sup>14</sup> John Lukacs: Isten velem. Budapest 2009. Európa Könyvkiadó, 55. old.

<sup>15</sup> Matolcsy György: Amerikai Birodalom. (A jövő forgatókönyvei) 2004. Válasz Könyvkiadó, 304. old.

hangsúllyal kezeli, és ezzel potenciálisan megpróbálja megosztani a három vezető nyugat-európai hatalmat, Németországot, Nagy-Britanniát és Franciaországot.

Úgy tűnik, hogy az amerikai stratégiai gondolkodásban nem sok hely marad az önálló Európának, amelyet értelemszerűen jövőbeni lehetséges riválisként fog fel. A legfontosabb elérendő állapotnak azt tartják, hogy az Európai Unió megfelelően támassza alá a közös európai és amerikai (lényegében az amerikai) politikát, de önállóan meghatározó hatalmi tényezőként ne jelenhessen meg a nemzetközi küzdőtéren.<sup>16</sup>

A kétpólusú világrend felbomlása után a NATO is átalakuláson esett át. A '90-es évek végén megtörtént a keleti irányba történő bővítés, ami a hálás kelet-európai országok révén, a szövetségen belül is új szövetségeseket hozott az USA számára. Az új szövetségesek fontossága abban rejlik, hogy esélyt jelentenek az amerikai politikai szándékok, akár a régi partnerek akarata ellenében történő érvényesítésére.

Annak ellenére, hogy az USA katonai képességei messze meghaladják az európaiakét, Amerika sem lehet meg Európa szövetsége és az európai politikai támogatás nélkül. Minden látványos stratégiai irányváltás ellenére nagy szüksége van a NATO-ra, mint szövetségre, stratégiai pedig nehezen nélkülözné az európai NATO bázisokat.

Oroszország és az USA viszonyának alakulása rendkívül ellentmondásos. Oroszország a maga hatalmas területével, viszonylag magas lélekszámával, gazdasági, elsősorban nyersanyag potenciáljával továbbra is lehetséges ellenfélnek számított és ma is annak tekintik. Az országban eluralkodott zűrzavar, a jelceni időszak meglehetősen visszás döntései kedvező helyzetet teremtettek az oroszok semlegesítésére. A nemzetiségi viszályok és az elszakadási törekvések háborúkat robbantottak ki Csecsenföldön, a Kaukázusban és a tatár területeken is. Az ország gazdasága 1990 és 1995 között 50%-al visszaesett, a népessége pedig 2001-ben mindössze 144 millió volt. A polgárháborús helyzet fenntartása a Kaukázusban és Közép-Ázsiában kevés ráfordítással elérhető és elegendő eszköznek tűnt az oroszok stratégiai bekerítéséhez és elszigeteléséhez. Megfigyelhető, hogy a fő feszültségek a két ország között éppen azokon a területeken alakultak ki, amelyek az amerikai stratégia tudatosan alkalmazott eszközei voltak:

- benyomulás stratégiai kritikusként tartott orosz érdekszférákba (Balkán, Közép-Ázsia, Kelet-Európa);
- a NATO kiterjesztése Oroszország határaitól;
- orosz belügyekbe való beavatkozás;
- az orosz belpolitika befolyásolása, az úgynevezett demokratikus pártok támogatásával;
- gazdasági, pénzügyi eszközök;
- az orosz biztonsági érdekek figyelembevételének a mellőzése.

A NATO 1999 évi bővítésére és a balkáni háborúba való történő NATO-beavatkozásra oly módon került sor, hogy annak nem lehetett más célja, mint konkrét stratégiai pozíciók megszerzése. Az ezredfordulóra világossá vált, hogy az amerikaiak visszatértek a rakétagazdagság megépítésének a gondolatához is.

---

<sup>16</sup> Az egykori amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó, Zbigniew Brzezinski egyenesen úgy fogalmazott, hogy Európa nem egyesülhet Amerika ellen, és számottevően nem befolyásolhatja Amerikát úgy, hogy ne volna kész vele közösen cselekedni. Szerinte Európa nem lehet önálló tényező a nemzetközi porondon, sőt az USA politikai és katonai jelenléte nélkül egyenesen a széthullás állapotába kerülne. William Pfaff: Ez lenne az amerikai küldetés? Európai Szemle 2004/2. 21. old

Moszkva a '90-es években nem tudta megakadályozni a térvesztést és regionális hatalom szintjére süllyedt. A pozícióhátrányba kerülés, valamint az orosz csalódottság elvezetett Jelcin körének a bukásához és az új orosz politikai gondolkodásmód kialakulásához.

Ázsia országai történelmi múltjuk, politikai gazdasági érdekeik miatt nem alkotnak egységes tömböt.<sup>17</sup> A legfontosabb feszültségforrások a térségben: Észak-Korea, Tajvan kérdése, Japán és Oroszország, valamint Kína és Japán viszonya. Japán a második világháború végétől az USA alárendelt pozícióban lévő stratégiai szövetségese, de ez addig marad így, amíg Tokióban úgy látják, hogy az Egyesült Államok képes garantálni az ország biztonságát.

Kína fejlődése töretlen volt, de sem a gazdasági, sem a katonai ereje nem volt elegendő arra, hogy az USA vetélytársaként jelenjen meg a nemzetközi porondon. Hozzá kell tenni, hogy ekkor még az Egyesült Államoknak sem volt érdeke a konfrontáció Kínával.<sup>18</sup>

A Közel- és Közép-Kelet stratégiai jelentősége földrajzi helyzetéből, hatalmas olajkészleteiből fakad. A Közel-Kelet összeköti Európát, Ázsiát és Afrikát, míg a Közép-Kelet birtoklása megnyitja az utat az egykori szovjet térségek felé. A térségben az amerikai stratégia továbbra is a fő szövetségese, Izrael támogatására összpontosított. Igyekezett megtartani a szaúd-arábiai pozíciókat és rajta tartani a kezét a legfontosabb stratégiai nyersanyag, a kőolajon. Kevés lépés történt a szemben álló arab, vagy iszlám államok megnyerésére.

### **Stratégiai törekvések a századforduló után**

Az amerikai stratégia éles váltását 2001. szeptember 11. utánra teszik, ami sok tekintetben igaz. Amikor 2001-ben a Bush-kormányzat megindította háborúját a terror ellen, az Egyesült Államok kezdeményező szerepet vállalt a Föld minden olyan térségében, ahol amerikai érdek sérülhet.

A „terrorizmus elleni világméretű küzdelem” jegyében amerikai és európai katonai erők jelentek meg Irakban és Afganisztánban, valamint amerikai katonai támaszpontokat építettek ki Közép-Ázsiában. Az USA vezetőiben kialakult a küldetéstudat a nemzetről, amelynek feladata, hogy vezesse a világot és terjessze a saját maga által megfogalmazott értékeket. A világméretű politikai hatalom azonban világméretű felelősség vállalással is jár és a hatalmak normális esetben képességeik határáig terjeszkednek. Mára világos, hogy az amerikai hatalom nem képes globális szinten megfelelni a követelményeknek. A hiányzó erőt a szövetségeseeknek kellene adni, aminek az ára, hogy a védelemre szoruló egyre inkább rájön, hogy a védelmet tulajdonképpen ő biztosítja.

A világelső pozíció megtartásának fontos feltétele, a Föld energia forrásainak ellenőrzése. A terror elleni küzdelem kapcsán fontos stratégiai és gazdasági pozíciók megszerzésének a szándékával két hadjárat indult (Irakban és Afganisztánban). Folytatódtak az olyan geopolitikai és geostratégiai előnyök biztosítására irányuló politikai és katonai műveletek, amelyek elsődleges céljai potenciális ellenfelek visszaszorítása voltak. Narancsos, tulipános és szegfűs, forradalmaknak nevezett hatalomváltások zajlottak le több kulcsfontosságúnak tekintett országban (Ukrajna, Grúzia stb.) és hasonló jelenség történik, most már Nyugat-Európa egy részének a közreműködésével a Közel-Keleten is.

<sup>17</sup> Henry Kissinger: Diplomácia. Budapest, 1996. Panem könyvkiadó 827 old.

<sup>18</sup> Uo.

Az amerikai stratégia lehetséges vetélytársai felemelkedését többféle módon igyekszik akadályozni:

- a világ erőforrásainak ellenőrzésével;
- a világ gazdaságának ellenőrzésével;
- a világ stratégiai övezeteinek megszállásával;
- a lehetséges vetélytársak gyengítésével;
- a saját katonai erő fokozásával;
- a nemzetközi szervezetek felhasználásával;
- a segélyek megvonásával;
- lejárató kampánnyal;
- megosztással (lásd EU);
- más országok hadseregeinek reform címén történő átfegyverzésével;
- nyílt háború segítségével.

Korszakunk két legnagyobb atomhatalma az Amerikai Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció. A nukleáris kapacitásnak kiegyensúlyozó szerepe van az erőviszonyokban, ezért mindkét ország stratégiájában fontos szerepet játszik. E fegyverek különösen meghatározók Oroszország számára, mivel gazdaságának összeomlása a hagyományos katonai képességeit is megingatta.

Az amerikai–orosz kapcsolatok az orosz stratégiaváltást követően hullámzóan alakultak. Oroszország a 2000-es évek elejétől megerősödve lépett a színre. Ebben közrejátszott az orosz belpolitikai rendszer stabilizálódása, az energiahordozókból származó magasabb bevételek és az ezzel együtt járó növekvő katonai képességek, valamint az Egyesült Államok afganisztáni és iraki háborúi. Oroszország nem vette jó néven, hogy biztonsági igényeit sokáig mellőzték. Nem javította a két ország kapcsolatát az sem, hogy az amerikaiak támogatták az orosz biztonságot kritikusan érintő politikai változásokat Ukrajnában, Közép-Ázsiában és a Kaukázusban.

Az orosz politika aktivitása az elmúlt évtizedben jelentősen megélné. Előbb a csecsen háború lezárásával, majd a 2008-ban kitört grúz–orosz háborúban Moszkva nyíltan fellépett a határai közelében zajló, az orosz hatalmi érdekeket sértő politikával szemben. Hosszú idő óta először – nem foglalkozva az addig mértékadónak tartott hatalmak és nemzetközi szervezetek állásfoglalásaival – az orosz hadsereg kilépett az ország határai mögül.

Oroszország és az USA vitája bővült a rakétavédelmi programmal és az amerikai támaszpontok kelet-európai létesítésével.<sup>19</sup> Amerika fokozódó katonai jelenlétét a régióban, valamint a rakétavédelmi rendszer Kelet-Európába telepítését (de magát a rakétavédelmi rendszer gondolatát is) az oroszok biztonsági fenyegetésként értékelik.

Ázsiában az amerikai stratégia az ázsiai hatalmak egymás iránti bizalmatlansága miatt a kétoldalú kapcsolatokon alapul. Az USA politikája próbálja kiegyensúlyozni az ázsiai országok közötti bizalmatlanságot és biztosítani Amerika számára a térség hatalmi rendszerének a befolyásolását. Ázsia hatalmai közül, a Kínával egyre feszültebb viszonyba kerülő Japán, valamint Dél-Korea szorosan kapcsolódik az Egyesült Államokhoz.

---

<sup>19</sup>„Oroszország aggodalommal figyeli az Egyesült Államoknak a globális rakétapajzs-elemek kelet-európai telepítésére vonatkozó terveit – noha Washington hangsúlyozza, hogy azok nem Oroszország ellen irányulnak.” Moszkva új légvédelmi rendszert fejleszt ki., Népszabadság 2009. 08. 11. MTI közlemény

Kína, a fokozatosan gazdasági óriássá váló és egyre több hatalmi, katonai ambíciót tápláló ország lassan igazi vetélytárrá nővi ki magát. Bár Kínának és az USA-nak vannak közös érdekei, hosszútávon a hatalmi érdekek kerekednek felül. A két hatalom között konfliktusforrás Tajvan hovatarozásának a kérdése, Japán amerikai támogatása és Korea. Egy esetleges USA–Kína szövetségi viszony, Kína számára csak átmenetileg bírhat értékkel. A kínai hatalmi ambíciók kielégítése hosszú távon csak az amerikai érdekek megsértésével lehetséges, ezért valószínűleg megmarad az orosz–kínai együttműködés prioritása.<sup>20</sup>

Amennyiben ez kiteljesedik, az amerikai hatalom mind a kínai, mind az orosz törekvésekkel szemben visszaszorulhat Ázsiában. Ennek kivédésre máris hangsúlyváltás figyelhető meg az amerikai stratégiai gondolkodásban. Kérdéses továbbá a NATO közép-ázsiai pozíciója, mert hosszú távon az ázsiai hatalmak és Oroszország ellenállásába fog ütközni. Ennek következményeként egy NATO, vagy inkább amerikai bázis országgként funkcionáló Afganisztán nem lehet hosszú életű.

Oroszországnak és az Egyesült Államoknak nem fűződhet érdeke egy végletekig fokozott és tartós amerikai–orosz szembenálláshoz. Nagyon valószínű, hogy Kína korlátlan vagy akár csak ázsiai hegemóniára való törekvése orosz ellenállásba is ütközne. Az oroszok együttműködése Kínával leginkább Amerika Közép-Ázsiai törekvéseinek visszaszorítására és saját pozícióinak erősítésére irányul.

Egy orosz–európai szembenállásnak nincsenek a történelemben mélyen visszanyúló gyökerei és hosszútávon az orosz politikának sem lehet célja egy kínai felemelkedés támogatása. A NATO szovjetellenes szövetségként jött létre és fontos szerepet játszott a hidegháborúban. Jelenlegi formájában, ma már nem egyértelműen hasznos Európa számára és a szervezet változatlan belső viszonyainak a megtartása elsősorban az USA számára fontos.<sup>21</sup> A NATO keleti nyitása – amellet, hogy nyílt oroszellenes lépés – egyben lehetőség az európai államok megosztására. Az egykori kommunista országok vezetői kevesebb fenntartással követik az amerikai politikát, mint a nyugatiak. Csakhogy az érintett országok az Európai Unió tagjai is vagy azok szeretnének lenni, ami kettős elkötelezettséget eredményez és normális esetben óvatos politikát feltételezne az érintett országok részéről.

Az amerikai katonai erő az elmúlt húsz évben – Oroszország kivételével, de annak határain is – a világ minden térségben megjelent. Ezek az intervenciók a deklaráltan nemes eszmények (az emberi és a demokratikus szabadságjogok) védelmében, valójában az Egyesült Államok számára kedvező politikai és gazdasági körülmények kialakítása érdekében zajlanak.

## **Következtetések**

A nemzetközi küzdőtéren zajló folyamatokat nem lehet oly módon egyszerűsíteni, hogy a szereplőket jókra és rosszakra osztják. A nemzetközi politika a realitás világa, amelyben minden hatalom céltudatosan a saját érdekei kíméletlen érvényesítésére törekszik. A morálisan jól hangzó jelszavak ellenére minden politikai tevékenység nagyon is gyakorlatias célokat követ. Az elmúlt években az USA és a NATO közreműködésével zajlott hadjáratok jellemző vonása, hogy deklaráltan,

<sup>20</sup> A Sanghaji Együttműködési Szervezet (SCO), melyet 2001-ben alapított Kína, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Tádzsikisztán és Üzbegisztán.

<sup>21</sup> William Pfaff: Ez lenne az amerikai küldetés? Európai Szemle 2004/2. 16. old

kizárólagosan terrortámadásra válaszként, védekezésésként, vagy éppen az elnyomottak védelmében, esetleg népirtás megakadályozása érdekében történt bármilyen fegyveres beavatkozás a világ különböző térségeiben.

A világ nem az egységes világrend, hanem a többpólusú berendezkedés felé halad. Amennyiben multipoláris világrend alakul ki, akkor a hatalmi rivalizálás ismét része lesz a nemzetközi politikának. Amerika a világ legerősebb állama marad a következő években is, de világelső szerepét gyengíteni fogják a multipoláris világrend irányában mutató folyamatok. A világ működése valószínűleg nem lesz teljesen azonos az eddig megismert formákkal. Kérdés, hogy a jövőben a nagyhatalmak között az együttműködés erősödik vagy a hatalmi szembenállás. A nukleáris fegyverek szerepe valószínűleg megmarad, mint a nagyhatalmi státus szimbóluma, sőt az azokat birtokló államok száma is nőni fog, tovább fokozva a bizonytalanságot.

A nemzetközi szervezetek, mint a világot kormányzó, vagy döntően befolyásoló központok szerepe valószínűleg tovább gyengül. Egyetlen valós hatalommal bíró ország sem fogja tűrni, hogy belső életében egy külső szervezet lényeges szerepet játsszon.

A NATO jelenlegi formájában és politikai szerkezetében 1989-re betöltötte azt a funkcióját, amiért tulajdonképpen létrehozták.<sup>22</sup> Napjainkra létének legfőbb értelme, hogy az USA európai érdekeinek a megjelenítőjeként funkcionáljon.<sup>23</sup> Jelenlegi formájában nem összeegyeztethető az egységes Európa eszméjével.<sup>24</sup> Az Egyesült Államok által vezetett NATO keretein belül nincs önálló katonai képesség és saját védelmi képességek nélkül nincs valóban önálló politika és nagyhatalmi státus. Minden állam, vagy államcsoport, amely e tekintetben egy másik hatalomra van utalva, alárendelt szerepet játszik, ezért Európa biztonságának szavatolásához, érdekeinek védelméhez lassan túl kell lépni a NATO-csúcstalálkozókon.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

Csabai György: A biztonság alapvető problémái az ezredfordulón. Biztonságpolitika, VIII. évfolyam, 3. szám

Henry Kissinger: Diplomácia. Budapest, 1996. Panem Könyvkiadó

William Pfaff: Ez lenne az amerikai küldetés? Európai Szemle 2004/2.

Ormos Mária-Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest, 2003. Osiris Kiadó

Matolcsy György: Amerikai Birodalom. (A jövő foratókönyvei) 2004. Válasz Könyvkiadó

Glatz Ferenc: Osztrák semlegesség, Magyarország, nemzetközi erőter. História, XXVII. évfolyam 5. szám.

John Lukacs: A második világháború öröksége. Budapest, 2011. Európa Könyvkiadó, H. Truman, az USA elnökének 1946. január 5.-én írt levele Byrnes külügyminiszterhez

<http://www.tankonyvtar.hu/historia-1984-01/historia-1984-01-081013-1> Letöltve 2011. 07. 8.

Ormos Mária-Majoros István: Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest, 2003. Osiris Kiadó

<sup>22</sup> John Lukacs: A XX. Század és az újkor vége. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006. 198. old.

<sup>23</sup> „Washington kitartóan hangoztatja, hogy az USA és az Európai Unió kapcsolatát a NATO modellje szerint és talán a NATO-ra alapozva lehet átfogó amerikai vezetés alatt megszilárdítani.” William Pfaff: Ez lenne az amerikai küldetés? Európai Szemle 2004/2. 16. old

<sup>24</sup> John Lukacs: A XX. Század és az újkor vége. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006. 198. old.

Magyarics Tamás: Az Egyesült Államok Külpolitikájának története. Budapest, 2000. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt.

Niall Ferguson: A Világ Háborúja. (A gyűlölet évszázadának története) Gyula, 2008. Scolar Kiadó

John Lukacs: Isten velem. Budapest 2009. Európa Könyvkiadó

Magyarics Tamás: A helyi védelemtől a globális elkötelezettségig. Az Egyesült Államok biztonságpolitikájának története.  
[http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a\\_helyi\\_vedelemtol\\_a\\_globalis\\_elkotelezettsegig\\_az\\_egyesult\\_allamok\\_biztonsagpolitikajanak\\_tortenete/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_helyi_vedelemtol_a_globalis_elkotelezettsegig_az_egyesult_allamok_biztonsagpolitikajanak_tortenete/) Letöltve: 2012. 04. 18.

Eric Laurent: G. W. Bush titkos világa (barátok, vallás, hatalom). Budapest, 2004. Allprint Kiadó

John Lukacs: A XX. Század és az újkor vége. Budapest, 2006. Európa Könyvkiadó

Ács Tibor:

## AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG MEGALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE<sup>1</sup>

### **Rezümé:**

megemlékezés a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága fennállásának 130. évfordulója alkalmából szervezett ünnepi rendezvényen

### **Kulcsszavak:**

Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, évforduló, hadtudomány

Ács, Tibor

## THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE MTA COMMITTEE ON MILITARY SCIENCE

### **Abstract:**

Commemoration of the 130th anniversary of the Hungarian Academy of Sciences Committee on Military Science.

### **Key words:**

Hungarian Academy of Sciences Committee on Military Science, anniversary, military science.

### **Tisztelt Emlékezés! Hölgyeim és Uraim! Köztestületi és Bizottsági Tagtársaim!**

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága 130 éves! Mi, amikor a Magyar Tudomány Ünnepe, a 130 esztendő múltja emlékezünk, örökségéből és tanulságaiból erőt kívánunk meríteni, a jelen és a jövő tudományos tennivalóhoz, a felfedező kutatásokhoz.

Hűek akarunk maradni Széchenyi István elveihez, aki azt vallotta, hogy a nemzetnek erejét, a „*tudományos emberfők mennyisége*”, a „*kiművelt emberfők*” határozzák meg, de hadseregének is igazi erejét, a „*hadinép műveltsége s vezéreinek esze*”. A Magyar Tudományos Akadémia megalapításától természetesnek tartotta, hogy munkálkodása minden tudományra, így a hadtudományra is kiterjedjen, „*hazánk előmenetele*” és az „*ország védelme*” érdekében. A maradandó teljesítményekből bőven meríthetünk a honvédelem és a Magyar Honvédség fejlesztése érdekében.

Az Akadémia története minden korszakában, mindig megteremtette, azt a szervezeti formáját, mindig támogatta azt a kezdeményezést, amely hozzájárult diszciplínánk fejlődéséhez, eredményeinek terjesztéséhez és felhasználásához.

Az közismert, hogy a 19. század utolsó harmadára nagy változások következtek be Európában, az Osztrák–Magyar Monarchiában és Magyarországon. Az ipari forradalom eredményeként kialakult a hadügyi fejlődés új korszaka, amelynek legszükségesebb újításait a poroszok dolgozták ki. Helmuth Karl von Moltke tételei a

---

<sup>1</sup> A szerzőnek az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága 2012. november 21-én megtartott ünnepi ülésén elhangzott előadása szerkesztett változata.



jövő háborújáról és a hadügyről elterjedtek Európában, és kisebb-nagyobb eltéréssel a porosz modell szerint működött minden európai állam hadügye és hadserege.

E hatás mellett a magyar katonai gondolkodás fejlődésében nagy szerepet játszott, hogy az 1867-es kiegyezéssel létrejött kétközpontú, soknemzetiségű alkotmányos monarchiának legbonyolultabb kérdésévé a hadügy problémája vált. A magyar országgyűlésben állandó küzdelem folyt a közös hadsereg két részre osztásáért és egy magyar nemzeti hadsereg felállításáért.

Az összbirodalmi érdekű hadtudományi kutatások mellett megnövekedett a magyar királyi honvédségnél, a Magyar Tudományos Akadémián és a polgári területen a nemzeti érdekű hadtudományi kutatómunka.

## **Tisztelt Emlékezés!**

Ebben az időben az Akadémia a tudományos mozgalmakban, kezdeményezésekben, és nagy alkotó egyéniségekben igen gazdag volt. Kibontakozott a tudományok, különösen a természeti és műszaki tudományok fejlődése.

Az Akadémia tevékenységének tudományosabb folytatására létrehozta az állandó tudományos bizottságokat. Az Akadémiát erre ösztönözte az egyre fokozódó társadalmi igény és az a körülmény, hogy hazánkban nemzeti közüggé vált a tudomány. A bizottságok helyes tudománypolitikai irányt követve, folyóirataikkal és kiadványaikkal, nemcsak a nemzeti irodalmat és honi tudományt fejlesztették, hanem aktívan bekapcsolódtak a nemzetközi tudományos vérkeringésbe is.

Tekintsük át azoknak a tudósoknak a névsorát, akik tevékenységükkel és egyéniségük kisugárzó erejével valódi rangot adtak az Akadémiának, és működésük korszakot is jelképez a ma számára! Nem volt véletlen, hogy ezek a kiemelkedő tudósok, Eötvös Loránd, König Gyula és mások, példamutatóan támogatták az Akadémia új tudományos műhelyének, az állandó hadtudományi bizottság 130 évvel ezelőtti létrehozásának kezdeményezését, megalakítását és tevékenységét. A korabeli hadtudomány nem egy magyar művelője azon kesergett, hogy amíg minden *„más tudományágban jeles a magyar, csak éppen abban, amelynek a haza megszerzését és ezeréves fennállását köszöni, a hadi tudományokban maradt el a többi nemzetek mögött”*. Ezért határozta el a Magyar Tudományos Akadémia és jeles tagjai, hogy a hadtudományi tevékenységnek fellendítésére új akadémiai állandó bizottság, a hadtudományi bizottság létrehozásával add hatásos támogatást.

## **Hölgyeim és Uraim!**

Ez a folyamat az európai hírvételek hadtudós, Kápolnai Pauer István (1833–1896, ezredes) kezdeményezésére, az alábbi stációk, állomások alapján valósult meg:

1./ A „hadtudományok” gondozása, az MTA III. Mathematicai és természettudományok osztálya körébe tartozott és a Stoczek József elnökletével, 16 tag részvételével lezajlott 1881. november 14-ei osztályülésen tudományosságunk történetének jeles eseményét a jegyzőkönyv így örökítette meg: *„Kápolnai Pauer István indítványt tesz egy hadtudományi bizottság alakítása tárgyában. Indítványozó felkéretik indokolt indítványt írásban foglalva terjeszteni be s az osztály annak alapján fog majd határozatot hozni.”*

2./ Az írásbeli javaslatot a III. osztály 1881. december 12-ei ülése hatodik napirendként megtárgyalta, és így foglalta össze: „*Kápolnai Pauer István betérjeszti írásban indítványát, hadtudományok számára egy külön bizottság alakítására nézve. Ezen indítvány nem lévén kellő részletekkel ellátva a kiviteli módot illetőleg, indítványozó felkéretik annak pótlására, hogy a szerint aztán bizottságnak adathassék át véleményadás végett.*”

3./ Ez után Kápolnai Pauer István az elhangzott észrevételek figyelembevételével kidolgozott javaslatáról a III. osztály 1882. május 15-ei ülésének jegyzőkönyvében ez olvasható: „*Kápolnai Pauer István l.t. betérjeszt egy indítványt »hadtudományi bizottság« szervezése tárgyában s kéri az osztályt, hogy azt pártolólágg terjessze az összes ülés elé. Minthogy az indítvány értelmében egyéb osztályok is érdekelve vannak, másrészt a gróf Festetics-féle alapítvány természete az osztály előtt merőben ismeretlen, a III-ik osztály érdemileg az indítványokhoz nem szól, hanem azt egyszerűen az összes akadémiához átteszi.*”

### **Tisztelt Emlékezés!**

A magyar hadtudomány történetében mérföldkövet jelentő állomást, a huszonnegyedik akadémiai ülést, vagyis az összes ülést 1882. május 22-én tartották meg, Lónyay Menyhért elnök vezetésével. Ezen felolvasták Kápolnai Pauer István levelező tagnak egy állandó hadtudományi bizottság felállítása tárgyában benyújtott alábbi indítványát: „*E bizottság feladatául – úgymond – 1. a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése és ismertetése; 2. a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; 3. a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; 4. a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása tüzetthetnének ki.*”

A hadtudományi bizottság e feladatainak a következő kiadványok szerkesztése által felelhetne meg: a) Az 1. alatt foglalt feladatának: »Általános Katonai Évkönyv« szerkesztése és kiadása; b) A 2. és 3. alatt foglalt feladatának: »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása; c) A 4. alatt foglalt feladatának: A valóban örökbecsű hadtudományi remekművek magyar nyelven való kiadása által.

Arra az esetre, ha a tek. Akadémia indítványomat elfogadná, és a hadtudományi bizottság még ez idén megalakulna, s mindent akképp előkészítene, hogy működését 1883. elejétől megkezdhesse, az 1883-ik évre vonatkozó költségvetés hozzávetőleg következő lehetne.” A kiadásokra (Általános Katonai Évkönyv, Magyar Hadtörténelmi Füzetek, Katonai Remekírók Művei megjelentetésére, tiszteletdíjra, szerkesztésre) összesen: 2700 forint. Bevételek (1827.évi 19. tc.) Festetics-hadtudományi Alapítvány kamata, a honvédelmi miniszter évi támogatása, kiadványok előfizetése, eladása) összesen 2700 forint.

„Az összes ülés az indítványnak az egész Akadémiát illető fontosságát méltatva, felhívja mind a három osztályt, hogy annak megvitatására három-három tagot küldjenek ki.” Az Akadémia épületének egyik helységében, 1882. október 28-án a megválasztott tekintélyes tagokból álló akadémiai „tudományközi” vegyes bizottság összeült „a hadtudományi bizottság felállítása tárgyában”. Az I. Nyelv- és széptudományi osztályból Joannovics György (1821–1909, nyelvész, politikus) tiszteleti, Ballagi Mór (1815–1891, nyelvész, 1848–49-ben százados) és Gyulai Pál (1826–1909, irodalomtörténész, költő „Hadnagy uram...” 1849) rendes tag.

A II. Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztályból Salamon Ferenc (1825–1892, történész, 1848–49-es honvéd), Pauler Gyula (1841–1903, történész, levéltáros) és Thaly Kálmán (1839–1909, történész, 1869–75 között HM miniszteri titkár, osztálytanácsos, katonai műnyelv kidolgozója) rendes tagok.

A III. Matematikai és természettudományok osztálya Hollán Ernő (1824–1900, hadmérnök, altábornagy) tiszteleti, Eötvös Loránd (1848–1918, fizikus, MTA elnök, miniszter) rendes és König Gyula (1849–1913, matematikus) levelező tag megvitatta ajánlotta.

Az akadémiai „tudományközi” bizottság Hollán Ernő elnökletével, megvitatta az indítványt, majd az Akadémiának a következő szövegű ajánlást terjesztette elő:

*„Tekintetes Akadémia!*

*A tekintetes Akadémia folyó évi május 22-ikei összes ülése által a Kápolnai Pauer István lev. tag által hadtudományi bizottság felállítása tárgyában benyújtott indítvány megvitatására kiküldött bizottság a következőkben állapodott meg:*

*1-ször. Az indítvány célját helyesli és következőleg »Hadtudományi Bizottság« szervezését ajánlja.*

*2-szor. A »Hadtudományi Bizottság« alakítását az ügyrend értelmében a III. osztály által véli teljesítendőnek, azon hozzáadással, hogy e bizottság tagjaiul más osztályokba tartozó, de a hadtudományokkal kapcsolatban álló tudományokkal foglalkozó akadémiai tagok is választassanak meg.*

*Kelt Budapesten az akadémiai épületben, 1882 october 28-án*

*A hadtudományi bizottság felállítására vonatkozó indítvány megvitatására kiküldött bizottság elnöke:*

*Hollán Ernő altábornagy”*

Az MTA 1882. október 30-i összes ülés tudománytörténeti jelentőségű döntést hozott, mert: *„Az összes ülés a bizottság jelentése alapján a »Hadtudományi Bizottság« felállítását elhatározza és a III. osztályt nagygyűlési osztályértekezletén annak megalakítására felhívja.”*

A Hadtudományi Bizottság megszervezésére, a III. Matematikai és természettudományok osztálya bizottságaként, az 1882. december 11-ei osztályülésen került sor. Ezen az ülésen az *„összes ülésről átküldve felolvastatik a hadtudományi bizottság tárgyában kiküldött bizottság jelentése, amelyből kitűnik, hogy a III. osztályt felhívták annak megalakítására a nagygyűlési osztályértekezleten. Egyelőre tudomásul.”* Kápolnai Pauer István javaslatára az osztály 1883. évi költségvetési tervében a *„hadtudományi bizottság munkásságának megindítására 1000 frt”* irányozott elő, amit az Akadémia 1882. december 18-i összes ülése is elfogadott.

A Magyar Tudományos Akadémia XLIII. Nagygyűlése első napján, 1883. május 11-én, Lónyay Menyhért elnöki megnyitó beszédében kiemelte, a *„III. osztályban hadtudományi bizottság alakult meg, és remélhetjük, hogy ez eddig elhanyagolt tudományág is új életre zsendül.”*

Fraknoi Vilmos főtitkár a *„Jelentés a M. T. Akadémia 1882–1883. évi munkálkodásáról”* című előterjesztésében kifejtette: *„Így régi hagyományokat*

*elevenített föl most is, mikor önálló Hadtudományi bizottság felállítását elhatározta, és ezt a jelen nagygyűlésen tényleg megalakította. Az Akadémia még a szervezkedés stádiumában volt, mikor gr. Festetich László 1826-ban tízezer forintnyi alapítványt tett, – oly czélból, hogy kamatait a matematikai osztály egyik rendes tagja élvezze, »kinek – mint az alapító oklevélben olvassuk – tiszte legyen, a Társaság felügyelete alatt, az angol, franczia, német, muszka s más európai nemzeteknek a hadi tudományokról szóló érdekes munkáikat magyarra fordítani; a külföldieknek azon tárgyról szóló új találmányaikat megismertetni; és általában a hadi tudományokat hazánkban magyar nyelven művelni«. E tiszte több mint egy századnegyeden át Kiss Károly töltötte be, a ki egyebek közt az Akadémia megbízásából, Károly főherceg nagy stratégiai munkáját is magyar nyelvre fordította.*

*A most létrejött Hadtudományi bizottság hatásköréhez tartozik: a hadtudomány fejlődését figyelemmel kísérni; a magyar hadtörténet eseményeit tanulmányozni és szakszerűen ismertetni, a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatokat gyűjteni és feldolgozni; végre a hadtudományi remekműveket magyar fordításban közrebocsátani.”*

Az Akadémia három osztálya 1883. május 16-án jelentette a nagygyűlésnek, hogy a 8 állandó bizottságot megalakították és megválasztották tagjait. „A hadtudományi bizottságba: Fodor József (1843–1901, orvos), Hollán Ernő, Hunfalvy János (1820–1888, földrajztudós, statisztikus, szabadságharc résztvevője), Kápolnai Pauer István, Keleti Károly (1833–1892, statisztikus, szabadságharc honvédtüzér). Konkoly-Thege Miklós (1842–1916, csillagász), Pauler Gyula, Salamon Ferenc, Schwarz Gyula (1839–1900, történész, jogász), Szilágyi Sándor (1827–1899, történész, 1872–75 Ludovika Akadémia történelem tanára), Thaly Kálmán és Ponori Thewrewk Emil (1838–1917, klasszika-filológus)” akadémikusokat.

A 12 híres tudósból álló bizottságba 1 tiszteleti, 7 rendes és 4 levelező tag került, akik között a két katonán (altábornagy és őrnagy) kívül, volt orvos, statisztikus, csillagász, történész, levéltáros, jogász, klasszika-filológus, illetve 5 egyetemi tanár.

A nagygyűlés a választásokat helybenhagyta, és a bizottságokat, így az Akadémia történetében először létrehozott III. osztály Hadtudományi Bizottságát is felhívta, hogy alakuljanak meg és hajtsák végre az elnök-, és előadó-választásokat.

A jegyzőkönyv tanúsága szerint az alakuló ülés az MTA épületében 1883. június 18-án történt meg. Hunfalvy János rendes tag felkérésére Hollán Ernő tiszteleti tag elnökölt a tudománytörténeti jelentőségű ülésen, melyen őt választották meg a bizottság elnökévé, a bizottság előadójává pedig Kápolnai Pauer István levelező tagot. „A bizottság működési tervzetén, mely a tekintetes Akadémia által már helyben hagyatott, mit sem változtatva, felkéri az elnököt, hogy annak szövegét az ügyrendbe való iktatás végett a tekintetes Akadémia elé terjessze.” Elfogadták az 1883. évi bizottsági munkatervet is. Majd egyéb „tárgyalni való nem lévén, elnök az ülést befejezettnek nyilvánítja és a jegyzőkönyv hitelesítésére Szilágyi Sándor és Hunfalvy János bizottsági tagokat, kéri fel”.

Így örökítette meg az utókor számára Kápolnai Pauer István, a Hadtudományi Bizottság előadója által készített és a két tag által hitelesített jegyzőkönyv az első bizottsági ülést. Ezt a jegyzőkönyvet és az Ügyrendbe kerülő bizottsági feladatkört, a bizottsági előadó terjesztette elő az elnökségnek az alábbi szöveggel:

*„Tekintetes Akadémia!*

*Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a hadtudományi bizottság folyó hó 18-án megalakult és elnökévé: Hollán Ernő tiszteleti tagot, előadójává: Kápolnai Pauer István levelező tagot választotta meg.*

*Az alakuló ülés jegyzőkönyvét, valamint a hadtudományi bizottságra vonatkozólag a tekintetes akadémia »Ügyrend«-jébe felveendő §. szövegét mellékelve betérjesztem.*

*Budapest, 1883. június 24-én*

*A hadtudományi bizottság elnöke Budapesten nem levén, helyette:  
a hadtudományi bizottság előadója:*

*Kápolnai Pauer István”*

Másnap, 1883. június 25-én lezajlott az Akadémia összes ülése, amelyen bemutatták a 8 állandó bizottság jelentését a megalakulásáról és a megválasztott tisztségviselőket: „g) *A hadtudományi bizottságban elnökül Hollán Ernő t.t., előadóul Kápolnai Pauer István l.t. ... Az összes ülés mindezen választásokat helybenhagyja.*”

Az Akadémia elfogadta a bizottság működési körére ajánlott szövegét is, amelyet a MTA Ügyrendjébe, az 51.§-aként iktatott be, és ami szerint: „*A Hadtudományi Bizottság feladata: a) a hadtudományok fejlődési folyamatának figyelemmel kísérése; b) a magyar hadtörténelmi események tanulmányozása és szakszerű ismertetése; c) a hadművészetnek a magyar nemzetnél való fejlődésére vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása és kiadása; d) a hadtudományi remekművek magyarra fordíttatása és kiadása. A Hadtudományi Bizottság az a) alatt említett feladatának »Általános Katonai Évkönyv«, a b) és c) alatt említett feladatának pedig »Magyar Hadtörténelmi Füzetek« kiadása által felel meg, és amennyire a viszonyok engedik, a valójában örökbecsű hadtudományi remekműveket magyarra fordíttatja és kiadja.*”

Megkezdődött a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságának a magyar hadügyi viszonyok nemzeti irányú fejlesztése érdekében végzett munkálkodása. A jeles tudósokból álló, háromévenként újraválasztott, éves munkaprogrammal és saját, tisztes költségvetéssel dolgozó bizottság, feladatkörének ellátásához teljes autonómiával rendelkezett. A hadtudományi bizottság, az elkülönülten dolgozó szakembereket egyesítő, foglalkoztató, olyan kiváló akadémiai tudományos műhely volt, amely a megtorpanások, kihagyások, átalakítások ellenére, megteremtette a hazai modern hadtudomány művelésének, máig ható alapjait.

\*

A jogelőd első bizottsághoz képest azonban jelentős eltérések, egészen más történelmi körülmények, feltételek, előírások, szabályok között munkálkodik ma, az 1994. augusztus 17-ei felhívásra, 1994. szeptember 5-én újjáalakult MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztály Hadtudományi Bizottsága és mintegy 290 fős köztestületi tagsága.

A 130 éves Hadtudományi Bizottság és köztestületi tagsága a múltban, a tudománytörténetben számon tartott tettekkel bizonyította, a jelenben kinyilvánítja, hogy a jövőben is, a maga sajátos eszközeivel és szerepkörével, honvédelmünknek és a Magyar Honvédségnek, korunk kihívásaira tudományos válaszokat és felhasználható teljesítményeket szolgáló, felfedező hadtudományi kutatások pragmatikus hajtóereje kíván maradni.

## **Tisztelt Emlékülés!**

Engedjék meg, hogy a Magyar Tudomány Ünnepeén, amelyet a felfedező tudomány hatja át, történelmi visszapillantásomat bizottságunk múltjáról, Tanárky Sándor (1838. nov. 19-ei) akadémiai hadtudományi rendestagi székfoglaló értekezésének, következtetésével fejezzem be. Noha saját korabeli viszonyaira gondolva, mégis minekünk is üzenve, állapította meg: *„Amint a dolgok most állanak, Európában nemzeti függetlenséget hadi erő, hadi erőt hadtudományos műveltség, ebbeli tökélyt a három alaperő egyenlő kifejtése s munkásságba tétele nélkül még csak képzelni sem lehet.”*

## **Hölgyeim és Uraim!**

Köztestületi és Bizottsági Tagtársaim! Köszönöm türelmüket és megtisztelő figyelmüket.

## A STRATÉGIAI KULTÚRÁRÓL

### Rezümé:

A stratégiai gondolkodók régóta kutatják azokat a tényezőket, amelyek hatást gyakorolnak a stratégiai döntésekre. A kultúrát is e tényezők közé sorolva, Jack Snyder 1977-ben megalkotta a stratégiai kultúra fogalmát, lendületet adva az ez irányú kutatásoknak. Az elmélet fejlődése során különböző irányzatok alakultak ki, melyek közös jellemzője, hogy a kulturális jellemzők stratégiai viselkedésre gyakorolt hatását vizsgálják. Az Amerikai Egyesült Államok és a NATO iraki és afganisztáni szerepvállalása tovább erősítette a kultúra, mint tényező fontosságát a katonai műveletek különböző szintjein és a stratégiai gondolkodásban. A cikk áttekinti a stratégiai kultúra elméletének fejlődését, és Alastair Iain Johnston csoportosítását alapul véve jellemzi a különböző irányzatokat. Áttekinti az egyes generációkhoz tartozó kutatók munkáinak főbb eredményeit, erősségeit és gyengeségeit, részletesen tárgyalva a csoportosítást elvégző Johnston kutatásait. A szerző megállapítja, hogy a kultúra a stratégiai gondolkodás egyik meghatározó elemévé vált, ugyanakkor a stratégiai döntésekre gyakorolt konkrét hatásainak azonosítása még a mai kutatókra vár.

### Kulcsszavak:

stratégia, kultúra, hidegháborús stratégiák, stratégiai elméletek, stratégiai gondolkodás

Szegő, László

## ABOUT STRATEGIC CULTURE

### Abstract:

*Strategists have been researching those variables that may have effects on strategic choices for a long time. In 1977 Jack Snyder, marking culture as one of those variables, created the notion of strategic culture and gave impetus to research in this area. During the evolution of his theory several schools had developed that tried to identify the influence of culture on the strategic behaviour of a state. Involvements of the United States and NATO in Iraq and Afghanistan further strengthened the importance of culture as a factor on the different levels of military planning and in strategic thinking. The article reviews the development of strategic culture theories and based on the categorisation of Alastair Iain Johnston describes the characteristics of the different schools. It also reviews the conclusions, strengths and weaknesses of the scholars' works in distinct generations thus giving a detailed analysis of Johnston's findings. The author found that culture has become a defining element of strategic thinking, but there is still room for researchers to study and identify the concrete effects of culture to the strategic choices.*

### Key words:

strategy, culture, Cold War strategies, strategic theories, strategic thinking.

Egy viszonylag hosszabb passzív időszakot követően ismét a kutatások fókuszába került *stratégiai kultúra* viszonylag új keletű fogalom a nemzetközi kapcsolatokkal, stratégiaelméletekkel foglalkozó kutatók munkáiban.

A stratégiai kultúra fogalmát először, Jack Snyder használta 1977-ben a szovjet nukleáris stratégiával kapcsolatban. Alfred Kroeber és Clyde Kluckhohn kultúra-definíciója alapján a stratégiai kultúra fogalmát a következőképpen határozta meg: „*eszmények, feltételezett érzelmi válaszok és rögzült szokások (viselkedésminták) összessége, melyeket a nemzeti stratégiai közösség (stratégiaalkotók) alkalmaznak az oktatás során vagy a (korábbi) minták követésével megszerzett és tagjaival megosztott a nukleáris stratégiával kapcsolatban*”. Snyder kutatásainak mozgatórugója az a felismerés volt, hogy mint minden ember, így a szovjet és amerikai stratégiák is bizonyos kulturális környezetben szocializálódtak egyéniségek, megszerzett ismereteikkel, preconcepcióikkal. A szocializációs folyamat során a nukleáris stratégiával kapcsolatban kialakult általános érvényű eszmék, magatartás- és viselkedésminták viszonylagos állandóságra tettek szert, beépülve ezáltal a kultúrába és felülemelkedve a nukleáris politika szintjén.

Snyder véleménye szerint a problémákat mindkét oldal a stratégiai kultúrájába beépült előítéletei lencsén keresztül szemléli, ezért nem képes objektív döntések meghozatalára. A különböző stratégiai kultúrák kialakulásának fő okaként az eltérő történelmi tapasztalatokat és földrajzi környezetet azonosította. Munkáiban felhívta a figyelmet arra – amit a koncepció fellelkesült követői gyakran figyelmen kívül hagynak –, hogy a stratégiai döntések meghozatalakor a stratégiai kultúra a döntésre hatással lévő, de nem döntő tényező.

### **A stratégia és a kultúra összefonódása**

Snyder megállapítása a stratégia és a kultúra összefüggéséről nem példa nélküli. A háború és a fegyveres konfliktusok elméletét vizsgáló írások legtöbbszörében található utalás a kultúra és a stratégia összefüggésére. Egy cikkében Laurie Johnson megállapította, hogy Thuküdidész a peloponnészoszi háborúról szóló művében politikai és kulturális különbségeket azonosít a városállamok között, ami döntőnek bizonyul a szembenálló felek viselkedésében a háború során.

Közismert és gyakran idézett Sun-ce azon megállapítása, ami az ellenség megismerésének fontosságára vonatkozik: „... *ha ismerjük az ellenséget és ismerjük magunkat is, akkor száz csatában sem jutunk veszedelembe; ha azonban nem ismerjük az ellenséget, csak magunkat ismerjük, akkor egyszer győzünk, másszor vereséget szenvedünk; és ha sem az ellenséget, sem magunkat nem ismerjük, akkor minden egyes csatában feltétlenül végveszély fenyeget bennünket*”.

Clausewitz értelmezésében a háború nem más, mint az erkölcsi és fizikai erők próbatétele, mivel a „... *hadművészetnek élő emberekkel és erkölcsi erővel van dolga...*”. Ez alapján Jeffrey S. Lantis a kultúra és az erkölcs szoros összefüggésének hangsúlyozásával mutatott rá Clausewitz munkájában a stratégia és a kultúra kapcsolatára.

Az 1940-es és az 1950-es években az antropológiai modelleken alapuló nemzeti karakter-kutatások tettek kísérletet a kultúra és az állam viselkedése közötti összefüggés leírására, főként az egyes nemzetek tagjai személyiségjellemzőinek meghatározásával. A nemzeti karakter, vagy kultúra alapvető jellemzőiként azonosították a nyelvet, a vallást, a szokásokat, a szocializációt, valamint a közös történelmi emlékek interpretációját. Gabriel Almond és Sidney Verba *nemzeti karakter* helyett a *nemzeti politikai kultúra* kifejezést használta, ami szerintük a „*a társadalomnak a politikai rendszerhez kapcsolódó hiedelmei és értékei halmaza*”. A szerzők szerint a politikai kultúra tartalmaz több meghatározó érték (például a



demokratikus alapelvek és intézmények, az erkölcs, az erőszak alkalmazása, az egyéni és kollektív jogok, egy ország szerepe a világpolitikában stb.) iránti elkötelezettséget is, így szoros összefüggésbe hozható az államok nemzetközi porondon történő szerepvállalásával.

A politikai kultúra kutatása a későbbiekben egyre komplexebbé vált, de nem hozott áttörést a kultúra és az állam viselkedése közötti kapcsolat vizsgálatában. A kutatások eredményeit felhasználva és az egyes nemzetek fegyveres konfliktusok során tanúsított magatartását elemezve számtalan tanulmány született, és napjainkban is születik, amelyek az egyes országok „hadviselési szokásait” írják le.

A hidegháború végére uralkodóvá vált a nagyhatalmak stratégiai (beleértve a nukleáris stratégiát is) gondolkodásának általánosításokkal történő jellemzése. Ezek alapján a Szovjetuniót és haderejét megelőző csapások alkalmazására hajlamosnak és támadó szelleműnek definiálták. Az ezt kialakító történelmi tényezők közé sorolták a terjeszkedő orosz külpolitikát és az erős, autokrata belső rendszert. Ezzel szemben az Egyesült Államokat és haderejét elszórtan megjelenő, megmentőként vagy egyfajta keresztes hadjáratot folytató, jóindulatú hatalomként jellemezték, melynek oka a történelemben, és abban a hitben gyökerezett, hogy a háború az emberi kapcsolatok rendellenes formája.

A hidegháború után tovább erősödött az a felismerés, hogy a kultúrának, valamint a nemzeti sajátosságoknak jelentős szerepe van a kétpólusú világrendszer felváltó összetett nemzetközi rendszerben. Az Egyesült Államok és a NATO iraki és afganisztáni tapasztalatai kiterjesztették ezt a szemléletet a biztonságpolitikára és a katonai műveletekre is. Az ellenség történelmének, értékrendjének, ideológiájának, vallásának figyelembevétele, illetve hatásainak vizsgálata beépült a stratégiai gondolkodásba.

### **A stratégiai kultúra fogalmának fejlődése**

A reneszánszát élő koncepció előnyeinek és korlátainak megértéséhez szükséges áttekinteni annak fejlődését. Snyder stratégiai kultúra definíciója, miszerint a nemzeti sajátosságok nagymértékben befolyásolják a stratégiai gondolkodást, megosztotta a nemzetközi kapcsolatokkal, biztonságpolitikával foglalkozó szakembereket és kutatókat. Fő problémájuk az volt, hogy az uralkodó elméletekben a stratégiát befolyásoló objektív tényezők (ti. a rendelkezésre álló források, technológiai fejlettség, anyagi készletek, képességek stb.) – e felfogás szerint – másodlagos fontosságot kapnak. Az elmélet támogatói azzal érveltek, hogy a különböző államok különböző stratégiai preferenciákkal rendelkeznek, amelyek a történelemben gyökereznek és az adott nemzet és vezetőinek filozófiai, politikai, kulturális és kognitív jellemzői mentén folyamatosan alakulnak. Más szóval a történelmi tapasztalatok és a hosszú idő alatt kialakult stratégiai preferenciák határozzák meg a fenti objektív tényezőkkel jellemzett környezet dinamikus változására adott stratégiai válaszokat. Ezek a preferenciák nem, vagy csak nagyon lassan változnak.

A stratégiai kultúra alapján történő megközelítés néhány követője elutasította a racionalitást. Szerintük a stratégiai kultúra összeegyeztethető korlátozott racionalitással (a stratégiai kultúra egyszerűsíti a problémát), folyamat racionalitással (ahol a stratégiai kultúra rangsorolja a döntési preferenciákat és szűkíti az opciókat), és adaptív racionalitással (történelmi tapasztalatok, analógiák, hasonlatok, és precedensek határozzák meg a döntést) is. Ugyanakkor, a stratégiai kultúra elmélete – feltételezve azt, hogy a stratégiai döntéshozatal során nem veszik figyelembe a

többi stratégiai szereplő válaszát – nem egyeztethető össze a stratégiai problémák klasszikus elméletével, a játékelmélettel.

A stratégiai kultúra elmélete, elismerve ugyan a racionalitás fontosságát a stratégiai döntések meghozatalakor, a racionalitáson alapuló, neorealista keretek közötti stratégiai gondolkodás kihívójává vált. A neorealista gondolkodásmód szerint a szuverén államok legfőbb célja a túlélés, valamint egyéb érdekeik érvényesítése érdekében erejüket a lehetőségeik határáig igyekeznek maximalizálni. Stratégiai döntéseik meghozatalakor tehát csak olyan tényezők korlátozhatják őket, mint földrajzi adottságuk, képességeik, külső/belső fenyegetettségük és az, hogy tartózkodjanak a túlélésüket veszélyeztető bármilyen viselkedéstől.

Ezzel szemben a stratégiai kultúra elmélete ellentétes tételt fogalmaz meg, a különböző kultúrában szocializálódott hatalmi elit ugyanis azonos helyzetekben más és más döntéseket fog meghozni. Mivel az egyes államok kultúrája különböző, ezért a hasonló stratégiai problémákat egymástól eltérően értelmezik. Elméleti szempontból tehát magyarázatra szorul a különböző stratégiai kultúrával rendelkező államok hasonló viselkedése, illetve – realista szempontból – az azonos strukturális feltételekkel rendelkező államok eltérő viselkedése egy adott szituációban. Ugyanakkor, semmilyen *a priori* ok nincs arra, hogy a kulturális alapon meghozott stratégiai döntéseknek különbözniük kellene a történelmet figyelmen kívül hagyó, strukturalista felfogásból származó döntésektől, de arra sincs ok, hogy ezek a döntések hasonlóak legyenek.

### **A stratégiai kultúra értelmezésének generációi**

A stratégiai gondolkodást uraló elméletek kihívójaként megjelenő stratégiai kultúra elmélete tárgyában született munkákat hamarosan kategorizálták, ami tovább segít megérteni a koncepció fejlődését.

Forrest E. Morgan a tárgyban megjelent szakirodalmat az alkalmazott módszertan szerint két csoportra osztotta és írta le. Az első a bemutató jellegű csoport, amelyik magában foglalja az 1970-es évek végén és az 1980-as években született, az egyes államok magatartását nagy történelmi távlatokban elemző írásokat. Ezek az írások a viselkedésmintákat befolyásoló kulturális hatásokat azonosították és vetítették ki a jövőre. A második az 1990-es években megjelenő analitikus jellegű csoport, amelyik a kultúra szűkebben értelmezett definícióit használta és szigorúbb módszereket alkalmazott annak érdekében, hogy elemezze a kultúra stratégiai viselkedésmintákra gyakorolt hatását.

Alastair Iain Johnston 1995-ben, a kínai stratégiai kultúráról írt cikkében kategorizálta a tárgyban megjelent irodalmat, mely azóta általánosan elfogadott csoportosítássá vált. Johnston három generációt különböztetett meg. Az első generációhoz tartoznak az 1980-as évek elején a tárgyban publikáló biztonságpolitikai és Szovjetunióval foglalkozó elemzők, akik arra próbáltak meg választ adni, hogy miért gondolkodnak eltérően a nukleáris stratégiáról az amerikai és a szovjet szakértők. Johnston az okokat az eltérő történelmi tapasztalatokban, politikai kultúrában és a földrajzi elhelyezkedésben találta meg. A második generáció az 1980-as évek közepén a nagyhatalmakat a Gramsci-féle perspektívából nézte és rámutatott a hatalmi elit hegemoniáját fenntartani hivatott szimbolikus stratégiai-kulturális kommunikáció és a valós műveleti doktrínák különbözőségére. A harmadik generáció, melyhez a csoportosítást elvégző Johnston is tartozik, az 1990-es években tűnt fel és mind a fogalmak, mind pedig az alkalmazott módszerek tekintetében szigorúbb volt. Az

ehhez a generációhoz tartozó kutatók szűkítették a vizsgált stratégiai döntések, mint függő változók körét, hogy megbízhatóbb vizsgálatokat végezhesse el a kultúra hatásainak elemzésére, aminek érdekében számos esettanulmányt tárgyaltak. A stratégiai kultúra koncepciójának alaposabb megértéséhez szükséges az egyes generációk képviselőinek munkáit részleteiben megvizsgálni.

### **Az első generáció jellemzői**

Az első generációhoz tartozó szerzők –, mint Colin S. Gray, David Jones, valamint Jack L. Snyder, – stratégiai kultúra tárgyában írt munkáikban, alapul véve a korlátozott nukleáris háború szovjet doktrínáját, azzal érveltek, hogy a nukleáris stratégiával kapcsolatos amerikai és szovjet gondolkodásmód különbségeit olyan makrokörnyezeti tényezők sajátos különbözősége okozza, mint a mélyen gyökerező történelmi tapasztalatok, a politikai kultúra, valamint a földrajzi adottságok.

Gray azt állította, hogy az amerikai történelmi tapasztalatok olyan, az erőt tiszteletben tartó sajátos gondolkodási és cselekvési módokat termeltek ki, amelyek domináns nemzeti eszményeket eredményeztek a stratégiai döntésekkel kapcsolatosan. Szerinte ezek az eszmék alakították ki a nukleáris stratégiával kapcsolatos sajátos amerikai megközelítést, amely szerint a nukleáris háború nem nyerhető meg, mert az óriási embervesztés nem egyeztethető össze a győzelem bármiféle értelmezésével. Az Egyesült Államok tehát csak a technológiai előny megőrzésével biztosíthatja a hatékony elrettentő erőt a szovjet nukleáris eszközök számbeli fölényével szemben. Úgy vélte, hogy a fegyverzet-ellenőrzési tárgyalások során lehetőség van jobban megismertetni a szovjetekkel az amerikai álláspontot, ezáltal biztosítva nagyobb stratégiai stabilitást. Gray azt a következtetést vonta le, hogy a viszonylag egységes amerikai stratégiai kultúra alapvetően különbözött a szovjet stratégiai kultúrától, valamint, hogy a fentiek alapján az amerikaiak gyakorlatilag képtelenek voltak – a szó általános értelmezését tekintve – katonai stratégiaiag gondolkodni egy nukleáris háborúra történő felkészülésről, annak megvívásáról és esetleges megnyeréséről. Ennek némileg ellentmond az a tény, hogy az Egyesült Államok stratégiai légi-erő-parancsnoksága folyamatosan dolgozott és rendelkezett az ellencsapást és a nukleáris háború megnyerését célzó tervezési opciókkal.

Jones hasonlóan érvelve három szintre osztotta a stratégiai kultúrát alakító tényezőket:

1. a makro-környezeti tényezők (földrajzi adottság, etnokulturális jellemzők és történelem);
2. társadalmi szint (a társadalom gazdasági, társadalmi és politikai kultúrája);
3. mikro szint, ami a katonai intézményrendszerből és a civil-katonai kapcsolatok jellemzőiből áll.

Ez a fajta stratégiai kultúra felfogás nem korlátozta a stratégiai opciókat és meghatározó volt a döntés-előkészítés és tervezés valamennyi szintjén, a stratégiai szinttől a harcászati szintig. A tényezők e három csoportja eredményezte azt, hogy a szovjet stratégiai kultúra a támadó jellegű stratégiákat helyezte előtérbe.

Az újszerű megközelítés ellenére az első generációs gondolkodás számos hiányossággal rendelkezett:

1. Túl széleskörűen határozták meg a stratégiai kultúra definícióját, mivel a technológiát, a földrajzi viszonyokat, a szervezeti kultúrát és hagyományokat, a politikai ideológiát és a nemzetközi rendszert is a stratégiai kultúrát

befolyásoló tényezők közé sorolták. Mivel ezek mindegyike önállóan is képes befolyásolni a stratégiai döntéseket, gyakorlatilag lehetetlenné tették a nem stratégiai kultúrán alapuló döntéselemzést.

2. Magukat a viselkedésmintákat is befoglalták a stratégiai kultúra definíciójába. Ezzel azt sugallták, hogy egy bizonyos stratégiai gondolkodásmód következetesen egy bizonyos viselkedéshez vezet. Johnston a csoportosítás során feltette a kérdést: Hogyan értékelhető egy stratégiai kultúra akkor, ha a stratégiai válasz, a viselkedés, ellentmondásosnak tűnik a stratégiai beállítottsággal? Vagy megfordítva: Vajon egy bizonyos viselkedés mindig azonos stratégiai gondolkodásmódra utal? A fenti, lényegében mindent, még a viselkedést is magába foglaló definícióval kizárták annak lehetőségét, hogy a stratégia kultúra szétváljon a viselkedéstől.

3. Egy társadalom stratégiai kultúráját állandónak tekintették, ami csak történelmi léptékben, a tapasztalatok feldolgozása során változik. Ugyanakkor nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a stratégiai kultúrát alkotó tényezők más és más stratégiai preferenciákat generálhatnak, így adott államokon belül versengő stratégiai preferenciák alakulhatnak ki.

Johnston – ezeken kívül – számos kérdést megválaszolatlanul tartott az első generációs stratégiai kultúra elméletek besorolásakor: Mit kell a stratégiai kultúra forrásainak tekinteni? Milyen időszakból kell ezeket a forrásokat kiválasztani? Miért számít egy adott történelmi időszak a stratégiai kultúra forrásának, míg egy másik nem? Hogyan öröklődik át az időben? Változik-e az átörökítés során? Mivel a csoportosítás 1995-ben történt, azóta az első generáció képviselői több kérdésre választ adtak. Colin S. Gray – nem vitatva a generációs besorolást – több cikkében reagál a felvetett kérdésekre.

### **A második generáció jellemzői**

A második generáció képviselői, akik az 1980-as évek közepén jelentek meg, munkáikban abból indultak ki, hogy hatalmas különbség van a politikai döntéshozók gondolkodása, kommunikált tevékenységük és valós tetteik között. A stratégiai kultúrát a stratégiai döntéshozatalon belül a politikai hegemonia eszközének tartották, amely széles körben elérhető útmutatót biztosít az erőszak legitim alkalmazásához és alátámasztja a deklarált stratégiát, így legitimálva a stratégiai döntéshozatalban résztvevők hatalmát. Ugyanakkor a műveleti stratégia a döntéshozók valós érdekeit szolgálja. Bradley S. Klein szerint, példaként véve az amerikai nukleáris politikát, látható, hogy a műveleti stratégia az amerikai érdekek védelmében történő hadviselésre helyezte a hangsúlyt, míg a deklarált stratégiát a politikai elit eszközként használta, hogy a műveleti stratégiát kulturálisan és nyelviileg elfogadhatóan igazolja és félrevezesse, vagy lecsendesítse a potenciális politikai kihívókat.

Annak ellenére, hogy a stratégiai kultúrát eszköznek tekintették, azt nem a politikai, katonai elitől származtatták. Klein a stratégiai kultúrát a történelmi tapasztalatok eredményének tekintette, és úgy gondolta, hogy mivel minden ország különböző történelmi háttérrel rendelkezik, a stratégiai kultúrájuk is eltérő. A második generáció képviselői szerint nincs valós kapcsolat stratégiai kultúra és az állam viselkedése között, mivel utóbbit a hatalmon lévő elit érdekei határozzák meg, nem a kultúra. Ez azt sugallja, hogy a hatalmi elit – amennyiben érdekei megkívánják – felül tud emelkedni a stratégiai kultúrán, ugyanakkor egyes tanulmányok kapcsolatot

feltételeznek a stratégiai kultúra és az állam valós viselkedése között. Ezt azzal magyarázták, hogy a döntéshozók az elődeik által létrehozott stratégiai kultúrában szocializálódtak, így az azt alkotó mítoszok rabjai.

A második generációs szakirodalom ugyanakkor határozatlan abban a kérdésben, hogy az egyes stratégiai kérdésekre adott válaszok országonként változnak-e. Amennyiben feltételezzük, hogy a szimbolikus kommunikáció bizonyos stratégiai opciókat kizár a választásból, úgy a stratégiai kultúra nemzetenként eltérő. Ugyanakkor az is fellelhető a forrásokban, hogy a hatalmi elit világszerte hasonló, militarista, lényegében reálpolitikán alapuló stratégiai preferenciákkal rendelkezik. Johnston a második generációs kutatók hibájául róta fel, hogy kevés összehasonlító esettanulmányt végeztek el.

### **A harmadik generáció jellemzői**

Az 1990-es években megjelenő harmadik generáció képviselői sokkal szigorúbban és eklektikusabban határozták meg a független ideológiai változókat, és sokkal célirányosabban vizsgálták a stratégiai döntéseket, mint a függő változókat. Független változóként alkalmazták a politikai-katonai kultúrát, a katonai kultúrát, vagy a szervezeti kultúrát. Mindannyian a realista szemléletet támadták olyan esetekben, amikor a strukturalista, érdekközponitú szemlélet nem tudott magyarázatot adni a stratégiai döntésekre. Elizabeth Kier azt vette alapul, hogy a különböző politikai kultúrával rendelkező államok különböző módon irányítják haderejüket, és ezek a módszerek a belső politikai kultúra és nem a külső stratégiai megfontolások által vezéreltek.

Jeffrey W. Legro a haderők által alkalmazott különböző harceljárások okaként a különböző szervezeti kultúrákat jelölte meg. Peter Katzenstein, Nobuo Okawara és Thomas Berger arra világítottak rá, hogy a nemzetközi rendszerben hasonló helyzetben lévő államok, belső politikai kultúrájuktól függően, különböző magatartást tanúsítanak a katonai erő alkalmazásával kapcsolatosan.

A harmadik generáció stratégiai kultúra definíciója egyértelműen kizárta a viselkedést a stratégiai kultúra összetevői közül, elkerülve ez által a tautológia látszatát. Ettől eltekintve az általuk használt fogalom nem sokban különbözött az első generációs szerzők definíciójától, bár a kulturális értékek forrásának kevésbé a történelem során megszerzett benyomások, inkább a napi gyakorlatban megszerzett tapasztalatokat tartották. Ebből következik, hogy a stratégiai kultúrát kevésbé tartották állandónak, amely akár nem kulturális változókat is tartalmazhat. Kier például úgy vélte, hogy mivel a politikai-katonai kultúra a változó hazai politikai környezet terméke, azzal együtt folyamatosan változik. Állításának igazolására esettanulmányok vizsgálatán keresztül kimutatta, hogy a katonai kultúra időben és társadalmanként is változó.

A harmadik generációhoz tartozó kutatók az egyes teóriák szembeállításával végeztek összehasonlító vizsgálatokat. Legro a háború során alkalmazott önkorlátozásra adott realista magyarázatokat állította szembe az intézményi és szervezeti kultúra alapú modellek válaszaival. Kier a strukturális realista, és bürokratikus szervezeti kultúra alapú modelleket hasonlította össze a katonai kultúrával. Ezek az összehasonlító vizsgálatok a harmadik generáció kutatóinak legfőbb erősségei.

## Johnston munkássága

Nem lenne teljes a harmadik generációba tartozó kutatók áttekintése a stratégiai kultúra tárgyában született munkák kategorizálását elvégző Johnston eredményeinek számbavétele nélkül. Johnston a generációk elméletei közötti ellentmondást abban látta, hogy míg az első és harmadik generáció megpróbálta izolálni a stratégiai kultúra hatását a stratégiai döntésekre, addig a második generáció úgy vélte, hogy a stratégiai kultúrát az elit mind helyi, mind nemzetközi viszonylatban saját érdekei szolgálatára, eszközként alkalmazza a valós stratégiai döntések elfedésére.

Johnston a koncepció újraértelmezésekor a stratégiai kultúra kiterjedésére és tartalmára, az elemzés tárgyára, az elemzés alapjául szolgáló történelmi időszakokra, valamint az alkalmazott módszerekre vonatkozóan is sokkal szigorúbb meghatározást tartott szükségesnek. Legfontosabbnak a stratégiai kultúra stratégiai döntésekre gyakorolt hatásainak megbízható mérését tartotta. A kultúra elemeit átemelve a stratégiai gondolkodásba, valamint felhasználva Clifford Geertz antropológusnak a vallást, mint kulturális rendszert értelmező definícióját, lényegében újraértelmezte a stratégiai kultúra fogalmát. Johnston szerint *„a stratégiai kultúra szimbólumok (pl. érvrendszerek, nyelvek, analógiák) olyan integrált rendszere, amelyik általánosan elfogadott, állandó érvényű stratégiai preferenciákat hoz létre, oly módon, hogy az államok közötti kapcsolatok során a katonai erő szerepére és hatékonyságára vonatkozó koncepciókat alkot és ezeket olyan tényszerűséggel ruhazza fel, amelyben a stratégiai preferenciák egyedülállóan realiztikusnak és hatékonynak tűnnek”*.

Értelmezésében a fenti szimbólumrendszer két részből áll. Az elsőt a stratégiai környezetre vonatkozó alapvetések alkotják, úgymint a háború szerepe az emberi viszonyokban (elkerülhetetlen vagy aberráció), az ellenség és az általa megtestesített fenyegetés (zéróösszegű, vagy változó összegű játszma), valamint az erő alkalmazásának hatékonysága (mennyire kontrollálható a végkifejlet, illetve milyen feltételekkel hatékony az erő alkalmazása). E hármas értékeinek egy térbeli koordináta rendszer tengelyeire történő felvitelével olyan információt kapunk, ami csökkenti a stratégiai környezet bizonytalanságát. Johnston ezt a stratégiai kultúra központi paradigmájaként írta le.

A központi paradigmából logikusan következnek a stratégiai környezetben alkalmazható hatékony opciók, amelyek a szimbólumok rendszerének másik részét alkotják. Amennyiben a környezetet a három változó felső értékei írják le, a támadó jellegű stratégiák kerülnek előtérbe, mert zéróösszegű játszma esetén hatékonyabbak, mint az alkalmazkodó stratégiák. Az alsó értékekkel leírt környezetben valószínűbbek a diplomáciai megoldást kereső, vagy alkalmazkodó stratégiák. Johnston szerint a modell alkalmazásával kimutatható a stratégiai kultúra hatása az állam viselkedésére.

Johnston azt is meghatározta, hogy hol lelhetőek fel a stratégiai kultúra által kialakított preferenciák, az elemzés tárgyaként azonosítva a stratégiai kultúra hordozóinak (stratégiai gondolkodók, katonai vezetők, hatalmi elit) írásait, vitáit, beszédeit, véleményét, a fegyverzetek leírását és alkalmazását, a háború és béke időszakának a különböző médiumokban megjelenített képeit, valamint a katonai rendezvényeket és a háborús irodalmat. Ezek tartalmi elemzésére a kognitív feltérképezést és a szimbólumelemzést tartja alkalmasnak. Egyrészt az első módszerrel feltárhatóak a dokumentumok ok-okozati összefüggései, ami lehetővé teszi az egyes opciók viselkedésre gyakorolt hatásának vizsgálatát, másrészt a stratégiai dokumentumok szimbólumelemzése feltárhatja, hogy a stratégiai

alaptételek hogyan jelennek meg a viselkedésben, illetve milyen preferencia rangsorolást eredményeznek.

Az összefüggések megértéséhez az empirikus analízis módszerét ajánlja, támogatva az összehasonlító elemzések elvégzését. Johnston arra a következtetésre jutott, hogy „... a jól elvégzett stratégiai kultúraelemzés segíthet a döntéshozóknak jobban, empatikusabban megérteni, hogy a (stratégiai) játék különböző szereplői hogyan élik meg magát a játékot, csökkentve a bizonytalanságot és a félreértéseket a stratégiai döntésekben. A rosszul elvégzett elemzés megerősítheti a sztereotípiákat más államok stratégiai beállítottságáról és alternatívákat zárhat ki azáltal, hogy nem megfelelően ítéli meg a helyi stratégiai kultúrákat.”

\* \* \*

Megállapítható, hogy a kultúra, a minket körülvevő környezet egyik dimenziójaként, valamennyi tettünkre hatást gyakorol. A háború törvényszerűségeit vizsgáló gondolkodók elemzéseiből látható, hogy ennek figyelembevétele a stratégiai gondolkodás egyik alapvető eleme. A definíciókat, vizsgálati eljárásokat leíró elméletek születésének ösztönzője a hidegháború azon szakasza volt, ahol a hagyományos stratégiai elméletek nem adtak kielégítő magyarázatot a szembenálló szuperhatalmak nukleáris stratégiával kapcsolatos eltérő álláspontjaira. Az elmélet evolúciója során különböző irányzatok alakultak ki, melyek közös jellemzője, hogy próbálták tetten érni a kultúra hatását a stratégiai viselkedésre.

Az első generációs kutatók elsősorban a szovjet-amerikai viszonyrendszerben gondolkodtak; szélesen értelmezett definíciójuk a viselkedést is magában foglalta és azt sugallta, hogy egy stratégiai kultúra szükségszerűen bizonyos viselkedésformát eredményez. A stratégiai kultúrát forrásai miatt állandónak tekintették, amelyet az irányzat képviselői későbbi munkáikban pontosítottak. A második generáció szerzői a stratégiai kultúra szimbolikus, instrumentális jellegét hangsúlyozták. A harmadik generáció szerzőinek érdeme a definíció pontosítása és hatékonyabb vizsgálati módszerek kidolgozása. Az irányzatok csoportosítása óta jelentős előrelépés nem történt az elméletben. Az Egyesült Államok és a NATO iraki és afganisztáni tapasztalatai azt mutatják, hogy a katonai műveletekben is jelentős szerepe van a kultúrának. Ennek kapcsán vizsgálható a kultúra hatása a hadviselés különböző szintjein, a harcászati, hadműveleti és stratégiai szinten.

Mint mindenki, a stratégiai döntéshozók is egy bizonyos kulturális környezetben szocializálódtak emberek, mely befolyásolja döntéseiket. A stratégiai kérdéseket a saját szemüvegükön keresztül látják, sokszor figyelmen kívül hagyva mások szempontjait.

A legmegfelelőbb stratégiai döntések meghozatala érdekében a döntés-előkészítés során figyelembe kell venni a szövetségesek és az ellenség kultúrájának különböző dimenzióit, úgymint a történelmet, az ideológiákat, az értékeket, a vallást, és a politikát. Az iraki és afganisztáni tapasztalatokat is figyelembe vevő, a közelmúltban kidolgozott analitikai kulturális stratégiai és politikai keretrendszer is azokat a dimenziókat kívánja azonosítani, amelyek elengedhetetlenek a stratégiai viselkedés megértéséhez. Ezek az alapelemek az alapvető érdekeket meghatározó egyéniség, a politikai kultúra, és a rugalmasság, mely meghatározza a külső erővel szembeni ellenálló képességet.

Látható, hogy az időnként új erőre kapó kutatás arra irányul, hogy feltárja a kultúra és a választott stratégiai opció, illetve az állam viselkedése közötti összefüggéseket.

Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a kultúra nem mindenható, a stratégiai kultúra elméletek nem tekinthetők csodaszernek a stratégiai kérdések megoldására.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bagby, Laurie M. Johnson: The Use and Abuse of Thucydides in International Relations. In: International Organisation, vol, 48, No. 1, 1994. pp. 131–153
- Clausewitz, Carl von: A háborúról. 1. kötet. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961.
- Gray, Colin S.: Strategic culture as context: the first generation of theory strikes back. In: Review of International Studies, Vol. 25. 1999. pp. 49–69
- Gray, Colin S.: Out of the Wilderness: Prime Time for Strategic Culture. National Institute for Public Policy, Advanced Strategic Planning and Analysis Support Contract, Contract No. SP0600-04-C-5982, 2006.
- Johnston, Alastair Iain: Cultural realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History. Princeton: Princeton University Press, 1995.
- Johnston, Alastair Iain: Thinking about Strategic Culture. In: International Security, Vol 19. No. 4. 1995. pp. 32–64
- Kier, Elizabeth: Imagining War: French and British Military Doctrine Between the Wars. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1997.
- Kim, Jiyul: Cultural Dimensions of Strategy and Policy. Director, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, 2009.
- Klein, Bradley S. : Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics. In: Review of International Studies, Vol. 14. No. 2. 1998. pp. 133–148
- Lantis, Jeffrey S.: Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism. Comparative Strategic Cultures. Curriculum Contract No: DTRA01-03-D-0017, Technical Instruction 18-06-02, 2006.
- Legro, Jeffrey W.: Cooperation Under Fire: Anglo-German Restraint during World War II. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1995.
- Morgan, Forrest E.: Compellence and the Strategic Culture of Imperial Japan: Implications for Coercive Diplomacy in the Twenty-First Century. Westport, CT and London: Praeger, 2003.
- Snyder, Jack L.: The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options. R-2154-AF Santa Monica, Calif.: Rand Corporation, 1977.
- Stone, Elizabeth: Comparative Strategic Culture: A Literature Review. Part I. Comparative Strategic Cultures Curriculum Contract No. DTRA01-03-D-0017. 2006.
- Zaman, Rashed Uz: Strategic Culture: A “Cultural” Understanding of War, Comparative Strategy. 28:1. 2009. pp. 68–88



Magyar Ildikó

## A KATONAI PÁLYÁRA IRÁNYÍTÁS RENDSZERE 1975 ÉS 1985 KÖZÖTT<sup>1</sup>

### Rezümé:

A szerző – PhD-értekezésének megalkotása részeként – az érdeklődő olvasók elé tárja a Magyar Néphadsereg 1970-es években végrehajtott példátlan ütemű minőségi fejlesztése következtében kialakult kádergondok megoldására irányuló erőfeszítéseket. A katonai felső vezetés a vizsgált évtizedben kétszer volt kénytelen meghatározó döntést hozni a minőségi tiszti-, tiszthelyettesi állomány megteremtésére irányuló pályára irányítási rendszer tökéletesítésére. Ennek során születtek lényegi döntések, amiket azonban gyorsan túlszárnyaltak az újabb igények. Ez a tanulmány nemcsak bemutatja a személyügyi munka történetének egy fontos szeletét, de néhány gondolattal – esetleg a kudarcból levont tanulsággal – elősegítheti napjaink toborzómunkájának további sikerességét is.

### Kulcsszavak:

katonai karrier, katonai vezetők, Magyar Néphadsereg, felső vezetés, képzett tisztek és tiszthelyettesek

Ildikó Magyar

### SYSTEM OF ORIENTATION TOWARDS MILITARY CAREER BETWEEN 1975–1985

### Abstract:

The Author – as a PhD-student– reveals the efforts aimed the lack of appropriate qualified military leaders, caused by the unprecedented development of the Hungarian People's Army in the 1970s. The higher leadership of the military was forced to take substantive decision twice in the studied decade, in order to ensure the improvement of initiation in the system of orientation towards producing qualified officers and non-commissioned officers (NCOs). During this process substantive decisions were brought, which rapidly were exceeded by recent claims. This study not only presents an important slice of the history of HR work, but with some thoughts –maybe with drawing lessons from the failures – it may forward the further success of today's HR activity.

### Key words:

military career; military leaders; Hungarian People's Army; higher leadership; qualified officers and NCOs

A Magyar Néphadsereg minőségi fejlesztése érdekében az 1970-es évek elejétől kezdve a személyügyi szervek kiemelt feladatává vált a tiszti, tiszthelyettesi beosztások feltöltése, a kiáramlást kompenzáló utánpótlás biztosítása. Ennek érdekében adta ki a honvédelmi miniszter 1973. április 17-én a 0010. számú *Irányelveket*<sup>2</sup> (továbbiakban *Irányelvek*), ami a Magyar Néphadsereg káderállománya

<sup>1</sup> E témakörben 2011. januárban publikáltam egy tanulmányt *Modernizációs kísérletek a személyügyi munkában az 1970-es évek elején* címmel (Id. Honvédségi Szemle 65. évfolyam, 2011/1. sz. 40–42. o.), melyben a honvédelmi miniszter által 1973. április 17-én kiadott 0010. számú *Irányelveket* mutattam be részletesen. Ezért most, csak a lényegét foglalom össze tömören, hogy az ez irányú szerves összefüggés jobban érzékelhető legyen.

<sup>2</sup> Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Miniszteri Titkárság (HL HMT) 1978/T-2/4. őrzési egység (ő. e.) (1973. 04. 17.)

utánpótlásának és felkészítésének elveit határozta meg az 1973–1980 közötti időszakra.

## Az intézményrendszer

A tisztek és a tiszthelyettesek utánpótlásán, az állománycsoportok belső arányai optimalizálásán, valamint a tiszti rendfokozati arányok tervezett mértékű, a hadsereg optimális szerkezetének kialakításán túl, az Irányelvek kiemelt területét képezte a katonai pályára irányító tevékenység. Ennek a tevékenységi körnek egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, ezért 1975-ben kiadtak egy önálló szabályozó okmányt: *A katonai pályára irányító tevékenység szabályozásáról szóló 43/1975. (HK. 22.) HM utasítást* (a továbbiakban: Utasítás). Ez a fiatalok katonai pályára való irányítását volt hivatott biztosítani a pályaválasztás rendszerében, a néphadsereg szervezeteinek részvételével, de a polgári szervekkel való együttműködéssel.

Az Utasítással egyidejűleg kiadták a bázisiskolák és azok patronálására kijelölt katonai szervezetek jegyzékét is. Az Utasítás Kálazi József vezérőrnagy,<sup>3</sup> személyügyi főcsoportfőnök által aláírt melléklete – az általános követelményeken túl – szabályozta az egyes irányító katonai szervekre és alakulatokra háruló külön feladatokat, valamint a katonai pályára irányítás pénzügyi-technikai feltételeit is. *„Munkánk eredményességének döntő tényezője, hogy a szervezett pályára irányítást – az MSZMP Politikai Bizottsága 1973. augusztus 1-i határozatában megjelölt elvek figyelembevételével – központilag, irányítottan a HM főnökségeinek, az MN szerveinek, parancsnokságainak, csapatainak bevonásával és velük összehangoltan szélesebb alapokon, a fiatalok minden rétegére kiterjedően folytassuk”* – rögzítette az okmány.<sup>4</sup> Talán, ez az idézet képezte eme alig pár soros Utasítás fő üzenetét. A lényegét, a tennivalókat, annak melléklete tartalmazta.

## Célcsoportok és módszerek

A mellékletben meghatározták a hivatásos katonai pályára irányító tevékenység célcsoportjait. Ezek az általános és középiskolák, valamint a szakmunkásképző intézetek tanulói, a mezőgazdasági termelészövetkezetekben, ipari üzemekben dolgozó fiatalok, a sorkatonai szolgálatot teljesítők voltak.

A katonai főiskolák, továbbá a tiszthelyettes-képző bázisok hallgatói állományát az egyéni kiválasztás és felkészítés módszerével tervezték biztosítani a hivatásos katonai szolgálati iránt érdeklődő és az arra alkalmas fiatalok köréből. Kiemelt szempont volt, hogy a munkás–paraszt szülők gyermekei közül kiegyensúlyozott, egészséges, fizikailag állóképes fiatalok is minőségileg javítsák a katonai pályát választók rétegét.

---

<sup>3</sup> Kálazi József (1919–2003) vezérőrnagy, 1950-ben a Dózsa Gyalogos Tiszti Iskola elvégzése után századosként kezdte meg hivatásos katonai szolgálatát. Szolgált zászlóaljparancsnokként, majd hadosztályparancsnokként, volt az 5. hadsereg törzsfőnöke, ezt követően 10 évig parancsnoka. 1973-tól nyugállományba vonulásáig, személyügyi főcsoportfőnök. Katonai pályafutása során, különböző parancsnoki beosztásaiban alkotó módon járult hozzá – főként a vezetéselmélet terén – a hadtudomány fejlődéséhez. Neve elválaszthatatlanul kötődik az 5. hadsereg korszerűsítéséhez és elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar haderő általános fejlődését meghatározó fiatal tisztek hivatástudat-formáló nevelésében, valamint fejlődésük irányításában.

[http://portal.zmne.hu/pls/portal/docs/PAGE/ZPORTAL/ZMNE\\_ROOT/KUTATAS/TUD\\_KAT/TAB41732/kalazi\\_jozsef.htm](http://portal.zmne.hu/pls/portal/docs/PAGE/ZPORTAL/ZMNE_ROOT/KUTATAS/TUD_KAT/TAB41732/kalazi_jozsef.htm) (A letöltés ideje: 2012. 10. 26.)

<sup>4</sup> 43/1975. (HK.22.) HM utasítás 1. o.

A dokumentumban megfogalmazódott az igény, hogy a néphadsereg parancsnoki és az egész hivatásos állománya intézményesen, fokozottan segítse elő, aktívan támogassa az arra érdemes fiatalokat a katonai pályaválasztásban. Ettől azt remélték, hogy a személyes kapcsolat, a példamutatás hatására választott pálya iránt a jelentkezők elkötelezettsége időtálló lesz. A hivatásos állomány számára követelményként határozza meg az Utasítás, hogy vállaljon részt a fiatalok átfogó felvilágosításában, a pályaválasztás befolyásolásában. A felvilágosító munka terjedjen ki a hivatásos szolgálat hivatás-jellegére, mutassa be a tiszti, illetve a tiszthelyettesi pályán tevékenykedők élet- és munkakörülményeit, a katonai szolgálathoz kötődő társadalmi ösztönzést és az elismerési formákat.

A népgazdaság fejlődése révén a fiatalok pályaválasztási lehetőségei jelentősen bővültek, így a szokásosnál korábban (már az általános iskola 5. osztályától kezdve) tervezték a katonai pálya iránti érdeklődés felkeltését. A 7. osztályos tanulók között – egyéni kiválasztás útján – a hivatásos katonai pálya megismertetésével kellett végezni a tényleges felkészítést a pályaválasztásra.

Az általános iskolai tanulókon kívül kiemelt célcsoporttá váltak a középiskolai, szakközépiskolai tanulók, valamint az üzemekben dolgozó fiatalok is. A katonai szervek számára előírták, hogy a szokásos nevelési tanácsadási rendszer keretei között hatékonyan segítsék a pályaválasztási, pályára irányítási munkát. Ez együttműködést jelentett a pedagógusokkal, az üzemek vezetőivel, a KISZ-szervezetekkel,<sup>5</sup> valamint a szülői munkaközösségekkel.

A sorállományt már a bevonuláskor górcső alá vették az állomány összetételének elemző vizsgálatával, hogy az arra alkalmas személyeket kiválasszák. Külön személyi foglalkozásokat szerveztek, beiskolázásukat megtervezték, hogy a hivatásos szolgálat vállalására ösztönözzék az arra hivatottakat. Külön figyelmet fordítottak a szolgálatukat példásan ellátó *kiváló* és *élenjáró katonákra*, a jó parancsnoki készséggel rendelkező tisztesek, valamint a tiszthelyettesek megnyerésére.

Az utasítás megfogalmazói a káderutánpótlás jelentős bázisának tekintették a nagy ipari körzetekben működő középiskolák, szakközépiskolák tanulóit, ahol a nappali, az esti és a levelező tagozatosok is a tisztképzés potenciális jelöltjei voltak.

Azokat az iskolákat, amelyek a néphadsereg szükségleteihez közel álló képzési profillal és magas hallgatói létszámmal rendelkeztek, a bázisiskola-rendszerben tartós, folyamatos kapcsolattartás keretében tervezték patronálni. Ezen iskolákat, valamint a patronálásukra kijelölt HM-szerveket, intézeteket, parancsnokságokat a honvédelmi miniszter által jóváhagyott Jegyzék tartalmazta. Azon iskolák számára viszont, amelyek nem voltak ebben fellelhetőek, a fővárosi kiegészítő, továbbá minden hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokság a helyi alakulatokkal együttesen szervezte meg a patronálást.

Előírták, hogy a kijelölt bázisiskolákat rendszeresen, legalább negyedévente, a nem kiemelt iskolákat minimum évenként 1–2 alkalommal látogassák meg a kijelölt kapcsolattartók. A patronáló katonákat úgy választották ki, hogy felkészültek, rátermettek legyenek a feladatra és így hitelesen tudják képviselni a néphadsereg érdekeit. A patronálásra kijelölt szervek, alakulatok és intézmények számára előírt feladatként jelentkezett – az iskolákkal történő egyeztetés után – a pályára irányítás

---

<sup>5</sup> A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) az állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) ifjúsági szervezete volt 1957 és 1989 között. 1957. március 21-én alakult meg a korábbi Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) utódjaként. A KISZ 1989. április 22-én feloszlott. [http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar\\_Kommunista>Ifj%C3%BAs%C3%A1gi\\_Sz%C3%B6vets%C3%A9g](http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Kommunista>Ifj%C3%BAs%C3%A1gi_Sz%C3%B6vets%C3%A9g) (A letöltés ideje: 2012. október 22.)

feladatainak tervszerűsítése, a személyi és tárgyi feltételeinek biztosítása. Az egyik kapcsolati formaként – a katonai profilnak megfelelő szakköri munka elősegítése keretében – látogatást szerveztek a diákok számára meghatározott kiképzőbázisokra, illetőleg az iskola rendelkezésére bocsátottak technikai eszközöket, kulturális és sportanyagokat.

A katonai pályára irányító tevékenységet a honvédelmi nevelőmunka alapvető részeként határozták meg. Az ezzel összefüggő szervezési és végrehajtási feladatokkal – többek között – megbízták a Személyügyi Főcsoportfőnökség Iskoláztatási Személyügyi Osztályát, a Fővárosi Hadkiegészítő Parancsnokság Iskoláztatási Osztályát, továbbá a megyei hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokságok személyügyi szerveinél foglalkoztatott pályára irányító tisztjeit, az MN valamennyi személyügyi szervét, a katonai főiskolákat és tiszthelyettesképzőbázisokat, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát, a parancsnokságok megbízott tisztjeit, a Magyar Honvédelmi Szövetség<sup>6</sup> (továbbiakban: MHSZ) Országos Központját és megyei szerveit.

A feladatszabás része volt, hogy valamennyi, a pályára irányításban részt vevő katonai szerv rendszeresen tartson kapcsolatot a civil pályaválasztási apparátussal, főként a pályaválasztási tanácsokkal, intézetekkel és a települési tanácsok művelődési osztályaival. A minél szélesebb körű és eredményes munka érdekében ki kellett építeni a kapcsolatot az úttörő- és honvédelmi felelős pedagógusokkal, a KISZ-aktivistákkal, s ez által a rendezvények, vezetőképző tanfolyamok és ifjúsági táborok keretein belül népszerűsíteni a katonai pályát.

### **Feladat-meghatározások**

A HM-utasítás melléklete külön fejezetben szabályozta le az egyes irányító katonai szervekre és alakulatokra háruló egyedi feladatokat. Így a HM-szervek főnökei számára előírták, hogy *„tekintsék vezetői munkájuk fontos részének a sorállomány körében folytatott katonai pályára irányító tevékenység tervszerű és folyamatos végzését”*.<sup>7</sup> Ennek megfelelően

- építsék be a pályára irányítás feladatait az alárendelt állomány beosztásbeli követelményrendszerébe;
- rendszeresen elemezzék a szervezés, az ellenőrzés és a beszámoltatás elemeit;
- kísérik figyelemmel az irányításuk alá tartozó csapatoknál, szerveknél a pályára irányító tevékenységet és azok hatékonyságát;
- a sikeres pályára irányítás eredményeként állományba vett fiatal tiszteket, tiszthelyetteseket a példamutató, kiemelt csapatoknál helyezik első beosztásukba, valamint a sorállományból toborzottakat lehetőség szerint az őket beküldő alakulatokhoz osszák be.

A seregtestek és magasabbegységek parancsnokainak feladata volt, hogy:

- meghatározzák az alárendelt parancsnokok, a politikai és személyügyi szervek helyi sajátosságoknak megfelelő pályára irányítási feladatait, a munkamódszereket;
- irányítsák az alárendelt bázisiskolák patronálási munkáit;

<sup>6</sup> A Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) sport- és szabadidős tevékenységeket szervező országos félkatonai szervezet volt 1948 és 1990 között. Története során politikai okokból többször átalakult. [http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar\\_Honv%C3%A9delmi\\_Sz%C3%B6vets%C3%A9g](http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_Honv%C3%A9delmi_Sz%C3%B6vets%C3%A9g) (A letöltés ideje: 2012. október 22.)

<sup>7</sup> 43/1975. HM rendelet, 2. o.

- ellenőrizték a feladatot végrehajtókat, illetőleg gondoskodjanak a kapcsolattartó tisztek felkészítéséről.
- Az illetékes hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokságokkal együttműködve intézkedjenek a hivatásos, valamint a sorállomány tájékoztatásán felül – a társadalmi aktivisták bevonásával – a polgári fiatalok felvilágosítására is.
- Végezzenek rendszeres értékelést a pályára irányító munkákról és ismerjék el a feladatukat példásan ellátó beosztottakat.

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, a katonai főiskolák és tiszthelyettes-képző iskolák parancsnokainak

- meg kellett határozniuk a törzs-, a tanári, az előadó- és a hallgatói állomány feladatait a pályára irányítás érdekében;
- ki kellett jelölniük az összekötőket a bázisiskolákkal, akik a szabályozott iskolalátogatás keretében végezték munkájukat;
- biztosítaniuk kellett a kijelölt személyek részvételét a katonai pályaválasztási rendezvényeken, tájékoztatókon, ahol előadásokat tartottak.

A kijelölt állomány felkészítése – a ZMKA kivételével (amit azonban nem indokoltak!) – szintén a meghatározott feladatok közé tartozott, mint például a katona és polgári fiatalok csoportos látogatásainak megszervezése, a feltételek biztosítása, valamint a csoportok fogadása. Minden képzési intézménynek részt kellett vállalnia a programtervek elkészítésében, azok átadásában a fővárosi kiegészítő, valamint a hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokságoknak.

A Magyar Néphadsereg valamennyi személyügyi szerve számára – illetékességi területükön belül, az előjáró parancsnokok utasításai alapján – feladat volt, hogy megszervezzék és összehangolják a katonai pályára irányítási feladatokat. Kezeleni, vezetni kellett a saját és az alárendeltekhez utalt szervezetekhez kapcsolt bázisiskolák nyilvántartását, valamint az összegzett tapasztalatok alapján értékeléseket, elemző jelentéseket kellett felterjeszteniük a Személyügyi Főcsoportfőnökségre.

A fővárosi kiegészítő, valamint az illetékes hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokságok személyügyi osztályaival együttműködésben végezték a megfelelő személyek kiválasztását, felkészítették a beiskolázásokat. Szintén kiemelt jelentőségű volt a katonai pályaválasztást elősegítő rendezvények szervezése – a pártpolitikai szervekkel együttesen –, ahol a Politikai Főcsoportfőnökség által készített, kiadott célirányos propagandakiadványokkal (filmek, broszúrák, tájékoztató kiadványok, kiállítások) népszerűsítették a katonai hivatást.

### **A pénzügyi-technikai feltételek megteremtése**

A katonai pályára irányítás pénzügyi-technikai feltételeinek megteremtését külön szabályozta a HM-rendelet, amely előírta, hogy melyik szerv részére milyen finanszírozási formákat lehet felhasználni. *„A katonai pályára irányítással összefüggő központi rendezvények, továbbképzések, agitációs-propaganda kiadványok, kiállítások, filmek költségeinek fedezésére, továbbá a polgári intézmények és személyek elismerése során felmerülő kiadásokra – évenként egy meghatározott – pénzügyi keretösszeg felhasználását kell biztosítani.”*<sup>8</sup>

<sup>8</sup> Uo. 4. o.

A záró rendelkezés meghatározta a Személyügyi Főcsoportfőnökség hivatásos állományúak személyügyi csoportfőnöke számára – az érintett HM-főnökségek bevonásával – a katonai pályára irányítás operatív bizottság létrehozását. A bizottság feladatai közé sorolta az elvi, irányító, szervező, elemző és segítő tevékenységet; a hatékonyabb, korszerűbb munkamódszerek felkutatását, valamint a katonai pályára irányítást érintő javaslatok, előterjesztések véleményezését.

## A tapasztalatok

Az oktatási intézményeknek (ZMKA, katonai főiskolák, tiszthelyettesképző-bázisok), a fővárosi kiegészítő, a megyei hadkiegészítési és területvédelmi, valamint a seregtest-parancsnokoknak évente június 30-ig felterjesztett összefoglaló jelentésben kellett beszámolniuk az elvégzett feladatokról. A jelentésnek kötelező tartalmi eleme volt

- a sorállomány körében, a bázisiskolákban, a területi szerveknél, a termelő üzemekben folytatott pályára irányító feladatok megvalósítása és értékelése;
- a jelentkező, illetve a beiskolázott fiatalok létszáma, szociális háttere a polgári pályaválasztási intézményekkel való együttműködés helyzete;
- a feladat végrehajtása során tapasztaltak, valamint a kiemelkedő munkát végző katonák, polgári alkalmazottak, személyek erkölcsi és anyagi elismerésére vonatkozó javaslatok.

A katonai főiskolák és a tiszthelyettesképző-bázisok parancsnokainak a jelentésükben külön értékelniük kellett a felvételi vizsgák tapasztalatait, s a jellemző mutatókat.

A részletes célkitűzések, a meghatározott együttműködések, a tájékoztatás, a rendezvények, sőt a parancsnoki követelménytámasztás és beszámoltatás szintjére emelt feladatszabás ellenére sem született meg a várt siker. Rácz Sándor altábornagy, személyügyi főcsoportfőnök, miniszterhelyettes által 1985. május 23-án, „A katonai pályára irányítás rendszerének továbbfejlesztésére, a pályakezdő hivatásos állomány beillesztésének elősegítésére, a pályántartásukkal (sic!) kapcsolatos feladatokra” vonatkozó 0173/1-1985. nyilvántartási számon kiadott előterjesztés<sup>9</sup> is (a továbbiakban: Előterjesztés) című anyag is ezzel a szinte örökzöld témával próbált megbirkózni. Az Előterjesztést Oláh István vezérezredes<sup>10</sup> honvédelmi miniszter jóváhagyta, s engedélyezte a HM Katonai Tanácsa elé terjesztését.

Az Előterjesztés a katonai pályára irányítás – a 43/1975. HM utasítás kiadása óta eltelt tíz év alatti – főbb eredményeit, a végrehajtást nehezítő körülményeket mutatta be. Létrehozták a pályára irányítás szervezeti kereteit, felkészítették a munkában résztvevőket, kialakították a rendezvények módszerét, kidolgozták a célcsoportok körét. Azonban a tájékoztató, felvilágosító munka eszköztárának (népszerűsítő

<sup>9</sup> HL Központi Irattár (KI) 37/05/21. ő. e. (1985. 05. 23.)

<sup>10</sup> Oláh István (1926–1985) hadseregtábornok. 1947-ben önként jelentkezett a hadseregbe. A Honvéd Kossuth Akadémiát 1949-ben, majd a Honvéd Akadémiát 1952-ben végezte el. A vezérkari képesítést 1964-ben Szovjetunióban szerezte meg. Minisztersége alatt a Néphadsereg kiképzési, szervezési, hadkiegészítési színvonalának növelésére, korszerűsítésére tett javaslatokat. Honvédelmi miniszter 1984. december 6-tól – 1985. december 15-ig.

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:63YwYIZUfcwJ:www.hungarianarmedforces.com/hadugyer/index.html+&cd=9&hl=hu&ct=clnk&gl=hu> (A letöltés ideje: 2012. október 28.)

előadások, filmvetítések, tájékoztató kiadványok, laktanya látogatás, fegyver-, haditechnikai és hatásbemutatók stb.) bővülése, valamint a katonai hivatás népszerűsítése, a tanintézeti képzés nagyobb sajtónyilvánossága ellenére nem volt számottevő az eredmény. A jelentkező fiatalok mind létszámában, mind a minőségi mutatók tekintetében elmaradtak az elvárttól. A mennyiségi mutatók a katonai főiskolákon 90–95%-ban, a tiszthelyettesképző-bázisokon 80–85%-ban teljesültek. Az előterjesztők szerint önmagukban e számok kevesek, s csak akkor adnak valós képet a káderutánpótlás helyzetéről, ha egyértelművé válik, hogy a katonai főiskolákra felvettek 15–20%-a még a bevonulás előtt „visszalépett”, illetve a képzés éve során a hallgatók közül 25–30% lemorzsolódott.

A jelentés készítői arra is rámutattak, hogy a tiszthelyettes-képzés keretében – főként a parancsnoki szakokon – a helyzet még kedvezőtlenebb, mivel a jelentkezők többségének előképzettsége, felkészültsége szinte csak a minimális szinten felelt meg a bemeneti követelményeknek. A felvételi bizottságok sok jelölt esetében kizárólag a kényszerhelyzet miatt döntenek a beiskolázásról.

Az előterjesztés megállapította, hogy a Magyar Néphadsereg mennyiségi és minőségi mutatói a belső munkaszervezési hiányosságok miatt, illetve a társadalmi körülmények folytán nem teljesültek. Ennek okait a következőkben látták:

- a katonai életpálya veszített vonzásából, a társadalmi megbecsüléséből;
- a hivatással együtt járó kötöttségeket, a bővülő pályaválasztási lehetőségeket a katonai szolgálattal kapcsolatos kedvezményekkel nem tudták ellensúlyozni;
- a honvédelmi nevelőmunka, a honvédelmi oktatás és a pályára irányítás rendszere, szabályozása, irányítása nem egységes;
- a pályára irányítás rendszere, a patronálási rend nem biztosította a tanintézeti beiskolázások megfelelő szintjét;
- az anyagi és technikai feltételek szűkössége, hiányosságai, valamint nem megfelelő összevonása hátráltatta a várt eredményeket.

## A korrekció

Az elmaradt eredményekből levont tanulságok a katonai pályára irányítás rendszerének továbbfejlesztését tették szükségessé. Az előterjesztés – elsősorban a Politikai Bizottság 1982. június 8-ai határozatának megfelelően – részletes javaslatot tett a pályára irányítás új követelményrendszerére. A Politikai Bizottság határozata hosszabb távú, társadalmi méretű összefogást igénylő káderutánpótlási program kialakítását tette szükségessé. Ezért a káderutánpótlási gondok mérséklését rövid távon a katonai pálya vonzerejének növelésével, eredményes pályára irányító munkával tervezték. Hosszabb távon a generációváltás (a tervezhető kiválások) megoldása, az utánpótlás megfelelő szintű mennyiségi és minőségi követelmények alapján történő teljesítése volt a célkitűzés. Ennek részleteit a következőkben határozták meg: a tiszti és tiszthelyettesi utánpótlás fő forrásai a középiskolai honvéd kollégiumok, valamint a középiskolai képzést is nyújtó tiszthelyettes-iskolák legyenek. A 90-es évekre tervezett főiskolai hallgatói létszám 75%-át a középiskolai honvéd kollégiumok, a tiszthelyettesi utánpótlás mintegy 50%-át pedig a tiszthelyettes-képző szakközépiskola végzősei adják majd. Ezzel összefüggésben az általános iskola tanulói számára – életkoruknak megfelelő – módszereket és formákat kell kialakítani.

A katonai pályára irányítás célcsoportjává vált a teljes fiatal, pályáját kereső korosztály, ideértve a szakmunkástanulókat, a munkás és katona fiatalokat, valamint a polgári egyetemek, főiskolák hallgatóit is. A tervek alapján a következő 8–10 évben



a katonai főiskolai hallgatói utánpótlás bázisát a középiskolai tanulók, ahogyan a tiszthelyettes képzés – illetve kis mértékben a tisztképzés – alapját a szakmunkástanulók képezik. E célkitűzések sikere érdekében növelni kell a szakmunkásfiatalok beiskolázását, illetve a termelő üzemekben dolgozók közötti szervezőmunkát is. A HM által felkínált ösztöndíj-rendszer fenntartását a polgári felsőfokú tanintézetek hallgatói körében, indokolja a speciális képzettségű szakember-utánpótlás biztosításának a szükségessége. Összességében a legfontosabb teendő, hogy az országos pályaválasztási tanácsadás integrált, szerves részévé kell tenni a katonai pályára irányítást.

### **A feladatszabás helyesbítése**

Szükségessé vált a csapatok, a seregtest- és magasabbegység-parancsnokságok, a katonai tanintézetek, katonai kollégiumok, az MHSZ, valamint a polgári védelem szerveinek összefogása a katonai pályára irányítás feladatainak szervezésében és végrehajtásában. Az előterjesztés a hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokságok, valamint a fenti szervek, parancsnokságok együttműködését várja el a megfelelő siker elérése érdekében. A sorállomány körében a tanintézeti beiskolázást, a továbbszolgálat vállalását szolgáló toborzómunkát, míg a tartalékos tisztjelöltek körében a hivatásos, vagy továbbszolgálat vállalását elősegítő toborzómunkát vár el az együttműködőktől.

Az elvárt és szükséges eredmények érdekében a katonai pályára irányítást a területen foglalkoztatottak kiválasztása és a feladatokra történő felkészítése teheti szakszerűbbé. A feladatra alkalmas tiszteket, tiszthelyetteseket, katonai tanintézeti hallgatókat, kollégiumi nevelőket, MHSZ-aktivistákat kell kiválasztani.

A csapatok honvédelmi nevelőmunkája, annak hatékonysága a pályaválasztási munka folyamatában részt vevő országos és területi szervekkel való együttműködésen is múlik. Összehangolt tevékenységgel, a pedagógusok, a szülői munkaközösségek, a mozgalmi szervek hatékony felkészítésével eredményesebbé válhat a pályára irányítás. A honvédelmi neveléssel megbízott katonák vegyenek részt az iskolák, intézmények pályaaorientációs munkáiban, valamint szervezzék meg a tanulók, pedagógusok katonai tanintézetekbe, kollégiumokba és laktanyákba szervezett látogatását. A nyári pályára irányító táborok szervezésében is komoly feladat hárult a csapatokra, a honvéd középiskolai kollégiumokra. A korábbinál nagyobb hatékonyságot a különböző diszlokáló alakulatok felszabaduló technikai feltételeitől, illetve a nyári szünetekben a kollégiumi nevelői állomány munkájától remélték.

### **A háttérfeltételek pontosítása**

Szükségessé vált a pályára irányítás eszköztárának bővítése, az ehhez szükséges pénzügyi és technikai feltételek megteremtése. Az előterjesztés szerint növelni kellett a pályaválasztási népszerűsítő anyagok minőségét és mennyiségét is. A korábbinál könnyebben kezelhető, a szülők és tanulók számára több információt nyújtó anyagokkal kell ellátni a pályára irányítást végző szerveket. Létre kellett hozni minden megyében egy katonai pályaválasztási kabinetet, valamint célirányosabban kellett használni a haditechnikai parkok, a helyőrségi művelődési házak, múzeumok, az MHSZ és a polgári védelem bázisai által biztosított, vagy biztosítható lehetőségeket. Pénzügyi keretek elkülönítését javasolták az ifjúsági táborok, a pályaválasztási rendezvények, valamint a pályára irányítási feladatokat végző katonák, a tanuló- és pedagógus csoportok utaztatásának feltétele megteremtéséhez.



Az előterjesztés javaslatokat fogalmazott meg a katonai pályára irányítás szabályozására és az ezzel kapcsolatos munka személyi, pénzügyi és technikai feltételeinek megteremtésére, mégpedig:

- készüljön el a katonai pályára irányítást szabályozó új HM-utasítás tervezete, még 1985-ben előterjesztve;
- az utasítás szabjon új irányt a munkának, konkrétan határozza meg a katonai szervezetek működését, konkretizálja a funkcionális és ágazati felelősségi rendszert, a feltételek biztosításának rendjét;
- a Személyügyi Főcsoportfőnökség lássa el továbbra is a néphadsereg kiterjedő teljes hatáskörrel a pályára irányítás feladatainak szervezését és a végrehajtás szakirányú felügyeletét;
- a honvédelmi nevelés és a katonai pályaválasztási munka irányítására a Honvédelmi Minisztériumban, ezen kívül a fővárosban és minden megyében koordinációs bizottságot, a seregtest-parancsnokságokon és az MHSZ Országos Központban operatív bizottságot kell létrehozni. Ezek feladata a pályára irányítás összetett feladatainak tervezése és az irányító, valamint a közreműködő katonai és polgári szervek tevékenységének koordinálása.
- A HM-ben működő koordinációs bizottság – az MN Személyügyi Főcsoportfőnökség szakmai irányításával – alapvetően javaslattevő, döntéseket előkészítő szervként hangolja össze a katonai és civil szervek felé irányuló intézkedéseket, terveket; kísérelje figyelemmel a személyi, pénzügyi-technikai feltételek felhasználását, valamint nyújtson segítséget a munkában részt vevő személyek és az együttműködő aktivisták felkészítéséhez.
- Javaslat született arra is, hogy kik legyenek, illetőleg milyen körből kerüljenek ki a bizottságok vezetői, tagjai (pl. a megyei koordinációs bizottság vezetője a hadkiegészítési és területvédelmi parancsnok legyen).
- át kell alakítani és az új követelményekhez igazítani a polgári területeket érintő patronálási rendszert. Valamennyi támogatott általános és középiskolában, szakmunkásképző intézetben, illetve azokon a főiskolákon, amelyek a néphadsereg speciális végzettségű szakember-utánpótlásának biztosítói, a megyei koordinációs bizottságok irányításával működtessék a patronálási rendszert. A tényleges munkát a katonai tanintézetek, a középiskolai honvéd kollégiumok, a csapatok, az MHSZ szervezetei és a helyőrségi művelődési házak végezzék. Fordítsanak kiemelt figyelmet a szülői munkaközösségek, a pedagógusok és minden aktívan közreműködő felkészítésére, motiválására, valamint a munka megfelelő szintű elismerésére;
- a fegyvernemi és szolgálatiág-főnökségek számára írják elő a tanárképző főiskolák, a speciális képzettségű szakember-utánpótlásukat biztosító közép- és felsőfokú oktatási intézmények patronálását;
- a személyi feltételek javítása érdekében indokolt a megyei hadkiegészítési és területvédelmi parancsnokságokon létrehozni pályára irányító főtiszti beosztást (betöltésének feltétele legalább főiskolai végzettség), illetve a csapatoknál megbízás alapján végzett tevékenységet illetménypótlékkal ismerjék el;
- a katonai pályára irányítás feladataival kapcsolatos utazások szolgálati útnak minősüljenek és a részt vevő szervezetek erre a célra rendelkezzenek külön gépjármű-kilométerrel.

A katonai pályára irányítás az egész haderőt átfogó szabályozására, a további fejlesztés sikere érdekében az előterjesztés – a HM-utasítás kiadásával egyidejűleg

– javasolja a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Néphadsereg együttműködési tervének elkészítését is. A terv alapján a pedagógusok felkészítésében, a továbbképzéseken és a honvédelmi oktatásban helyet kell, hogy kapjanak a haza védelmének osztársadalmi feladatai, a katonai hivatás megismertetése, valamint az arra való felkészítés. A néphadsereg káderigényei legyenek ismertek a pályaválasztást szabályozó kiadványokban, fogalmazódjanak meg a pályaválasztást segítő munka feladatai, a katonai szervezetek részvétele a pedagógusok felkészítésében. Be kell építeni a honvédelmi ismeretek tananyagba a katonai pályára irányítással kapcsolatos fontos információkat. Jelenjen meg a pályára irányítás végzéséhez szükséges feltételek biztosításának rendje.

A belső szabályozók elkészítése, jóváhagyása után szükséges ajánlásokat tenni az MSZMP KB egyes osztályai, a KISZ KB, az Úttörőszövetség és a megyei pártbizottságok részére. A honvédelmi miniszter által jegyzett ajánlások tartalmazzák a Magyar Néphadsereg perspektivikus és adott évi káderigényeit, a honvédelmi tárca elgondolását a katonai pályára irányításban érintett (katonai és polgári) szervek együttműködésére, a végrehajtás megszervezésére és a szervezetektől igényelt segítő munkára.

Az előterjesztés 1. sz. mellékletét képezi a katonai pályára irányítás – 1984–1990 közötti – főbb bázis adatait tartalmazó táblázat, amely iskoláztatási terület (katonai főiskolák, középiskolai katonai kollégiumok, tiszthelyettesi iskolák), utánpótlási forrás (általános, középiskolai, egyetemi hallgatók, szakmunkások, tanuló és dolgozó fiatalok) alapján tanévekre bontva ütemezi a tervezett beiskolázási és a várható jelentkezési keretlétszámot. Itt utal a későbbiek folyamán Szegeden, Zalaegerszegen, Pécsen, Székesfehérvárott, Szentendrén, Szolnokon és Békéscsabán kialakítandó középiskolai honvéd kollégiumokra, valamint a középiskolai képzést biztosító tiszthelyettesi iskolák körének bővülésére (Szolnok, Debrecen, Orosháza, Vác helyőrségekben).

A 2. számú melléklet mutatja be a katonai pályára irányítás rendszerének vázlatát, amely szemléletesen taglalja az irányítási, végrehajtási és a szervezetek közötti együttműködési szinteket.

Rácz Sándor altábornagy összegzése: *„javaslom a Tisztelt Katonai Tanácsnak, hogy az előterjesztésben szereplő tartalmi tennivalókkal, a káderhelyzetünk javítását célzó feladatirányokkal értsen egyet és – a kidolgozás alatt álló HM szintű intézkedések alapjául – ajánlja elfogadásra Miniszter Elvtársnak”*.<sup>11</sup>

\* \* \*

Mint a fentiekből megállapítható, a Magyar Néphadsereg '60-as években beindított korszerűsítése, illetve a vonatkozó aktuális párthatározatok folyamatos követelményt támasztottak a katonai felső vezetés és a személyügyi szervekkel szemben az egyre nagyobb létszámú és mind magasabb minőséggel rendelkező tiszti és tiszthelyettesi állomány hosszú távú biztosítása terén.

Ennek megfelelően a honvédelmi miniszter 1973 tavaszán e témában Irányelveket, majd 1975-ben HM-utasítást adott ki a meglehetősen súlyos helyzet felszámolására. Mint látható volt, ezekben voltak jól átgondolt, eredményekkel kecsegtető megoldások, mégis – mintegy évtized alatt – bebizonyosodott a hatástalansága. Ezért 1985 májusában a katonai pályára irányítás helyzetéről,

---

<sup>11</sup> HL KI 37/05/21. ő. e. (1985. 05. 23.) 13. o.

valamint az időszerű feladatokról és a megoldásukról szóló javaslatot terjesztett a HM Katonai Tanácsa elé.

Rácz Lajos–Bebesi Zoltán:

## A NEMZETBIZTONSÁGI OKTATÁS TARTALMI ÉS FORMAI VÁLTOZÁSAI AZ NKE MEGALAKULÁSÁT KÖVETŐEN

### **Rezümé:**

*A nemzetbiztonsági felsőoktatás története. A minőségi nemzetbiztonsági felsőoktatás előfeltételei. A katonai nemzetbiztonsági szakirányú képzés kezdeti tapasztalatai. A nemzetbiztonsági intézményi rendszer változásainak visszatükröződése az oktatásban.*

### **Kulcsszavak:**

*nemzetbiztonsági felsőoktatás; nemzetbiztonsági szakirányú képzés; nemzetbiztonsági intézményi rendszer.*

Rácz, Lajos – Bebesi, Zoltán:

## CHANGES OF FORM AND MATTER IN THE NATIONAL SECURITY EDUCATION AFTER THE ESTABLISHMENT OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF PUBLIC SERVICE

### **Abstract:**

*History of the higher education in the national security. Prerequisites of the qualitative higher education in the national security field of study. Early experiences of the national security field of study education. The reflection of the changes of the national security institution system in the education*

### **Key words:**

*higher education in the national security; national security field of study education; national security institution system.*

Jelen tanulmányban<sup>1</sup> az alábbi kérdésekkel foglalkozunk:

- A nemzetbiztonsági felsőoktatás története.
- A minőségi nemzetbiztonsági felsőoktatás előfeltételei.
- A katonai nemzetbiztonsági szakirányú képzés kezdeti tapasztalatai.
- A nemzetbiztonsági intézményi rendszer változásainak visszatükröződése az oktatásban.

---

<sup>1</sup> A 2012. május 24-én a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen megrendezett *Nemzetbiztonsági kihívások, nemzetbiztonsági szolgálatok* című szakmai-tudományos konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

## A nemzetbiztonsági felsőoktatás története

A megrendelő szervezetek igényei szerint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen indult be az ún. egységes nemzetbiztonsági képzés, amelyben a nemzetbiztonsági szolgálatok és a titkos információgyűjtésre felhatalmazott egyéb (rendőri, ügyészségi, vám- és pénzügyőrségi) szervezetek által küldött (vagy onnan jelentkezett) hallgatók vehettek részt, ha megfeleltek a felvételi vizsgán. 2010-ig összesen 11 szervezet volt potenciálisan érintett ebben a különleges oktatásban. A küldő szervezetek sora később kibővült az újonnan létrehozott Terrorelhárító Központtal és az egykori Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Rendőri Szervek Védelmi Szolgálatát felváltó, belügyminisztériumi (ORFK) alárendeltségben tevékenykedő Nemzeti Védelmi Szolgálattal.

A képzés kettős célt szolgált: egyrészt a korszerű elvárásoknak megfelelő nemzetbiztonsági szakmai ismereteket nyújtani a szolgálatok és a különleges rendőri szervek állományának, másrészt mindezeket megfeleltetni a felsőoktatásban bevezetett ún. bolognai rendszer követelményeinek, azaz lehetővé tenni a különböző jogszabályokban meghatározott beosztásokhoz előírt egyetemi végzettséget tanúsító diploma megszerzését is. Ily módon a két követelmény (egyetemi diploma és szakirányú képzettség) egyszerre érvényesülhetett. A szolgálatok egyre bővülő feladatai és ugyanakkor szűkülő létszámviszonyai csak ezt a komplex megoldást tették elfogadhatóvá.

Az egyetemi képzés rendszerének megfelelően a nemzetbiztonsági oktatás alap- és mesterszakon, valamint doktori képzés keretében valósult meg. Az első kettő csak a meghatározott szervezetek hivatásos állománya számára volt elérhető, míg az utóbbira bárki jelentkezhet, aki a Hadtudományi Doktori Iskola Nemzetbiztonsági Tudományszak felvételi követelményeinek megfelel. Ennek háttérében az az elgondolás húzódtott meg, hogy míg a konkrét, praktikus, alkalmazandó nemzetbiztonsági szakmai ismeretekre kizárólag a hivatásos állománynak van szüksége, addig nemzetbiztonsági (elméleti) tanulmányokat a komplex társadalomtudományok (politológia, közgazdaság, nemzetközi kapcsolatok, történelem stb.) civil művelői is korlátozás nélkül folytathatnak.

A nemzetbiztonsági alapképzési (BSc) szak akkreditációs dokumentumokban lefektetett képzési célja az volt, hogy felsőfokú végzettséggel és szakképzettséggel rendelkező nemzetbiztonsági szakértőket képezzen a speciális rendeltetésű nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint más, erre feljogosított megrendelők számára, akik korszerű általános és szaktudományi, elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkeznek, egyúttal kellő alapokat szereznek a képzés második felsőoktatási ciklusban, mesterszinten történő folytatásához.

A nemzetbiztonsági alapképzési (BSc) szak képesítési követelményeit az OM (Oktatási Minisztérium) 15/2006-os (IV. 3.) rendelete határozta meg. Eszerint:

- Az oklevélben szereplő szakképzettség megnevezése: nemzetbiztonsági szakértő.
- A képzési idő: 6 félév.
- A tanórák (kontaktórák) száma a nappali képzésben minimum 1800 tanóra; a levelező képzésben minimum 540 tanóra.
- Az oklevél megszerzéséhez szükséges kreditek száma: 180.

- Az elméleti és gyakorlati képzés arányai: 65:35.
- Szakmai gyakorlat: 10 hét (nappali képzésben).
- A végzettség szintje: BSc.
- Idegen nyelvi követelmény (a diploma megszerzéséhez, „kimenetkor”): középfokú („C”) vagy STANAG 2222.

A szak alaptanterve szigorlati tantárgyként nevesítette a jogi ismereteket, azon belül általános, hadijogi és (dupla óraszámú és kredit-értékkel) szakági (nemzetbiztonsági) jogi ismereteket foglalva egységbe.

Az összetett záróvizsga két részből állt: a szakdolgozat megvédéséből és a komplex szóbeli vizsgából.

A záróvizsga tantárgyai:

- Nemzetbiztonsági szakmai ismeretek I–II. (10 kredit).
- Idegen titkosszolgálati ismeretek (5 kredit).
- HUMINT-ismeretek (5 kredit).
- Technikai adatszerzési ismeretek I–II. (9 kredit).

Az akkreditációs kérelem mellékleteként beadott, a tanórákat (tantárgyakat) és a kreditpontokat szemeszterenként áttekintő kimutatás értelmében a megrendelők által igényelt – és az egyetemi követelményekkel is összhangban lévő – fő ismeretköröket három csoportba oszthatjuk. Ezek a következők:

- Általános alapismeretek (például politikaelmélet, jogi ismeretek, közgazdaságtan, pszichológia, informatika, vezetés- és szervezéselmélet).
- Általános katonai és rendvédelmi ismeretek (hadtudomány, rendészet, hadijog, hadtörténelem, haditechnika).
- Szakmai ismeretek (például szakági [nemzetbiztonsági] jog, nemzetbiztonsági szakmai és speciális ismeretek, titkos információgyűjtés, információk elemzése-értékelése stb.).

Az a „fegyvertény”, hogy az ún. bolognai rendszerben az elsők között történt meg a nemzetbiztonsági szak (BSc, MSc) akkreditálása, elsősorban az azóta elhunyt dr. Izsa Jenő érdeme. 2005-től 2009-ig *Nemzetbiztonsági Szakcsoport*, 2009. szeptembertől 2012. február 1-ig *Nemzetbiztonsági Tanszék*, 2012. február 1. óta *Nemzetbiztonsági Intézet* néven működik a nemzetbiztonsági oktatás központi intézménye. Az Intézet – dr. Bebesi Zoltán által tervezett – címerében karmai közt pecsétes diplomát tartó kiterjesztett szárnyú sas látható.

Az egységes nemzetbiztonsági képzés 2005/2006-os tanévben indult első évfolyamától kezdve 2011 végéig (a közben „kifutó” évfolyamok záróvizsgálatainak menedzselését is beleértve) dr. Héjja István jelentős részt vállalt az oktató és oktatásszervező tevékenységből. 2011-ig ő látta el a mesterszakon az osztályfőnöki teendőket, míg a BSc-képzésben dr. Bebesi Zoltán tette ugyanezt. A tanszéket (majd később intézetet) dr. Izsa Jenő távozása után egy ideig dr. Lenkey László mérnök dandártábornok, 2009. decembertől 2012. ápriliséig dr. Rácz Lajos vezette. Jelenleg (2012. májusban) dr. Bebesi Zoltán a megbízott intézetigazgató vezeti.

BSc-szinten összesen hat osztály képzése indult és fejeződött be sikeresen. Valamennyi osztálynál volt lemorzsolódás, és – az idegennyelvi követelmények szigorúsága miatt – a sikeres záróvizsgát tett hallgatók közül

sem mindenki kapott egyetemi diplomát. Közben rendeltetését sikeresen betöltötte, a levelező tagozatos egységes nemzetbiztonsági képzés kifulladását jelzi, hogy a 2011/12-es tanévben már nem tudtunk új osztályt indítani, 2012/13-ra pedig nem is hirdettünk felvételit. 2013 szeptemberétől már egy megújított, korszerűbb, a polgári és a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok követelményeire alapozott szakirányú képzés feltételeit kell biztosítani a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) keretei között (alap- és mesterszinten).

Ami a mesterképzést illeti, annak képzési követelményeit az Oktatási Minisztérium már említett rendelete a következőkben határozta meg:

- A végzettség szintje: MSc.
- Az oklevélben szereplő szakképzettség megnevezése: okleveles nemzetbiztonsági szakértő.
- A képzési idő: 4 félév.
- A tanórák (kontaktórák) száma a nappali képzésben 1200 tanóra; a levelező képzésben 360 tanóra.
- Az oklevél megszerzéséhez szükséges kreditek száma: 120.
- Az elméleti és gyakorlati képzés arányai: 65:35.
- Szakmai gyakorlat: 2x2 hét.
- A szakdolgozathoz rendelt kreditek száma: 20.
- Idegen nyelvi követelmény: felsőfokú „C”, vagy STANAG 3333.

A záróvizsga tantárgyai (általános, azaz 2013-tól polgári nemzetbiztonsági szakirányon):

- A magyar kül- és biztonságpolitika.
- Biztonsági kihívások a 21. században.
- Külföldi hírszerző és biztonsági szolgálatok.
- Elhárítási ismeretek.
- Hírszerzési ismeretek.
- Információk elemzése és értékelése.
- Válságkörzetek elemzése.
- A polgári válságkezelés nemzetbiztonsági aspektusai.

A bolognai „felmenő” rendszer felépítéséből adódóan a mesterképzésben a 2009/10-es tanévben indult először osztály (amelynek tagjai 2011-ben államvizsgáztak), és az idén (2012-ben) végzett a másodjára, 2010-ben indult évfolyami csoport. Ezekre a levelező tagozatos osztályokra is érvényes volt a részbeni lemorzsolódás és a diplomát szerzett hallgatók viszonylag alacsony száma (szintén a nyelvi követelményeknek való meg nem felelés miatt).

A közszolgálati felsőoktatásban várható fejleményeket mintegy előre látva, és a változásokhoz a legkorábban alkalmazkodva, *2010-re kidolgoztuk a szakirányú (katonai és polgári) nemzetbiztonsági mesterképzés rendszerét*, és 2011. szeptemberben már egy ilyen, katonai osztályt indítottunk, nappali tagozaton. A felvételi eljárás és az első tanév tapasztalatai alapján kijelenthetjük, hogy ettől kezdve sokkal jobb beválási aránnyal számolhatunk, mint a korábbi, vegyes összetételű és levelező tagozatos tanuló csoportok esetében. A zárt rendszerben, külső helyszínen folyó oktatásban részt vevő valamennyi hallgató „C” típusú nemzetbiztonsági ellenőrzöttséggel

rendelkezik, és minimum egy középfokú, de inkább több, felsőfokú nyelvizsgálója is van. Véleményünk szerint ez a (szakirányú és nappali) képzés lesz az NKE-n folyó korszerű nemzetbiztonsági oktatásban a jövő útja (további sajátosságokkal kiegészülve, amikre később még utalunk).

### **A minőségi nemzetbiztonsági felsőoktatás előfeltételei**

Tapasztalataink szerint a minőségi nemzetbiztonsági felsőoktatás feltételeinek megteremtéséhez legalább három tényező megléte szükséges:

1. Megfelelő motiváltságú és tudású (általános műveltséggel és szakmai alapismeretekkel felvértezett) hallgatói állomány.
2. A nemzetbiztonság területén szerzett speciális tapasztalatokkal, szakirányú tudományos előképzettséggel (nemzetbiztonsági, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó tudományszakon szerzett PhD-fokozattal) és felsőoktatási tapasztalatokkal rendelkező oktatói állomány.
3. Kiváló minőségű szakirodalom.

Mindhárom tényező esetében bőven van még tennivalónk. Nézzük sorjában!

#### **A hallgatók**

A hallgatók – és a küldő intézmények – motiváltsága szempontjából a jelenlegi, alapjában véve költségtérítéssel rendszer nem felel meg a kívánalmaknak. A diákok a titkosszolgálat vagy a rendőri szervezet támogató nyilatkozatának birtokában és jelentős anyagi áldozatvállalásuk tudatában úgy érezhetik, hogy „joguk van” a diploma megszerzésére további kivételes erőfeszítések nélkül is. Márpedig a szolgálati kötelek maradéktalan ellátása mellett, a családban betöltött szerepnek is megfelelő, levelező tagozaton túlnyomórészt egyéni tanulással, az idegen nyelvismeret párhuzamos, saját erőből történő megszerzésével az egyetemi elvárások teljesítése – a jó képességeken túl – igenis extra erőfeszítést, rendíthetetlen szorgalmat, kitartást, odaadó buzgalmat, tudásvágyat, kíváncsiságot, lankadatlan érdeklődést követel. Mindez – különösen a BSc-s évfolyamokra jellemző, 20 év körüli életkorban – csak keveseknél van meg.

Természetesen az MSc-hallgatókra is többé-kevésbé érvényes a családi és munkahelyi lekötöttség, a korlátozott anyagi lehetőségek, a néhány éves szakmai tapasztalat nyújtotta hamis magabiztosság, a parancsnoki támogatásba vetett remények a diploma és az egyetemi végzettséghez kötött tiszti beosztás elnyerésére (ami például rendőrök esetében a szabályozók miatt egyáltalán nem garantált, ugyanis a nemzetbiztonsági szak számukra nem minősül szakirányú végzettségnek, vagyis a tiszti beosztás elnyeréséhez még további átképző tanfolyamot kell végezniük). Az NKE-n minden bizonnyal általánosan (de a nemzetbiztonsági oktatásban mindenképpen) bevezetendő, államilag támogatott képzési forma e problémáknak csak egy részére jelenthet megoldást.

Ami a hozott képességeket, alpműveltséget, tanulási készségeket illeti, a *diplomaosztások nyelvtudás hiánya miatti elmaradása tünet-értékű*. A képzés zárt jellege és a szolgálati előmeneteli rendszer követelményei garantálják, hogy a támogatott hallgatók a minimum felvételi követelmények



teljesülése esetén bekerüljenek a felsőfokú oktatásba. Egy nyílt, „piaci jellegű” felvételi versenyben azonban ezek a jelöltek alulmaradnának a jobb érettségi eredményt és a nyelvvizsgákért plusz pontokat hozó civil vetélytársaikkal szemben. Ez a kontraszelekció a diplomaosztáskor bosszulja meg magát. Az okok egyértelműek: a hallgatókat a közoktatási rendszer nem vértette fel az önerőből történő nyelvtanuláshoz szükséges képességekkel (például távoktatásban, az internet és multimédiás tananyagok segítségével), másrészt egyéni körülményeik és az anyagi helyzetük sem teszi lehetővé, hogy munkahelyi támogatás nélkül színvonalas nyelvtanfolyamra járjanak. Az NKE-n bevezetendő új finanszírozási, támogatási és nyelvtanítási rendszer itt is részleges megoldást jelenthet, miközben természetesen az oktatási szisztéma 2013 szeptemberéig megvalósítandó átfogó módosításában rejlő lehetőségeket is tanulmányoznunk kell.

Egyesek fejében – komoly (?) „szakmai” javaslatként – megfogalmazódott az elgondolás, hogy a probléma radikális megoldása érdekében egyszerűen szállítsuk le (az amúgy sem magas) be- és kimeneteli követelményeket a törvény által lehetővé tett minimumra, vagyis például mesterszakon a felvételi követelmény legyen középfokú nyelvvizsga egy idegen nyelvből, az elvárt kimenet pedig legyen ugyanez: egy középfokú nyelvvizsga. Vagyis a hallgató ne bővítse idegen nyelvi ismereteit, sőt felejtse el azokat (holott rendszeres karbantartás és továbbfejlesztés nélkül a nyelvtudás elenyészik).

Hírszerzők és elhárítók idegen nyelvtudás nélkül? Kis hazánk pedig mint a maffia, a jakuzák, a triádok, a drog-kartellek, a szélsőséges iszlám terroristák, a külföldi kémszervezetek és más effélék „paradicsoma”? Nem kell félnünk a lelepleződéstől (amihez a titkos információgyűjtési módszerek alkalmazása döntő mértékben járulna hozzá), az illetékes szervek munkatársai úgysem értenék, amit a felvételeken hallanak...

### **Az oktatói állomány**

A nemzetbiztonság területén szerzett speciális tapasztalatokkal, szakirányú tudományos előképzettséggel (nemzetbiztonsági, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó tudományszakon szerzett PhD-fokozattal) és felsőoktatási tapasztalatokkal rendelkező oktatói állomány biztosítása tekintetében a fő kihívást nem az ilyen szakemberek hiánya, hanem a személy- és munkaügyi, pénzügyi szabályozók, ösztönzők átgondolatlansága, differenciálatlansága jelenti. Az ideális egyetemi oktató ezen a területen a felsorolt követelményeknek megfelelő „fiatal nyugdíjas”, egykori nemzetbiztonsági tiszt lehetne. Ehhez képest a fiatal nyugdíjasokat átminősítették járadékosokká; pénzkereseti lehetőségeiket pedig úgy korlátozták, hogy a vezető oktatói (docensi és egyetemi tanári) beosztásokra a törvényekben előírt illetményhez csak akkor juthatnának hozzá, ha lemondanának a járadékukról, illetve nyugdíjukról. Eközben egyébként egyetemi oktatói tevékenységet (óraadóként) elvben a hivatásosok is folytathatnának munka mellett, „másodállásban”. Az már más kérdés, hogy a munka melletti oktatást a parancsnokok általában nem engedélyezik, mert az bérfeszültségekhez és munkaszervezési plusz teendőkhöz vezetne, de ez is a nyugdíjasok foglalkoztatása melletti érv lehetne. Ehelyett az irányító minisztériumok hoztak egy rendelkezést, miszerint a hivatásos állományúak, amennyiben felkért előadóként részt vesznek a felsőoktatásban, ezt *ellenszolgáltatás nélkül*

kötelesek megtenni. Így (külső oktatók esetében) a felkészülési és órátartási idő biztosításával a parancsnok „kegyet gyakorol”, és a szolgálatoktól egyoldalúan függő helyzetbe hozza az Egyetemet.

A szolgálatok és az irányító minisztériumok részéről jól kivehető törekvés mutatkozik arra, hogy a nemzetbiztonsági szakmai oktatást és annak megszervezését a saját embereikkel, azaz hivatásos állományú, vezényelt munkatársakkal lássák el. Ez azonban – azon túl, hogy különböző pénzügyi és munkaügyi trükkök bevetését igényli – azzal az egyáltalán nem helyeselhető következménnyel is jár, hogy a szolgálatok a megrendelői igényeket nem a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetével együttműködve, hanem annak diktálva, irányítását megkaparintva érvényesítik, ami pedig az egyetemi követelmények erodálását, leépülését eredményezi (lásd például: nyelvtudás). Szakmai téren ez a megközelítés oda vezet, hogy a nemzetbiztonsági oktatás nem az NKE szolgálatokhoz kihelyezett felsőfokú képzése, hanem a szolgálatoknak az Egyetemre bevitt tanfolyami képzése formáját ölti. De vajon mit szól ehhez a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság?

Van itt még egy kényes kérdés, ami a szolgálatok társadalmi elfogadottságával és a tudomány, illetve az egyetemi oktatás és kutatás függetlenségével, hitelességével függ össze. Egy, talán érthetőbb és közismertebb, nemzetközi környezetbe átültetett példával szemléltetve: nagy különbség van a között, hogy egy nemzetközi hírű tudós egyetemi professzor a CIA számára is ad – kérésre – tanácsokat, és a között, ha egy nemzetközi hírű tudós egyetemi professzorról kiderül, hogy a CIA hivatásos tisztje, vagy még inkább: ügynöke. Még konkrétabban: annak idején Sherman Kent-et, a Yale Egyetem tudós történész professzorát fel lehetett kérni a CIA elemző-értékelő igazgatóságának vezetésére, de a fordított útvonal nem lenne járható: a CIA elemző-értékelő igazgatóságának vezetése senkit sem jogosítana fel arra, hogy elfoglalja a Yale Egyetem történelem tanszékének professzori székét.

A tudomány függetlensége és az oktatás szabadsága nem engedi meg a titkosszolgálati kontrollt (mint ahogy a politikait sem). A magyar valósághoz visszatérve: *az a törekvés, hogy egy egyetemi intézet és annak tanszékei vezetését (és a vezető oktatói beosztásokat) ne az adott tudományszak elismert művelői, hanem a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendőrség magas rangú (de szaktudományos eredményekkel nem büszkélkedhető) funkcionáriusai lássák el – elfogadhatatlan, mert belterjessé teszi és zsákutcába viszi a nemzetbiztonsági oktatást.*

A nemzetbiztonsági vezető lehet nagy tudású szakmabeli, de nem feltétlenül tudós/tanár alkat. Akinek mindkét területen vannak ambíciói, annak mindkét területen bizonyítania kell, méghozzá eltérő „célközönség” előtt. A titokvédelmi követelményeknek azonban minden körülmények között meg kell felelni. Különösen a műveleti területen dolgozó tapasztalt szakemberekre nézve érvényes az, hogy a zárt képzésben, külső helyszínen (a szakfelelős vagy a tantárgyfelelős egyetemi oktató felkérésére, főnöki engedéllyel) tarthatnak gyakorlati foglalkozásokat vagy elméleti tanórákat, de ettől még nem lesznek a nemzetbiztonsági tanulmányok felkent professzorai, sőt a nevüknek sem ajánlatos a szélesebb nyilvánosság, vagy akár a tudományos közösség előtt közzéjón forognia. A nyílt pályázaton beosztásukat elnyert egyetemi oktatókra ezek a megszorítások nem vonatkozhatnak, miközben a

„C” típusú nemzetbiztonsági ellenőrzést nekik is vállalniuk kell, és a titoktartási nyilatkozatot ők is aláírják. A titok azonban nem a nyílt egyetemi jegyzetekben leírt nemzetbiztonsági ismeret, társadalomtudományi vagy műszaki összefüggés, általános tudnivaló, vizsgán számon kérhető tudás, hanem annak konkrét ügyekben történő gyakorlati alkalmazása, az egyes szolgálatok saját szellemi tulajdonát képező speciális módszertani eljárás, belső előírás, „házi szabály”, amivel a hallgató egészen más feltételrendszer keretében, a munkaköréhez kapcsolódóan szembesül.

Az már az adott szolgálat felelőssége, hogy a *szakmai gyakorlatról* szóló igazolást kiadja. Az egyetemi szabályozóknak megfelelő óralátogatási és vizsgakötelezettség, illetve a szakdolgozat (diplomamunka) leadása és megvédése alól ez természetesen senkit sem mentesít, mint ahogy az egyetemi oktató sem bújhat ki az óraadási, tudományos kutatási, doktori és habilitációs, publikálási és egyéb követelmények teljesítése alól arra hivatkozva, hogy ő (a másik munkahelyén) „titokzatos” területet művel. Aki nem akarja, hogy a személye transzparens (átlátható) módon összefüggésbe kerüljön a nemzetbiztonsági oktatással, az el se induljon a nemzetbiztonsági szakos egyetemi oktatói helyekre kiírandó nyílt pályázaton.

Szögezzük le, hogy a nemzetbiztonsági felsőoktatás nem azonos ügynökök speciális feladatokra történő kiképzésével! Az okleveles nemzetbiztonsági szakértő nem feltétlenül hírszerző vagy elhárító (műveleti) munkakörben dolgozik (lehet mondjuk elemző-értékelő is). Képes viszont szakszerű és tudományos igényű véleményével, értékeléseivel, javaslataival, kezdeményezéseivel, tanácsaival támogatni a nemzetbiztonsági szférát érintő katonai, politikai, gazdasági, közigazgatási és egyéb döntéseket, és álláspontját mind a szakmai és tudományos körök, mind a (laikus) döntéshozók és szükség esetén a közvélemény számára is meggyőzően és érthetően megjeleníteni, indokolni.

Ha a végzős MSc-hallgatók okleveles nemzetbiztonsági szakértők lesznek, akkor nyilvánvaló, hogy a szak oktatóinak – az egyetemi besorolás feltételein túl – szakirányú (azaz nemzetbiztonsági témában szerzett) tudományos fokozattal kell rendelkezniük, és a felsőoktatási „rutin” előadói, foglalkozásvezetési, szervezési feladatok ellátása mellett a szakirányú tudományos kutatói és ismeretterjesztői (publikációs) tevékenység folytatására való alkalmasságukat és készségüket is bizonyítaniuk kell.

Az oktatók kiválasztásával és vezényléses biztosításával kapcsolatosan felmerül még az *összeférhetlenség* jogi problémája is. Tekintettel a fegyveres erőknél és testületeknél, valamint a titkosszolgálatoknál adható, illetve a felsőoktatásban járó illetménypótlékok különbözőségére, a főállású oktatókat katonai és rendőri szakokon (ha még hivatásos állományúak) általában – beleegyezésükkel – eredeti beosztási illetményük meghagyása mellett vezénylik az Egyetemre. A nemzetbiztonsági szolgálatok sem járhatnak el másként (fedett állományú munkatárs ezért szóba se jöhet a Nemzetbiztonsági Intézethez vezénylés szempontjából). A vezényelt oktatók eredeti munkaköre viszont nem várja meg őket, mivel a szolgálatnál teljesített feladataikat valakinek el kell látni akkor is, amikor ők az egyetemen tanítanak (egyszerre két főállású munkakört nem tölthetnek be). A visszaút tehát nem garantált, több okból sem. Példának okáért a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál, amelynek hivatásos munkatársai a törvény erejénél fogva nemcsak nemzetbiztonsági tisztek, hanem katonák is, vagyis

már eleve vezényeltek, kettős vezénylésről van (lenne) szó, és a parancsnokuk aligha adhat garanciát a visszafogadásukra (különösen a nemzetbiztonsági szférát érintő törvénymódosítások, átszervezések, összevonások és létszámleépítések ütemének fennmaradása mellett).

Másrészről „eredeti beosztásának meghagyásával” (mint „visszavonulási terepszakasz” előkészítésével) párhuzamosan az új, egyetemi oktatói munkakör betöltése azért is kivitelezhetetlen, mert jelen esetben a nemzetbiztonsági szolgálatok a megrendelők, az Egyetem pedig a szolgáltatást teljesítő, és a kettő nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen. Egyszerre ugyanaz a személy nem lehet az eladó és a vevő képviselője is. Bármennyire is kecsegtetőnek látszik abból a szempontból, hogy az adott szolgálat széleskörű rálátással bírna az egyetemi oktatásszervezés tartalmi és formai elemeire, valamint teljesen kontrollálhatná azokat (még a felsőoktatási törvény ellenében is), az egyetemi oktatónak az Egyetem érdekeit kell elsősorban képviselnie és a tanszékvezetője (intézetvezetője) utasításait kell végrehajtania, nem a vezénylő szervezetnél maradt szolgálati előjárója parancsait. Az illetékes miniszterek a jogszabályoknak megfelelő együttműködésre kötelezték a szolgálatokat és az egyetemet, nem arra, hogy egyik a másik fölött törvénytelenül átvegye az irányítást.

### **A szakirodalom**

A kiváló minőségű szakirodalom az egyetemi oktatásban nélkülözhetetlen. Tekintettel arra, hogy a Nemzetbiztonsági Szak a nemzetvédelmi és katonai területen belül a védelmi képzési ághoz került besorolásra, és így lett akkreditálva, a ZMNE (majd NKE NBI) felelőssége, hogy a szak oktatásához szükséges magyar nyelvű tansegédleteket (jegyzeteket, tankönyveket) biztosítsa. A szakalapítás óta született kifejezetten nemzetbiztonsági és ahhoz szorosan kapcsolódó témákban saját kiadású jegyzetek.<sup>2</sup> Ugyanakkor sürgető feladat lenne az NKE-n folytatandó „új típusú”, szakirányú nemzetbiztonsági oktatás alátámasztására rendelt, katonai és polgári specifikumokat tükröző jegyzetek és egységesen használható tankönyvek elkészítése 2013. szeptemberig.

A magyar nyelvű tansegédletek megírásának szorgalmazása azonban egy pillanatra sem feledtetheti azt, hogy az idegen (elsősorban angol) nyelvű szakirodalom beható ismeretének megkövetelése nélkül senkiből sem lehet okleveles nemzetbiztonsági szakértőt faragni.

Mind az egyes szolgálatok, mind pedig az Egyetem könyvtára bőségesen tartalmaz tudományos igényű, az oktatásban felhasználható magyar- és idegen nyelvű könyveket, folyóiratokat, amelyek nem porosodhatnak a polcokon olvasatlanul. Egy szakdolgozat, vagy még inkább egy diplomamunka ma már elfogadhatatlan a nemzetközi szakirodalom alapos feldolgozása nélkül. Egyszerűen érthetetlen, hogy egyáltalán hogyan merülhetett fel bárkiben is a szakon támasztott idegen nyelvi követelmények csökkentésére vonatkozó javaslat (ahelyett, hogy a szakmai angol nyelv elsajátításának és alkalmazásának feltételein gondolkodnánk el).

---

<sup>2</sup> Például Izsza Jenő: Nemzetbiztonsági alapismeretek (A titkosszolgálatok működése); Héjja István (szerk.): Idegen titkosszolgálatok; Rácz Lajos: Diplomácia – katonadiplomácia; Héjja-Kenedli: Az elemző-értékelő munka elméleti és gyakorlati kérdései és mások.

## **A katonai nemzetbiztonsági szakirányú képzés kezdeti tapasztalatai**

A 2011-ben indult katonai nemzetbiztonsági szakirányú kidolgozását és megvalósítását példaértékűnek szántuk a polgári nemzetbiztonsági oktatás számára is.

A munka 2010 októberében indult meg a miniszteri biztos, Deák János ny. vezérezredes feladatszabását követően, a két katonai nemzetbiztonsági szolgálat és a ZMNE elvi megállapodása alapján, a kijelölt felelősök szakmai irányítása mellett. A kidolgozást dr. Rácz Lajos (ZMNE) irányította, dr. Kis-Benedek József (ZMNE), dr. Héjja István (ZMNE), dr. Sallai Imre (MK KFH) és dr. Kobolka István (MK KBH) részvételével. Valamennyien több évtizedes nemzetbiztonsági és/vagy felsőoktatási tapasztalattal rendelkező, PhD (CSc) fokozatos egyetemi docensek, nyugállományú (egy esetben még aktív) ezredek.

Az egyetem szenátusa decemberben fogadta el a szak (szakirányokkal) módosított alaptantervét. 2011. április 15-én a ZMNE rektora és a KFH főigazgatója (utóbbi mindkét katonai szolgálat nevében) aláírta azt az oktatási és tudományos együttműködési megállapodást, aminek alapján szeptemberben elkezdődhetett a hivatásos katonai nemzetbiztonsági tisztek mesterszintű szakirányú képzése.

A kidolgozás és a megvalósítás során a következő irányelveket tartottuk szem előtt:

- Alapvetően nappali tagozatos oktatás, a levelező képzés lehetőségének fenntartása mellett.
- A hallgatók egyetemi szakmai tanulmányaikkal párhuzamosan szervezett idegennyelv-képzésben is részt vesznek.
- A képzés zárt jellegű, azaz csak a munkahelyi támogatással bíró jelentkezők közül válogatott és a követelményeknek megfelelő, a feltételeket vállaló hivatásos állomány vehet benne részt.
- Az oktatás az egyetem telephelyének nyilvánított külső helyszínen folyik, ahol a nyitott felsőoktatási intézményekre jellemző szokásos „jövés-menés” a szolgálatok igényeihez igazított szigorú biztonsági követelményeknek megfelelően lehet szabályozni.
- A hallgatók és a szakoktatók nemzetbiztonsági ellenőrzöttségének, a képzés zárt jellegének és a helyszíni sajátosságoknak köszönhetően a tananyagok belső tartalmát illetően lehetőség van titokvédelmi minősítéssel ellátott információk átadására is (például esettanulmányok, szakmai gyakorlat keretében), de a számonkérés (szigorlatok és államvizsgák) minden esetben külső tudományos szaktekintélyek bevonásával, ellenőrizhetően, az egyetemi követelményekkel összemérhetően történik.
- Az oktatás gyakorlati és alkalmazás-orientált, de a felső szintű általános műveltségre és a tudományos elméleti alapokra épül, továbbá annak a közsolgálati (hivatásos) életpályára és az értelmiségi létre, az annak megfelelő habitusra és etikai hozzáállásra is fel kell készítenie.
- Ily módon az alaptanterv összességében mindkét szerződő fél igényeinek megfelel, mert a nemzetbiztonsági szolgálati és szakmai,

minőségi követelményeket összeegyezteti a felsőoktatási törvényben és az egyetemi szabályozókban megfogalmazott formai és tartalmi kritériumokkal, minőségi elvárásokkal.

Az új típusú (szakirányú) nemzetbiztonsági felsőfokú képzés tantárgystruktúrájának kialakításakor az alapozó általános ismeretek, valamint a szaktudományi és az érintező társterületek belső arányainak meghatározásakor kiinduló pontként vettük figyelembe, hogy a 2011. évi XXXVI. törvény (a Nemzeti Közszolgálati Egyetem létesítéséről) a közszolgálati ágazaton belül a nemzetbiztonsági ágazatot – a polgári közigazgatás, a rendvédelem és a honvédelem mellett – önálló képzési ágként nevesítette. A 2011. évi CXXXII. törvény (a Nemzeti Közszolgálati Egyetemről) hasonló alapállásból kimondja, hogy „*nemzetbiztonsági felsőoktatás: a nemzetbiztonsági ágazat szakembereinek felkészítése érdekében indított nemzetbiztonsági alapképzési szak, valamint a hozzá kapcsolódó mesterképzési szak*”.

Ez a megfogalmazás felvetheti azt a kérdést, hogy a „nemzetbiztonsági ágazat szakemberei” kifejezés alatt kizárólag a hivatásos nemzetbiztonsági tiszteket értjük, vagy esetleg az ágazatban szerepet játszó más közszolgálati szakemberek számára is nyitva áll ez a felsőoktatási képzési lehetőség (például jogászok, politológusok, közgazdászok, nyelvészek, informatikusok és a jogalkotásban, a „civil ellenőrzésben” érintett politikusok mesterszintű vagy szakirányú továbbképzése).

Véleményünk szerint a hivatásos tisztek külső helyszínen megvalósuló „zárt” képzése nem zárja ki, hogy ugyanazon tanterv alapján (de a felsőfokú végzettség szempontjából közömbös minősített információk visszatartásával) civil szakértők számára is induljanak osztályok. Ha ezt a lehetőséget eleve elvetjük, akkor azzal beismernénk, hogy a nemzetbiztonsági oktatás nem felel meg a bolognai szisztémának. Az ún. bolognai rendszer lényege ugyanis a nyitottság, az átjárhatóság, az egységes nemzetközi elfogadhatóság.

A különböző területek közötti átjárhatóság (a közszolgálati életpályamoddellel összhangban) az NKE-ről szóló törvényekben is kifejezésre jut. Ennek megfelelően a nemzetbiztonsági alapismeretek oktatása az NKE-n folyó bármilyen szakos képzés keretében a közös alapozó (közszolgálati) tantárgy-modul részét kell, hogy képezze. Az erről kezdeményezett vita (megvalósítás helyett) nemcsak, hogy értelmetlen, hanem törvénytelen is. Az ágazati arányok (tantárgy- és óraszámok) meghatározása a közszolgálati alapismeretek oktatásán belül természetesen lehet szakmai eszmecsere tárgya.

Munkatársaink 2013 szeptemberétől az Egyetem összes karán (és azok valamennyi szakján) oktatnak és vizsgáztatnak, továbbá – mint eddig is – szakdolgozati és diplomamunka, valamint doktori témavezetői és konzultációs feladatokat látnak el, TDK-dolgozatokat menedzselnek, hazai és külföldi oktatási és tudományos együttműködésben vesznek részt. Ezért az intézeti (tanszéki) körletlakantanya-, sőt titkosszolgálati fedett objektumokat idéző zártságának szorgalmazása, bonyolult beléptetési rendszerek fejlesztése, az objektumvédelmi előírások látványos szigorítása célszerűtlen és kontraproduktív. A szolgálatok minősített anyagait nem kell az Intézet központi körletébe behozni, erre való a külső helyszín. Az Intézet szervezeti egységei nem titkosszolgálati kirendeltségek, hanem egyetemi tanszékek.

## **A nemzetbiztonsági intézményi rendszer változásainak visszatükröződése az oktatásban**

Az oktatás gyakorlati alkalmazás-orientáltsága azt is jelenti, hogy a magyar nemzetbiztonsági jogi és intézményi környezet tanulmányozására, kutatására és értelmezésére nagy gondot kell fordítanunk. Az NBI működtetésének és fejlesztésének szakmai munkaprogramja többek között az alábbi, ambiciózus célkitűzéseket is tartalmazza:

- Gyakorlati orientációjú, elméleti és alkalmazott tudományos kutatási programok kidolgozása és végrehajtásának irányítása a doktori iskola nemzetbiztonsági tudományszakjának bevonásával.
- Az intézet bázisán, hazai és nemzetközi oktatói és tudományos kutatóhelyekkel együttműködve szakmai műhely létrehozása; a nemzetbiztonsági tanulmányok területén elfoglalt központi, iskolateremtő szerepének kivívása az eredmények alapján (jövőkép).
- A szolgálatokkal együttműködve részvétel a hazai és NATO-, illetve EU-szintű nemzetbiztonsági és biztonságpolitikai stratégia-kidolgozó munka tudományos támogatásában.

A fenti szellemben folytatott kutatómunka részeredményei közül a magyar nemzetbiztonsági intézményi rendszer jogi és társadalomtudományi sajátosságainak értelmezése kapcsán – e helyütt csupán vázaltszerűen – egy olyan kérdéskört emelünk ki, amely mind az oktatás, mind a tudományos kutatás szempontjából lényeges. Annak vizsgálatát nevezetesen, hogy mi jellemzi a nemzetbiztonsági és a honvédelmi, a rendészeti, valamint a közigazgatási ágazat (és felsőoktatás) viszonyát?

Az 1949. évi – többször módosított, 2011. december 31-ig a rendszerváltást követően is érvényes – Alkotmány VIII. fejezete (A Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek) szerint ezen összevont kategória alá tartozott „a Magyar Honvédség, a Határőrség, a Rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok”. A felsorolás nem tért ki az 1990-ben létrehozott katonai nemzetbiztonsági szolgálatokra, amelyeket nyilván ugyanúgy a Magyar Honvédség részének tekintett, mint a korábbi MNVK 2. Csoportfőnökséget. Ezzel azonban elhallgatta azt a lényeges változást, hogy az új katonai nemzetbiztonsági szolgálatok nem a vezérkar alárendeltjei, hanem a kormány irányítása alatt álló országos hatáskörű szervezetek, és ezért éppen úgy külön említést kívántak volna, mint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok. Ez utóbbiak viszont – bár kikerültek a BM szervezetéből – 1990 után is a rendvédelmi ágazathoz soroltak, miközben az 1995-ös nemzetbiztonsági törvény kifejezetten megtiltotta, hogy a rendészetért felelős miniszter irányítsa őket. További ellentmondás (volt), hogy az IH, amely „külföldre irányuló és külföldi eredetű” információkat gyűjt, az NBH-val (és a később létrehozott NBSZ-szel) megegyezően a rendvédelmi ágazathoz tartozott (legalábbis az Alkotmány szerint), ami úgy szakmai, mint politikai szempontból értelmetlen.

A 2012. január elsején életbe léptetett Alaptörvény nyitva hagyta ezeket a kérdéseket, sőt újakat vetett fel. A *rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok* című 46. cikk – címében és tartalmában is – azt a szemléletet

tükrözi, miszerint az összes nemzetbiztonsági szolgálat a rendvédelmi ágazathoz tartozik, a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat is beleértve. (Lehetséges, hogy azokat a jogalkotó nem tekinti nemzetbiztonsági szolgálatoknak?).

A (6) bekezdés kimondja, hogy „*a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetére, működésére vonatkozó részletes szabályokat, a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának szabályait, valamint a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggő szabályokat sarkalatos törvény határozza meg*”. Határozottan érezhető a kimondatlan tendencia a rendőrségi és a nemzetbiztonsági tevékenységek egy kalap alá vételére, amit az időközben beterjesztett – részben elfogadott, részben elvetett – különböző törvényjavaslatok ki is használtak. Tény, hogy ez a kategorizálás jobban összhangban van a nemzetbiztonsági szolgálatok új irányítási rendszerével (amelyben a rendészetért felelős miniszter „visszakapta” két polgári szolgálat irányításának jogát), de azt sejteti, hogy a jogalkotó nem bánná, ha az IH, sőt akár a katonai nemzetbiztonsági szolgálat (ok) is belügyminiszteri irányítás alá kerülnének, mint ahogy ez 2011 decemberében meg is fogalmazódott a kormány ún. „rendőrségi salátatörvény” javaslatában.

Azt is be kell ismernünk, hogy a figyelemre méltó gyorsasággal tető alá hozott Alaptörvény által megkövetelt jogharmonizációt nem sikerült ugyanilyen gyorsasággal véghezvinni abban az értelemben, hogy sok korábbi, a nemzetbiztonsághoz kapcsolódó jogszabályban megmaradtak az eltérő szellemiségű rendelkezések. Az Alaptörvényben a Rendőrséget és szócska választja el a nemzetbiztonsági szolgálatoktól, vagyis a közös kezelésmód ellenére a szolgálatok formálisan *nem rendvédelmi szervek*, hiszen ha azok lennének, akkor a rendészetért felelős miniszter nemcsak irányítaná őket, hanem integrálná is a Belügyminisztérium szervezetébe. Ezen az sem változtat, ha egyes nemzetbiztonsági szolgálatok a belső dokumentumokban visszatükröződő jövőképükben rendvédelmi szervként határozzák meg magukat, és nyilvános alkalmakkor előadásaikhoz a szolgálat címere mellett a BM logóját is használják. Ezzel szemben a hatályos 2009. évi CLV. (titokvédelmi) törvény – nem az Alaptörvény, hanem az érvénytelenített Alkotmány szellemében – az értelmező rendelkezések között (3.§, 13. pont) kimondja: e törvény alkalmazásában „*rendvédelmi szerv: a rendőrség, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a büntetés-végrehajtási szervezet*”. És itt még megmaradt a „*polgári nemzetbiztonsági szolgálat* megkülönböztetés, sőt a törvény 4.§ o) alpontja a „*rendvédelmi szerv központi szerve*” mellett nevesíti a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat vezetőjét (amiről az Alaptörvény teljesen elfeledkezett).

Hetesy Zsolt *A titkos felderítés* című doktori értekezésében (2011) a rendőrségi törvény módosításával a mindaddig a nemzetbiztonsági törvény hatálya alá tartozó titkos információgyűjtő tevékenységekre feljogosított új rendőri szerv, a Nemzeti Védelmi Szolgálat létrehozása során alkalmazott szakmai és jogi lépések hatását értékelve mutat rá a következőkre:<sup>3</sup> *Az NVSZ létrehozásának és hatáskör-növelésének deklarált célja a rendészeti szervek mellett a közigazgatás tisztaságának biztosítása, és az egységes belső biztonsági és bűnmegelőzési tevékenység kialakítása. Az egységes rendszer*

---

<sup>3</sup> Kimelések a szerzőtől



itt sem jön létre, a kapcsolódó objektumvédelmi tevékenységet és a nemzetbiztonsági ellenőrzést továbbra is az AH és a KBH végzi. Az NVSZ hatáskör-növekedése a területen nehezen átlátható, átfedő hatásköröket hoz létre, az együttműködést az adatkezelési szabályok bizonytalansága is nehezíti. Az AH és az NBSZ belső biztonsági és bűnmegelőzési feladatainak NVSZ-hatáskörbe utalásával a szolgálatok egységes belső biztonsági rendszerét áldozták fel, amely komoly szakmai problémákhoz vezethet. (144–145. o.) Továbbá: a 2010–2011-es intézkedések a bűnüldözési és a nemzetbiztonsági tevékenység összehangolása helyett az egyes feladatok átcímkezését, bűnüldözési feladattá tételét célozták. Emellett egyfajta „lopakodó jogalkotással” megkezdődött az AH és az NBSZ „rendészetesítése”.

Az Alaptörvény nem egyértelmű és hiányos megfogalmazásai, a kapcsolódó jogszabályok harmonizációjának elmaradása és az így keletkezett réseket kihasználó „lopakodó jogalkotás” szétzilálja a nemzetbiztonsági szolgálatok vezetési és irányítási rendszerét, hatásköri tisztázatlanságokat és szakmai bizonytalanságot eredményez.

Miközben Hetesy a nemzetbiztonsági szolgálatok „elrendőrösödését” észrevételezi, egy másik, fiatal szakjogász, Bejczy Alexa a rendőri szervek „eltitkosszolgáltatóságára” hívja fel a figyelmet, és *Titkos információgyűjtés vs. jogállam* című doktori (PhD) értekezésének következtetései között az első helyen szögezi le: *a nemzetbiztonsági felderítést határozottan el kell különíteni a bűnüldözéstől.*

Az elkülönítés sem gyakorlati, sem elméleti síkon nem lehetséges, ha nem tesszük tisztába a fogalmakat. A leginkább zavaró hiányosságok az ún. „bűnügyi hírszerzés” körül összpontosulnak, amely ugyan rendőri tevékenység, de sokan összemoszák a nemzetbiztonsági célú (és módszertanú) hírszerzéssel-elhárítással.

A hatás- és feladatkörök egyértelmű elhatárolása és a hatékony együttműködés érdekében mind az oktatásban, mind pedig a rendvédelmi szervek és a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységében jól láthatóan meg kell húzni az elválasztó vonalakat az olyan rokon (de különböző) kategóriák között, mint például az ún. *rendészeti hírszerzés* (angolul police intelligence), a *rendvédelmi hírszerzés* (law enforcement intelligence) és a *bűnügyi hírszerzés* (criminal intelligence). Az információs társadalom sajátosságaihoz alkalmazkodó *elemzés-központú rendvédelem* (intelligent policing) persze sokat átvehet a terrorizmus elleni küzdelem során született *hírszerzés-vezette műveletek* (intelligence-led operations) módszertanából, de ettől még sem céljait, sem pedig átfogó eszközrendszerét, jogi és szakmai alapjait tekintve nem lesz nemzetbiztonsági, még kevésbé „titkosszolgálati” tevékenység.

A Nemzeti Közszerzési Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének szervezeti felépítése a nemzetbiztonsági szolgálatok ágazati irányításának rendszeréhez igazodik. Az önálló képzési ágazattá történő „felértékelődést” visszatükrözve az, hogy a korábbi Nemzetbiztonsági Tanszék közigazgatásánál nem egészen egyértelmű státust nyert el „*a stratégiai és intézményfejlesztési rektorhelyettes irányítása alá tartozó intézet*” besorolással. Az intézet egy-egy katonai, illetve polgári nemzetbiztonsági tanszék keretében folytatja a szakirányok szerinti (de összehangolt, részben közös tematikákra épülő) oktatást a megrendelő szervezetek (a honvédelmi, illetve a belügyminiszter irányítása alatt álló nemzetbiztonsági szolgálatok)

igényei szerint. Ebből a szisztémából a megrendelői oldalon irányítástechnikai és szakmai okokból „kilóg” az IH, amelynek munkatársai az NKE-től függetlenül megszerzett civil egyetemi végzettségük mellé saját szervezésű belső tanfolyamokon kapják meg a feladataik ellátásához szükséges speciális szakmai tudást.

A két katonai szolgálat 2012. január 1-jétől érvényes összevonása egy korszerű szemlélet nyílt vállalását teszi lehetővé a nemzetbiztonsági felsőoktatásban is. A *katonai nemzetbiztonsági szolgálatok összevonásával kapcsolatos egyes feladatokról* szóló 128/2011. (XII. 2.) HM utasítás (3) pontja ugyanis kimondja: „Az MK Katonai Biztonsági Hivatal (a továbbiakban: MK KBH) mint önálló költségvetési szerv megszűnik, szervezeti egységei beolvadnak a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (a továbbiakban: KNBSZ) szervezetébe”. A (4) pont szerint „Az MK Katonai Felderítő Hivatal (a továbbiakban: MK KFH) megnevezése Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat megnevezésre változik”. Mindennek célja pedig az, hogy az (1) pont értelmében „a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok összevonásának eredményeként a katonai felderítő és elhárító tevékenység egységes ellátását, vezetését és koordinációját biztosító, a szakterületeken a hatékonyabb feladatellátást, valamint a költségvetési források takarékosabb felhasználását biztosító egységes szervezet és szervezeti felépítés kerül (jön) kialakításra”.

A nemzetbiztonsági törvény eddig is (az összevonás után a KNBSZ-re vonatkozó rész koncentráltabban) kifejezésre juttatta, hogy a szolgálatok feladatai között az első helyen a *felderítés*, és a második helyen az *elhárítás* áll. A bekezdésenként csoportosított feladatok első szava (felfedi, felderíti, megszerzi) mindenhol a *hírszerzésre* utal. Csak azt lehet elhárítani, amit felderítettünk. Ezt az alapvető felismerést tükrözi az a bátor intézkedés, ami a KBH megszüntetésében és szervezeti egységei beolvasztásában, a *KFH jogfolytonosságának fenntartásában* nyilvánult meg (a KNBSZ keretei között).

A rendszerváltás előtti, szovjet iskolán alapuló, kommunista titkosszolgálati rendszer a saját állampolgárait és a nyugati „imperialista” hatalmakat tekintette fő ellenségnek, ezért biztonsági és titkosszolgálati elsősorban „elhárító” szolgálatok voltak.

A nemzetbiztonság korszerű nyugati (angolszász), „Godson-i” értelmezésében<sup>4</sup> az elhárítás a hírszerzés része. A nemzetbiztonsági szolgálatok (beleértve az olyan, bűnüldözési és kémelhárítási feladatokat egyaránt ellátó biztonsági szolgálatokat is, mint az USA-ban az FBI) *hírszerző közösséget* alkotnak. A *kémelhárítás* (counter-espionage) tulajdonképpen *ellenhírszerzés* (counter-intelligence), azaz hírszerzés a hírszerzésről. A nemzetközi kapcsolatokban, de a bűnmegelőzésben, terrorelhárításban is először a szembenálló fél szándékait, potenciálisan ártalmas törekvéseit és előkészületi tevékenységét kell felderítenünk ahhoz, hogy ellenlépéseket tehesünk. Ezért beszélünk nemzetbiztonsági és rendvédelmi területen egyaránt „hírszerzés-vezette műveletekről” és nem „elhárítás-vezette műveletekről”.

Bizonyos ellentmondást látunk abban, hogy a Belügyminisztérium részéről – egyébként helyeselhető – törekvés mutatkozik azon irányban, hogy egyes rendőri szervek és a nemzetbiztonsági szolgálatok kiemelt jelentőségű ügyekben az információcserén túlmutató szorosabb együttműködést

---

<sup>4</sup> Lásd Izsa Jenő (2010)

alakítsanak ki (a titkos információszerezési módszerek összehangolt alkalmazását is beleértve), miközben az NKE-ről szóló törvény a nemzetbiztonsági felsőoktatást a *nemzetbiztonsági ágazat* szakembereire korlátozza. Márpedig nemzetbiztonsági felsőoktatás nélkül a kijelölt rendőri állomány nem lesz képes szoros műveleti együttműködésre a titkosszolgálatokkal. A bűnügyi hírszerzési ismeretek oktatásában való részvétel nem helyettesítheti a nemzetbiztonsági ismeretek elsajátítását. Ezért helyénvalónak tartanánk, ha egy megfelelő szintű ellenőrzöttséggel bíró szűk körre vonatkozóan lehetőség nyílna a polgári nemzetbiztonsági szakirányon rendőrök (továbbá vám- és pénzügyőrök, adóhatósági nyomozók stb-k) beiskolázására is, az eddigiekhez hasonlóan. Ehhez azonban a vonatkozó jogszabályok (az NKE-ről szóló törvény és a végzettségek elismeréséről szóló BM-rendelet) módosítása is szükséges lehet.

\* \* \*

Végezetül ismét kihangsúlyozzuk, hogy a 2013 szeptemberében teljes gőzzel beindítandó – a polgári nemzetbiztonsági szakirányon is új, korszerű szemléletű – alap- és mesterképzés feltételeinek megteremtése szempontjából az intézet vezetésének legfontosabb feladata (ahogy azt a januárban elbírált igazgatói pályázathoz benyújtott szakmai munkaprogram is tartalmazta): a *gondoskodás a személyi (oktatói, kutatói és vezetői) utánpótlásról*.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM

- 100/2010. sz. ZMNE szenátusi határozat (a Nemzetbiztonsági Mesterszak módosított Alaptantervének jóváhagyásáról)
- 128/2011. (XII. 2.) HM utasítás (A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok összevonásával kapcsolatos egyes feladatokról)
- 15/2006 OM rendelet (a Nemzetbiztonsági Szak alapításáról)
1949. évi XX. tv. (A Magyar Köztársaság Alkotmánya)
1994. évi XXXIV. tv. (a rendőrségről)
1995. évi CXXV. tv. (a nemzetbiztonsági szolgálatokról)
2009. évi CLV. tv. (a minősített adat védelméről)
2011. évi CXXXII. tv. (a Nemzeti Közszolgálati Egyetemről)
2011. évi XXXVI. tv. (a Nemzeti Közszolgálati Egyetem létesítéséről)
- A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatala közötti EGYÜTTMŰKÖDÉSI MEGÁLLAPODÁS, Budapest, 2011.
- Bejczy Alexa: Titkos információgyűjtés vs. jogállam. Doktori (PhD) értekezés. ELTE, 2011
- Hetesy Zsolt: A titkos felderítés. Doktori (PhD) értekezés. Pécs 2011.
- Izsa Jenő: Nemzetbiztonsági alapismeretek (A titkosszolgálatok működése), ZMNE egyetemi jegyzet, 2010
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- Rácz Lajos: A szakirodalom művelésének fontossága a hírszerzésben napjainkban is aktuális. Felderítő Szemle, 2006/1. 109–117. o.
- Rácz Lajos: A tudás alapú szervezetek vezetése. 2. (szerkesztett kiadás) In: Vass Jenő Sándor (szerk.): A magyar katonai felderítés és hírszerzés története. Szemelvénygyűjtemény, MK KFH, Budapest, 2010. 9–18. o.

Rácz Lajos: Mi a hírszerzés? Felderítő Szemle, 2010/3–4. 35–51. o.  
Rácz Lajos: Tudomány-e a hírszerzés? KNBSZ Szakmai Szemle, 2012/1.  
16–33. o  
T/5004. sz. törvényjavaslat (Egyes rendvédelmi tárgyú törvények  
módosításáról, valamint az azzal összefüggő további törvénymódosításokról),  
2011

Tóth László:

## VÁLTOZÓ TENDENCIÁK A KÖZTÁRSASÁGKORI RÓMA KATONAI BÜNTETŐPOLITIKÁJÁBAN

### Rezümé:

A köztársaság korában a hadseregben lévő büntetőpolitika sosem volt mindig egyforma, és számos eltérés figyelhető meg, ha összevetjük a köztársaság különböző periódusait. Maga a büntető eljárás menete és kivizsgálása kialakulása óta a katonák esetében gyakorlatilag mindvégig azonos képet mutat. A változás elsősorban kiszabott büntetések mértékében manifesztálódott, a hellenisztikus hatások és társadalom átalakulása miatt. A köztársaság utolsó századában a büntetések bizonyos csoportjában enyhülés figyelhető meg, továbbá a korábban büntetett egyes magatartások (mint például a homoszexuális tevékenység) fele nagyobb tolerancia irányul.

### Kulcsszavak:

római hadtörténelem , római jogtörténet, római köztársaság

László Tóth:

## CHANGING TENDENCIES IN THE PENAL POLICY OF THE REPUBLICAN ROMAN ARMY

### Abstract:

In the age of the Roman Republic, the army penal policy was never the same. Many differences can be observed if we compare the periods of the history of the republic. Since their formation, the penal procedure and the investigation in case of the soldiers did not practically change and showed a similar aspect. The alteration primarily manifested in the levels of punishments because of the Hellenistic impacts and the transformation of the society. In the last century of the republic, a kind of remission can be observed by certain punishments. Furthermore, some types of behaviour which had previously been punished were tolerated more (for example homosexual activity).

### Key words:

Roman military history, Roman legal history, Roman Republic

Minden hadsereg ütőképességének egyik kulcskérdése a fegyelem megteremtése és fenntartása. A kívánt állapot számos módon (kiképzéssel, a katonák dolgoztatásával, jutalmazással és büntetéssel stb.) érhető el. Jelen tanulmány tárgya a büntetések működési mechanizmusainak és fajtáinak vizsgálata a köztársaságkori Róma katonai büntetőpolitikájában. Jogtörténeti szempontból a vizsgált időszak az archaikus és preklasszikus jogot fedi le, azonban a jelen írás hangsúlya a források szegénysége miatt elsősorban a preklasszikus korra helyeződik.

A büntetés célját számos aspektusból meglehet közelíteni. A büntetés történhet az istenek kiengesztelésére, elkövetett bűntett megtorlásául, általános és különleges megelőzés kapcsán, és nem utolsó sorban pedagógiai célzattal.<sup>1</sup>

A római jogrendszer kettős felosztása (*ius publicum* és *ius privatum*) miatt önálló római büntetőjogról nem beszélhetünk. A katonákra vonatkozó jogok a *ius publicum* rendszerébe tartoztak. Ez nem jelenti azt, hogy a római jogászokat nem érdekelte volna a téma, de ezekről a művekről többnyire csak hivatkozásokból tudunk.

A köztársaság korában, a Kr.e III. század végétől jelentek meg a jogot is tartalmazó katonai értekezések (ld. Lucius Cincius Alimentus, idősebb Cato,

---

<sup>1</sup> Sály Pál: Előadások a római büntetőjog köréből. Miskolc Egyetemi Kiadó, 2011. 9–13. old.

Cornelius Sulla). A köztársaság középső és késői időszakából származó tradíciók és princípiumok a jog terén is hatással voltak. A ránk maradt dekretális források (a Codex Theodosianus, Digesta 49. könyvének 16. fejezete, az Ecloga releváns része, Rufus katonai törvényei) a katonai jog kapcsán meglehetősen későiek. A vizsgált korszakhoz a Digesta releváns részei használhatók, ugyanis a Digestában szereplő öt remek jogász közül hárman (Ulpianus, Papinianus, és Paulus) a katonai szférából érkeztek. Modestinus pedig korábban a praefectus tisztséget töltötte be, így a rendészeti kérdések nem álltak tőle távol. A Digesta ezen fejezetei között találjuk az egyik legnagyobb római katonai jogi specialista, Arrius Menander ránk maradt töredékeit is.

Mivel a primer jogi forrásaink a vizsgálandó korszakhoz viszonyítva későiek, emiatt az időbeli távolságot elsősorban úgy próbálom áthidalni, hogy az ezekben a forrásokban szereplő szankciókat – különös tekintettel a források relatív szegénységére – a klasszikus auktorok mellett, elsősorban az ókori hadtudományi szerzők, Frontinus és Vegetius releváns műveivel igyekszem összevetni. Mivel a római köztársaság hadserege történetében élés cezúrát húzhatunk a Marius féle haderő-reformmal, a társadalmi változásokkal párhuzamosan új tendenciák is megjelentek a római köztársaság és később, a birodalmi hadseregben, és ez olykor élesen manifesztálódott a büntetések kiszabásában is.

A római polgár viszonya a háborúhoz és hadkötelezettséghez jelentősen más képet mutat más ókori népekhez viszonyítva. Ezt a fajta római mentalitást markánsan úgy fogalmazhatjuk meg, hogy a római polgárok csak harmadrangúak voltak az állami érdekekhez képest.<sup>2</sup> Egy másik jelentős mentalitásbeli különbség az, hogy a római állam és római mentalitás a kudarcot semmilyen formában nem tolerálta. Napjaink népszerű szlogenje, miszerint nem a győzelem, hanem a részvétel a fontos, a köztársaság korában elképzelhetetlen volt a római polgár számára. Előfordult, hogy a vesztes ütközetből visszatérőket a hadseregből – megalázások mellett – büntetésből elbocsájtották. az állam számára sokkal elfogadhatóbb volt ugyanis vesztes csata esetén a harctéri halál, mint az, hogy a polgár túlélőként visszatérjen.

Ahogy Phang rámutat<sup>3</sup> ez az eljárást még a római köztársaság egyik legkritikusabb pillanatában, a cannaei csata után sem adták el fel: míg a csatában elesettekről állami gyászünnep keretein belül emlékeztek meg, addig a túlélő légió tagjait büntetésből száműzték. Ezen a tradíción az sem változtatott, hogy az adott pillanatban vesztesre álltak a második pun háborúban, és az emberhiányt rabszolgák besorozásával próbálták pótolni.<sup>4</sup> Ez a mentális berögződés csak a köztársaság utolsó évszázadában változott meg, amikor polgárháborús állapotok ezt a hagyományt is felülírták.<sup>5</sup>

A római katonai pedagógiában a büntetés mindig az elsődleges módszerek között szerepelt és azt célt szolgált, hogy jobbá tegye katonákat.<sup>6</sup> A rómaiak annak érdekében, hogy e céljukat elérjék, nem csak az egyént büntették, hanem olykor

---

<sup>2</sup> Havas László: Róma: egy világbirodalom politikai, erkölcsi és történelmi eszméi. Antik államelméleti antológia. Debrecen 1998. 20–21 old.

<sup>3</sup> Phang, Sara Elise: Roman military Service Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate. Cambridge University Press, 2008. 142–143. old.

<sup>4</sup> Titus Livius: XXIV. 14.

<sup>5</sup> A polgárháborús állapotok miatt nem engedhették meg maguknak, hogy ne használják ezeket az erőforrásokat a hatalomért vívott harcban.

<sup>6</sup> Vegetius III. 26.

kollektív büntetést is alkalmaztak azért, hogy a katonák jobban figyeljenek egymásra és növeljék a kohéziót a hadseregben.<sup>7</sup>

A katonai bűncselekmények közbűncselekménynek minősültek mindazon esetekben, amikor az állam érdeke büntetés volt.<sup>8</sup> A bűncselekmény attól katonai, hogy azt az elkövető személy katonaként követte el. Így a katona által elkövetett bűncselekmény olykor látszólag meggyezik egy-egy általános büntettel (például lopás). A büntetés azonban az elkövető katona volta miatt különös büntetésnek minősül, ügyét különös eljárásban vizsgálták ki.<sup>9</sup>

A bűncselekmények, amelyeket a római hadsereg állományába tartozó katona elkövethet Brandt szerint<sup>10</sup> a következő kategóriákba sorolhatóak be: engedetlenség a magistraturát viselővel szemben; a szakrális szféra jogainak megsértése (nefas); a törvények megsértése; hazaárulás (perduellio).

## **A bűncselekmények, fegyelemsértések és azok szankcionálása**

### **Az engedetlenség**

E körbe sorolták a hivatalt viselővel szembeni engedetlenséget, bármilyen mértékű parancsmegtagadást, a parancs végrehajtása közbeni bármilyen mértékű mulasztást is, és a dezertálást is.

Az engedetlenség megítélése kapcsán az sem számított enyhítő körülménynek, ha a tettet győzelem követte. Az engedetlenség okán ugyanis csorbult a katonai felettes tekintélye, ami hosszú távon a hadsereg demoralizálódásához vezethetett.

Az elkövető kisebb mulasztások esetén is súlyos szankciókra (például botozás) számíthatott. Polybiostól tudjuk, hogy azért is volt tábori mulasztásnál ilyen mértékű a büntetés, mert így próbálták a kohéziós erőt növelni és többieket az egymásra való odafigyelésre nevelni.

### **Dezertálás**

Modestinus és Rufus egyaránt olyan engedély nélküli távolevőként definiálta a dezertőrt, akit úgy hoznak vissza.

Arrius Menander különbséget tett abban, hogy a dezertálást béke, illetve háborús időben történt-e.<sup>11</sup> A Marius-féle haderőreform előtt az effajta megkülönböztetésnek nem volt értelme, mert a hadsereget veszély esetén sorozással állították fel. Ilyen módon a dezertálás fogalma valamikor a hivatásos hadsereg felállítását után alakulhatott ki.

A preklasszikus korban a dezertálásért járó büntetések igen szélesebb skálán mozogtak. Kevés az olyan forrás, amelyik nem halálbüntetést említ a dezertőr számára.

Decimus Iunius Brutus Callaicus és Publius Cornelius Nasica Serapio consulsága alatt, Kr.e. 138-ban a hadseregből dezertálókat nyilvánosan megostorozták és eladták rabszolgának.<sup>12</sup> A későbbi források szerint a büntetés

<sup>7</sup> Állítólag Sertorius egy cohorsnyi katonát (kb. 500 fő) kivégeztetett, mert egyikük megpróbált megerőszakolni egy nőt, lásd. Appian. B. Civ1. 109.

<sup>8</sup> Molnár Imre: Büntető- és büntető eljárásjogi alapelvek római előzményei. In: Tokaji Géza Emlékkönyv Szeged, 167–168. old.

<sup>9</sup> Varga Péter: De re militari. (A katonai jogról – forráselemzés) In Ausz 57 1999 3–5. old.

<sup>10</sup> Brandt, 99–108.

<sup>11</sup> D. 49.16.5.1.

<sup>12</sup> Frontinus: IV.1.20, Titus Livius: Per. 55.

mértékét befolyásoló tényező volt a dezertőr újonc volta,<sup>13</sup> a kivételektől eltekintve azonban egyértelműen a halálbüntetés dominált.

A második pun háború alatt Fabius Maximus a Samniumban elfogott 370 római katonaszökevényt Rómába küldte, ahol megvesszőzték őket, azután pedig letaszították őket a szikláról.<sup>14</sup> Hasonlóan a klasszikus korhoz, a dezertálásért járó büntetés kiszabásakor súlyosbító körülménynek számított, ha az ellenséghez szökött a dezertőr.<sup>15</sup> Scipio Africanus Maior a győztes zamai csata után, az itáliai, korábban szövetséges dezertőröket lefejeztette, míg a római katonákat megkínóztatta és hasonlóképpen büntette, mint a szökött rabszolgákat, akiknél a keresztre feszítésre is sor került.<sup>16</sup> Scipio Aemilianus Africanus, Karthágó lerombolásakor, a nem római dezertőröket vadállatok elé dobatta.<sup>17</sup> Lucius Aemilius Paulus Macedonicus harci elefántokkal tapostatta szét a dezertőröket.<sup>18</sup>

A kegyetlen retorziókhöz itt értelemszerűen biztonsági szempontokat is figyelembe vettek: a római államnak nem ált érdekében, hogy katonai tervei, harceljárásai más ellenséges népekhez is átkerüljenek. Nem meglepő tehát, hogy a rómaiak által kötött békeszerződések egyik állandó eleme a szökevények kiadásával kapcsolatos.<sup>19</sup>

A harctérről való megfutamodás is az engedetlenség egyik formája. Ellentétben a kései rendelkezésekkel, a korai és közép-köztársaság időszakában nemcsak az első megfutamodó katonát büntették meg, hanem mindenkit, aki megfutamodásban részt vett.<sup>20</sup> Atilius Regulus egy cohorsznyi katonát jelölt ki, arra, hogy megfutamodókat a helyszínen megöljék.<sup>21</sup>

A Marius-féle reformok után egyfajta enyhülési tendencia figyelhető meg: nem alkalmazták már a kivégzéseket olyan mértékben, mint a reform előtt. A túlélő megfutamodóknál a különböző megalázó intézkedések (például a ruhától való megfosztás) erőteljesebben domináltak,<sup>22</sup> de a tizedelés már csak kivételesen fordult elő, mert nem volt hatékony.<sup>23</sup>

### **A szakrális szféra megsértése (nefas)**

A szakrális szféra elleni büntettek – a vallási előírások megsértésén túl – a katonai eskü megszegését is jelentették. Az esküt ugyanis a rómaiak szent dolognak tekintették, és annak megsértése a főben járó bűnök közé tartozott.<sup>24</sup> A *sacramentum militiae* vallásos kötelék volt a katona és a hadvezér között. Magában foglalta a

---

<sup>13</sup> D. 49.16.3.9.

<sup>14</sup> Titus Livius : XXXIV 20.

<sup>15</sup> Dig: 49.16.3.10.

<sup>16</sup> Val. Max II.7.12.

<sup>17</sup> Val. Max II.7.13.

<sup>18</sup> Val.Max.: II:7.14.

<sup>19</sup> Lásd a II.Pun háborút követő békeszerződés: Polybiosz: XV.17–19.1, Titusz Liviusz: XXX.36–38,5; Appian.Pun. 49-56a, Zonar.9–14; Nepos, Han.: XXIII.3–4, és az apameiai béke Kr.e.188, Polybiosz: XXI.42, Appian.Syr.32.

<sup>20</sup> D. 49.16.6.3 Arrius Menander csak legelsőként megfutamodó katona megölését tartotta szükségesnek. Rufusnál ez az arány némiképp magasabb, ő az első megfutamodó légióból helybeli tizedelést javasolt, de azt is távolsági fegyverekkel. (Rufus 26)

<sup>21</sup> Frontinus : IV.1.29.

<sup>22</sup> Frontinus : IV.1.27.

<sup>23</sup> Titus Livius: II.59 ,Plut.Cras.10; Plut.Anth.39.

<sup>24</sup> Phang: i. m. 117–120. old.



samnizsoktól átvett sacramentum rítusát, melynek során beavatták a katonát, aki letette a titoktartási és hűségesküt.<sup>25</sup>

A korai és közép-köztársaságban, azért is vették sokkal komolyabban a katonai eskü megszegését, mert az nemcsak a földi létét törvényeit, hanem a szakrális szférát is sértette. A bűnös megbüntetésének így volt egy erőteljes vallási oldala, mert az istenek kiengesztelését is jelentette. Ezt mutatja, hogy azokat a katonákat, akik az eskütételt megtagadták, az áldozati állatokkal együtt leszúrták.<sup>26</sup> Továbbá az eskü megszegőit nem csak hadseregben büntették hanem, a leszerelés után is esküszegőként éltek tovább, ami egész életükre kihatott.

A köztársaság válságában az eskü – ahogy Phang rámutat<sup>27</sup> – számos paradox helyzetet eredményezett. A Marius-féle reformok után ugyanis gyakorlattá kezdett válni, hogy a légiók felesküdtek a hadsereg parancsnokára, és ez tovább erősítette a kaotikus állapotokat. A köztársaság utolsó századára – az állam erőteljesen erodálódása mellett – a vallásos alapok is megrendültek, és már nem számítottak visszatartó erőnek, a számonkérés pedig fokozatosan átkerült a hadvezérek kezébe.<sup>28</sup>

### **Az írott törvények és az ősi szokások megszegése**

A törvények megszegése fogalomkörébe nemcsak az írott törvényekkel szembeni kihágások tartoztak, hanem a szokásokkal szembeniek is. Katonák esetében ezt is szigorúbban ítélték meg. Polybiosnál a lopásért botbüntetés járt, de a tolvaj akár súlyosabb ítéletet is kaphatott. Cato például levágatta kezét annak, aki meglopta a bajtársait.<sup>29</sup> Modestinusnál fegyverlopásért lefokozás járt,<sup>30</sup> Rufusnál a hadseregből való elbocsájtás és a megbélyegzés szerepel szankcióként.<sup>31</sup> A köztársaság korábban tehát a lopást szigorúbban büntették.<sup>32</sup>

A nemi erőszakra ugyan szintén kevés forrás utal a hadsereg kapcsán, de annak elkövetéséért (hasonlóan annak a megkísérléséhez) általában halálbüntetést szabtak ki.<sup>33</sup> Nem véletlen, hogy a köztársaság bukása utáni kaotikus állapotok megszüntetése folyamán Augustus császár intézkedései között ott találjuk a nő- és gyermekvédelmi intézkedések megerősítését.<sup>34</sup>

A kora és közép-köztársaságkori tradíciók – ellentétben a görögökkel – a hadseregben egyáltalán nem toleráltak a homoszexualitást és a férfinprostituációt. Ezen magatartás szankciói közé a testi fenyegetést és a halálbüntetést is egyaránt alkalmazták.<sup>35</sup> Ezek egészen a köztársaság utolsó századáig kitartottak, amikor is a hellenisztikus hatások is begyűrűztek a hadseregbe is, így homoszexualitás iránt némiképp már elnézőbbek lettek.

<sup>25</sup> Gáspár Dorottya: *Eskü a rómaiaknál és a sacramentum militiae*. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó, 37–38. old.

<sup>26</sup> Gáspár, 38. old.

<sup>27</sup> Phang, 119–120. old.

<sup>28</sup> Gáspár, 40–41, old.

<sup>29</sup> Frontinus : IV.1.16.

<sup>30</sup> D.47.16.3.12–14

<sup>31</sup> Rufus 40–44.

<sup>32</sup> Míg Gelliusnál (Gell.XVI.4,2) kisebb értékben az egyik hadvezér tolerálta a lopást, azonban általában a botbüntetés volt az elterjedtebb büntetési forma. lásd. Polybios:V.12.37

<sup>33</sup> Appian. B.Civ1.109., Plut.Ser. 5.- Maga Sertorius több ezer embert koncoltatott fel Marius rabszolgából lett katona seregéből, akik erőszakoskodtak, és fosztogattak. A későbbi időkben nem feltétlenül büntették már halállal az erőszaktevőt. Rufusnál (Rufus40) az elkövető orrának levágása, és áldozat kártérítése szerepel.

<sup>34</sup> D.47.10.15. 22–24.

<sup>35</sup> ValMax: VI.1. 10–11, Polybiosz: VI:37.9.

### Hazaárulás (perduellio)

A Brandt által felalított kategóriák közül a perduellio, vagyis az ellenséges érzület, a hazaárulás (és ebből kifolyó magatartás, ellenséggel való bármilyen együttműködés, korrupt magistratúrát viselő személy) szintén tág kategória. Már a XII táblás törvények is halálbüntetést<sup>36</sup> írtak elő az elkövetővel szemben. Kezdetben, a korai és közép-köztársaság alatt a büntetés egyértelműen halál volt, de köztársaság végére kezdett előtérbe kerülni az önkéntes száműzés, mint alternatíva.<sup>37</sup>

A perduelliót nemcsak a rómaiakra használták, a szövetségeseiket is keményen büntették. Az ilyen döntéseket a római szenátus hozta meg.<sup>38</sup>

A perduellio gyanúja esetén a köztársaság alatt a népgyűlésnek kellett kimondania a végső, halálos ítéletet. Politikusok esetében azt, hogy az illető bűnös vagy ártatlan, nagyban meghatározták a népszerűségi mutatók. A köztársaság korában ezek a perek hivatalosan többnyire a csatavesztés vagy hatalmi aspirációk miatt indultak, a háttérben valójában rendszerint a politikai irányzatok hatalmi harcainak húzódtak meg.<sup>39</sup> Ezeket a pereket a nagyobb szavazások előtt, a comitia centuriatán folytatták le a praetor utasítására, de a köztársaság vége felé előfordult, hogy a bírák szerepét két kijelölt duumviri töltötte be, mint ahogy Rabirius esete is mutatja.<sup>40</sup>

### A katonai igazságszolgáltatás rendje

A bűncselekmény elkövetőit azonban nem minden esetben vonták felelősségre. Kizáró ok lehetett például a néptribunusi és dictatori tisztség betöltése. Az ezeket betöltő személyek a hivatali idejük alatt elkövetett bűncselekményekért nem voltak felelősségre vonhatóak, másrészt a római jogban a visszaható hatály – néhány kivétel esetétől eltekintve – nem létezett.<sup>41</sup> További kizáró ok volt a büntető eljárás lefolytatására az, ha az illető személy elhalálozott, eltűnt, vagy hadifogságba került. Ha azonban előkerült, akkor az eljárást le lehetett folytatni vele szemben. Ide tartozik még a jogos védelem, a sértett beleegyezése, a tévedés, a fizikai kényszer, a hatalommal bíró személy parancsa, az elvárhatóság hiánya, az erőhatalom harmadik személy elháríthatatlan közrehatása.<sup>42</sup>

Normál esetben a menedékhelyen való tartózkodás pergátló körülmény, de a proscriptio idején nem számított olyan tényezőnek, amit figyelembe vettek volna.

A közbenjárás (intercessio) nemcsak a civil magistraturáknál létezett, hanem a hadseregben is. Erre a legjobb példa Scipio Africanus Maior és öreg Cato esete, amikor is az afrikai hadjárat alatt Cato, aki mint quaestor, először tiltakozott Scipio pénzügyi ügyletei miatt, majd a hadsereget elhagyva<sup>43</sup> Rómába utazott, és Fabius Maximusszal közösen vádat emelt Scipio ellen.

<sup>36</sup> Watson, Alan: Legal Origins and Legal Chance. The Hambledon Press, 1991. 115–127. old.

<sup>37</sup> Kelly P. Gordon: A history of exile in the Roman Republic. Cambridge University Press, 2006. 60–64 old.

<sup>38</sup> Zlinszky János: Római büntetőjog. Budapest, 1991. Nemzeti tankönyvkiadó. 99–101. old.

<sup>39</sup> Andrew M. Riggsby: Crime and commity in Ciceronian Rome. 213–116. old.

<sup>40</sup> Lily R. Taylor : Roman Voting Assemblies: From the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar. 100–103. old.

<sup>41</sup> A kivétel a dictatorok közül Marcus Furius Camillus esete, akit elítélték a Kr.e. 394-ben a Vei elfoglalásakor római kézre került zsákmány nem korrekt elosztása miatt.

<sup>42</sup> Sáy Pál i.m: 15–33. old.

<sup>43</sup> Plut. Cat Mai. 3.

Az eljárás menete nagyban függött a körülményektől. Ha a körülmények olyanok voltak (például az eljárás háború vagy csata közepén zajlott, vagy a jellege szimpla fegyelmi vétség volt), akkor automatikusan sor került a statáriális alkalmazására. Más esetekben a szokásos eljárási menetrend vegyes képet mutat. A rómaiakkal szövetséges csapatok esetében a büntetés nem a római, hanem szövetségesek hatáskörében tartozott, és a büntetőeljárást és a kiszabást is praefectusok végezték. A sereg állományába tartozó közkatonák, tisztek esetében általában a hadbíróóság döntött, a hadsereg élén álló, többnyire a politikai elitből kikerülő személyekről viszont a szenátus vagy a népgyűlések előtti bíróságok.

### **A haditörvényszék**

A hadseregen belül a haditörvényszéket általában a katonai tribunusok alkották, akiknek a száma és jellege olykor megváltozott. A korai időkben a tribunusok élén álló tribunus hatalma a törzsi kereten is nyugodott. A törzsi keretek lebomlásával a választás átkerült a comitia centuriatahoz. Érdekes jelenség volt a Kr.e. 5. és Kr.e. 4. század első feléig létező, consuli hatalmú katonai tribunus intézményrendszere.<sup>44</sup> Ezeket a bírói jogosítványokkal is rendelkező szervezeteket, amelyek a patricus és plebejus hatalmi harc termékei voltak, a keletkezett feszültségek miatt Kr.e. 367-ben, Caius Licinius Stolo javaslatára eltörölték. A szervezetben betöltött tisztség eleve is plebejus consulokat volt hivatott ellensúlyozni, de az igazságszolgáltatás menetét a hadseregben is befolyásolni tudta. Kr.e. 311-től már a nép választotta meg őket, és a consul vagy a dictator döntött arról, hogy melyik légióba kerüljenek.

A római elit többször megkísérelte visszaszerezni a katonai és hadseregen belüli bíráskodás jogkörét. A folyamat végül a Kr.e. 168-ban hozott senatusi határozattal részben lezárult, amikor is a katonai tribunusok felét a mindenkori consulok, míg a másik felét a népgyűlés választja, de a polgárháborús állapotok idővel ezt lehetőséget is megszüntették.

Polybios korában legiónként 6 katonai tribunus volt, akiket a consul nevezett ki.<sup>45</sup> A Marius féle haderőreform a katonai tribunusokat annyiban érintette, hogy 6-ból egy tribunus: a tribunus laticlavus kiemelkedik, a korábban egyenrangú tribunusok fölé emelkedik, és rangban közvetlenül a legatus után következik a hierarchiában. Így, mivel nagyobb a rangja, mint többi katonai tribunusnak, feltehetőleg az összeülő katonai törvényszéknél is nagyobb szerepet játszott, mint a társai. E katonai törvényszék hatáskörébe gyakorlatilag mindenki bele tartozott, aki hadseregarancsnok alatt ált.

Mivel tribunusok kinevezésüket a consultól kapták ezért felette nem ítélezhettek. Amennyiben sereg élén álló személlyel kapcsolatban valamilyen gyanú merült akkor, akkor vizsgálóbiztosok érkeztek Rómából, akik eldöntötték, hogy van-e alapja a gyanúnak vagy nincs, amennyiben a vizsgálóbiztosok alapot találtak rá, akkor hadvezért a tárgyalás megkezdésére a szenátus elé, Rómába szállíthatták.<sup>46</sup> Ezek az ügyek többnyire hadsereg költségvetésével és a hatékony vezetésével voltak kapcsolatosak, de olykor a politikai szférából is érkeztek feljelentések. Publius Cornelius Scipio Africanus Maior többször került a szenátus elé a hadiköltségek elszámolásával kapcsolatos problémákkal (ennek a politikai szálakon túl valóságalapja is volt). Az a tény azonban, hogy a népgyűlésen ki tudta magát menteni, elsősorban a népszerűségének volt köszönhető.

<sup>44</sup> Lb. Brenan, T. Corey: The Praetorship in the Roman Republic. Vol.1 Origins Oxford University Press to 122, 51–54 old.

<sup>45</sup> Polybiosz: VI:12.6.

<sup>46</sup> Plut. Cat. 3.

A végrehajtások már csak a pedagógiai okok miatt, elrettentés céljából mindig nyilvánosak voltak.

A büntetés kiszabásának módját olykor hellenisztikus hatások is érték (így vezették be például a keresztre feszítést.<sup>47</sup> Elterjedt volt az elefántokkal való széttapostatás, de az is előfordult, hogy a megbüntetett személyt az állatok elé vették. Mivel van különbség halál és hálál között, ezért ezeket általában súlyosabb bűncselekmények elkövetése esetén szabták ki. A büntetés módjának megválasztásában befolyásoló tényező volt a hadvezér habitusa is, mivel végső soron felette állt a katonai törvényszéknek, ugyanis a hatalmat a tribunusok a mindenkori consultól kapták.<sup>48</sup>

## A kegyelem

A büntethetőséget – akár a gyilkosság esetén is – megszüntette az eljárás közbeni kegyelem, de ezt nagyban befolyásolta az elkövető indítéka és az egyéb körülmények. Caius Marius consul például felmentette és kitüntette a seregében szolgáló Treboniust, aki kardjával megölte a felettesét, Caius Lusiust, aki szexuális célból erőszakoskodott a beosztottjával.<sup>49</sup> A kegyelem kiszabásánál a korai és a közép-köztársaság koránál nem számítottak befolyásoló tényezőnek a szoros családi kötelékek. Gyakran előfordult, hogy a hadvezér olykor saját fiát is kivégeztette, vagy súlyosan megbüntette.<sup>50</sup>

A kegyelem nemcsak az egyes egyéni esetekben történt. Olykor előfordult, hogy nagyobb katonai egységekre is kiterjesztették. Ez a tendencia elsősorban a köztársaság utolsó évszázadában mutatkozó zilált polgárháborús állapotok terméke, melynek során az elérni kívánt célért igen sokszor felülírták a korábbi morális berögződéseket.<sup>51</sup>

\* \* \*

Amennyiben az ókori nemzetközi háborús konfliktusokat vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a római katonák által elkövetett, mai fogalmainknak megfelelő katonai bűncselekmények kapcsán római részről kettős mércét alkalmaztak. A dolgok alakulását egyrészt nagyban befolyásolta a hadjárat típusa és az államközi kapcsolatok alakulása (egy büntető vagy hódító hadjárat kapcsán a háborús bűncselekmények természetes velejárói a katonai cselekményeknek). Másrészt a római hadvezetés pszichikailag is igyekezett megtörni az ellenséget, a katonákat pedig a zsákmány rendkívüli módon tudta motiválni – így gyakorlatilag a hadvezér kezében volt a döntés, hogy milyen mértékben ad teret a katonáinak. Ez paradox helyzeteket eredményezett, különösen a köztársaság válságának időszakában: ha ugyanis a hadvezér visszafogta katonáit, akkor azok képesek voltak szembe fordulni előljáróikkal is, és akár fel is lázadtak; ha viszont engedte őket fosztogatni, az harci értékük csökkenéséhez, a sereg felbomlásához vezethetett.

<sup>47</sup> L.b. Sály Pál: i.m. 92–105. old.

<sup>48</sup> Erskine, Andrew : How to Rule the World : Polybios 6 Reconsidered in Polybios and his World. Essays in Memory of F. W. Walbank (szerk. Bruce Gibson) Oxford University Press, 2013. 241–243. old.

<sup>49</sup> Plut. Mar. 14.

<sup>50</sup> Manlius Torquatus-Titus Livius: VIII.7, Cic, de Fin.I.VII.23, Fabius Buteo (Kr.e.221) Censorius, Orosius –Oros. IV.13. 17–18.

<sup>51</sup> A polgárháborúban átállások történtek, másrészt Caesar a győzelme esetén általános kegyelmet hirdetett, azoknak, akik letették a fegyvert, és elfogadták az új rendszert.

A jelzett dilemma végig jelen volt Lucullus Mihridatész elleni hadjáratában.<sup>52</sup> Egészen más volt a helyzet azonban, amikor például rómaiak szövetségeseit érte atrocitás a római hadsereg részéről, vagy amikor római uralom alatt álló területen fordultak elő túlkapások (az adóbérlők ügyeibe általában az állam nem avatkozott bele). Az állam elsősorban biztonságpolitikai és propagandisztikus megfontolásokból igyekezett ezeket a problémákat kezelni.<sup>53</sup>

---

<sup>52</sup> Plut.Luc. 7–35

<sup>53</sup> Az effajta hozzáállás tipikus manifesztációja a rhegiumi incidensre adott reakció, ahol több mint 4000 katonát végzet ki a római állam, mert azok a városban fosztogatni, és erőszakoskodni kezdtek a város őrzése helyett. Polybios: I.7.12, Titus Livius: XXVIII.28, Dion.Hal XVI:1, Appian.Sam.IX:4, Zonaras.VIII.6. m-o.

Balogh Péter:

## AZ OPERATION UNIFIED PROTECTOR FELDERÍTŐ TAPASZTALATAI

### **Rezümé:**

2011-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1973-as határozata alapján a NATO és szövetségesei fegyveresen beavatkoztak a civil lakosság védelmében, Líbiában. A 222 napig tartó műveletben sikerült megakadályozni Kadhafi erőinek terrorját és a felkelők megdöntötték az ezredes negyven évig tartó uralmát. Az Operation Unified Protector hadművelet felfedte a résztvevő NATO hiányosságait, mind felszerelésben, mint a végrehajtási metódusokban. Ez az írás nyílt dokumentumok felhasználásával próbálja összegezni azokat a tapasztalatokat, amikből mindig érdemes tanulni.

### **Kulcszavak:**

Operation Unified Protector, hírszerzés, elektronikai hadviselés

Balogh, Péter

### Intelligence Lessons Learned from Operation Unified Protector

#### **Abstract:**

*In 2011, authorized by the UNSCR 1973 the NATO and its temporary allies interfered in Libya in order to protect civilian population. In the Operation lasted 222 days there was a success to halt the terror of Gadhafi's forces and the rebels finally overthrew the Colonel's regime after forty years. Despite the victory, the Operation Unified Protector also highlighted some shortcomings and deficiencies in NATO's equipment and TTP<sup>1</sup>s. This paper using non classified documents will summarize the lessons learned that worth learning from.*

#### **Keywords:**

Operation Unified Protector, Lessons Learned, Intelligence, Electronic Warfare.

2011. október 31-én hivatalosan véget ért a NATO Operation Unified Protector (továbbiakban OUP) hadművelete, amely március 31-én vette kezdetét. A NATO fegyveres beavatkozásának utolsó napját azonban valójában Kadhafi október 20-ai elfogása és megölése jelentette.

Ekkor történt, hogy az ezredes egy 75 járműből álló konvojval megpróbálta elhagyni Sirte városát, amikor reggel 08.30-kor (helyi idő) egy a RAF E3D AWACS által a területre irányított francia Mirage 2000 vadászbombázó csapást mért rájuk.

Minden bizonnyal az volt Kadhafi utolsó hibája, hogy egy ilyen nagy kötelék részeként menekülni próbált. Nem nagyon érthető, miként hagyhatta figyelmet kívül azt a tényt, hogy a repüléstilalmi zónán (No-fly Zone) belül számos felderítőplatformmal rendelkező repülőeszköz tartózkodik, amelyek könnyen felfedezhették a készülődő tevékenységet. Egy ilyen rádióelektronikai felderítő eszközzel (Signals Intelligence – SIGINT) is felszerelt repülőgép rögzítette az ezredes egyik telefonhívását, amelyből kiderült, hogy Sirte környékén tartózkodik, és hamarosan elhagyni kívánja a térséget. A Mirage csapása megsemmisítette a konvoj két páncélozott és számos egyéb járművét, amellyel sikerült megállítani őket, így a franciák véleménye szerint ők kezdték (Bengázi) és (virtuálisan) fejezték be (Sirte) a NATO légitámadás-sorozatát.

---

<sup>1</sup> TTP – Tactics, Technics and Procedures

A Pentagon közleménye alapján október 20-án egy felfegyverzett Predator UAV is részt vett a támadásban. Az említett Predator fedezte fel és Kadhafi erőihez tartozóként azonosította a konvojt. Mivel a konvoj számos járműve rendelkezett platóra épített fegyverzettel, az UAV megtámadta azt a rakétaival. Az első támadás eredményeképpen csak egy jármű semmisült meg és a többi azonnal szétszóródott a szélrózsa minden irányába. Ezután kb. 20 jármű ismét köteléket formálva megkísérelte folytatni az útját déli irányba haladva. A NATO ekkor határozta el, hogy ismét csapást mér a járművekre. Az őrzőpatrol légtérből (Combat Air Patrol – CAP) érkező egy Mirage F1CR és egy Mirage 2000D járőr megtámadta a járműveket. A Mirage 2000D által ledobott GBU-12 bomba 11 járművet semmisített meg, megakadályozva a személyek elmenekülését. Később a felkelők fogságba ejtették és megölték az ezredest, így ért véget annak mintegy 42 évig tartó uralma.

A hivatalos NATO-közlemények alapján ekkor még nem volt tudható, hogy Kadhafi az oszlopban utazott. A csapásról szóló döntés, az ENSZ-mandátumnak megfelelően, a civil lakosság megóvása érdekében történt. Hangsúlyozták, hogy az – a NATO-elveknek megfelelően –, nem egyetlen személy megsemmisítésére irányult.

Természetesen lehet vitatkozni, hogy az első és utolsó csapás végrehajtójának nemzetisége mennyit számított az egész hadművelet sikerében, de a célpontok felderítése az elektronikai támogatás fontossága, szükségessége vitán felül álló tény.

Ebben a tevékenységben részt vett – az amerikai RQ-4 Global Hawk pilótanélküli repülőgépek mellett – a RAF Nimrod R1 felderítőgépe, amely Akrotiri repülőteréről (Görögország) szállt fel. A térségben észlelték az Amerikai Légierő OC-135B felderítőgépét is, de a térségben dolgozott az F216-os lajstromjelű francia C-160G Gabriel elektronikai felderítő repülőgép is. A Bengázi melletti csapásmérés előtt a Thales Optronique Reco NG/Areos konténerekkel felszerelt Rafale F-3-asok végezték el a térség utolsó felderítését és a célpontok azonosítását. [1]

A 222 napig tartó, október 31-vel lezáruló OUP-műveletben 18 állam vett részt. Ez alatt a gépek 26 323 bevetést repültek, melyből 9658 bevetésen légicsapást is végrehajtottak. Ezek nagy része a Nyugat által támogatott felkelők közeli légi támogatása volt, de a kormánycsapatok utánpótlási vonalait, konvojait, a líbiai kormány vezetési pontjait, Kadhafi palotáit, kikötőket, a líbiai haditengerészet hajóegységeit is támadások érték. A több mint 5900 célpont között több mint 400, a városokat támadó tüzéségi eszköz (löveg vagy rakéta-sorozatvető) és 600-nál több harckocsi szerepelt. [1]

## A KEZDETEK

Az OUP beavatkozás jogi alapjait az ENSZ BT 2011. 2. 26-án és 03. 17-én elfogadott 1970. és 1973. számú határozatai teremtették meg. E határozatok szankciókat vezettek be a Kadhafi-rendszer főbb tisztségviselői ellen, elrendelték a fegyverszállítási embargót és a repülésmentes övezetet, valamint felhatalmazást adtak a civil lakosság megvédése érdekében szükséges lépések megtételére. A hadművelet március 23-án indult meg és a következő hetekben mind több és több katonai elemmel bővült, ahogy a NATO és a hozzájáruló országok megjelentek a hadszíntéren.

Maga az OUP haditengerészeti embargóval vette kezdetét, míg a repüléstilalmi övezettel kapcsolatos tevékenység továbbra is a Franciaország, Egyesült Királyság és az Egyesült Államok alkotta koalícióra hárult, köszönhetően a

NATO-konszenzus kezdeti hiányának. Március 24-én döntötte el a NATO, hogy átveszi a műveletek irányítását, amely a gyakorlatban 2011. március 31-én történt meg teljes vertikumban. Ekkor ért véget az OP Odyssey Dawn.

A fegyverszállítási embargót kezdetben a NATO 1. Állandó Haditengerészeti Köteléke (Standing Maritime Group 1), a NATO Response Forces (NRF) szolgálatban lévő részeként és az 1. Állandó Aknaszedő Kötelékének (Standing Mine Countermeasures Group 1) erői hajtották végre, amelyek már korábban is jelen voltak a Földközi tengeren. Ehhez csatlakoztak egyéb hajók, tengeralattjárók és a NATO-országok által felajánlott haditengerészeti felderítő repülőgépek.

A repüléstilalmi övezet átvétele után a NATO által vezetett szövetséges gépek felügyelték a területet. [2] Az Odyssey Dawn műveletet az Unified Combatant Command (UCC) USAFRICOM vezette, amelyhez csatlakozott Kanada (OP Mobile), az Egyesült Királyság (OP Ellamy) és Franciaország (OP Harmattan). A NATO vezette OUP-hoz március 31-étől Belgium, Kanada, Dánia, Franciaország, Olaszország, Norvégia, Katar, Spanyolország, az Egyesült Királyság és az USA tartozott. Később Bulgária, Görögország, Hollandia, Románia, Törökország, Svédország, Egyesült Arab Emirátusok és Jordánia is vezényelt fegyveres alakulatokat (hadihajók, repülőeszközök) a térségbe.

A líbiai beavatkozást a Supreme Headquarters Allied Powers Europe (SHAPE) vezette, a NATO Észak Atlanti tanácsa politikai felügyelete alatt. A hadműveleti vezetést a SHAPE főparancsnoka, James G. Stavridis tengernagy (US Navy) a JFC Nápoly parancsnokára, Charles Bouchard-ra (Royal Canadian Air Force) testálta. A hadműveleti feladatokat a komponensparancsnokságok a haditengerészeti (Allied Maritime Command – Nápoly) és a légierő (Allied Air Command – Izmir) hajtotta végre. [3]

Az OUP-hadműveletet a NATO vezette szövetséges erők haditengerészeti és légierője hajtotta végre, míg a szárazföldi komponensek nem, vagy jelentéktelen szerephez jutottak.

A továbbiakban a két haderőnemhez tartozó olyan eszközök felsorolása következik, amelyek valamilyen felderítő és/vagy elektronikai hadviselési képességgel rendelkeznek. A felsorolás nem tartalmazza az önvédelmi célú fedélzeti integrált rendszereket, csak a kifejezetten képi felderítés (Imagery Intelligence – IMINT) és elektronikai hadviselés (Electronic Warfare – EW) rendeltetésűeket.

## **A RÉSZTVEVŐ ERŐK FELDERÍTŐ VAGY ELEKTRONIKAI HADVISELÉSI RENDSZEREKKEL FELSZERELT ESZKÖZEI**

### **Szövetséges Haditengerészet**

**Franciaország** (eredetileg az Opération Harmattan részeként) [4]

- Tonnere helikopterhordozó (L9014):
  - 14 darab Aérospatiale Gazelle.
  - 4 darab Eurocopter Tiger.
  - 2 darab Eurocopter Puma.
- 2 darab Atlantique 2 SIGINT repülőgép a Sigonella-i (Olaszország) légibázisról felszállva.
- Task Force 473 [5]:



- a Charles de Gaulle (R91) repülőgéphordozó (10 darab Rafale M vadászgép; 6 darab Super-Etendard vadászbombázó; 2 darab E-2C korai előjelző repülőgép).

### **Görögország**

- HS Limnos, Elli-osztályú fregatt. [6]

### **Olaszország [7]**

- NMM Giuseppe Garibaldi repülőgép-hordozó. [8] (8 darab AV-8B Harrier II V/STOL földi célok elleni repülőgép; 4 darab AW101 Merlin tengeralattjáró elhárító helikopter).

## **Szövetséges Légierő**

### **Belgium**

- 6 darab F-16AM block 15MLU<sup>2</sup> vadászgép a görögországi Araxos légibázisról. [9]

### **Kanada** (Trapani-Birgi és Sigonella légibázisok) [10]

- 6 darab CF-188 Hornet többfunkciós vadászgép.
- 2 darab CP-140 Aurora tengerészeti felderítő repülőgép.
- Joint Task Force 2 (Canadian Special Operations Forces Command). [11]

### **Dánia [12]**

- 6 darab F-16AM 15MLU vadászgép a Sigonella-i légi bázisról.

### **Franciaország** (eredetileg az Opération Harmattan részeként) [13]

(Francia légi bázisokról: Avord, Nancy St Dizier, Dijon, Istres, Evreux és Orleans)

- 2 darab Mirage F1CR felderítő repülőgép.
- 1 darab E-3F A, WACS repülőgép.
- 1 darab F216 lajstromjelű C-160G SIGINT rádióelektronikai felderítő repülőgép.

### **Görögország** (Aktion, Andravida és Kréta repülőterekről)

- 1 darab Embraer R-99 early warning and control repülőgép. [14]

### **Olaszország [15]**

(Amendola, Aviano, Sigonella, Trapani, Gioia del Colle, Decimomannu, Pantelleria repülőterek)

- 4 darab Tornado ECR SEAD repülőgép a Trapani légibázisról. [16]
- 4 darab Panavia Tornado IDS, a Számos ország alkalmazott UAV-kat, Global Hawk, Predator, Harfang felderítő platformokkal.

### **NATO**

- E-3 airborne early warning and control (AWACS) repülőgép [17] a Trapani előretolt bázisról (Forward Operating Base).

<sup>2</sup> A gépek hordozzák a CARPACE rádióelektronikai zavarórendszert, melyet a francia Dassault gyártott, és komoly megvesztegetési botrányba keveredett miatta. (Forrás: [http://hu.wikipedia.org/wiki/F%E2%80%9316\\_Fighting\\_Falcon#Belga\\_L.C3.A9gier.C5.91](http://hu.wikipedia.org/wiki/F%E2%80%9316_Fighting_Falcon#Belga_L.C3.A9gier.C5.91))

## **Hollandia**

- 6 darab F-16AM 15MLU többcélú vadászrepülőgép a Decimomannu légitámaszpontról (Sardinia). [18]

## **Norvégia [19]**

- 6 darab F-16AM 15MLU többcélú vadászrepülőgép a Souda légibázisról (Kréta) (2011. júliusig). [20]

## **Katar [21]**

- 6 (8?) darab Mirage 2000-5EDA vadászrepülőgép a Souda légibázisról (Kréta).

## **Spanyolország [22]**

- 4 darab EF-18AM Hornet vadászgép a Decimomannu (Olaszország) légibázisról.
- 1 darab CN-235 haditengerészeti felderítő repülőgép. [23]

## **Svédország (Operation Karakal)[24]**

- 5 (lecsökkentve 8-ról) darab JAS 39C Gripen vadászgép a Sigonella Légi bázisról (Olaszország).
- 1 darab Saab 340 AEW&C (letelepült, de a műveletekben már nem vett részt).

## **Egyesült Arab Emirátusok [25]**

- 6 darab F-16E/F Block 60 Falcon vadászgép a Decimomannu Légibázisról (Olaszország).
- 6 darab Dassault Mirage 2000 vadászgép a Decimomannu Légibázisról (Olaszország).

## **Egyesült Királyság**

- összesen 6 darab E3D Sentry AWACS repülőgép. [26] Hazai bázisról felszállva egyszerre csak 1 repülőeszköz teljesített szolgálatot a 7 RAF rendszeresítettből, a NATO AWACS-ek váltásaként. [26]
- 1 darab Sentinel R1 felderítő repülőgép. [27]
- RAF Nimrod R1 a görögországi Akrotiri repülőtérről.

## **Jordánia [28]**

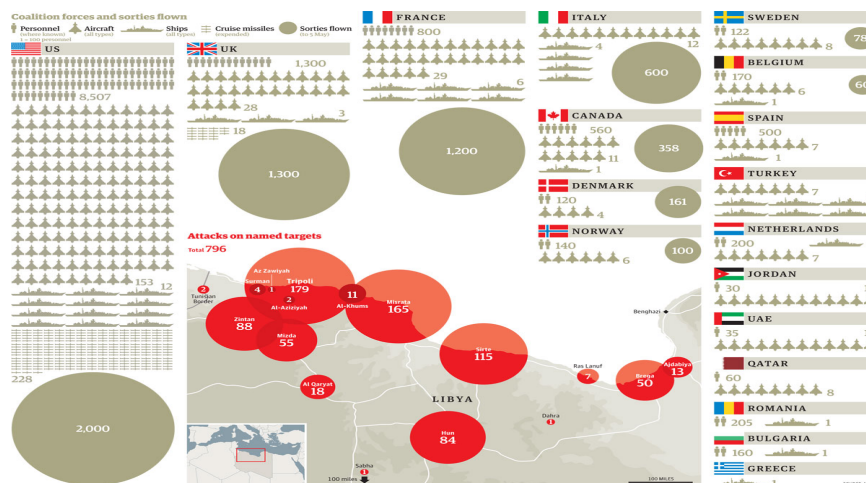
- 6 darab F-16 MLU vadászgép Aviano Légibázis (Olaszország) és valószínűleg Cereneica (Líbia), egyes források szerint 12 repülőeszköz. [29]

## **USA**

- 313th Air Expeditionary Wing (Moron Légibázis, Spanyolország).
- 153 különböző repülőgép között OC-135, EC-130J PSYOPS,<sup>3</sup> E-8 JSTARS és U-S felderítő, valamint EA-6B EW repülőeszközök. [30]

---

<sup>3</sup> PSYOPS – Psychological Warfare (pszichológiai hadviselés)



1. ábra

Az OUP-ban résztvevő valamennyi hadtengerészeti és légielő 2011. május 22-én (Forrás: <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2011/may/22/nato-libya-data-journalism-operations-country#zoomed-picture>. Letöltve:2013. 05. 15.)

Számos, elsősorban harci feladatokra kifejlesztett repülőeszköz volt képes hordozni felderítő/EW függesztményt. Elmondható, hogy szinte kivétel nélkül valamennyi repülőeszköz rendelkezik fedélzeti önvédelmi eszközökkel, amelyek besugárzásjelzőket és különféle, ellentéveszélyre alkalmas alrendszerket (dipól, infra- és vontatott csapda, elektronikai zavaró stb.) tartalmaznak

A következő táblázat a műveletben leggyakrabban alkalmazott felderítő konténereket sorolja fel.

Géptípus	Felderítő függesztmény	Gyártó	Alkalmazás
Mirage 2000D <sup>4</sup>	ASTAC	Thales	ELINT <sup>5</sup>
Mirage F1CR <sup>6</sup>	ASTAC, RP35P	Thales	ELINT, elektrooptika
Rafale F-3	NG AREOS <sup>7</sup>	Thales	IMINT
Eurofighter Typhoon,	DB-110 (RAPTOR) <sup>8</sup>	Goodrich	IMINT
F-15, F-16, F-18,	Litening III, Litening	Rafael, Northrop	FLIR/LDP <sup>9</sup>

<sup>4</sup> French Mirage 2000D fighters to receive Thales Airborne Electronic Reconnaissance System ASTAC pods Forrás:<http://www.airforce-technology.com/news/newsfrench-mirage-2000d-fighters-to-receive-thales-astac-pods> (Letöltve: 2013. 05. 03.)

<sup>5</sup> ELINT-Electronic Intelligence. A magyar terminológiában rádiótechnikai felderítésnek értelmezik, hiszen a leggyakoribb célobjektumai a légvédelmi és fegyverirányító rendszerekhez tartozó felderítő és célvezető radarok.

<sup>6</sup> Forrás: [http://www.airrecognition.com/index.php?option=com\\_content&task=view&id=599](http://www.airrecognition.com/index.php?option=com_content&task=view&id=599) (Letöltve: 2013. 05. 03.)

<sup>7</sup> Rafale Reco NG (AREOS) Reconnaissance Pod (Thales) - Defense Update, forrás: [www.defense-update.com/products/r/reco\\_ng\\_141109.html](http://www.defense-update.com/products/r/reco_ng_141109.html) (Letöltve: 2013. 05. 10.)

<sup>8</sup> Goodrich DB-110 Reconnaissance Airborne Pod Tornado (RAPTOR) eredetileg a Tornado GR4-re lett kifejlesztve, de a RAF alkalmazza az Eurofighter Typhoonokon is. Forrás: mulrickillion, Libya: Joint RAF operations reap intelligence benefits, <http://mulrickillion.wordpress.com/2011/04/03/libya-joint-raf-operations-reap-intelligence-benefits/> (Letöltve: 2013. 03. 14.)

AV 8B Harrier, A-10, Tornado GR-4	G4	Grumman	
F-16, Tornado GR4	DB-110 (RAPTOR) <sup>10</sup>	Goodrich	IMINT
F-18	TARP, SHARP <sup>11</sup>	Raytheon	IMINT
JAS-39	Litening III, SPK-39 MRPS <sup>12</sup>	Nothrop Grumman, Saab	IMINT

(A szerző összeállítása)

Több ország alkalmazott pilóta nélküli felderítő repülőeszközöket, UAV-kat a műveletek során, amelyek elsősorban IMINT, RADINT<sup>13</sup> (SAR/GMTI)<sup>14</sup> és SIGINT szenzorokat és természetesen több esetben fegyverzetet (rakéták) hordoztak.

Az első ismert UAV-bevetést Líbia felett az USA RQ-4B (Global Hawk) hajtotta végre, ami a szicíliai Sigonella-i légi bázisról szállt fel.<sup>15</sup> A Global Hawk-ok, különösen a műveletek első időszakában játszottak kulcsszerepet, amikor nagy magasságból végeztek felderítő tevékenységet a föld levegő rakéták indítóállásait és a vezetési pontok települési helyeit felfedve.

Április 21-én Obama elnök felhatalmazta az amerikai védelmi minisztériumot a felfegyverzett MQ-1 Predatorok bevetésére, amik különösen Misratah és Tripoli térségében voltak aktívak 145 bevetésben. Több mint 100 alkalommal került sor AGM-114 Hellfire rakéták indítására és több rövidtávú Intelligence Surveillance Reconnaissance (ISR) bevetést is végrehajtottak. Az Egyesült Államok haditengerészete több, MQ-8B Fire Scout típusú pilóta nélküli helikoptert is alkalmazott, amelyek közül egyet, ismeretlen okokból elvesztett 2011. június 21-én.

Az USA UAV-k mellett Sigonelláról a francia Harfangok (az izraeli IAI Heron modifikációja) hajtottak végre felderítő repüléseket.<sup>16</sup>

Az olasz légierő kettő MQ-9 Reaper típusú eszközt alkalmazott, amiket először augusztus 10-én vetettek be olyan líbiai célpontok felderítésére, amelyek mélyen az ország belső területein voltak megtalálhatók. Az eszközöket, amelyek a „32° Stormo, 28° Gruppo” alakulathoz tartoztak, a délkelet Olaszországban lévő Amendola légitámaszponttól távvezérelték.

Líbiában szintén bebizonyosodott az UAV eszközök hatékonysága, különösen a felderítő repülések során. Bevetéseik során nem veszélyeztettek saját erőket és

<sup>9</sup> FLIR/LDP: Forward Looking Infrared/Laser Designation Pod: Infravörös tartományba működő felderítő eszköz és lézeres célzó konténer.

<sup>10</sup> DB-110 Reconnaissance System for the F-16, forrás: [http://isr.goodrich.com/conofops\\_F-16.html](http://isr.goodrich.com/conofops_F-16.html) (Letöltve: 2013. 05. 05.)

<sup>11</sup> SHARP (Shared Reconnaissance Pod) és TARP (Tactical Airborne Reconnaissance Pod). SHARP F/A-18E/F Super Hornet Strike Aircraft, United States of America, forrás: <http://www.airforce-technology.com/projects/fa18/> (Letöltve: 2013. 05. 11.)

<sup>12</sup> SPK-39 JAS 39 Gripen Modular Reconnaissance Pod System, <http://www.saabgroup.com/Global/Documents%20and%20Images/Air/Sensor%20Systems/MRPS%20recce%20pod/Recce%20Pod%20product%20sheet.pdf> (Letöltve 2012. 04. 12.)

<sup>13</sup> RADINT – Radar Intelligence: radar felderítés.

<sup>14</sup> SAR/GMTI-Synthetic Aperture Radar/ Ground Moving Target Indicator: szintetikus apertúrájú lokátor/földi mozgócélfelderítő indikátor.

<sup>15</sup> Az RQ-4B UAV-k a 9. hadműveleti csoport 4. részlegének eszközei voltak és a Sigonella-i légitámaszponton állomásoztak. A támaszpont hamarosan a NATO földfelszín felderítő rendszerének (Alliance Ground Surveillance System – AGS) otthona lesz.

<sup>16</sup> A Harfangok Cognacból a Escadron de drones 01.033 “Belfort” alakulat állományába tartoztak.

üzemeltetési költségeik is, mintegy egyötöde volt a pilóták által vezetett légi járműveknek. [31]

Mivel az ENSZ határozatai kizárták a szárazföldi beavatkozás lehetőségét a felderítő eszközök nagy része a pilótával vezetett, vagy a pilóta nélküli eszközökre, valamint részben a hajófedélzetekre kerültek telepítésre. (Jelen írás nem veszi számba a konfliktus kezelésében érdekelt országok nemzeti hírszerző szolgálatai által működtetett információgyűjtő rendszereket, kizárólag a katonai szegmensre koncentrál.)

A csapásméréseket komoly felderítő tevékenység előzte meg. A 2011. március 31. és október 31. között végrehajtott OUP-műveletben mintegy 8000 katona, 260 légi és 21 haditengerészeti egység vett részt. 26 500 légi bevetés során, 97 000 légicsapásban 5900 katonai célpontot támadtak a NATO erői. Megsemmisítettek 400 tüzérségi rakétaeszközt és 600 páncélozott járművet. A tengeri művelet során 61 000 tengeri mérföldet hajózva 3100 hajóegységet ellenőriztek (300-at a fedélzeti átvizsgálással) és feltartóztattak 11 hajót, amelyek az embargó megsértésére alkalmas rakományt szállítottak. [32]

## A MŰVELETEK TAPASZTALATAI

A NATO Szerbiában és Koszovóban végrehajtott műveletei után a líbiai beavatkozás nem mondható teljes sikertörténetnek. Ezt egyrészt a nemzetközi felhatalmazások eltérő értelmezései, a résztvevő országok nemzeti korlátozásai, valamint a katonai tervezésben, végrehajtásban mutatkozó hiányosságok okozhatták. A következőkben néhány észrevételt teszünk, amelyek elgondolkodásra készíthetnek bennünket a jövőben, hogyan nem kell feladatokat végrehajtani.

### **Az utántöltő-képesség hiánya**

Az Odyssey Dawn műveletben részvevő USA, francia, brit és olasz erők egymástól függetlenül, kevés koordináció mellett hajtották végre feladataikat és ez leginkább a légi utántöltő kapacitások igénybevétele során mutatkozott meg (hiány). Az USA légi utántöltő kapacitása nélkül a Szövetség nem lett volna képes a feladatok végrehajtására. A közismert Predatorok, Global Hawk-ok, valamint a SIGINT/EW repülőgépek biztosítása mellett a légi utántöltő kapacitás rendelkezésre bocsátása nagyon fontos támogatást jelentett az USA részéről. Ez a probléma az OUP-ban is fennállt.<sup>17</sup>

### **A NATO erők támadtak mindent, „ami mozgott”**

A pusztítandó célpontok kiválasztása nem volt konzekvensen tervezett tevékenység. Véleményem szerint figyelembe kellett volna venni, hogy Kadhafi hadserege mintegy 4000 raktárral rendelkezett az ország területén és csak a legfontosabbakat kellett volna kiválasztani, pusztítani, vagy a logisztikai konvojokra koncentrálni. A szövetséges repülőeszközök tüzet vezettek mindenre „ami mozgott”, így egyrészt 80 nappal a hadművelet megkezdése után (OD, OUP) még mindig maradtak releváns fix célpontok (C2 helyszínek, az állami hírszerzés objektumai, az állami

---

<sup>17</sup> Az OUP tapasztalataként Franciaország és Hollandia felvetése alapján a NATO hivatalos szervezetei tervezik 14 olyan Airbus 330 beszerzését, amelyek mind stratégiai légi szállító, mind légi utántöltő repülőeszközként hasznosíthatók. A programot várhatóan az EDA-n (European Defence Agency) keresztül kívánják megvalósítani. Forrás: személyes részvétel az MH KKH tájékoztatója az felsőfokú vezetőképző tanfolyam FVVK-22 részére tartott tájékoztatón, Brüsszel, 2013. 05. 27.

média antennatornyai stb.), amelyeket az első fázisban rombolni kellett volna. Másrésztől gyorsan krónikus hiány keletkezett a precíziós fegyverzetből.

Nehezítették a feladatot az óriási távolságok is. Líbia a negyedik legnagyobb afrikai ország, háromszor nagyobb Franciaországnál és hatszor az Egyesült Királyságnál. A szárazföldi műveletek dinamikája miatt gyakran nem lehetett konkrétan azonosítani, hol húzódik az éppen aktuális frontvonal (Forward Edge of Battlefield – FEBA), így mindenképpen a szokásosnál is óvatosabban kellett eljárni.

A műveletek során a NATO alkalmazta a Joint Prioritized Target List (JPTL) célkiválasztás elveit, de például Ralph J. Jodice II altábornagy részéről több kritika érte az Egyesült Arab Emírátságok és a katarai légierő kiképzettségét ezen a téren.<sup>18</sup>

### **Az ENSZ BT 1973. számú határozatának eltérő értelmezései**

A felkelők és egyes elemzők, különösen a hadműveletek első fázisában gyakran kritizálták a NATO-t az ENSZ BT 1973. határozatának – szerintük – sajátos értelmezése miatt. A Szövetség mindenképpen eleget akart tenni a határozatnak, miszerint meg kell óvni a polgári lakosságot Kadhafi erőitől, de a nemzeti korlátozások és a hadviselés szabályai (Rules of Engagement – ROE) miatt nem engedhették meg maguknak, hogy egy nagyobb intenzitású művelet során esetleg polgári célpontokban kár, vagy emberi életekben veszteség keletkezzen.

A nemzeti korlátozások (national caveat) is bonyodalmakat okoztak. Egy példa a korlátozásokra, illetve annak anomáliájára: az Egyesült Arab Emírátságok felhatalmazása alapján harci gépei kizárólag fix célpontokat támadhattak, holott maga a helyzet gyakran egy tipikus Troops in Contact (TIC) szituáció volt. Ezek a helyzetek gyorsabb, aktívabb beavatkozást és az 1973. számú határozat értelmében a harcjárművekre kiváltott csapás kiváltását igényeltek volna. De nem volt megfelelő összeköttetés a felkelőkkel föld-levegő viszonylatban, nem voltak szövetséges szárazföldi csapatok és nem volt közvetlen légi támogatás és szárazföldi-légi műveletek koordinálására szolgáló képesség (Joint Terminal Attack Controller – JTAC) sem.

### **A feladatok intenzitása**

A NATO 78 napos szerbiai légi műveleteiben a Szövetség 1999-ben 38 004 bevetést hajtott végre, amelyből 14 112 csapásmérő volt. Ez naponta 487 (180 harci) bevetést jelentett. Amikor a szerb szárazföldi csapatok műveletei intenzívebbé váltak, a légi bevetések is gyakoribbá lettek napi 700 (kb. 180) feladattal. [33] Líbiában 204<sup>19</sup> nap alatt 26 323 (9658 harci) bevetés volt, ami napi 130-at (48 harci) jelent. [34] Látható, hogy az OUP intenzitása is jóval alacsonyabb volt, de a végrehajtandó feladat is, hiszen az ENSZ-határozat felhatalmazása szűkre szabottabb beavatkozást engedélyezett.

### **A résztvevő nemzetek aktivitása**

Számos, a műveletekben résztvevő ország igen aktív volt, a többiek csak papíron. Mindazonáltal az OUP – a hadműveletek végrehajtása mellett – jó alkalom volt arra, hogy propaganda-célokat is szolgáljon.

Számos ország hadereje 2008-tól jelentős költségcsökkentéssel szembesült, ami a haditechnikai eszközök csökkentését (kivonását), a tervezett beruházások,

<sup>18</sup> Tirpak, John: NATO's Lessons From Libya (Forrás:

<http://www.airforcemag.com/MagazineArchive/Pages/2013/June%202013/0613libya.aspx>

<sup>19</sup> Maga az OUP 214 napig tartott, az OD-val együtt 222, de a 204 azokat a napokat jelenti, amikor alkalmas volt az idő a repülésre.

beszerzések elhalasztását, feladását is jelenthette. A 2010-es brit védelmi felülvizsgálat (Strategic Defence and Security Review – SDSR) alapján, mindössze 8 évvel a rendszeresítés és az afganisztáni misszió befejezése után kivonták volna a RAF Sentinel 1 SIGINT repülőgépet. Viszont az OUP alatt kiemelkedően teljesített, így várhatóan felülvizsgálják a korábbi döntést annak érdekében, hogy rendszerben maradjon. Érdekes esemény volt, amikor az RAF hat méregdrága, Storm rakétákkal (1,3 millió USD/darab) felszerelt Tornádóját rendszeresen az angliai Marham légi bázisról indította líbiai célok ellen, ahelyett, hogy a többiekhez hasonlóan a térségbe (például Szicíliába) telepítette volna. Bár a RAF egy kis törzse az olaszországi Gioia del Colle-n dolgozott és a ciprusi brit bázison (RAF Akrotiri) is jelen voltak, de gépek Marhamból indultak. Ez 100 nappal a művelet megkezdése után is így maradt. Vélhetőleg azt akarták bizonyítani, hogy nem jelent akadályt a brit repülőgép-hordozók hiánya, a légierő akkor is képes a feladatok végrehajtására. Egy másik lehetőség egyszerűen logisztikai jellegű volt. A hazai bázison biztosított kiszolgálási feladatok és a hadszíntéri repülőterek zsúfoltsága is okai lehettek a döntésnek.

Egy másik háború a médiában tört ki. Határozott verseny bontakozott ki az írott médiában arról, hogy vajon ki adta le az első lövést, ki hajtotta végre az első légitámadást Tripoliban, bizonyítandó a nemzeti hozzájárulás értékét.



2. ábra

A miszráti repülőtér a francia légitámadás előtt<sup>20</sup>

(Forrás: Advanced Science Serving Society, Geospatial Technologies and Human Rights Project, Documenting Conflict in Misrata, Libya using High-Resolution Satellite Imagery, Internet [http://shr.aas.org/geotech/libya/AAS\\_Libya.pdf](http://shr.aas.org/geotech/libya/AAS_Libya.pdf) Letöltve 2013. 03. 14.)

<sup>20</sup> A forrás SzU-22-eseket említ, de valójában MiG-23-okról van szó. A tévedést vélhetőleg a vizuális azonosítás problémája okozza, mert az eltávolított orrkúpok nélkül SzU-22-eseknek vélték.





3. ábra

A miszrátai repülőtér a francia légitámadás után

(Forrás: Advanced Science Serving Society, Geospatial Technologies and Human Rights Project, Documenting Conflict in Misurata, Lybia using High-Resolution Satellite Imagery, Internet [http://shr.aas.org/geotech/libya/AAS\\_Libya.pdf](http://shr.aas.org/geotech/libya/AAS_Libya.pdf) Letöltve: 2013. 03. 14.)

A francia légierőnek is jól jött a konfliktus, hiszen indulni szándékozott az indiai többcélú vadászrepülő tenderen (Indian Multi Role Combat Aircraft Tender) és így bemutathatta a Rafale és Typhoon repülőgépek előnyös tulajdonságait. Talán e versengés miatt fordulhatott elő, hogy zavar keletkezett a rendszerben és a média hamis jelentést továbbított a civil társadalom felé. Ez történt 2011. március 26-án, amikor a francia védelmi minisztérium közleményt adott ki arról, hogy gépei megsemmisítettek 7 líbiai légi eszközt a miszrátai repülőtéren, amelyek éppen felszálláshoz készülődtek. [35] Az igazság az, hogy azok a gépek (5 darab MiG-23 és 2 darab Mi-35 HELLO), a csapásmérés idején üzemképtelenül álltak a repülőtér betonján. Történt ugyanis az, hogy a felkelők korábban (február 24-én) elfoglalva a területet, eltávolították a repülőgépek orrkúpját, hogy a rezsim ne tudjon ellencsapást mérni. Az orrkúpot később sem pótolták. Ezt megerősítik a bombázás előtt és után készült műholdfelvételek (ld. 2. és 3. ábra).

Talán jobb felderítéssel elkerülhető lett volna a „felesleges” légicsapás.

### Eltérő médiafigyelem

Míg a brit, francia és a dán haderő naponta adott ki közleményeket a csapásokról, addig mások nem keresték a médiafigyelmet. Ilyenek voltak az olaszok. Sokan úgy gondolták, hogy csak egyetlen repülőgép hordozó, a Charles de Gaulle tartózkodik a térségben, pedig az olasz haditengerészet Garibaldi hordozója és az AV-8B Harrierek jelentős hozzájárulást jelentettek, amik rész vettek a repülési tilalmi zóna (No Fly Zone – NFZ) fenntartásában.

### A pilóta nélküli repülőeszközök alkalmazása

Közismert tény az, hogy a pilóta nélküli repülőeszközök alkalmazásának költsége kb. ötöde a hagyományos pilóták által vezetetteknek. Ráadásul nem kockáztat saját emberéletet. Az OUP alatt rendszeresen bevetettek ilyen eszközöket és a hadműveletek előrehaladtával a szükség még nagyobbá vált. Így Obama elnök döntése alapján az Egyesült Államok ismét visszatért a líbiai hadszíntérre, a Szövetség rendelkezésére bocsátva az UAV-flottáját.



Érdekes információ, hogy az elnök hivatalos bejelentése előtt három nappal már észleltek felfegyverzett Predatorokat a térségben. Történt az, hogy lelkes amatőrök, akik a légi forgalmazásokat figyelemmel kísérték és a máltai légi irányítás (Flight Information Region – FIR) Malta ACC-TWR<sup>21</sup> összeköttetéseit és feltöltötték az internetre. Így fordulhatott elő, hogy napokkal korábban már önmagát MQ-1 Predatornak azonosító repülőeszköz kért átrepülési engedélyt Líbia felé haladtában. Június végéig volt elérhető a honlapon (<http://www.liveatc.net/>) ez az opció, számos, az OUP-ban résztvevő repülőeszköz volt így beazonosítható.

A Líbiában tapasztalt nagy távolságok leküzdése miatti holtidő az UAV alkalmazhatóságát lecsökkentette, így kombinálni kellett a személyzettel ellátott nagyobb hatótávolságú ISR felderítő eszközökkel. (RC-135 Rivet Joint, E-8 JSTARS, U2S, RAF R1 Sentinel stb). [36]

### **Rejtve maradni az ellenség elől**

A műveletek tervezésénél, végrehajtásánál fontos tudni, hogy a szembenálló fél milyen eszközökkel, rendszerekkel, képességekkel rendelkezik, amivel a saját tevékenységünk határfokát csökkentené, esetleg megakadályozná céljaink elérését. Így a pusztítandó célobjektumok sorában mindig elsőnek tervezettek pusztításra a légtérfelderítő, légvédelmi képességek, eszközök, vezetési pontok. Így történt ez az Operation Unified Protector első szakaszában is és a NATO vezette koalíció hamarosan kivívta a légi fölényt Líbia felett.

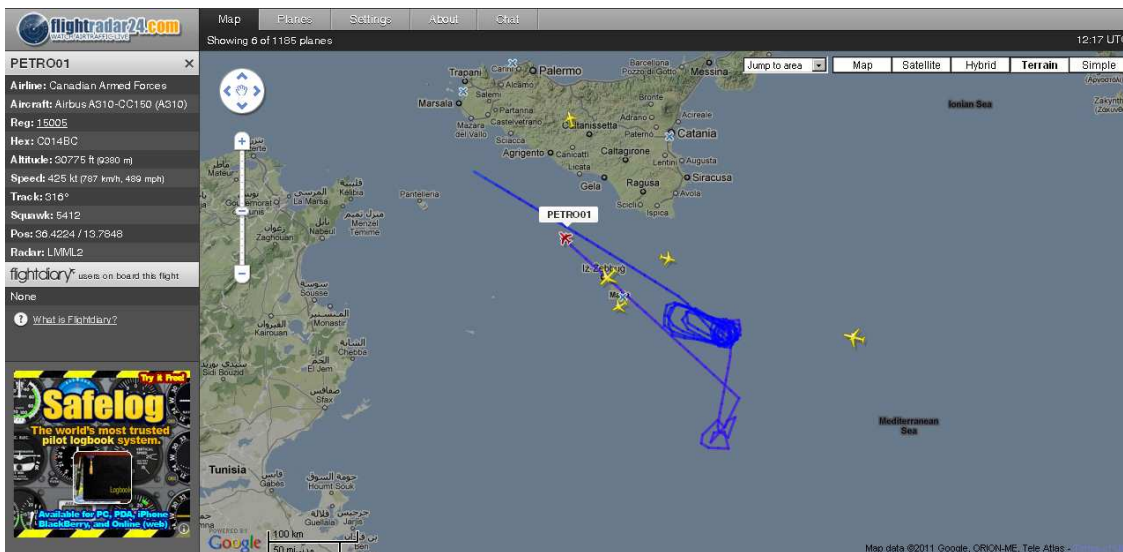
A katonai képességek pusztítása mellett nem szabad elfeledkezni egyéb polgári lehetőségekről sem, amivel kiegészíthető a csapásokat szenvedett légvédelmi rendszer. 1999-ben a Koszovó kapcsán megindított légi műveletek első szakaszában kiiktatták a főbb szerb katonai célpontokat, megsemmisültek a radarok és súlyos károkat szenvedtek a légvédelmi rakétaállások. Ezután a szerb rádióamatőrök léptek a hivatásos légtérfigyelők helyébe a rövidhullámú sávban (3–7 MHz), precízen és éberrel jelezve, jelentve mikor és hol léptek be a NATO-repülőkötelékek a szerb légtérbe.

Líbiában nem a rádióamatőrök, hanem a repüléssel foglalkozó lelkes civilek hívták fel a figyelmet, milyen repülőeszközök repülnek Líbia felé. Az előző felsorolásban már említett Malta FIR frekvenciáin hetekig lehetett pontosan követni a NATO repülőeszközöket, legyen az pilóta nélküli eszköz, vagy pilóta által vezetett. A forgalmazások közel reálidőben megjelentek az interneten, így könnyen azonosíthatóvá váltak a frekvencián engedélyt kérők. Emellett egy népszerű Flightradar 24 program is felfedte, merre tevékenykednek a NATO-gépek.

A mindenki által hozzáférhető szoftver az ún. *Mode S* üzemmódot kihasználva, térképi felületen jeleníti meg a légtérben repülő eszközöket.<sup>22</sup> Mivel az európai légtérben kötelező a használata, így otthonról mindenki követheti milyen forgalmas a légtér. Természetesen a katonai gépek forgalma is megjeleníthető, de tudni kell, mit keressünk. A következő képeken ilyen katonai repülőeszköz-észlelések láthatóak. Ha ezt a líbiai légtérfelderítők is tudták volna, akkor valószínűleg megnehezítették volna a NATO dolgát.

<sup>21</sup> Malta FIR: KBOS ZBW repülőtér 128.750 MHz frekvencián volt követhető.

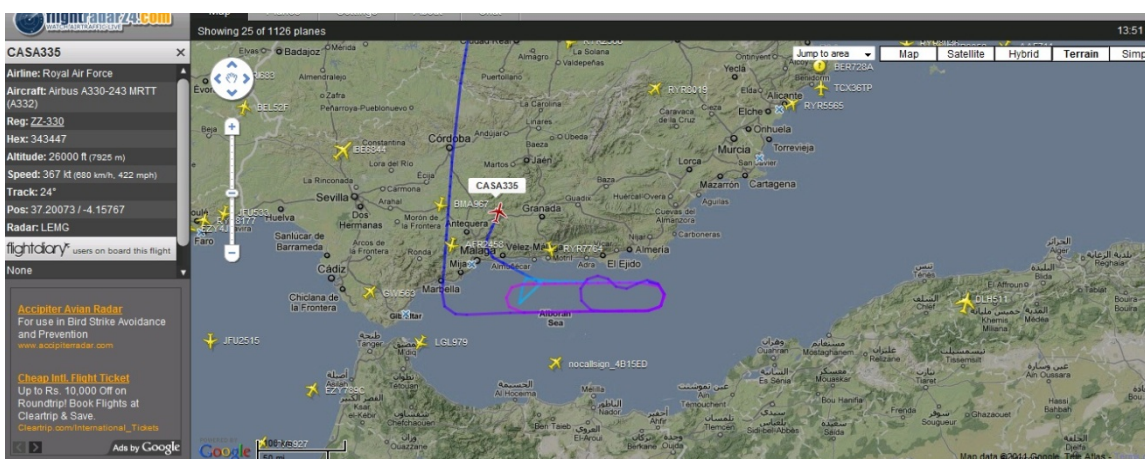
<sup>22</sup> A Mode-S funkció egy, a polgári repülés biztonságáért kifejlesztett eljárás. Az alapja, hogy a fedélzeten telepített transzponder automatikusan (egyfajta IFF-ként) válaszol a szekunder radarok „kéreire”. Segítségével automatikusan elkerülhetők az összeütközések. A Mode-S kompatibilis a Mode-A és C-vel. Segítségével az ACAS II (Airborne Collision Avoidance System) és az ADS-B Automatic Dependent Surveillance Broadcast) biztonságosan működtethető. A legtöbb európai országban kötelező, így a légtérrel igénybevevő katonai gépeknek is rendelkeznie kell velük.



4. ábra

A kanadai légierő Airbus 310 CC-150 tankerének tevékenysége  
(Cenciotti, David: Operation Odyssey Dawn Explained [Day 4] Forrás:

<http://theaviationist.com/2011/03/23/operation-odyssey-dawn-explained-day-4/>, letöltve: 2012. 12. 12.)



5. ábra

A RAF A330MRTT Casa 335 hívónevű tankere egy screenshoton  
(Cenciotti, David: Operation Odyssey Dawn Explained [Day 5]. Forrás:

<http://theaviationist.com/2011/03/24/operation-odyssey-dawn-explained-day-5/>, letöltve: 2012. 12. 12.)

## A precíziós fegyverek hiánya

Mivel a csapások tervezése és a bevetések végrehajtása – véleményem szerint – működhetett volna hatékonyabban is, a szövetséges erők (USA nélkül) a harmadik hónapban kezdtek kifogni a precíziós bombákból és rakétákból. A US SECDEF bírálta az EU-államok védelmi kiadásainak csökkentését és némi iróniával jegyezte meg: „A világtörténelem leghatalmasabb katonai Szövetsége mindössze 11 héttel a művelet megkezdése után, egy rosszul felszerelt rezsim csapatai ellen harcolva kezd kifogni a municióból. Ez ismét arra kényszeríti az Egyesült Államokat, hogy korábbi akaratával szemben újfent beavatkozzon.” [37]

## **Korlátlan légi fölény, de nem mindenható a légierő**

A műveleteket végrehajtó NATO-kötelékek ellenállás nélkül tevékenykedhettek a líbiai légtérben. A Líbiai Arab Köztársaság légierője semmiféle veszélyt nem jelentett a kampány során. A NATO repülőeszközei rengeteget repültek a NFZ fenntartása érdekében.<sup>23</sup> Az ENSZ-határozatot legtöbbször a felkelők által használt kisrepülőgépek sértették meg, amik felszerelést, utánpótlást szállítottak, mindenféle engedélyek nélkül.

Bár a légi műveletek relevánsak voltak, de a legfontosabb dolgok a földön történtek. Az ENSZ BT 1973. számú határozata nem adott felhatalmazást másra, mint a civil lakosság megóvására a szükséges eszközök felhasználásával. Katar felismerte a szárazföldi hadműveletek jelentőségét és később az Átmeneti Tanács főtitkára, Mustafa Abdel Jalil is elismerte, hogy néhány száz katari tanácsadó jelen van az országban. Sőt, állítása alapján a döntő ütközetet, amellyel kivívták a végső sikert is katari tisztek tervezték. [34]

## **A helikopterek jelentősége**

A brit helikopterek kevésbé, de a franciák jelentős módon hozzájárultak a siker kivívásához. A brit AH-64 esek az HMS Ocean fedélzetéről párban felszállva tevékenykedve 50 harci bevetést hajtottak végre, kb. 100 célpontot támadva Brega és Tripoli part menti részein. A francia helikopterek 300 bevetésben 500 célpontot semmisítettek meg. A harci taktika alapján csapásmérő kötelékekben tevékenykedtek, ami 2–6 HOT ATGM rakétákkal felszerelt Gazelle, 2 Tiger és 2 Puma helikopterekből állt. A hatékonyságukat növelte, hogy a francia haditengerészeti egységek 76 és 100 milliméteres ágyúk tüzével támogatták őket.

A francia helikopterek általában Combat Air Patrolt (CAP) és Combat Search and Rescue (CSAR) feladatokat repültek. Célpontjaikat főleg a rezsim harckocsi és gépesített lövészelegységek páncélozott harcjárművei jelentették. Kiemelt célpontot képeztek a 32. harckocsi dandár járművei, különösen a 2011. március 19–21. események kapcsán Bengházinál. [38]

Érdekes adalék, hogy a Royal Navy Sea King Mk 7 típusú helikoptere is rendelkezik GMTI-képességgel, ami még szokatlan egy helikopter platformon.

## **Kommunikációs és műszaki problémák**

Mivel az OUP-ban nem csak NATO-országok vettek részt. Ez a műveletek első időszakában komoly problémákat okozott, ami például a svéd légierő JAS-39 gépeinek alkalmazását is korlátozta. *„A líbiai bevetések során a Gripenek ugyan fel voltak szerelve Have Quick rádióval, de nem tudtak csatlakozni a NATO biztonsági hálózatához, ezzel kényszerítve a pilótákat arra, hogy a nem biztonságos rádiót használják, és kódszavakkal teljesítsenek parancsokat. A probléma az volt, hogy a NATO gyakorló üzemmódban használta a Have Quick hálózatát harci üzemmód helyett, viszont harci biztonsági kulcsot alkalmaztak. A Gripen, amikor felismerte a harci biztonsági kulcsot, automatikusan átváltotta a rádiót harci hálózatra. A Gripenek működését még az is nehezítette, hogy későn kapták meg a kriptográfiai (üzenettitkosító berendezés) eszközöket a vadászrepülőgépekhez, annak ellenére, hogy a svédek megkapták az engedélyt a berendezés használatára. A dán és norvég*

---

<sup>23</sup>Eredetileg a NATO tervezés során elkészített szükséges képességek listája a CJSOR (Combined Joint Statement of Requirements) alapján nem terveztek csapásmérő repülőeszközök bevetését kezdetben az OUP-ban a NFZ fenntartására, de a későbbi megváltozott helyzet és a csatlakozó arab országok nyomására mégis felül kellett vizsgálni a korábbi álláspontot. Forrás: személyes részvétel Frank Düewel ezredes (GER A) tájékoztatóján. 2013. 05. 28. SHAPE (Mons).

*légierő segítette tisztázni a svédok problémáját, és átadták a kulcsinformációkat, mint például a légitámadási parancsot, de ezeket az információkat visszatartották a líbiai bevetés első felében.” [39]*

A JAS-39-es gépek felderítő eszközeivel is voltak problémák. A problémát az okozta, hogy a gép számára a Saab konszern által kifejlesztett SPK-39 Modular Reconnaissance Pod System (MRPS) még tesztelési fázisban volt, így érthetően előfordultak meghibásodások.<sup>24</sup> A problémákat később orvosolták.

A Link-16 adattovábbító és a ROVER rendszer hiányában a felderítési adatokat nem tudták közvetlenül online eljuttatni, így azok csak a bevetés végeztével, 2-4 óra múlva álltak rendelkezésre. Ez jelentősen lelassította a felderítő értékelő tevékenységet. Mindazonáltal a svéd légierő kiválóan teljesített (kizárólag felderítés célú bevetésekkel) és voltak olyan időszakok, amikor a felderítési adatok 60-70%-át a Gripenek szolgáltatták.

### **NATO törzsek túlterheltsége**

A JFC Naples egyike volt a három hadműveleti parancsnokságnak és 2004-ben az Allied Forces In Southern Europe (AFSOUTH) bázisán alakították ki, hogy egy rugalmasabban reagáló erő lehessen a béketámogató, békekikényszerítő missziók végrehajtására. Az OUP azonban főleg kinetikus műveleteket igényelt, amire egyszerűen sem technikailag, sem szakembergárdával nem készültek fel. A hadműveletek dinamikája miatt a JFC más szekcióiból vezényelt állományából egy bálteremben állították fel a törzset. A NATO szokásos lassú bürokráciája miatt előfordult több esetben olyan, hogy a műveletben résztvevők 3 hónapig még számítógépet sem kaptak. A NATO és a líbiai felkelők közötti együttműködési problémákat Katar oldotta meg azzal, hogy összekötő tiszteket vezényelt Nápolyba. [34]

Az egyik további fontos tapasztalat az volt, hogy a műveletben résztvevő törzsekben szolgálók tapasztalatai és a váltási rendjük is hagyott kívánni valót maga után. Gyakran előfordult, hogy tapasztalat vagy felkészülés hiányában a feladatra érkezők nem tudták hatékonyan végrehajtani a kitűzött feladatokat. A képet árnyalta még az is, hogy az OUP mellett a napi, korábban meghatározott feladatokat sem lehetett elhanyagolni (Balkán, Afganisztán, Active Endeavour stb.). [40]

Az elektronikai hadviselés feladatrendszerében általában a G3/J3 törzsekhez van allokálva. Az AJP 3.10 NATO INFOOPS doktrínája szerint az EHV az INFOOPS műveleti összetevői közé tartozik, mégis 10 esetben 9-szer az INFOOPS emlegetésekor általában a CIMIC-re és/vagy a PSYOPS-ra asszociálunk. Ez mindenképpen az utóbbi évek torzulása, félreértelmezése.

A SIGINT-tevékenység általában nemzeti feladat, de nemzetközi műveletekben a JFC Knowledge Management Center/Cell-ek, vagy a G2/J2 törzsek hatásköre. A NATO már korán felismerte az EHV és a SIGINT együttműködésének szükségességét, így a 2000 évek elejétől a NATO MC 515 dokumentum alapján kidolgozott metódusok alapján *rádióelektronikai felderítő és elektronikai hadviselési fúziós központot* (Signals Intelligence and Electronic Warfare Operation Centre – SEWOC) törzseket üzemeltet általában J2/G2 alárendeltségében (később Fusion Cell/Center).

Folyik a NATO struktúrájának átalakítása. Ez alapján a JFC Naples szervezete, egy fő hadszíntérre telepíthető parancsnoksággá válik, amely alkalmas

---

<sup>24</sup> Svédországnak ezen kívül még ellenőriznie kell a Litening III célmegjelölő konténer pontosságát. A konténert nem feltétlenül felderítő célokra fejlesztették ki, bár képes ilyen jellegű információk megszerzésére is. A Magyar Honvédség nem vásárolta meg az SPK-39 felderítő konténert.

lesz az R2P (Responsibility to Protect)<sup>25</sup> missziók végrehajtásától a békefenntartó tevékenységig.

### **Információ-megosztás, a műveletek tervezése**

A megszerzett információk megosztása és felhasználása vonatkozásában is lehetett volna hatékonyabban tevékenykedni. Egyrészt a NATO-n kívüli nemzetekkel való kapcsolattartás, információ-megosztás problematikája, másrészt az interoperabilitás kérdései feszítették a kereteket.

Valamennyi résztvevő nemzet rendelkezett információ-szerző eszközökkel, amelyekkel saját szoftverkörnyezetben dolgozták fel az adatokat, információkat. Előfordult, hogy az adatbázisok kimeneti fájljait egy másik adatgyűjtő rendszer nem volt képes kezelni. A műveletek dinamikája és a felderítő törzsekben tevékenykedő állomány túlterheltsége miatt előfordult, hogy sérültek a felderítő információ-forrásokat védő, amúgy szigorú NATO-előírások. Egyszerűbben: nem volt idő arra, hogy az adatot, nyers információt megfosszanak a forrásazonosításra alkalmas jellemzőktől. Így szüretlen, szanitizálatlan adathalmaz zúdult az elemző-értékelő törzsekre megnehezítve a tisztánlátást.<sup>26</sup>

A teljes műveleti vezetés a JFC Nápoly bázisán került végrehajtásra, míg a légi műveleteket az olaszországi CAOC-5 (Poggio Renatico) szakemberei irányították. A közeljövőben megszűnik Poggio Renatico és a NATO déli (légi) felelősségi területét egyetlen szervezetbe a spanyolországi CAOC-8 (Torrejon) csoportosítják át, ami megnöveli a feladatokat.

A NATO legfőbb tapasztalat-feldolgozást végző szervezete a Joint Analysis and Lessons Learned Centre (JALLC) így azonosította az OUP továbbgondolásra kijelölt észleléseit, a problémás területeket említve:

- felülvizsgálni a folyó NATO-műveleteket;
- a stratégiai kommunikáció kérdései;
- az erők felkészítése és a műveletek fenntartása;
- a hadműveleti partnerek és a szponzornemzetek kapcsolata;
- az információ-megosztás feladatai;
- a precíziós fegyverek mennyiségi kérdései;
- a légierő tervezési ciklusának felülvizsgálata;
- a felderítő hírszerző és ISTAR képességek, eszközök hiányosságai. [40]

A NATO líbiai beavatkozásának tapasztalatait más szervezet is feldolgozta. 2012. június 20–22. között az USA Naval War College számos senior civil és katonai vezetőt hívott meg a *Learning from Air Operations in Libya: Operationalizing the “Civilian Protection”* című konferenciára. A rendezvény célja alapján válaszokat kerestek arra, hogy sikerült az ENSZ „megóvni a civil lakosságot” tartalmú határozatát nemzetközi környezetben katonai nyelvezetre lefordítani. A konferencia jelentőségét a meghívott jeles személyek által elmondottak biztosították.

Többek között előadást tartott James G. Stavridis admirális a SACEUR, Charles Bouchard altábornagy, az OUP parancsnoka, valamint neves civil személyek például Michele Flournoy amerikai védelmi miniszterhelyettes, John Herbst az

<sup>25</sup> R2P: egy olyan ENSZ koncepció, amely alkalmazásával a szervezet képes lesz megakadályozni a népirtásokat, etnikai tisztogatásokat, a humanitárius és háborús bűnök elkövetését.

<sup>26</sup> A szanitizálás egy olyan, a felderítés-hírszerzésben alkalmazott módszer, amellyel az információ megosztásra kerül mindazon ismérvektől, amelyek alapján később azonosítható volna a forrás. A NATO-ban rendkívül nagy hangsúlyt kap a forrásvédelem, így főleg nemzeti érdekek miatt nem derülhet ki, vajon HUMINT, SIGINT, IMINT stb. felderítésből származott-e az alapadat.

Egyesült Államok többszörös nagykövete (jelenleg az USA NDU Center for Complex Operations igazgatója) és Harold W. „Punch” Moulton nyugállományú altábornagy, az EUCOM J3 korábbi vezetője.

Több fontos tapasztalati megállapítást tettek a konferencián. Ezek a következők:

- A járulékos (nem szándékos) károkozás megakadályozása fontos kulcsproblémája maradt a műveleteknek. Bár a NATO egyrészt próbálta elkerülni a szükségtelen pusztítást, a résztvevő országok gyakorlata, miszerint visszatartották a probléma kezeléséhez szükséges információkat, nem segítette túlságosan a megoldások keresését.
- Nehéz volt a kinetikus és nem kinetikus műveletek hatásosságát megítélni az ENSZ-mandátum adta körülmények között tevékenykedve. A regnáló katonai gondolkodás értelmében a Szövetség inkább az ellenséges erők hagyományos elvek alapján történő pusztítására törekedett ahelyett, hogy azokat a célpontokat válasszák ki, amelyek a legfontosabbak a civil áldozatok és károk elkerülése érdekében.
- Mialatt a Nemzeti Átmeneti Tanács fontos szerepet játszott a földön, a NATO közvetlenül nem vonta be a szervezetet a légi tevékenysége koordinálásába a felkelők támogatása érdekében.
- Az OUP több, jól dokumentált, kulcsfontosságú hiányosságra hívta fel a figyelmet (például információgyűjtés és megosztás problematikája, a célponttervezési hiányosságokra, valamint egyéb kulcsfontosságú képességek hiányára stb.). Ennek ellenére az OUP, hangsúlyozza a konferencián kiadott közlemény, bizonyítéka volt annak, hogy az USA kisebb szerepvállalása ellenére a Szövetség képes volt a feladatok végrehajtására,
- A stratégiai kommunikáció és a kulturális különbségek kezelése létszükségletű képesség a szövetséges műveletek végrehajtása érdekében.
- Ki kell dolgozni azokat a módszereket, amelyekkel a NATO képes hatékonyan kezelni különböző célú embargókat, az USA Coordinating Committee for Multilateral Export Controls (COCOM) gyakorlatára építve.
- A NATO-országoknak szükségük van precíziós fegyverzetük fejlesztésére a hatékony feladat-végrehajtás érdekében, a hatályos jogszabályok figyelembevételével.
- Valamennyi, OUP-ban résztvevő partnerország fontos szerepet játszott, habár nem mindig katonait. [41]

## ÖSSZEFOGLALÁS

Kadhafi reguláris hadseregének és milíciáinak megfékezése érdekében, az ENSZ BT 1970. és 1973. számú határozatai felhatalmazása alapján, a NATO az Operation Unified Protector műveletben haditengerészeti és repülőerőkkel avatkozott be Líbiában. A műveletek tervezésében, szervezésében, végrehajtásában és a csapások hatásossága felmérésében (Battle Damage Assessment – BDE), fontos szerephez jutottak a hírszerzésben és a felderítésben tevékenykedő erők és eszközök.

A NATO által vezetett alkalmi csoportosításban számos hadihajó és légi eszköz vett részt, amelyek egyéni önvédelmi, valamint kollektív felderítő és elektronikai hadviselési képességekkel rendelkeztek. Az általuk szerzett adatok és

információk fontos részét képezték a szövetség információs hadviselési erőfeszítéseinek.

Az Egyesült Államok – szándékosan hátrébb lépve – átengedte az OUP vezetését a NATO-nak. Ez fontos mérföldköve volt a Szövetségnek, bizonyítandó, hogy az USA támogatása nélkül is képesek a feladatok végrehajtására.

A tevékenység megindítása után néhány nappal kiderült, hogy az alapvető képességekben is jelentős hiátusa van a NATO-nak. A megfelelő légi utántöltő képesség hiánya, az információgyűjtő és elosztórendszerek működésének problematikája és tevékenységük akadozása, a céltervezési hibák, valamint a kommunikációs problémák csökkentették a műveletek hatékonyságát.

Hiba lenne azt állítani, hogy a Szövetség nem vonta le a konzekvenciákat, figyelmen kívül hagyva a felhalmozott tapasztalatokat. A téma érzékenysége való tekintettel azonban a megállapításokat tartalmazó dokumentumok általában nem nyilvánosak, nem hozzáférhetőek. Határozottan megkezdődött a pozitív értelmű változás és ennek leglátványosabb jele a 2012 májusában, Brüsszelben a SACEUR jelenlétében átadott Comprehensive Crisis and Operation Management Centre (CCOMC). A CCOMC egy új filozófia mentén kialakított hadászati szituációs központ, ahol mind a katonai, mind a civil válságkezeléssel foglalkozó szervezetek fúziója megtörtént. NATO-szerte azonban kényesen kerülendő a hiányosságok (shorfalls, shorthcomings) kifejezés használata, helyette a szofisztikáltabb High Demand Low Density Forces (HDLDF) van terjedőn.

A hírszerzésben és a felderítésben már megszokott és természetes dolog, hogy a tevékenységben résztvevő országok sajátos korlátozásokkal és nemzeti érdekeik maximális figyelembevételével tevékenykednek. Ezek nem mindig az alkalmi kötelék sikeressége felé mutató tényezők. A bizalom megteremtése, a megfelelő információvédelemmel ellátott kommunikációs rendszerek kiépítése és tapasztalattal bíró szakszemélyzet NATO részére történő biztosítása kulcsfontosságú feladat a jövőben is.

A pénzügyi helyzet romlásával a Magyar Honvédségben történő valamennyi fejlesztés jelentős késésekkel számol. Remélem, haditechnikai eszközeink kibírják 2022-ig, amikor a *Miniszteri irányelvek 2013–2022* címet viselő dokumentum egy modern hadsereget vizionál. Mindenesetre egyik legfontosabb feladatunk a hírszerzésben és a felderítésben alkalmazott erőink-eszközeink felkészítése, felszerelése és a tevékenységből leszűrt tanulságok beépítése a napi életbe.

A tapasztalatok feldolgozása fontos feladat és elkerülendő, hogy a tevékenység kritikátlan bírálataként jelenjenek meg. Ehhez szükséges annak a még csak csírájában létező szakmai kultúrának a megteremtése, amely képes befogadni a jogos észrevételeket és felvetéseket.

Jelen írásom néhány olvasóban hiányérzetet hagyhat a téma feldolgozottságának mélységét illetően. Az ok egyszerű: a kiadvány nem engedte meg, hogy minősített adatok, információkat használhassak fel a teljes körű publikáció érdekében, de igyekeztem nagy alaposággal feldolgozni a rendelkezésre álló anyagokat, kiadványokat.

## IRODALOMJEGYZÉK

[1] <http://iho.hu/hir/zarora-libiaban-111031> (2013. 02. 02.)

[2] Wikipédia: [http://en.wikipedia.org/wiki/Operation\\_Unified\\_Protector](http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Unified_Protector) (2013. 02. 02.)

[3] Operation Unified Protector Command and Control,



- [http://www.nato.int/nato\\_static/assets/pdf/pdf\\_2011\\_03/20110325\\_110325-unified-protector-command-control.pdf](http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110325_110325-unified-protector-command-control.pdf) (2013. 05. 03.)
- [4] Libye: point de situation opération Harmattan n°13. (Forrás: francia védelmi minisztérium honlapja, <http://www.defense.gouv.fr/operations/autres-operations/operation-harmattan-libye/actualites/libye-point-de-situation-operation-harmattan-n-13> [2013. 05. 01.]])
- [5] Libye: première mission aérienne pour la TF 473. (Forrás: francia védelmi minisztérium honlapja, <http://www.defense.gouv.fr/operations/autres-operations/operation-harmattan-libye/actualites/libye-premiere-mission-aerienne-pour-la-tf-473> [2013. 05. 02.]])
- [6] Odyssey Dawn-Greece: Updates from Souda Bay military buildup, <http://www.keeptalkinggreece.com/2011/03/23/odyssey-dawn-greece-updates-from-souda-bay-military-buildup/> (2013. 05. 01.)
- [7] Operazioni Militari internazionali corso Libya Odissea all Alba notizie teatro dett. (Az olasz védelmi minisztérium honlapja, 2011. 03. 25. <http://www.difesa.it> [2012. 11. 12.]])
- [8] La Marina Militare in Unified Protector. (Az olasz haditengerészet honlapja, [http://www.marina.difesa.it/Conosciamoci/Notizie/Pagine/20110401\\_unified.aspx](http://www.marina.difesa.it/Conosciamoci/Notizie/Pagine/20110401_unified.aspx) [2012.11.12.]])
- [9] De Belgische deelname aan de operatie Unified Protector m.b.t. Libië. [A belga hadsereg honlapja, <http://www.mil.be/perscom/index.asp?LAN=nl&ID=1708> (2012. 11. 13.)]
- [10] Canadian patrol planes to join Libya mission, <http://www.cbc.ca/news/world/story/2011/03/24/libya-gadhafi-rebel-misrata.html> (2012. 11. 13.)
- [11] Collins, Mark: Gunboat Diplomacy. (Forrás: <http://www.cdfai.org/the3dsblog/?p=124> [2012.10.10.]])
- [12] Isherwood, Julian: Denmark to send squadron on Libya op. (Forrás: <http://politiken.dk/newsinenglish/ECE1227910/denmark-to-send-squadron-on-libya-op/> [2012. 03. 11.]])
- [13] Libye: point de situation opération Harmattan n°13. (A francia védelmi minisztérium honlapja, <http://www.defense.gouv.fr/operations/autres-operations/operation-harmattan-libye/actualites/libye-point-de-situation-operation-harmattan-n-13> [2013.01.12.]])
- [14] Stop the US War Against Libya and Bahrain. <http://newsgroups.derkeiler.com/Archive/Alt/alt.gathering.rainbow/2011-03/msg01260.html> (2012. 03. 04.)
- [15] Operazione "Unified Protector" Aerei e Navi italiane sotto il comando NATO. (Az olasz védelmi minisztérium honlapja, [http://www.difesa.it/Primo\\_Piano/Pagine/UnifiedProtector.aspx](http://www.difesa.it/Primo_Piano/Pagine/UnifiedProtector.aspx) [2012. 03. 04.]])
- [16] Cenciotti, David: Operation Unified Protector (was Odyssey Dawn) explained (Day 81-104), <http://theaviationist.com/tag/tornado-ecr> (2013.03.)
- [17] Her letter de på vei mot Libya. <http://www.adressa.no/nyheter/nordtrondelag/article1606878.ece>, (2012. 04. 03.)
- [18] Rickyatmaja: The Netherlands Send six F-16 to Libya. <http://www.allvoices.com/contributed-news/8555415-the-netherlands-send-six-f16-to-libya> (2012. 04. 01.)
- [19] Egeberg Kristoffer: Vet ikke hvilke farer som møter dem. [http://www.dagbladet.no/2011/03/20/nyheter/libya/utenriks/muammar\\_kadhafi/kadhafi/15879797/](http://www.dagbladet.no/2011/03/20/nyheter/libya/utenriks/muammar_kadhafi/kadhafi/15879797/) (2012. 06. 02.)



- [20] Exit Libya for norske jagerfly. (Forrás: <http://www.webcitation.org/60bD6sLbX>, [2012.01.08.]
- [21] New coalition member flies first sortie enforcing no-fly zone over Libya. <http://www.af.mil/news/story.asp?id=123248695> (2012. 12. 12.)
- [22] Dos cazas y el avión de reabastecimiento realizan la primera patrulla aérea en Libia. (A spanyol védelmi minisztérium honlapja, [http://www.defensa.gob.es/gabinete/notasPrensa/2011/03/DGC\\_110321\\_primeramision\\_f18.html](http://www.defensa.gob.es/gabinete/notasPrensa/2011/03/DGC_110321_primeramision_f18.html), [2012. 12. 12.]
- [23] Gros-Verheyde, Nicolas: Les moyens de l'opération d'embargo sur les armes "Unified Protector" (Maj5) (Forrás: <http://www.bruxelles2.eu/zones/maghreb/les-moyens-de-loperation-embargo-sur-les-armes.html> [2012. 03. 04.]
- [24] Hoyle, Craig: LIBYA: Sweden sends Gripens to join Unified Protector. (Forrás: <http://www.flightglobal.com/news/articles/libya-sweden-sends-gripens-to-join-unified-protector-355099/>, [2011. 08. 23.]
- [24] [http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5jyHWoopR-bfPx\\_fWg\\_9a5HgpSBPQ?docId=CNG.82fce0d1e069b2865b114176f57c0264.2a1](http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5jyHWoopR-bfPx_fWg_9a5HgpSBPQ?docId=CNG.82fce0d1e069b2865b114176f57c0264.2a1), (2012. 10. 12.)
- [25] RAF Sentry helps control operations over Libya. <https://www.gov.uk/government/news/raf-sentry-helps-control-operations-over-libya> (2013.02.03.)
- [26] RAF E-3D Sentry Repaired. <http://www.britishdefence.com/raf-e-3d-sentry-repaired-32/> (2013. 03. 03.)
- [27] Sentinel R1 Agile Adaptable Capable. <http://www.raf.mod.uk/equipment/sentinelr1.cfm> (2012.12.12.)
- [28] Reuters: Jordan sends jets to support Libya no-fly zone. <http://www.jpost.com/International/Jordan-sends-jets-to-support-Libya-no-fly-zone>, (2013. 03. 03.)
- [29] Nato operations in Libya: data journalism breaks down which country does what. <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2011/may/22/nato-libya-data-journalism-operations-country#> (2013. 03. 03.).
- [30] AFRICOM: AF, Navy still flying Libya missions. USAFRICOM honlapja, <http://www.airforcetimes.com/article/20110630/NEWS/106300324/AFRICOM-AF-Navy-still-flying-Libya-missions> (2013. 02. 02.)
- [31] Cenciotti, David: <http://theaviationist.com/2012/02/28/air-strikes-over-libya/#.UYkddalqzNs> (2012. 11. 12.)
- [32] NATO honlapja, [www.nato.int, 20111108\\_111107-factsheet\\_up\\_factsfigures\\_en.pdf](http://www.nato.int/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf) (2013. 03. 03.)
- [33] Cenciotti, David: Operation Unified Protector (was Odyssey) Dawn Explained: Final Report. <http://theaviationist.com/2011/10/26/libya-final-report/> (2012.11.11.)
- [34] NATO Defence College Research Division kiadvány (2012. március) Six Strategic Lessons Learned from Lybia NATO'S Operation Unified Protector. [http://www.ndc.nato.int/news/current\\_news.php?icode=379](http://www.ndc.nato.int/news/current_news.php?icode=379) (letöltve: 2013. 02. 03.)
- [35] <http://www.reuters.com/article/2011/03/26/libya-france-strikes-idAFLDE72P0H620110326> (2012. 10. 12.), illetve: <http://www.defense.gouv.fr/operations/autres-operations/operation-harmattan-libye/actualites/libye-point-de-situation-operation-harmattan-n-6> (2012. 10. 12.)
- [36] A Specialist Paper by the Royal Aeronautical Society. Lessons Offered From The Lybia Air Campaign. <http://aerosociety.com/Assets/Docs/Publications/SpecialistPapers/LibyaSpecialistPaperFinal.pdf> (2012. 12. 13.)

[37] Shanker, Tom: Defense Secretary Warns NATO of 'Dim' Future.  
[http://www.nytimes.com/2011/06/11/world/europe/11gates.html?\\_r=0](http://www.nytimes.com/2011/06/11/world/europe/11gates.html?_r=0) (2013. 05. 04.)

[38] NATO honlapja, [www.nato.int/nato\\_static/assets/pdf](http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf) (2013. 05. 04.)

[39] Svéd Gripenek líbiai tapasztalatai.

[http://www.jetfly.hu/rovatok/tipusok/jas39/sved\\_gripenek\\_libiai\\_tapasztalatai/](http://www.jetfly.hu/rovatok/tipusok/jas39/sved_gripenek_libiai_tapasztalatai/) (2013. 02. 03.)

[40] Operation Unified Protector Lessons from National Military Perspectives.

[http://www.jallc.nato.int/newsmedia/docs/factsheet\\_oup.pdf](http://www.jallc.nato.int/newsmedia/docs/factsheet_oup.pdf) (2012. 12. 12.)

[41] USA Naval War Warfare Coferencia kiadványa (2012. június 20–22.). Learning from AirOperationsin Libya:Operationalizing the "Civilian Protection"

Mandate (AU.S.Naval Warfare Conference, co-sponsored by the Office of the Secretary of Defense and National Defense University, with support from the MARO Project.) [http://www.hks.harvard.edu/var/ezp\\_site/storage/fckeditor/file/pdfs/centers-programs/centers/carr/programs/MARO/Libya%20Conference%20Quick%20Look\\_29June2012.pdf](http://www.hks.harvard.edu/var/ezp_site/storage/fckeditor/file/pdfs/centers-programs/centers/carr/programs/MARO/Libya%20Conference%20Quick%20Look_29June2012.pdf) (2013. 04. 29.)

Resperger István–Kiss Álmos Péter–Somkuti Bálint:

## GERILLAHARC A BETONDZSUNGELBEN

### **Rezümé:**

Ahogy a világ urbanizálódik, számos felkelő mozgalom követi a vidéki lakosságot a városokba. A biztonsági erők kénytelenek követni a gerillákat. Föl kell készülniük arra, hogy a gerillákkal a nagyvárosok nyomornegyedeinek sikátoraiban, zsúfolt tömegközlekedési eszközökön, és forgalmas piacokon kell megküzdeniük, jelentős járulékos veszteségek és károk nélkül. Ugyanakkor az ellenőrzésük alatti teret kormányozniuk és igazgatniuk kell. Mindez számos különleges képességet kíván a biztonsági erőktől, megköveteli az alakulatok szervezeti struktúrájának módosítását és mindenképpen megköveteli bizonyos harcászati és hadműveleti elvek módosítását.

### **Kulcsszavak:**

városi gerilla, városi terrorizmus, városi felkelés, felkelés elleni műveletek

Resperger, István – Kiss, Álmos Péter – Somkuti, Bálint:

## GUERRILLA WAR IN THE CONCRETE JUNGLE

### **Abstract:**

With the world's increasing urbanization many insurgent movements have followed the rural populations into the cities. The security forces have no choice: they must also follow, and prepare themselves to meet the guerrillas in the rabbit-warrens of city slums, on crowded public transport, and in busy market places, and defeat them without causing significant collateral casualties and damage. At the same time, they must administer and govern the space under their control. This requires a lot of special skills among the security forces, requires adjustments in the organization of the forces themselves, and absolutely demands the modification of certain tactical and operational principles.

### **Key words:**

urban guerrilla, urban terrorism, urban insurgency, counterinsurgency

## Városiasodó világ

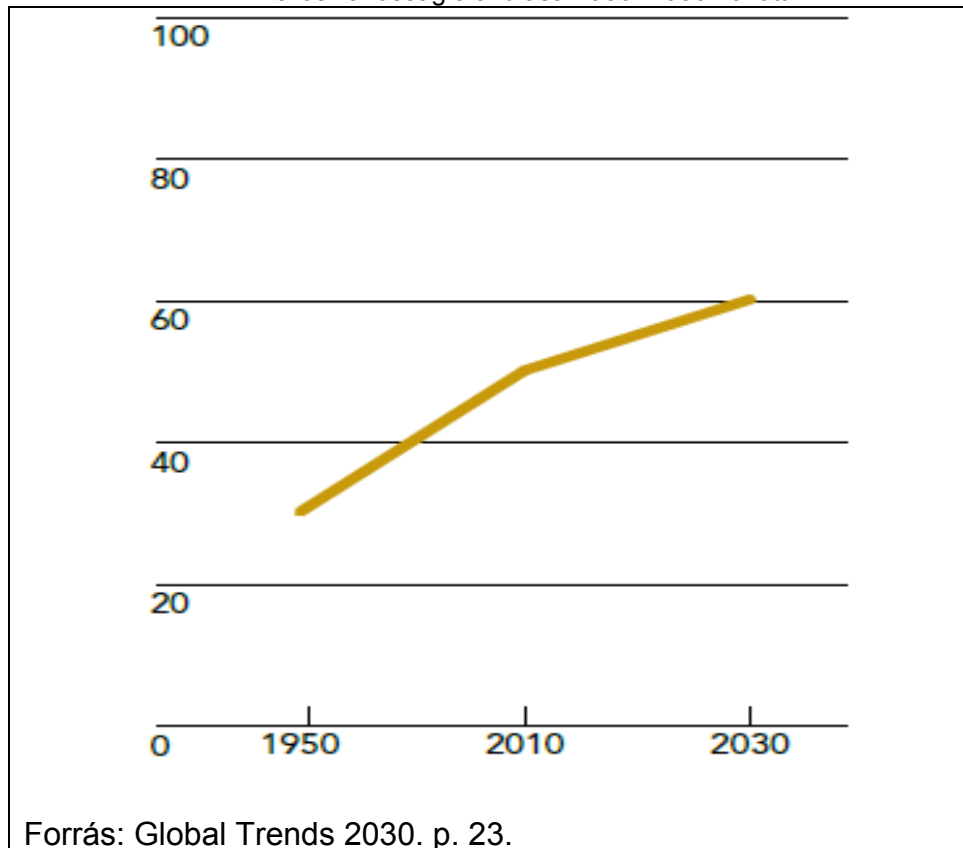
Négy évvel ezelőtt megjelentetett, a városi gerillaharcot elemző tanulmányában dr. Kőszegvári Tibor vezérőrnagy megállapítja, hogy a „... *gerillaharc a 20. századig a rejtőzést és a menekülést biztosító térségekben, az erdőkben és a hegyek között elhelyezkedő bázisokon felkészülő népi felkelők általánosan elfogadott és alkalmazott módszere és eljárása volt. Spartacus gladiátorok vezette rabszolga serege, Budai Nagy Antal, Dózsa György, és Esze Tamás paraszti hadai, a francia megszállók ellen harcoló spanyolok, Mao Ce-tung, Giap tábornok és Fidel Castro gerilla csapatai mind a ritkán lakott területeket választották, ahol volt idő és hely a gerillaküzdelemre való felkészüléshez.*”<sup>1</sup> E megállapítást kiegészíthetjük azzal, hogy egészen a 20. század második feléig a lázadóknak nem is igazán volt más

---

<sup>1</sup> KŐSZEGVÁRI Tibor: Gerilla-hadviselés a városokban. *Hadtudomány* 2009/1–2. pp. 63–71.

lehetőségük: a kormányerők számára a városi felkelések leverése – nagyon kevés kivételtől eltekintve – könnyen végrehajtható rutinfeladat volt.<sup>2</sup>

1. ábra  
A városi lakosság alakulása 1950–2030 között.



Mao Ce-tung felismerte és tudomásul vette e történelmi tény: az 1920-as és '30-as évekbeli Kína körülményeire optimalizált gerillaháború-elmélete szerint a forradalmat az öntudatra ébredt, mozgósított parasztság valósítja meg. A parasztok a városoktól távoli, ritkán lakott, és a kormányerők számára nehezen elérhető vidékeken gerilla csapatokat szerveznek; először meghódítják a falvakat és lassan hadsereggé erősödve fokozatosan körülzárják a városokat; amikor az erőegyensúly számukra kedvezően alakul, nyílt ütközetekben megverik a kormány reguláris erőit és megragadják az államhatalmat.<sup>3</sup> E modellt (a helyi körülményeknek megfelelő módosításokkal) sikeresen alkalmazták a kínai, vietnami, laoszi és kambodzsai kommunisták, és egyes afrikai és latin-amerikai felkelő mozgalmak. Bár e mozgalmaknak többnyire volt kisebb-nagyobb városi összetevője, az inkább csak kiegészítő, támogató szerepet játszott (ti. információkat szerzett, pénzforrásokat gyűjtött, propaganda-tevékenységet folytatott, kapcsolatot tartott a nemzetközi

<sup>2</sup> TAW, Jennifer M. – HOFFMAN, Bruce: *The Urbanization of Insurgency – The Potential Challenge to US Army Operations*. Santa Monica CA, RAND Corporation, 1994. p. ix. és BELL, Jeremy, *Urban Insurgencies: A Study of its Effectiveness and its Future*, Hawai'i Pacific University, Honolulu, 2008. pp. 5–6.

<sup>3</sup> MAO Tse-Tung: *On Guerrilla Warfare*. Quantico VA, USMC, 1989. pp. 94–115., és TABER, Robert: *The War of the Flea – A Study of Guerrilla Warfare Theory and Practice*, St Albans, Paladin, 1965, pp. 45–72.

világgal stb.), de a harc nagyrészt a városokon kívül, az erdőkben, hegyekben zajlott, ott dőlt el, hogy a forradalom sikeres lesz-e vagy sem. Fidel Castro és „Che” Guevara (a latin-amerikai társadalmi, gazdasági és politikai körülményekre optimalizált) *foco*-elmélete is elsősorban a vidéki lakosságot tekintette a forradalom társadalmi bázisának, és az esőerdővel borított, nehezen járható hegyvidéken kereste a győzelmet.<sup>4</sup>

Az elmúlt kb. 50 év eseményei azt mutatják, hogy e helyzet mára gyökeresen megváltozott. A sivatagból, hegyvidékről, esőerdőből induló felkelések nagyrészt megrekedtek a sivatag, a hegyek, az esőerdő peremén. Ugyanakkor, mint Kőszegvári professzor folytatja, megjelent „... a városi gerilla, aki jelentősen különbözik a korábbi népi felkelő harcostól, mert nem az erdős-hegyes terepen, hanem a városok épületei és rejtőzést lehetővé tevő csatornahálózata, pincéi, és katakombái között készül fel a kitűzött politikai cél: a fennálló hatalom megdöntését, vagy a megszálló idegen erők kiűzését lehetővé tevő gerillaküzdelem megszervezésére és sikeres végrehajtására.”<sup>5</sup>

A gerilla sokkal inkább a kényszerítő körülmények hatására, semmint saját jószántából költözik a városba: az ENSZ adatai szerint 1960-ban a világ népességének egyharmada, 2010-ben már valamivel több, mint fele élt városokban, és 2050-re a városiak és vidékiek közötti arány valószínűleg már kétharmad-egyharmad lesz.<sup>6</sup>

E demográfiai változás fokozatosan megfosztja a gerillát természetes társadalmi környezetétől, a vidéki lakosságtól, ahol eddig rejtekhelyet, ellátást és információt kapott, és új embereket tudott toborozni. Ha folytatni akarja harcát a kormány vagy az idegen megszálló ellen, kénytelen követni a vidéki lakosságot a városokba.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy városi felkelések önmagukban semmivel nem sikeresebbek, mint a tisztán vidékiek. Csak azok a felkelő mozgalmak bizonyulnak igazán sikeresnek, amelyek integrálják a vidéki és városi összetevőket, kihasználják mind a vidéki, mind a városi környezet előnyeit, és képesek reguláris erővé fejlődni. Ezt a stratégiát választotta az al-Qaida Irakban (AQI) 2004–2006-ban, Bagdad környékén. Ennek megfelelően a kormány számára sem lehet az egyetlen cél a városi felkelés elfojtása: integrálni kell a városi és vidéki felkelés elleni műveleteket.

David Petraeus, Aboud Qanbar és Raymond Odierno tábornokok Bagdadi Biztonság terve (Baghdad Security Plan – Fardh al-Qanoon) azért járt sikerrel, mert

---

<sup>4</sup> Mao elmélete és a *foco* között a döntő különbség a harc politikai és katonai elemeinek egyensúlyában van. Castro nem tekinti nélkülözhetetlennek a nép előzetes politikai mozgósítását és támogatásának megnyerését. Szerinte egy mindenre elszánt, harcos gerillacsoport (a *foco*) a társadalomban már létező sérelmek és igazságtalanságok fölerősítésével és katonai sikerekkel mozgósítani tudja a népet és meg tudja szerezni támogatását. GUEVARA, Ernesto "Che": *Guerrilla Warfare*. University of Nebraska Press, Lincoln NE, 1998. 978-0-8032-7075-6, pp. DEBRAY, Régis: *Forradalom a forradalomban – Fegyveres harc és politikai harc Latin-Amerikában*. (kiadási adatok nélkül) pp. 37–39., TABER: i.m., pp. 27–44.

<sup>5</sup> KŐSZEGVÁRI, uo. E változás természetesen nem pontosan 50 esztendővel ezelőtt és nem egyik napról a másikra történt: egy több évtizedes folyamat eredménye, melynek első jelei már a 20. század első évtizedeiben megfigyelhetők voltak. Az első világháborút követő szabadságharcuk során például az írek sikerrel alkalmazták a városi gerillaharc eljárásait. Különösen figyelemreméltó az Ír Köztársasági Hadsereg (Irish Republican Army – IRA) az ír felkelők földalatti fegyveres szervezete) egyszerűen csak „Raj” (Squad) nevet viselő alakulatának tevékenysége 1919 és 1921 között Dublinban és környékén. Lásd: DWYER, T. Ryle: *The Squad and the Intelligence Operations of Michael Collins*. 2004. Mercier Press, Cork, ISBN-10: 1856354695.

<sup>6</sup> United Nations Population Division, <http://esa.un.org/unup/> (letöltve 2011. 05. 15).

integrálni tudták a fővárosban és a környező tartományokban folyó felkelés elleni műveleteket.

A városi és vidéki harc e nélkülözhetetlen szinergiáját a brazil forradalmár, Carlos Marighella, már az 1960-as években felismerte: „... a gerillaharcnak csak akkor lesz döntő szerepe a forradalmi háborúban, ha munkások és parasztok fegyveres szövetsége megszilárdul és azt a diákok is támogatják. E szövetség, mely növekvő tűzerővel rendelkezik, szilárd alapokat teremt a gerillaháborúnak és biztosítja sikerét. A proletárok, parasztság és a középosztály csoportjainak fegyveres szövetsége a győzelem kulcsa.”<sup>7</sup>

A forradalom stratégiai területét Marighella is a vidéki környezetben látta, de – a brazil parasztok maradisága, korlátozott politikai öntudata következtében – mégis a kis létszámú városi gerilla csoportok összehangolt tevékenységét tekintette a katonai diktatúra elleni harc katalizátorának.<sup>8</sup> E *foco* csoportok sikereinek kellett meggyőzniük a parasztságot, hogy csatlakozzon a diktatúra és a földbirtokosok (latifundarios) elleni harchoz. Rövid és kudarccal záródó gerilla karrierje<sup>9</sup> ellenére Marighellát tekinthetjük a városi gerillaharc prófétájának: írásai jelentős befolyást gyakoroltak számos európai gerilla mozgalomra.<sup>10</sup>

### Város és biztonság

A város egyik alapfunkciója már a történelem hajnalán is a védelem volt: stratégiai jelentőségű erődítés, mely megvédi az országot az idegen hódítóktól; biztos menedék, mely megvédi a polgárokat és a környék népét az idegen támadók fosztogatásaitól, de garantálja a polgárok személyes biztonságát és tulajdonukat a város saját bűnözőivel és lázongó csőcselékével szemben is. Általában az utóbbi volt a fontosabb feladat. A várost övező védművek megépítése és karbantartása nagyon költséges volt ugyan, de akár évtizedeken át is el lehetett hanyagolni. Még a legerősebb hatalom számára is óriási kihívás volt egy várost ostrommal bevenni; mialatt az ostromló felkészült rá, a város is föl tudott készülni, készleteket halmozott föl, segítséget hívott, megerősítette védműveit, csapatokat toborzott.

A tolvajok, rablók és az éhező szegények, akik nap, mint nap a város falain belül voltak, csak az alkalomra lestek, hogy lecsapjanak egy vigyázatlan polgárra, kifosszanak egy gyengén őrzött házat, vagy tömeges utcai zavargások során kifosszák egy egész városnegyed üzleteit. Az elfogadható közbiztonság és stabilitás fenntartására érdekében az évszázadok során a városi hatóságok kidolgoztak számos eljárást. Ezek lényege: jogi, adminisztratív és fizikai ösztönző és kényszerítő eszközökkel ellenőrizni, korlátozni, befolyásolni és szabályozni a polgárok életét, tevékenységét, mozgását, magatartását, és büntetni a jogsértő magatartást – vagyis

---

<sup>7</sup> MARIGHELLA, Carlos: „Problems and Principles of Strategy” in MARIGHELLA. Carlos: For the Liberation of Brazil. 1971, Penguin books Ltd, Harmondsworth, p. 49.

<sup>8</sup> MARIGHELLA, uo. pp. 46–49.

<sup>9</sup> A városi gerillaharc e modern teoretikusa nem mondhat magáénak olyan sikereket mint Mao és Castro, akik győztes csapatok élén foglalták el Kínát illetve Kubát, és elméleteiket később több hadszíntéren sikerrel alkalmazták. Marighella 1967 szeptemberben szakított a brazil Kommunista Párttal; 1968 februárban hozta létre a Nemzeti Felszabadítási Akció (Ação Libertadora Nacional – ALN) nevű gerilla csoportját; 1969 júniusában jelentette meg a városi gerilla harcról alkotott elméletének rövid összefoglalóját (Mini-Manual do Guerrilheiro Urbano - A városi gerilla kézikönyve); hat hónappal később a brazil rendőrség egyik különleges alakulata egy leszállásban megölte; a következő néhány hónap során a hatóságok az ALN-t is felszámolták.

<sup>10</sup> Például a német Rote Armee Faktion és az olasz Brigate Rosse.

a kontrol, az ösztönzők és a kényszer dinamikus egyensúlya. A technológia fejlődésével és a társadalmi kapcsolatok és szokások változásával az eljárások is változnak és fejlődnek, de alapelveik ma éppúgy érvényesek, mint a 13. században. A ma divatos „politikai korrektség” doktrína következtében egyes eljárások alkalmazása nehézségekbe ütközik, másokat valamennyire módosítani kell, megint másokat elég csak átnevezni. És persze vannak eljárások, melyeknek még a nyílt megvitatása is komoly akadályokba ütközik, de akár beszélünk róluk, akár nem, nap, mint nap találkozunk velük.

A városi biztonság kulcsa a hatóságok rendelkezésére álló *információ*. A modern európai állam tudni akarja, hogy ki hol lakik, ki hol alszik (esetleg azt is, hogy kivel); kinek van fegyvere, és az milyen típusú; melyik ingatlanok, gépkocsinak, üzleti vállalkozásnak most ki a tulajdonosa, és kik voltak a tulajdonosai korábban. Ennek érdekében minden közigazgatási intézmény és minden állami szerv megszállottan gyűjti az adatokat az állampolgárokról immár több száz éve. De a közigazgatástól és államtól független szervezetek és intézmények (például a munkaadók, magánszervezetek, egyházak, tudományos társaságok, szakszervezetek, üzleti és szakmai kamarák, sportklubok, fitness-termek, politikai pártok, internet szolgáltatók, marketing cégek és jótékony intézmények stb.) ugyanilyen megszállottan gyűjtenek adatokat.

Az állandó és jól látható *rendészeti jelenlét* –, ami Európában az ókori városállamoktól<sup>11</sup> kezdve egyre nagyobb szerepet kapott, – a bűnmegelőzésnek és a közbiztonság fenntartásának egyik alapvető eszközévé vált.<sup>12</sup> A rendőrörsök és a gyakran, de kiszámíthatatlan időközökben, váratlanul megjelenő rendőrrjárőrök nem félelmetes külsejükkel, gyakori fegyverhasználattal vagy brutalitásukról terjedő hírekkel tartják fenn a közbiztonságot, hanem egyszerűen azzal, hogy a helyszínen vannak, láthatóak, megfigyelnek, és ha szükséges intézkednek. A visszatartó erő mellett a rendőrörsök és járőrök állandó jelenléte hozzájárul a hatóságokba vetett bizalom növekedéséhez.<sup>13</sup>

A rendészeti tevékenység egyik fontos alkotó eleme az információgyűjtés a bűnöző és „felforgatóknak” tartott ellenzéki elemekről. A beépített ügynökök, besúgók, provokatív ügynökök alkalmazásával, megfigyeléssel, lehallgatással a rendészeti szervek fel tudják térképezni, nyomon tudják követni, és szükség esetén megelőző intézkedésekkel semlegesíteni tudják a hatalom birtokosai szempontjából veszélyesnek tekinthető szervezeteket és személyeket.

A közigazgatás és a kritikus infrastruktúra (és egyre gyakrabban magántulajdonban levő irodaépületek és üzleti központok) védelmét szolgálja az ún. *biztonsági építészet*. E létesítményeket kis létszámú biztonsági erők is ellenőrizni tudják, amelyek megakadályozhatják akár a belépést is. Mindenkit szemmel tartanak a belső TV-hálózatok felhasználásával és felfigyelnek a nemkívánatos elemekre; a mozgólépcsőket és felvonókat egy központi vezérlő helyiségből le lehet állítani;

<sup>11</sup> Athénban szkíta íjászok (városi tulajdonában levő idegen rabszolgák), Rómában a városi cohortok (cohortes urbanae) és a városi őrség (vigiles urbani) vigyáztak a közbiztonságra. Az amszterdami Rijksmuseum őrzi Rembrandt Éjjeli őrzőjét, amely egy 17. századi városi milícia tagjait mutatja, amint éjjeli szolgálatra készülnek.

<sup>12</sup> Európában ma a bűnmegelőzésnek és a közbiztonság fenntartásának *egyetlen* eszköze a hatósági jelenlét: a fegyveres állampolgártól rettegő kormányok fokozatosan megfosztották a társadalmat önvédelmi képességétől.

<sup>13</sup> Mindez természetesen azt feltételezi, hogy az állomány megjelenése, magatartása, hivatástudata inkább tiszteletet és bizalmat vált ki, semmint félelmet vagy megvetést.

távolról vezérelt akadályokkal és rácsokkal minden bejáratot, gépkocsi-rámpát el lehet zárni; behatolókat el lehet szigetelni egy előcsarnok ki- és bejáratainak lezárásával. E létesítmények egy része teljesen önálló, saját víz-, élelmiszer- és energia-ellátással.

A biztonsági építészet egyik kevésbé szigorú irányzata az ún. *bűnmegelőzés környezeti tervezéssel* (Crime Prevention through Environmental Design – CPTED). Ez néhány egyszerű alapelv<sup>14</sup> alkalmazásával áttervezi és átszervezi a környezetet úgy, hogy inkább a bűnös szándékú személy érezze fenyegetve magát, semmint a mindennapi ügyeivel foglalkozó polgár: a hozzáférési útvonalak és az egész környezet tetszetősebbek és kényelmesebbnek tűnik, de valójában minden mozgás, minden tevékenység feltűnővé, láthatóvá, megfigyelhetővé válik.

A polgárok tevékenységét és magatartását ellenőrző és korlátozó eszköz az adminisztratív rendelkezések, szabályok, engedélyek és tilalmak útvesztője. Egyes tevékenységek engedélyezésével a hatóságok jogot formálnak a tevékenység, a tevékenységben részt vevő személyek, a tevékenység folytatásához szükséges eszközök és a tevékenység helyszínének tetszés szerinti ellenőrzésére, valamint a tevékenység adóztatására is.

A hatósági kontrol fontos eszköze az elkülönítés: etnikumokat, osztályokat, sok bajjal járó üzleti tevékenységeket adminisztratív eszközökkel meghatározott körzetekbe koncentrálni. Egy időben ez általános szokás volt, de a nyugati világban ebből mára csak a tevékenységi körök korlátozása és szabályozása maradt meg „rendezési terv” formájában. Önként vállalt, vagy kényszerítő gazdasági körülmények miatti elkülönülés viszont a mai napig megfigyelhető és demográfiai térképeken nyomon követhető. Az újonnan a városba költözők számukra valamennyire ismerős környezetet (a faluról érkezők falubelieket, a bevándorlók honfitársaikat stb.) keresnek.

Európában kb. ötven éve a bevándorlókat a hatóságok arra ösztönzik, hogy őrizték meg kultúrájukat, szokásaikat. Ez (a várakozásokkal ellentétben) ront a bevándorlók helyzetén, mert megakadályozza – de minimum késlelteti – integrálódásukat a befogadó társadalomba. Az így kialakuló gettók jó eséllyel válnak nyomortelepekké, ahol az asszimilálatlan, kiszolgáltatott lakosságon erősebb, elszántabb, gátlástalanabb társaik élőködnek.

A világ egyre több városában (tehát immár nem csak a harmadik világban) vannak kapuval, fallal, a fal tetején szögesdróttal és acéltövisekkel, a falon belül saját őrséggel védett negyedek, amelyekben a középosztály és az oligarchia él, ahova idegen csak felügyelettel léphet.<sup>15</sup> A védett negyedek jelentős mértékben növelik az itt élők személyes biztonságát, tulajdonuk biztonságát, ezzel emelik életminőségüket, és nem utolsó sorban növelik ingatlanuk (sok esetben legjelentősebb tulajdonuk) értékét is. Ugyanakkor jelentős mértékben hozzájárulnak a társadalom fragmentálódásához is.

A pozitív érzelmi töltésű szavak (kulturális örökség megőrzése, etnikai és kulturális sokszínűség, közösség, védelem, biztonság) elfedik azt aényt, hogy mind

---

<sup>14</sup> Természetes megfigyelés; hozzáférés természetes szabályozása, tulajdonérzet megerősítése; karbantartás. NEWMAN, Oscar: *Creating Defensible Space*. Washington DC, U.S. Department of Housing and Urban Development, 1996. pp. 9–30 és *Crime Prevention through Environmental Design Handbook*. Singapore, National Crime Prevention Council, 2003, pp. 3–5.

<sup>15</sup> Az Egyesült Államokban e negyedek szemérmesen „kapuval ellátott közösségek” (gated communities) név alatt jelentek meg.



az önként vállalt elkülönülés, mind a „gated community” ugyanúgy a szegregáció és a lakosság fölötti kontrol potenciális eszközei, mint a múltban az európai gettó, az amerikai niggertown, a délafrikai township, vagy a kelet-európai cigányfalu. Egyes államokban a kormányhivatalok is ilyen védett (vagy könnyen lezárható és megvédhető) negyedekben kapnak helyet. Ez kétségtelenül hozzájárulhat az intézmények és az ott dolgozó hivatalnokok biztonságához – de jócskán hozzájárul az „ők” és „mi” érzés növekedéséhez, a társadalom és a kormány közötti elhatárolódáshoz is (lásd a bagdadi Green Zone-t, vagy a magyar kormány – eddig – meg nem valósult kormánynegyed-terveit).

A lakosság ellátásának biztosítása nemcsak óriási felelősség, de a hatalom gyakorlásának egyik hatékony eszköze is. Tanyákon, falvakban, de még a kisebb városokban is a vidéki emberek – a legszegényebbek is – tartalékokat halmoznak föl. Krízishelyzetben tartalékaik föllélésével és esetleg némi barterkereskedelemmel hónapokon át képesek túlélni a külső ellátás hiányát. A városi polgárok tartalékai ezzel szemben legfeljebb néhány napra elegendőek, és ha leáll az áram-, a gáz- vagy a vízszolgáltatás vagy a tömegközlekedés, nem tudnak alternatív forrásokra támaszkodni.<sup>16</sup> Ez óriási lehetőséget ad a hatóságoknak, hogy befolyásolják a polgárok magatartását és gondolkodását. És közel ekkora lehetőséget ad a városi gerilláknak: a városi infrastruktúra szorosan egymáshoz kapcsolódó elemeinek pusztításával sokkal nagyobb propagandahatást tud elérni, mint hasonló tevékenységgel a távoli hegyvidéken vagy esőerdőben.

A polgárok megelőző jellegű befolyásolásának alapvető eszközei az oktatási rendszer, melynek egyik alapfeladata „jó” állampolgárokat nevelni, és a propaganda, mely folyamatosan megerősíti az iskolában tanultakat. Ezek elemzése már túlmutat jelen tanulmány határain.

Békeállapotban ezek az eszközök többnyire alig észrevehető módon, vagy rosszabb esetben némi bosszúságot kiváltva szabályozzák és korlátozzák a polgárok magatartását. Minősített helyzetben kevés módosítással és néhány katonai eszközzel és eljárással kiegészítve városi gerillák leküzdésére éppúgy alkalmazhatóak, mint tolvajok, rablók vagy zavargó tömegek megfékezésére. Íme, néhány példa:

- az összegyűjtött információk alapján kiállított, nehezen hamisítható igazolványok kiválóan alkalmasak a felkelők azonosítására és elkülönítésére a civil lakosságtól;
- a biztonsági építészeti elveinek alkalmazásával megfigyelhető és ellenőrizhető csatornába lehet terelni mind a gyalogos, mind a gépjármű forgalmat, és korlátozni és ellenőrizni lehet a város megközelítését, a városba belépést és onnan kilépést;
- a városrészek „szakaszolásával” ellenőrizni lehet, de akár teljesen le is lehet állítani a közöttük zajló forgalmat, és biztonságos zónákat lehet létrehozni, ahol a kormányzervek működhetnek;
- a víz-, gáz-, és egyéb közszolgáltatások felfüggesztésével vagy csökkentésével büntetni lehet egész kerületeket, ahol a felkelők rejtekhelyet és támogatást találnak; egyben az ellátás (feltételekhez kötött) újraindításának ígéretével éket lehet verni felkelők és polgárok közé;

---

<sup>16</sup> Elég összehasonlítani egy parasztház és egy városi lakás alaprajzát, hogy megértsük a különbséget. Az egyikben a kamra akkora, mint a lakószobák, a másikban alig nagyobb egy telefonfülkénél.

- katonákkal megerősített, gyakori, kiszámíthatatlan, egymást fedező járőrök pusztá jelenléte elég ahhoz, hogy megkeserítsék a gerillák életét, és növeljék a polgárok bizalmát a kormány iránt;
- számtalan városban létezik térfigyelő rendszer, ami módosítás nélkül is alkalmas a városi gerillák elleni harchoz, csak a monitorok állandó figyelését kell megszervezni és a reakcióidőt kell rövidebbre fogni.

## **Gerillák a városban**

A gerilla számára a városi környezet tele van kihívásokkal és lehetőségekkel. Egyes gerillamozgalmak követték a falusi lakosságot a városokba, de képtelenek voltak alkalmazkodni az új helyzethez, és elbuktak. Más mozgalmak képesek voltak erre, mégis elbuktak, mert a biztonsági erők is alkalmazkodtak az új helyzethez. Megint más mozgalmak megtanultak élni a városi környezet hátrányaival, ki tudják használni annak előnyeit, és egyre nagyobb sikerrel harcolnak a kormányok biztonsági erőivel.

A RAND Corporation kutatói 16 évvel ezelőtt még úgy látták, hogy a városi felkelés a fejlődő országok problémája lesz.<sup>17</sup> Az európai nagyvárosok körüli muszlim gettókból uralkodó állapotok, a párizsi intifáda (2005), a budapesti 2006 őszi események arra figyelmeztetnek, hogy a RAND-kutatók jóslata túl optimista volt: egyre valószínűbb, hogy a fejlett nyugati államok sem képesek elkerülni a városi felkelést.

### **A városi környezet kihívásai**

A városok kiemelten fontosak a kormány számára, több erőforrást fordít megtartásukra. Ha az a veszély fenyegeti, hogy elveszíti a főváros vagy nagyobb iparvárosok, kikötővárosok fölötti kontrollt, minden erejét beveti megtartásukra. Nagyrészt ez az oka, hogy a kormány legnagyobb erői (ti. a rendőrség, a fegyveres erők, a titkosszolgálatok) a városokban és a városok közvetlen környékén koncentrálódnak. A rendelkezésre álló és gyorsan mozgósítható erők, az erők mozgékonyasága és jó kommunikációs képességei lehetővé teszik a kormány számára, hogy sokkal gyorsabban válaszoljon egy-egy támadásra, mint a vidéki környezetben.

A hegyekben, erdőkben lehetőség van akár több ezer fős gerillaalakulatokat is észrevétlenül felállítani, de a városban ez kizárt dolog: a városi gerilla csak néhány fős kis csoportokat tud állítani e nagy erőkkel szemben. Öt-tíz fős kis csoportok talán még képesek feltűnés nélkül mozogni, de nagyobb létszámú fegyveres alakulatokra azonnal fölfigyelnek a biztonsági erők.

A városi környezetben különösen nagy kihívás megteremteni a műveleti biztonságot. A nagy népsűrűség és a lakosság mozgékonyasága következtében nehéz kiszűrni a potenciális besúgókat, árulókat és titkosszolgálati ügynököket. Minden járókelő, minden szomszéd, minden üzleti kiszolgáló éppúgy lehet potenciális szövetséges és támogató, mint besúgó vagy ügynök, de akár támogató is és besúgó is lehet egyszerre. A térfigyelő rendszerek elterjedése megnehezíti az észrevétlen mozgást, ha viszont sikerül azt semlegesíteni valahol, ez azonnali figyelmeztetésként szolgál a hatóságok számára, hogy az adott környéken a felkelők

---

<sup>17</sup> TAW – HOFFMAN, pp. 1–5.

készülnek valamire. A biztonsági erők állandó jelenléte, a razziák és váratlanul telepített ideiglenes ellenőrzőpontok arra kényszeríti a gerillákat, hogy gyakran fegyvertelenül járjanak.

Korlátozottak a kiképzési lehetőségek is. A fizikai erőnlét fenntartása nem okoz különösebb gondot, a számtalan sportklub, edzőterem, futópálya, uszoda gyakorlatilag korlátlan lehetőséget nyújt. De nehéz megszervezni a lövészetű kiképzést, és alig van lehetőség a harcászati foglalkozásokra. A népszerű Paintball és Airsoft harcászati játékokban kétségtelenül van némi realizmus, de a fegyverek rövid lőtávolsága nagyon szűk korlátok közé szorítja a gyakorolható forgatókönyveket.

Mindez arra kényszeríti a gerillákat, hogy nagyon rövid ideig tartó, nagyon kis erőket követelő – következésképp kevés áldozattal és kis rombolással járó – akciókat hajtsanak végre és különösen nagy figyelmet fordítsanak a menekülési utak megtervezésére. E korlátot csak úgy tudják átlépni, hogy az akciót végrehajtó csoportot automatikusan feláldozzák. Elsősorban – de nem kizárólag – az iszlám radikális hívei választják ezt az alternatívát.

### **A városi környezet előnyei**

Gyors, egész országokat lefedő urbanizációs folyamatok már korábbi évszázadokban is lejátszódtak. A nyugati világ 19. századi urbanizációja együtt járt az iparosítással. A vidéki lakosságot részben a munkalehetőségek, részben a lassan, de mégis valamennyire emelkedő életszínvonal vonzották a városokba. A bőségesen rendelkezésre álló olcsó munkaerőre alapozott bővülő újratermelés további munkalehetőségeket teremtett és hozzájárult az életszínvonal további emelkedéséhez, így további falusiakat vonzott, és azoknak is munkalehetőséget adott. Ezzel szemben a mai, rohamos urbanizáció egyrészt a korábbiaknál lényegesen gyorsabb folyamat, másrészt nem jár együtt a munkalehetőségek bővülésével, harmadrészt a lakásépítés, a közművek és közszolgáltatások sem tartanak lépést a lakosság növekedésével. Újra kialakulnak a nagy városok körül a nyomortelepek, ahol a vidéki lakosság (és Európában az ázsiai és afrikai bevándorlók) a várt életszínvonal-emelkedés helyett éppolyan rossz körülményeket talál, mint amiket elhagyott, és nem lát kitörési lehetőséget sem.

E gettósodás elsősorban a fejlődő országokra jellemző, de Nyugat-Európában sem ritka jelenség: az Észak-Afrikából és Ázsiából érkező bevándorlók (jelentős többségükben muszlimok)<sup>18</sup> és leszármazottaik integrálása az otthont adó társadalmakba (egyéni kivételektől eltekintve) Európa-szerte kudarcnak bizonyult.<sup>19</sup> Élvezik a befogadó társadalom szabadságjogait és szolgáltatásait, de határozottan – és Európában született utódaik még határozottabban – elutasítják annak értékeit, erkölcsseit, hagyományait és törvényeit. Akkor is görcsösen ragaszkodnak otthonról hozott szokásaikhoz és hagyományaikhoz és a Koránban lefektetett isteni törvényekhez, ha azok élesen ütköznek új hazájuk legalapvetőbb törvényeivel

<sup>18</sup> Az Európai Unióban ma 15–25 millió muszlim él. Pontos adat nincs, mert a lakosság vallási és etnikai hovatartozás szerinti nyilvántartását Európa nagy részében törvények tiltják, és az illegális bevándorlók milliőről csak nagyon pontatlan becslések állnak rendelkezésre.

<sup>19</sup> LEIKEN, Robert S.: *Bearers of Global Jihad? Immigration and National Security after 9/11.* Washington DC, The Nixon Center, 2004. <http://www.nixoncenter.org/> (letöltve 2010.06.01.) Európában számtalan nem muszlim bevándorló is él (vietnamiak, kínaiak, latin-amerikaiak, indiaiak). Integrálásuk a befogadó társadalmakba szintén nem problémamentes – de létszámuk és az integrálásukkal járó problémák meg sem közelítik a muszlimokkal tapasztaltakat.

(például többnejűség, becsület-gyilkosság, kényszerházasság, női nemiszerv-csonkítás).<sup>20</sup> Beilleszkedés helyett a nagyobb városok peremkerületeiben mini-Pakisztánokat, mini-Algériákat, mini-Marokkókat hoztak létre (ahol aztán Pakisztán, Algéria stb. társadalmi és gazdasági problémái hozzáadódnak a helyi, európai társadalmi és gazdasági problémákhoz). E körülmények a demagóg néptribunusok számára kiváló tömegbázist, a kormány hatalmával szembeszálló felkelők számára toborzó területet és rejtékhelyet jelentenek. Egyes gerilla szervezetek (például a Hezbollah) olyan bőkezű támogatást kapnak állami vagy magán forrásokból, hogy egyszerűen megvásárolhatják a civilek támogatását, saját költségeik fedezése mellett is föl tudnak vállalni olyan feladatokat, amelyeket az állam elhanyagolt, segílyt nyújtanak a rászorulóknak, kórházakat, iskolákat üzemeltetnek.

A nagyvárosokban vannak a legjobb célpontok (ti. az állami intézmények, nagy vállalatok, fontos közéleti személyek, követségek, az infrastruktúra látványos elemei és kulcsfontosságú csomópontjai).<sup>21</sup> De az újságírók, a belföldi és külföldi hírszolgálatok tudósítói és a TV-stúdiók is nagyrészt a városokban vannak, így a gerillák akciói azonnali és lényegesen nagyobb figyelmet kapnak, mint vidéken.

„*Mi szolgálja jobban mozgalmunkat: ha megölünk tíz ellenséget a Telergma egyik kiszáradt folyómedrében, amiről aztán senki nem fog beszélni, vagy megölünk egyetlen embert Algírban, amiről másnap ír az amerikai sajtó?*” – tette föl a kérdést Ramdane Abane, a francia uralom ellen küzdő algériai felszabadítási mozgalom (Dzsabhat at-Tahrīr al-Waṭanī – Front de Libération Nationale – FLN) egyik vezetője 1956. augusztusban, a mozgalom marokkói konferenciáján.<sup>22</sup> Abane – és az FLN – számára a válasz egyértelmű volt: az FLN már a konferenciát megelőző hónapokban áttért a katonai és rendészeti célpontok és a gyarmati uralom hatalmi jelképei elleni támadásokról az algiers-i francia civil lakosság elleni támadásokra.<sup>23</sup> A stratégiaváltás nagy kockázattal járt, de végül helyes döntésnek bizonyult: a háború az FLN győzelmével végződött.

Egyszerűbb és gyorsabb a felderítő információk megszerzése. Az urbanizáció egyik velejárója, hogy a radikális diákság és a radikális értelmiség koncentrálódik a nagyvárosokban. Ha a mai hálózatalapú gerillamozgalmaknak van egyáltalán szociológiai bázisa, akkor e két réteg alkotja azt. A jó kapcsolatokkal rendelkező középosztálybeli diákokon és értelmiségi szimpatizánsokon keresztül a városi gerilla

---

<sup>20</sup> YE'OR, Bat: *Eurabia – The Euro-Arab Axis*. Teaneck NJ, Fairleigh Dickinson University Press, 2004. ISBN 0-8386-4077-X; FALLACI, Oriana: *La rabbia e l'orgoglio*. Milano, RCS Libri SpA, 2002. ISBN 88-17-86983-X, és FALLACI, Oriana, *La forza della ragione*. New York NY, Rizzoli International Publications, Inc, 2004. ISBN 88-17-00296-8.

<sup>21</sup> HORVÁTH Attila: Terrorfenyegetettség: célpontok, nagyvárosok közlekedés. in *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*. Budapest. 10. évf. 3. (tematikus) sz. Budapest, pp. 136-152. és HORVÁTH Attila és ZÁGON Csaba: On the vulnerability and reliability of towns and cities. (In CSAPÓ T. és BALOGH A. [szerk.]: *Development of the Settlement Network in the Central European Countries*, Berlin Springer-Verlag, 2011.

<sup>22</sup> HOFFMAN, Bruce: *Inside Terrorism*, New York NY, Columbia University Press, 2006. ISBN 0-231-12698-0 p. 58.

<sup>23</sup> A civilek elleni támadások eredményeként a kormányzó (Robert Lacoste) a városba rendelte a hadsereg 10. ejtőernyős hadosztályát, hogy csináljon rendet. Kezdetét vette az algiri csata, melynek eseményeiről Gillo Pontecorvo olasz rendező készített filmet 1964-ben. A film egyik érdekessége, hogy Jacef Szaadi – az algiers-i terror-hadjárat vezetője – önmagát alakítja. *Az algiri csata* a filmművészet egyik kimagasló alkotása és a mai napig oktatási segédanyag számos felkelés elleni tanfolyamon.

a könnyebben jut az államigazgatásból származó információkhoz, mint a dzsungelben rejtőző társa.

A városi környezet megold számos logisztikai problémát is. Itt találhatóak a pénzforrások: a kirabolható bankok, posták, pénzszállító járművek, a magas váltságdíjért elrabolható VIP-k. A város a kábítószer, fegyverek és fiatal lányok felvevő piaca.<sup>24</sup> Egy városban könnyebb feltűnés nélkül kapcsolatot teremteni a magán adományozókkal, és ha a támogatás készpénz formájában érkezik, a futár kevésbé feltűnő, mint egy kis hegyi faluban. Egyszerű a kis felkelő csoportok élelmezése, miközben a vidéki gerilláknak gyakran parasztoktól kell elvenni vagy maguknak kell megtermelni ellátásukat; városi gerilla számára az élelmezés forrása a közeli szupermarket vagy piac. Helyben vannak az egészségügyi készletek és az orvosi ellátás – ami a vidéki gerillák számára mindig nagy gondot jelent, és sosem megfelelő. A városi gerilla könnyen juthat gyógyszerekhez akár vásárlással, akár erőszakkal; zug-orvosok és egyetemi hallgatók jobb (bár diploma nélküli) orvosi ellátást tudnak nyújtani, mint az őserdőben a legjobb gerilla kórház. Bizonyos fegyver-kategóriák könnyebben beszerezhetőek. A vidéki gerilla csak csempészekről vagy a harcban megölt ellenségtől jut fegyverhez. A városi gerilla – ha nem tud fegyvert vásárolni a feketepiacon – rendőrőrsök, fegyverraktárak, lövészklubok, vadász üzletek elleni támadásokkal tud kézfegyvereket és lőszert szerezni.

A városi gerillák mozgékonyasága gyakran jobb lehet a biztonsági erőkénél: saját, bérelt, esetleg lopott járművel, a városi forgalomban feltűnés nélkül lehet mozogni, ráadásul a tömegközlekedés sokszor még a szirénázó rendőrautónál is gyorsabb. Egyszerű és biztonságos a hírközlés is: ritkán lakott vidékeken ritka (és könnyen megfigyelhető) a telefonhálózat, és még ritkább (és könnyen felderíthető) a rádióforgalom. Ezzel szemben a modern városok telefon rendszere, az internet kávézók, a száz és ezer polgári használatban levő rövidhullámú rádió forgalmában észrevétlenek maradnak a rövid és ártatlannak tűnő üzenetek.

E tényezők eredője, hogy a városi gerilla sokkal kevésbé függ a lakosságtól, mint vidéki kollegája. Élelmezés, pénzforrások, fegyverek, egészségügyi ellátás és információ szempontjából nagyrészt önellátó. Nincs tehát annyira szüksége a civil lakosság aktív támogatásra, mint vidéki társának. Elég a civilek semlegessége és hallgatása, és ezt – és mivel kevésbé van a civilekre utalva – megfélemlítéssel is el tudja érni. Ha a városi gerillák betartják az elemi konspirációs szabályokat, a nagyvárosok névtelen és arctalan világában még akkor is sikeresen működhetnek, ha a civil lakosság nagy része ellenük fordul: a civileknek közel olyan nehéz megállapítani, hogy ki a gerilla és ki nem, mint a biztonsági erőknek.

Charles C. Krulak tábornok, az amerikai Tengerészgyalogság parancsnoka 1995 és 1999 között, „három sarok háborúnak” (three-block war) nevezte a modern városi harci környezetet: a biztonsági erőknek az egyik sarkon nagy intenzitású harcot kell vívnunk, a következő sarkon humanitárius segítyt kell osztanunk, a harmadikon harcoló ellenségeket kell szétválasztanunk. Ezt néhány évvel később egy másik tengerészgyalogos (James N. Mattis tábornok) kiegészítette egy negyedik sarokkal, ami különösen fontos felkelés elleni műveletekben: ahol információs műveletekkel

---

<sup>24</sup> Felkelők és bűnözők között gyakran alakul ki szoros kapcsolat a közös érdekek mentén, és a közelmúlt számtalan példával szolgál a bűnözéssel finanszírozott felkelő mozgalmakra. A forradalmárok hagyományos elkövetési módjai (emberrablás, bankrablás, védelmi pénzek) mellett ma a három legjövődélmezőbb terület a kábítószer kereskedelem, a fegyverkereskedelem és az emberkereskedelem.

kommunikálni kell az üzenetünket. Bár az első három sarkon folytatott tevékenységnek is van információs műveleti összetevője (e tevékenységek hitelességet teremtenek és kapcsolatokat hoznak létre a helyi lakossággal és vezetőikkel), de a népet csak az információs műveleti összetevőn keresztül tudjuk meggyőzni és befolyásolni.<sup>25</sup>

## Gerillák és városharc

### Doktrínák

A felkelés elleni doktrínák – minden bizonnyal reakcióként Mao gerillaháború-doktrínájának sikerére – a mai napig a vidéki környezetből, falvakból, hegyekből és áthatolhatatlan esőerdőkből kiinduló, városokat lassan körülfogó és meghódító felkelések leküzdését helyezik előtérbe. A megoldás:

- A lakosság védett falvakba költöztetésével (ha kell, kényszerítésével) elszigetelni a gerillákat a néptől és a nép soraiban kiépített támogató hálózatuktól. A lét- és vagyonbiztonság megteremtésével, információs műveletekkel, gazdasági lehetőségekkel megnyerni a nép támogatását és aktív együttműködését, hogy a gerillák a továbbiakban ne juthassanak támogatáshoz.
- Az élelmiszer-ellátás ellenőrzésével, mozgási szabadság korlátozásával és a minősített helyzet szigorú jogi szabályaival kikényszeríteni a nép engedelmességét.
- *Kutató-pusztító* és *kordon* és *kutatás* műveletekkel, szabad tüzelési zónákkal, légi mozgékonyerő bevetésével, hagyományos erők műveleteivel maximális tüzerőt koncentrálni a gerillák ellen, elválni őket utánpótlási forrásaiktól, harcra kényszeríteni és kiverni fegyveres erőiket meghatározott földrajzi körzetekből és katonai ellenőrzés alá vonni azokat. Fokozatosan egyre nagyobb területeket megtisztítani a gerilláktól.
- Lélektani hadviselési eljárásokkal meggyőzni a lakosságot, hogy érdekeiket leginkább az szolgálja, ha támogatják a kormányt, és meggyőzni a gerillákat, hogy vesztésre állnak, de ha leteszik a fegyvert, jó eséllyel elérhetik céljaik nagy részét.

Ezek az eljárások beváltak és ma is beválnak a ritkán lakott területekről és vidékről kiinduló felkelések leküzdése során,<sup>26</sup> de nem bizonyultak hatékonyak a városi környezetben, ahol a felkelők annyira összefonódnak a civil lakossággal, hogy

<sup>25</sup> MATTIS, James N. – HOFFMAN, Frank: Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. Proceedings Magazine, Annapolis MD, 2005./11.

<sup>26</sup> Egy rhodesiai tiszt 1973. körül így foglalta össze a kormány stratégiáját: „*Nagyléptékű határon túli műveletek, hogy elzárjuk a csapatot; jelző berendezésekkel ellátott és járőrökkel ellenőrzött határzár, mögötte egy 20 km széles szabad tüzelési zóna; lakosság fölötti ellenőrzés: védett falvak, élelmiszer-ellátás ellenőrzése, kijárási tilalom, és (ha kell) szükségállapot; és széleskörű lélektani hadviselési műveletek.*” Ezekkel az eljárásokkal a rhodesiai biztonsági erők egy politikai kompromisszumra alkalmas helyzetet teremtettek. A politikai elit inkompetenciája, a forradalmároknak kedvező „korszellem” és a nemzetközi közösség elvtelen opportunizmusa végül mégis a gerilla szervezeteket juttatta győzelemhez. CILLIERS, J. K.: Counter-Insurgency in Rhodesia. Beckenham, Croom Helm Ltd, 1985. ISBN 0-7099-3412-2, p. 9. és p. 17.  
<http://www.iss.org.za/pubs/Books/rhodesia/complete.pdf> (letöltve 2011. 05. 15)

azonosításuk szinte lehetetlen. Ez komoly dilemma elé állítja a biztonsági erőket. Ha kihasználják legnagyobb előnyüket, a nagy tűzerőt, azzal nagy járulékos pusztítást okoznak és a felkelők karjaiba hajtják a civileket, akik védelemre számítottak, nem arra, hogy életük veszélybe kerül. Ha viszont nem folytatnak aktív harctevékenységet a gerillaerők felszámolása érdekében, az a gerillák sikerét és további erősödését jelenti.

A városharc alapelvei szintén ismertek. Egyes fegyveres erők széleskörű intézményi, szervezeti tapasztalatokkal bírnak e téren, és gyakorlatilag minden fegyveres testület bőséges szakirodalommal rendelkezik a témáról.<sup>27</sup> A feladat:

- Elszigetelni a műveleti területet. Megakadályozni, hogy ellenséges erősítés, ellátmány és információk jussanak be a célterületre; megakadályozni, hogy az ellenség visszavonuljon, vagy kitörjön. Elszigetelni egymástól a stratégiai, hadműveleti és harcászati szintek vezetőit, és megakadályozni az ellenséget, hogy a civil lakosságot tájékoztassa televízión, rádión, telefonon vagy számítógép-rendszereken át. Elszigetelni az ellenséget politikai és katonai szövetségeseitől, aláásni a védők erkölcsi tartását.
- Minimum ötszörös túlerővel, maximális tűzerővel támadni, háztömbönként és negyedenként elfoglalni a várost – ha kell, akkor az ellenállási góccokat a föld színével tesszük egyenlővé. A harcoló csapatokat rendszeresen váltani és pihentetni, pótolni a veszteségeket és felkészülni a városharc nagy anyagi követelményeire.
- Műveletek során elválasztani egymástól a civil lakosságot és az ellenség fegyveres erőit, harcot a fegyveres erőkkel folytatni. Civilek alapszükségleteiről valamennyire gondoskodni, és lehetőleg evakuálni őket. Esetleges demilitarizált övezetek kijelölése, ahol a nem harcolók gyülekezhetnek.

A városharc megfelelően felkészített csapatok számára is súlyos megpróbáltatás, de ha támogatásuk, ellátásuk, váltásuk, pihentetésük és veszteségeik pótlása megoldott, akkor számítani lehet rá, hogy akár támadásban, akár védelemben képesek végrehajtani feladataikat.

A felkelés elleni harc alapelvei akkor is érvényesek, ha a helyszín nem az esőerdő vagy a hegyvidék, hanem a városi gettók sikátorai. Ugyanígy: a városharc alapelvei akkor is érvényesek, ha az ellenség nem egy másik hadsereg, hanem a civil lakosság között rejtőző, nem állami, negyedik generációs hadviselő. Egy városi felkelés leküzdése során mind a felkelés elleni, mind a városharci eljárásokat a helyszínhez és a körülményekhez kell igazítani. Ez még inkább igaz, ha nincs is valódi felkelés, de a polgári elégedetlenség, engedetlenség és a törvények semmibe vétele olyan mértéket öltenek, amivel a rendészeti testületek már nem tudnak megbirkózni és szükségessé válik a fegyveres erők bevonása.

### **Öt alapfeladat**

A biztonsági erők számára egy városi aszimmetrikus küzdelem megvívása semmivel nem egyszerűbb, mint egy hagyományos, nemzetek közötti háború. Meghatározó tényező a civilek jelenléte és nagy száma. Ők jelenlétükkel akadályozzák (gyakran szándékosan) a műveleteket, és még akkor sem lehet racionális magatartásra számítani a részükről, ha egyébként nem ellenzik a biztonsági erők jelenlétét. A

<sup>27</sup> A közelmúlt eseményei (például Groznij, 1996) azt mutatják, hogy sem a könyvtárnyi szakirodalom, sem a „szervezeti tapasztalat” nem ér sokat, ha az állomány felkészítésében a városharc nem kap kellő hangsúlyt.

harctevékenység intenzitása talán alacsonyabb, de a katonáknak – nem csak a tiszteknek, de a rajparancsnokoknak és gyakran a lövészeknek is – egyszerre kell rendvédelmi, katonai, közigazgatási, felderítői és politikusi fejjel gondolkodni. Egy városi aszimmetrikus konfliktus kezelése során a kormánynak öt alapfeladatot kell teljesítenie. Ezek a következők:

1. a lakosság fölötti kontroll és területi dominancia útján megteremteni a lakosság biztonságát (ti. garantálni a közbiztonságot, a személyi és vagyonbiztonságot, az egzisztenciális biztonságot); elszigetelni a lakosságot a nem állami szereplő felforgató és zsaroló tevékenységétől és propagandájától;
2. aktív harctevékenységgel folyamatosan, sikeresen és „járulékos pusztítás” nélkül támadni a nem állami hadviselők szervezeteit és olyan ütemben pusztítani a gerillaerőket, ami meghaladja regenerációs képességüket;
3. megteremteni és működtetni egy hatékony, megbízható, jogkövető közigazgatási és igazságszolgáltatási rendszert;
4. megteremteni és fenntartani a gazdasági fejlődés feltételét;
5. stratégiai információs műveletekben támadni a nem-állami szereplő ideológiáját, és folyamatosan kommunikálni a társadalom és a nemzetközi közvélemény felé a biztonsági erők sikereit, céljaik jogszerűségét, a biztonsági erők jogkövető magatartását.

A feladatok között nincs élesen meghúzható határvonal: egy-egy konkrét tevékenység megfelelhet egyszerre két vagy akár egyszerre valamennyi feladatnak. A népszámlálás és a személyazonossági igazolványok kiállítása például közigazgatási feladatok, de a biztonság megteremtésének alapvető eszközei is, mert megnehezítik a gerillák számára, hogy névtelenségbe burkolózzanak. A járőrtevékenység alapvető része mind a biztonság fenntartásának, mind a gerilla erők elleni harcnak. A feladatok között nincs időbeni sorrend: valamennyi egyszerre, és valamennyi egyaránt fontos és általában az bizonyul a legfontosabbnak, amelyiket éppen elhanyagoltunk. Mindez azt jelenti, hogy a biztonsági erők és a kormány egyéb szervezeteinek és intézményeinek tevékenységét szorosan integrálni kell: a járőrtevékenységnek összhangban kell lennie az információs műveletek üzenetével; a közigazgatási intézkedések nem keresztezhetik a gazdasági fejlesztés céljait.

A feladatok egy része egyértelműen a biztonsági erők hatásköre, más részük egyértelműen nem az. Ezeket a kormány más intézményeinek kellene megoldaniuk, de a gyakorlatban gyakran ezek is a biztonsági erőkre hárulnak. Ezekre a biztonsági erők parancsnoki állományát és az alakulatokat fel kell készíteni:

- Az alakulatok létszámát a felelősségi területnek megfelelően módosítani kell. Nincs egyértelmű matematikai képlet az ideális létszám meghatározására, de a történelmi tapasztalatok két sarokszámot valószínűsítenek, mint kiindulási pontokat: a biztonsági erők és felkelők létszáma közötti arány legyen legalább 10:1, és a biztonsági erők és civil lakosság aránya közelítse meg az 1:50-t (tehát egy rendőr, katona, csendőr, stb. jusson minden 50 polgárra).<sup>28</sup>
- Az alakulatokat a feladatnak és a felelősségi területnek megfelelően át kell szervezni. Egy városi felkelés elfojtása során a tűzér, légvédelemi, páncélos, páncéltörő, vegyvédelmi alegységek hasznos támogató szerepet tölthetnek be,

<sup>28</sup> QUINLIVAN, James T.: Force Requirements in Stability Operations. Parameters, Carlisle Barracks PA, 1995, tél, pp. 59–69, <http://www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/1995/quinliv.htm> (letöltve 2008. 02. 12.)



de sokkal kisebb létszámban van szükség rájuk, mint amit a hagyományos háborúra tervezet állománytáblák előírnak. Jelentős részüket – de a gépesített lövész alegységek nagy részét is – át lehet képezni könnyűgyalogos feladatok végrehajtására.

- Az állománytáblák az alakulatok törzseit is a hagyományos háború követelményei alapján határozzák meg. A feladatok – különösen a közigazgatási feladatok – tükrében a törzsek összetételén valószínűleg változtatni kell. Az információs műveleti (IO) vagy polgári-katonai együttműködési (CIMIC) tisztek és tiszthelyettesek létszámát például valószínűleg jelentősen növelni kell.
- Valamennyi alapfeladat nélkülözhetetlen eleme a felderítés. Sosem lehet kijelenteni, hogy a biztonsági erők *elegendő* tudnak az ellenségről vagy a műveleti területről. Ez azt jelenti, hogy a felderítő és elemző feladatokra kijelölt állomány létszámát is növelni kell vagy az egységen belüli áthelyezésekkel, vagy külső forrásokból.
- Mivel az alakulatoknak egyszerre kell területi dominancia és közigazgatási feladatokat végrehajtaniuk, célszerű az alegységek közötti határokat úgy meghatározni, hogy azok egybeessenek a megszokott közigazgatási határokkal. Ez megkönnyíti az együttműködést a helyi polgári hatóságokkal és a rendőrséggel.
- Jól felkészített alakulatok számára katonai műveletek végrehajtása nem okozhat gondot, és a biztonsági/rendészeti feladatokba is gyorsan beletanulnak. Más a helyzet a közigazgatással és a gazdasági fejlődéssel. Egy népszámlálás megszervezése még egy kis városban sem triviális feladat; megszervezni a személyszállítást, a vízellátást, a háztartások petróleum- vagy PB-gáz ellátását, újraindítani az iskolákat, piacokat, és az ipari termelést, gondoskodni a városi villamosok karbantartásáról – speciális szakterületek, és összehangolásuk még inkább az. Ha e feladatokra nem lehet civil szakembereket bevonni az alakulat műveleteibe, akkor jóval a helyszínre település előtt közigazgatási és városigazgatási szaktanfolyamokat kell szervezni a tisztek és tiszthelyettesek számára.
- A gerillák egyik leghatékonyabb toborzó eszköze a biztonsági erők által okozott járulékos pusztítás. Ennek elkerülése érdekében az alakulatok nehéz fegyvereinek nagy részét (különösen a megosztott irányzású eszközöket) be kell vonni. A harcérintkezés szabályainak kidolgozása során is messzemenően figyelembe kell venni a járulékos pusztítást, mint szempontot, de ez semmiképpen nem jelentheti azt, hogy a szabályok betartása veszélyezteti az állományt.

## **Biztonság**

Bármelyik fenti tevékenységi területen vall kudarcot a kormány, az előbb-utóbb teljes kudarchoz vezet. Ezért kockázatos dolog a feladatlista tételeit fontossági sorrendbe szedni, vagy egy tételére rámutatni, és kijelenteni, hogy ez a legfontosabb. Mégis megkockáztatjuk a véleményyt, hogy a lakosság biztonságának garantálása nélkül a többi feladat sikeres végrehajtása lehetetlen.

A biztonsági erők csak akkor tudják megteremteni a civil lakosság személyi biztonságát és tulajdonuk sérthetetlenségét, ha ellenőrzést és felügyeletet tudnak gyakorolni a lakosság fölött, és el tudják szigetelni a népet a gerilláktól (nemcsak a

közvetlen, személyes kapcsolatok, de a kommunikáció akadályozásával is). Ez a városban nehezebb feladat, mint a ritkán lakott, vidéki környezetben, ahol a lakosságot különösebb negatív gazdasági következmények nélkül „védett falvakba” lehet kényszeríteni, mozgását, tevékenységét, külvilággal fenntartott kapcsolatait ellenőrizni és korlátozni lehet. A modern városokban az infrastruktúra és a gazdaság élet elemei annyira szorosan kapcsolódnak egymáshoz és a városon kívüli világhoz, hogy meggondolatlan elszigetelési kísérletek könnyen vezethetnek a gazdasági élet vagy az infrastruktúra (de valószínűleg mindkettő) megbénulásához.

Az elszigetelést tehát inkább a biztonsági erők folyamatos jelenlétével (járőrök, rendőrőrsök, járőr bázisok), adminisztratív eszközökkel (igazolványok), felderítői tevékenység (megfigyelés, informátorok) útján és az önvédelmi tevékenység (helyi milíciák, polgárőrség) megszervezésével kell megvalósítani, semmint szögesdróttal vagy kijárási tilalommal.<sup>29</sup>

A biztonság alapja a megbízható nyilvántartó rendszer (ti. annak nyilvántartása, hogy ki hol lakik, mi a munkája és hol dolgozik; ki milyen tulajdon fölött rendelkezik; ki kinek a rokona stb.). Szerencsés esetben a nyilvántartás már létezik, csak az adatokat kell pontosítani, ki kell egészíteni biometriai azonosítókkal, és az egészet naprakész állapotban kell tartani. A harmadik világban viszont akár helyi népszámlálásra is szükség lehet, ha azt az állam a múltban elhanyagolta. A nyilvántartó rendszer látható és tapintható eleme a biometriai adatokat tartalmazó, nehezen hamisítható személyi igazolvány, aminek fölmutatása minden hatósági, közigazgatási, magánjogi vagy egészségügyi intézkedés alapfeltétele, és ami nélkül kockázatos dolog kilépni az utcára.

#### 1. táblázat

Terület, lakosság és erők aránya két városi felkelés során.

	<b>Algir, 1957</b>	<b>Bászra, 2003</b>
<b>Terület</b>	70 km <sup>2</sup>	181 km <sup>2</sup>
<b>Lakosság</b>	400 000	2 000 000
<b>Erők</b>	12 000	5 000–6 000
<b>Heti járőrök száma</b>	1 500	1 000–2 000

A biztonsági erők folyamatos és jól látható jelenlétének alapja a gyakori, de kiszámíthatatlan járőrtevékenység. A járőr tagjai a hatalom követei és képviselői a nép között. Pusztán jelenlétük is elég lehet ahhoz, hogy megkeserítsék a gerillák életét, és növeljék a polgárok biztonságérzetét és bizalmát a kormány biztonság

<sup>29</sup> A pandzsábi szikh felkelés során például a khalisztáni mozgalmak vezető kádereinek mozgásáról gyűjtött információk elemzése alapján a rendőrség elemzői azonosították a valószínű rejtékhelyeket, segítőköt és támogatókat, és az így azonosított helyszíneket fedett megfigyelés alá helyezték. A célszemélyeket a *kordon* és *kutatás* műveletek és a nyomozó csoportok szüntelen tevékenysége állandó mozgásra kényszerítette, amíg előbb-utóbb egy megfigyelő látókörébe kerültek, aki riasztotta a biztonsági erőket. Ez az eljárás sikerrel járt: 1992-ben 139, a kemény maghoz sorolható terroristát tartóztattak le, vagy ölte meg tűzharcban.

megteremtésére és fenntartására vonatkozó ígéreteiben. De jelenlétük ellenkező hatást is kiválthat: megkeserítheti a polgárok életét, és a gerillák oldalára állíthatja őket. A siker vagy kudarc elsősorban a járőr magatartásától függ. Barátságos, de éber, határozott és fegyelmezett magatartás tiszteletet parancsol. Ezzel szemben az agresszív, fenyegető, hatalommal visszaélő, mindenkire fegyvert fogó magatartás félelmet sejtet és gyűlöletet és megvetést vált ki. A döntő tényező a parancsnoki állomány – elsősorban a hadnagyok és őrmesterek – felkészültsége, magatartása, fegyelmező képessége. Mint a korábban idézett Krulak tábornok rámutatott, a felkelés elleni hadviselésben a kis alegységeknek jut a legnagyobb szerep. Az események helyszínén, civilek között intézkedő – gyakran alacsony rendfokozatú – állomány (a „stratégiai tizedes” – strategic corporal) magatartása és helyes vagy helytelen döntése meghatározó hatással van az eseményekre.<sup>30</sup>

A járőrtevékenység óriási megterhelést jelent, különösen akkor, ha nem áll rendelkezésre a szükséges létszám. Mint az alábbi összehasonlító táblázat mutatja, Bászrában a brit erők feleakkora erővel közel két és félszer akkora területet és ötször akkora lakosságot próbáltak meg ellenőrzésük alatt tartani, mint a franciák az algiri csata során. A franciák sikerrel jártak, mert a rendelkezésre álló létszámmal uralni tudták a műveleti területet. A britek kudarcot vallottak, mert létszámuk nem volt elegendő a terület megbízható módon történő lefedéséhez.<sup>31</sup>

A járőrtevékenységben nagy szerep jut a helyi rendőrségnek. A rendőrök állandóan jelen vannak a nép között, ismerik a helyi körülményeket és szokásokat, és személyes kapcsolatokat tartanak fenn a helyi közösséggel, a politikai vezetőkkel, a kereskedőkkel, vendéglők, kávéházak, benzinkutak személyzetével, de a helyi csavargókkal és bűnözőkkel is. Szerepük lehet erősen pozitív, vagy erősen negatív, attól függően, hogy a helyi lakosság hogyan ítéli meg a rendőrség magatartását és tevékenységét (részrehajló vagy pártatlan, becsületes vagy korrupt, megbízhatatlan vagy kötelességtudó, jelszavuk „szolgálunk és védünk,” vagy „száguлдunk és félünk”). Hangsúlyozzuk: nem a *valóság* a meghatározó, hanem a nép *véleménye*. Ha e vélemény pozitív, célszerű a rendőrséget katonai jelenléttel megerősíteni – ha negatív, jobb külön katonai járőröket indítani és a rendőrség tevékenységét korlátozni, amíg az állományból kiszűrjük a megbízhatatlan elemeket, majd közös járőröket indítani, amelyekben a rendőrök létszámát és hatáskörüket fokozatosan növeljük.

A járőrök egyik alapfeladata a felderítés: nem elég végigmenni a kijelölt útvonalon – figyelni is kell, emlékezni kell a látottakra, föl kell figyelni a megszokottól eltérő jelenségekre. Egy járőr valószínűleg nem fog véletlenül rábukkanni a gerillák bombakészítő műhelyére, vagy a legfontosabb gerillavezető rejtekhelyére.<sup>32</sup> De a lakosság magatartásában, szokásaiban mutatkozó változások, a járőrözési körzet változásai (új üzlet, új építkezés, csúcsidőben zárva tartó étterem, mellékutcában ismeretlen gépkocsi) megfigyelése és jelentése értékes adatokat szolgáltat a felderítési központnak. Városi környezetben leghasznosabbak a gyalogos járőrök:

<sup>30</sup> KRULAK, Charles C.: The Strategic Corporal: Leadership in the Three-Block War. Marines Magazine, Quantico VA, 1999. január.

<sup>31</sup> PIERRE, Hervé: Gathering of Human Intelligence in Counter-insurgency Warfare: the French Experience during the Battle of Algiers (January-October 1957). Quantico VA, Marine Corps University, 2009. és CHIN, Warren: Why Did It All Go Wrong? – Assessing British Counterinsurgency in Iraq. Strategic Studies Quarterly, Montgomery AL, 2008/4, pp. 119–135.

<sup>32</sup> Bár az is előfordulhat –Szaddam Husszein rejtekhelyére véletlenül bukkant rá egy amerikai járőr.

közvetlen kapcsolatokat tudnak építeni a lakossággal, elnyerhetik a polgárok bizalmát, és „lakossági bejelentés” kategóriába tartozó információkat gyűjthetnek.

A járőrtevékenység mellett az állandó jelenlét másik pillére a lakókörzetekbe, üzleti és ipari negyedekbe telepített kis rendőrőrsök és katonai járőrbázisok hálózata. Irakban az Iraki Szabadság hadművelet sikere után a koalíciós erők hosszú időn át az új iraki kormányra, a városok helyi hatóságaira és a lassan újjáalakuló rendőrségre hagyták a közbiztonság megteremtését és fenntartását, és a városokon kívüli nagy támaszpontokról indított járőrökkel támogatták a helyi rendőri szervek működését.<sup>33</sup> A szándék helyes volt: az idegen csapatok jelenléte irritálta az irakiakat, és a városokon kívüli támaszpontokon kevésbé voltak a köztudatban. De a szervezés alatt álló iraki biztonsági erők nem tudtak megbirkózni a gyorsan terjedő felkeléssel. A helyzet akkor kezdett megfordulni, amikor a koalíciós erők visszatértek a városokba, járőr-bázisok hálózatait építették ki és *kordon* és *kutatás* műveletekkel és folyamatos járőrtevékenységgel megteremtették a helyi biztonságot, majd fokozatosan átadták a felelősséget a helyi erőknek.

A körülményektől függően egy rendőrőrs vagy járőrbázis lehet afféle közösségi központ, ahova (majdnem) mindenkinek szabad bejárása van, de lehet a szigorú, könyörtelen, mindent követelő és semmit nem adó hatalom jelképe is. Az előbbiek a ritkábbak, és inkább a stabil nyugati világ (elsősorban az amerikai „farmbelt”) kisvárosaira jellemzőek. Óriási előnyük, hogy a rendőrőrsre bekukkantó helyi polgárok értékes információkkal látják el az állományt. Felkelés elleni műveletek során létrehozott bázisok inkább robbanás-biztos betonfallal, borotvás dróttal, térfigyelő kamerákkal és őrtornyokkal körülvett erődök, 1-2 szakasz vagy egy század helyőrséggel.<sup>34</sup> Legfontosabb szerepük, hogy biztos támpontot és pihenőhelyet adjanak az állami hatalom és a biztonsági erők állandó jelenlétét jelképező járőröknek (ez esetben fontos másodlagos szerepük a felderítés), de alkalmasak az alapvető kormányzati szolgáltatások, a kritikus infrastruktúra és a kritikus közlekedési útvonalak védelmére is.

Egy járőrbázis létesítése során a legfontosabb szempont a helyszín – nemcsak harcászati és logisztikai, de telekkönyvi értelemben is. Ha a műveletek célja a lakosság bizalmának és támogatásának megnyerése, akkor nem lehet előzetes tájékozódás nélkül elfoglalni a legkönnyebben védhető épületeket, vagy tábort ütni a legjobb megfigyelést nyújtó dombtetőn. Lehet, hogy az épületet iskolának használják; lehet, hogy a domb egy farm legtermékenyebb területe.<sup>35</sup> Ha a tájékozódásnak nyelvi vagy egyéb akadályai vannak, a helyszín kiválasztásában a helyi hatóságok vagy a helyi társadalmi vezetők szolgálhatnak tanáccsal.

Az ellenség által uralt körzetekben a korábbi felderítő műveletek során kiválasztott épületek váratlan elfoglalása és gyors megerősítése a körzet visszafoglalásának első lépése. A bázisok váratlan, semmiből történő megteremtése új, fenyegető helyzetet teremt a helyi felkelők számára. A bázisok helyőrsége

---

<sup>33</sup> Előretolt Műveleti Támaszpont (Forward Operating Base – FOB)

<sup>34</sup> E bázisok mai neve harci előőrs (Combat Outpost – COP); korábban hasonló erődök neve „blockhouse” (kb. kiserőd) volt.

<sup>35</sup> Még ha nem is így van, azonnal így lesz (különösen a Közel-Keleten), mihelyt egy alakulat beköltözik: a romos épületet, amelynek évek óta felé sem néztek, éppen most akarták fontos közösségi vagy magáncélokra felújítani. A domb, amit évek óta nem műveltek a farm legértékesebb része, enélkül a farmer nem tudja eltartani a családját.

folyamatos járőrtevékenységgel és folyamatos támadások elhárításával tudja fokozatosan megteremteni a helyi biztonságot.

A járőrbázisok működtetése során ügyelni kell, hogy ne alakuljon ki a helyőrségben afféle erődmentalitás (az erődben biztonságban vagyunk – ne lépünk ki a szögesdróton kívülre, és akkor nem eshet bántódásunk; ha mégis ki kell lépünk, tegyük azt a lehető legnagyobb erővel, hogy támadás ne érjen; ha támadás ér, válaszoljunk rá mindent elsöprő, mindent pusztító erővel). E mentalitás oda vezethet, hogy a felkelők és a helyőrség között hallgatólagos egyetértés alakul ki: a járőrök csak meghatározott időben indulnak, és elkerülnek bizonyos körzeteket; a felkelők elkerülik a járőrök szokásos útvonalait, a helyi lakosság pedig immár két malomkő között őrlik.

A fontos létesítmények és épületek őrzése közel olyan emberigényes feladat, mint a járőrtevékenység. Mivel az őrszemélyzettől elvárt felkészültség színvonala messze elmarad az aktív harctevékenységet folytató katonákétól, a feladatra helyben toborzott milícia is alkalmas lehet, feltéve, hogy meg tudunk birkózni a megbízhatóság kérdésével.

Minden felkelés elleni műveletben kiemelkedő (véleményünk szerint túlzott) szerep jut az ellenőrző pontoknak. Állandó ellenőrző pontok csak akkor érnek valamit, ha megkerülhetetlenek (például határátkelő helyek), vagy egy lezárt körzetbe vezető egyetlen útvonalat ellenőriznek (például 2003–2004-ben a bagdadi nemzetközi repülőtér amerikai támaszpontok gyűrűje vette körül; Checkpoint One volt az egyetlen lehetőség a gyűrűn belülre kerülni). Az ilyen esetek ritkák: a valóság az, hogy az állandó ellenőrző pontok jókora létszámot kötnek le és kiváló célpontot nyújtanak, viszont egy kis helyismerettel többnyire megkerülhetőek. Ha egyszer már felállításra kerültek, az állandó ellenőrző pontokat nehéz lehet megszüntetni: látványuk megnyugtatja a politikai elitet (és esetleg a lakosságot), hogy hatékony intézkedések történnek a biztonság fenntartására.

Sokkal hatékonyabbak az ideiglenes, mozgó ellenőrző pontok, melyeket járművekkel és könnyen mozgatható eszközökkel és akadályokkal váratlanul, néhány perc alatt föl lehet állítani, majd 1-2 óra működés után át lehet telepíteni más helyszínre. Járműellenőrző pontok célja elsősorban fegyverek és egyéb eszközök lefoglalása és körözött személyek elfogása. Gyalogos ellenőrző pontok célja inkább az információgyűjtés.

Mind az állandó, mind az ideiglenes ellenőrző pontok jó információforrások lehetnek, és lehetőséget adnak a hírszerző tiszteknek, hogy ügynökeikkel feltűnés nélkül tartsák a személyes kapcsolatot. Akár állandó, akár mozgó ellenőrző pontokat üzemeltetünk, érdemes szem előtt tartani a 2. táblázatban összefoglalt szempontokat.

A biztonság megteremtését és fenntartását szolgálják a *kordon és kutatás* műveletek,<sup>36</sup> melyek során körözés alatt álló személyeket, hírszerzés számára fontos információkat tartalmazó dokumentumokat és tiltott eszközöket (fegyvert, robbanóanyagot, kábítószer) keresnek. E műveletek sosem lesznek népszerűek, és könnyen a biztonsági erők ellen hangolhatják az érintett lakosságot: idegen emberek (még ha ideiglenesen is) váratlanul korlátozzák nem harcoló polgárok

<sup>36</sup> BONN, Keith E és BAKER, Anthony E.: Guide to Military Operations Other Than War – Tactics, Techniques, & Procedures for Stability & Support Operations Domestic & International. Mechanicsburg PA, Stackpole Books, 2000. ISBN 0-8117-2939-7, pp 126-133 és Tactics in Counterinsurgency, FM 3-24.7. Washington DC, Department of the Army, 2009.

mozgásszabadságát, felforgatják tulajdonukat, kotorásznak irataik, fehérneműjük és konyhaedényeik között, elválasztanak egymástól családtagokat, zavarják a családi békét. A legjobb, amire számítani lehet, hogy a lakosság eltűri a dolgot, de csak akkor, ha a végrehajtó alakulat betartja az érintkezési szabályokat, határozott, de korrekt magatartást tanúsít, fegyelmezett, és tisztában van a helyi kulturális tényezőkkel (például muszlim házába nem lépünk bakancsban).

A *kordon* és *kutatás* műveletek mégis nélkülözhetetlenek lehetnek. Nagyon gyakran ez egy-egy kijelölt körzet biztosításának első és nélkülözhetetlen lépése, melynek során a biztonsági erők próbálják a veszélyt jelentő személyeket eltávolítani a körzetből, a fegyvereket begyűjteni, és a körzetben működő felkelő szervezetről információkat szerezni. A helyszíntől és a körülményektől függően a műveletet akár több alkalommal is meg kell ismételni: az első művelet során csak a legügyetlenebb, elővigyázatlan felkelők kerülnek kézre.

2. táblázat  
Ellenőrzőpont üzemeltetése során betartandó rendszabályok

nők kihallgatása során legyen egy nő jelen, nőket csak nők motozzanak;
a megállított személyeket egyenként, mások jelenléte nélkül kell kihallgatni;
mindenki ugyanolyan hosszú ideig legyen a kihallgatáson, akár szolgáltat információkat, akár nem;
legyen egy eljárás a sok információval rendelkező személyek máshol, máskor, titokban történő kihallgatására;
a kihallgatásról készüljön videofelvétel, amivel elejét lehet venni a rossz bánásmóddal történő vádaskodásnak;
mindenkinek ajánljunk föl kávét, teát, cigarettát, üdítőt a helyzetnek megfelelően;
kérjünk bocsánatot a kellemetlenségért és magyarázzuk el, miért van szükség a kihallgatásra, motozásra;
legyen egy felügyelt, megfigyelt és támadástól védett tér, ahol a kihallgatásra várakozók leülhetnek;
legyen szigorú biztonság, de a személyzet ne kezelje fegyvereit fenyegető módon;
ne próbáljunk túl nagy területet lefedni, és ne maradjunk túl hosszú ideig egy helyen
alkalmazzunk jól képzett kihallgatókat;
ne használjuk föl azonnal a kapott információt, mert azzal veszélybe hozhatjuk információt szolgáltató személyt, és elvágjuk a további együttműködés lehetőségét.

Mint minden más katonai művelet, egy *kordon* és *kutatás* is a célterület felderítésével kezdődik (terület mérete; kerület hossza; bevezető/kivezető útvonalak, földalatti csatorna- és pincerendszerek; terep jellege; jelzőrendszerek és megfigyelők; épületek mérete, típusa). A legjobb hozzáférhető információk alapján kell kijelölni a feladatokat, meghatározni kordon vonalát és hozzárendelni a szükséges erőket, felosztani területet és kijelölni a kutatást végző erőket és a

gyorsreagálású tartalék erőt. A tervezés során gondolni kell a megszerzett információk alapján végrehajtandó azonnali műveletekre is.

A művelet „kordon” része olyan feladat, amelyben sem a csapatok pozitív hozzáállásával, lelkesedésével, kezdeményező készségével, sem az eszközök számának növelésével, sem az idő meghosszabbításával nem nagyon lehet kiváltani a szükséges létszámot: a kordon gyors, meglepetésszerű felállításához és fenntartásához, az ellenőrző pontok működtetéséhez, az átszivárgási kísérletek megakadályozásához előerő kell, általában igen nagy számban. Akár három-négy lövészsádra is szükség lehet egy 1 km<sup>2</sup>-nyi lakókörzet körülzárásához, és ha a társadalmi környezet ellenséges, szüksége van a kordon – külső kordonnal történő – biztosítására is.

A körülményektől függően a művelet „kutatás” része történhet udvarias kopogással, és engedélykéréssel, de kezdődhet figyelmeztetés nélkül, a bejárati ajtó betörésével is. Ez esetben a kutató csoporté a kezdeményezés, és nagyobb a valószínűsége, hogy sikerül körözés alatti személyeket őrizetbe venni, tiltott anyagokat lefoglalni. Ellene szól viszont, hogy a váratlan helyzetben a harciasabb polgárok (és a biztonsági erők elől rejtőzködő személyek) az ajtó betörésére azonnal fegyverrel válaszolhatnak. Ellene szól az is, hogy a csapatok agresszív, ellentmondást nem tűrő magatartása és az elkerülhetetlen károk a biztonsági erők ellen hangolják a lakosságot – nem csak a károsultakat, de azokat is, akikkel ugyanez megtörténhet holnap, egy hét, vagy egy hónap múlva.

### **Aktív harctevékenység**

A biztonsági erők számára aszimmetrikus konfliktusokban a legnagyobb probléma a nem állami hadviselő harcosait megkülönböztetni a civil lakosságtól, amelynek soraiban rejtőzik. E probléma sokszorosán jelentkezik a városi környezetben, ahol a civilek nagy létszáma és állandó mozgása a jellemző állapot. A nem állami hadviselő ezt a körülményt sikerrel fordítja saját hasznára: egyes felkelő mozgalmak a polgári lakosságot terepadottságként kezelik és fedezéknek használják; a civilek között rejtőznek, a biztonsági erők elleni támadásaikat a civilek közül indítják, majd eltűnnek; a biztonsági erők válaszcsapása általában a civileket sújtja.

A hadviselés általánosan elfogadott szabályai nem kötelezik ugyan a biztonsági erőket, hogy leállítsanak egy műveletet, mihelyt a gerillák élő pajzsnak maguk elé rántanak néhány civilt,<sup>37</sup> de a civil áldozatok (attól függetlenül, hogy halálukban vagy sebesülésükben mekkora szerepet játszott a gerillák magatartása) kiváló propaganda nyersanyag a nem állami hadviselő számára. A biztonsági erők sikere szempontjából tehát életbevágóan fontos, hogy amennyire csak lehet, kerüljék a járulékos

<sup>37</sup>

A hadviselés szabályai azt a nézetet tükrözik, hogy a katonák tudnak vigyázni magukra, ezért (minimális korlátozással) bárhol, bármikor figyelmeztetés nélkül támadhatóak. Ezzel szemben a foglyok, sebesültek, civilek (különösen az öregek, nők, gyerekek) nem tudnak védekezni, ezért nem is lehetnek támadás célpontjai. A civil lakosság és civil infrastruktúra elleni támadások tilalma nem jelenti azt, hogy civilek jelenléte egy katonai célpont területén automatikusan megtiltja a támadást, vagy azt, hogy civil körzetekbe telepített katonai eszközök automatikusan védelmet élveznek. A döntés alapja az arányosság elve: a várható civil veszteségnek arányban kell állniuk az akcióból várható katonai előnyökkel. Ez azért van így, hogy a hadviselők ne alkalmazzassák az „élő pajzs” eljárást (ezt az izraeli Védőpajzs hadműveletet követő ENSZ-főtitkári jelentés is megerősítette, mikor elmarasztalta a palesztinokat a civil körzetekbe telepített fegyvereik és alakulataik miatt. (Report of the Secretary-General prepared pursuant to General Assembly resolution ES-10/10. 2002.06.30. <http://daccess-ods.un.org/TMP/6385200.02365112.html> [letöltve 2011. 05. 15].)

veszteségeket, és ha mégis megtörténik a baj, kezelni tudják a negatív következményeket.

A járulékos veszteségek kezelésére több eszköz is rendelkezésre áll. Az első és legfontosabb intézkedés: átgondolni és a körülményekhez igazítani a csapatok harceljárásait és fegyverzetét. A hagyományos eszközökkel, állami hadviselő fegyveres erők ellen vívott harcban döntő fontosságú a nagy tűzerő, a lehető legrövidebb idő alatt okozott nagy pusztítás. Városharcok során indokolt eljárás minden mozgásra löni, ellenséges tűzfészket tűzérséggel felszámolni, egy helyiség megtisztítását egy kézigránát bedobásával kezdeni. Felkelés elleni műveletekben ezek az eljárások nem alkalmazhatóak, mert túl nagy a kockázat, hogy az áldozatok között sok lesz a civil, elsősorban a társadalom leggyengébb és legvédtelenebb tagjai, nők, gyerekek, öreg emberek. Felkelés elleni műveletekben a tűzerőt sokkal pontosabban kell koncentrálni: minőségi erőszakra van szükség, nem mennyiségire.

A katonai harceljárások helyettesítése rendőri eljárásokkal nem ad kielégítő megoldást: A rendőri eljárásokban a tűzerő túl kicsi, a jogi korlátok túl szűkek ahhoz, hogy egy felkelés elfojtása során széles körben alkalmazhatóak legyenek. A katonai és rendőri eljárások között valahol félúton a hibrid, többé-kevésbé csendőri eljárások tűnnek ideálisnak. A városi felkelés elfojtásában akkor is nagyon fontos szerep jut a rendőrségnek, ha egyébként a fegyveres erők (jellemzően a szárazföldi erők) kezében van az irányítás. Rendőrök és katonák közösen hajtanak végre járőr feladatot, közösen működtetnek ellenőrző pontokat, közösen hajtanak végre rajtaütéseket. Ezek nagyon alapos előzetes egyeztetést, közös felkészítést és gyakorlást, közösen kidolgozott eljárásokat és közös szóhasználatot<sup>38</sup> követelnek.

Célszerű bevonnai a katonai alakulatok nehézfegyvereit, elsősorban a megosztott irányítású eszközöket, és meg kell fontolni a páncéltörő rakéták és nehézgéppuskák számának csökkentését is. Utóbbiakra a felkelés elleni műveletek során is szükség lehet, de valószínűleg sokkal kisebb mennyiségben, mint egy hagyományos konfliktus során. A katonai alakulatoknál rendszeresített kézfegyverek lőtávolsága és átütő ereje túl nagy a városi környezetben. Ha a körülmények engedik, meg kell fontolni a karabélyok nagy részét géppisztolyokra cserélni. Függetlenül attól, hogy e javaslatot megfogadják-e az érintettek, magas színvonalra kell fejleszteni a csapatok lövészeteti készségét és sorozatlövés helyett a célzott, egyes lövéseket kell hangsúlyozni.

A harcérintkezési szabályokat úgy kell megszabni, hogy azok ne akadályozzák az állomány önvédelmi lehetőségeit, mégis szigorú korlátok közé szorítsák a fegyverhasználatot. Ez csak akkor lehetséges, ha az állomány képes apró jelek alapján különbséget tenni a felkelők és a civilek között. Ez különösen expedíciós műveletek során, idegen kulturális környezetben nehéz feladat. Ilyenkor mások a nem verbális jelzések, egyes ingerekre mások a válaszok. Sok esetben egészen váratlanul bővül a hadviselők kategóriája is: a tegnap még barátságos gyerekek holnap egy robbanóanyaggal megrakott gépkocsinak nyitnak utat. De bármilyen nehéz a feladat, meg kell találni a módját, mert az alternatíva civil áldozatok nagy

---

<sup>38</sup> Örököld (és talán nem is igaz) történet, hogy az Egyesül Államok egyik államában hosszan tartó utcai zavargások során a kormányzó mozgósította a Nemzeti Gárdát. Mikor egy közös rendőr-nemzetőr járőr fölfigyelt egy gyanús épületre, a rendőrök csak annyit kiáltottak a nemzetőröknek, hogy „Fedeztetek, behatolunk!” A nemzetőrök azonnal tüzet nyitottak valamennyi látható ablakra, mert nekik a „fedezni” egészen mást jelentett, mint a rendőröknek.



száma – ami igazolja a felkelők propagandáját, és a felkelők oldalára állíthatja a civil lakosságot.

A harctevékenység jó kezdeti lépése a folyamatos járőrözés. Ez azonban messze nem elég, mert gyakorlatilag átengedi a kezdeményezést felkelőknek. A felkelők erőit csak akkor lehet regenerációs (toborzó, indoktrinációs és kiképzési) képességüket meghaladó ütemben felszámolni, ha a biztonsági erők folyamatosan hajtanak végre támadó jellegű műveleteket (lesállításokat, rajtaütéseket, vállalkozásokat). Ezek megbízható felderítői információk alapján történő, nagyon gondos előkészítése és a végrehajtás előtt a feladatok többszöri gyakorlása városi környezetben sokkal fontosabb, mint a ritkán lakott, vidéki környezetben.

Városi gerillaharcokban a biztonsági erők gyalogos és gépkocsizó járőrei jól le tudják fedni az utcákat és tereket. Ha nem is tudnak mindenütt állandóan jelen lenni, kiszámíthatatlan és állandóan változó útvonalaik kockázatosá teszik a gerillák számára a közlekedést az utcákon. De a város „háromdimenziós harctér”: a gerillák magasan az utca szintje fölött, vagy az alatt mozogva elkerülhetik a biztonsági erőket. Két alternatíva között választhatnak: a padlástereken és tetőkön át a magasban, vagy alagutak fúrásával, a pincék közötti válaszfalak áttörésével és a csatornarendszeren át a föld alatt közlekedhetnek.

A biztonsági erők feladata: elvágni ezeket az alternatív útvonalakat. Az uraló magaslatok megszállása már az ókori görög hadseregek számára is harcászati alapelv volt. Egy város – különösen a magas épületekkel sűrűn beépített belvárosi, üzleti körzetekben és a lakótelepeken – számtalan uraló magaslattal szolgál. A biztonsági erőknek ellenőrzésük alatt kell tartani a legmagasabbakat, ahonnan a többi belátható. A biztonsági erők kezében van egy mozgó uraló magaslat: a helikopter. Ennek azonban három nagy hátránya van: hogy korlátozott számban áll rendelkezésre, csak rövid ideig tud a levegőben maradni, és – különösen a városi környezetben – könnyen sebezhető. Hőérzékelő, mozgásérzékelő és éjjellátó eszközökkel és nagyfelbontású TV kamerákkal felszerelt, lehorgonyzott léggömbök átvehetik a helikopterek megfigyelési feladatát (és gyakorlatilag sebezhetetlenek), de a csapásmérő és csapatszállító feladat még mindig a helikopterekre hárul. Nehezebb feladat a föld alatt, a csatornarendszerben és a pincéken át történő közlekedés elvágása. Térfigyelő kamerák, mozgásérzékelők, föld alatti járőrök és egyéb felderítő eljárások és a csatornarendszer könnyfakasztó gázzal történő feltöltése jó kezdeti lépések a földalatti terep dominálására.

Fokozottan kell ügyelni az állomány fegyelmére, erkölcsi tartására, és lélektani egyensúlyára. A műveletek decentralizált természetéből adódik, hogy ebben különösen nagy szerep jut a tiszthelyettesi állománynak – és a körülményektől (elsősorban a harcok intenzitásától és az ellenség természetétől) függően indokolt lehet pszichológusok alkalmazása minden alakulatban.

Sajnálatos, de megkerülhetetlen tény, hogy a felkelésellenes műveletek kudarcai és keserű csalódásai gyakran oda vezetnek, hogy a biztonsági erők egyes tagjai – de esetenként alegységek is – saját kezükbe veszik az igazságszolgáltatást (az elfogott felkelők sorra „öngyilkosságot” követnek el, „balesetet” szenvednek, vagy „menekülés közben” lelövik őket; titokzatos halál-brigádok kezdenek működni), vagy ami még rosszabb, a civileken töltik ki dühüket. Az ilyen incidensek, még ha pillanatnyi elégedettséget váltanak is ki vagy jelentős eseti sikerhez is vezetnek, nagyon gyorsan lerombolják a biztonsági erők erkölcsi tartását; ha nyilvánosságra kerülnek, rendkívül súlyos kárt tudnak okozni a kormánynak és a biztonsági erőknek,

és a felkelők oldalára hajtják a civileket. Ebből a szempontból annyi a különbség a városi környezetben, illetve a ritkán lakott vidékeken vívott felkelés elleni harcban, hogy a városi környezetben a fenyegetettség, a veszély, a kudarc és csalódás sokkal élénkebben érezhető, és minden sokkal inkább szem előtt van. Nagyobb tehát a kísértés – és nagyobb a valószínűsége, hogy a jogsértő magatartásra fény derül.

A felkelés elleni hadviselés jogi és törvényességi szabályai a városi felkelések esetében is érvényesek. A műveletek a civilek jelenlétében, focizó gyerekek és napi bevásárlásukat intéző háziasszonyok között, gyakran ellenséges hangulatú tömegben folynak. Tudomásul kell venni, hogy ilyen körülmények között a legfegyelmesebb állomány, a legjobb kiképzés és a leggondosabban megfogalmazott szabályok sem tudják teljesen kiküszöbölni a baleset és tévedés lehetőségét. Napokat, heteket, vagy akár hónapokat lehet eltölteni a szabályok megfogalmazásával, de a járőr parancsnokának legfeljebb 1–2 másodperc áll rendelkezésére, hogy felismerje a helyzetet, emlékezzen a szabályokra, döntsön életről és halálról, és kiadja a szükséges utasítást – amit aztán megint napokon, heteken vagy akár hónapokon át lehet elemezni egy bűnvádi eljárás során.

A biztonsági erők tevékenységének jogi biztosítását és pozitív jogi védelmét nem szabad tehát elhanyagolni. A fegyverhasználat körülményeit – különösen, ha az sérüléssel vagy halálesettel jár – talán indokolt dokumentálni és egyes esetekben kivizsgálni. Bizonyíthatóan aljas szándékú visszaéléseket nyilván indokolt súlyos büntetéssel sújtani – de nem a nemzetközi lincshangulat nyomására, hanem egy szabályos jogi eljárás végén, ha már a bebizonyosodott, hogy valóban szándékos jogsértés történt.

### **Városigazgatás, közigazgatás, fejlesztés, újjáépítés**

Ezek egyértelműen nem katonai, és jórészt nem is rendészeti feladatok, felkelés elleni hadműveletekben mégis nagyon gyakran a biztonsági erők helyi alakulataira hárulnak. Működő közigazgatás, megbízható közszolgáltatások, átlátható és valóban igazságot szolgáltató igazságszolgáltatás, az újjáépítés és fejlesztés a kormány oldalára állíthatja a népet. Ezzel a felkelők is tisztában vannak, és igyekeznek is megakadályozni az ilyen jellegű tevékenységet: fenyegetik mind a tevékenységet végzőket, mind azokat a polgárokat, akik annak eredményét élvezni akarják. Így aztán sok esetben a biztonsági erőkön kívül egyszerűen nincs más intézmény, hivatal, hatóság, vagy személy a helyszínen amely (aki) vállalná a veszélyt.

Amíg a biztonsági helyzet nem stabilizálódik annyira, hogy a nem katonai és nem rendészeti feladatokat a helyi vagy központi hatóságok el tudják látni, addig is működtetni kell a közműveket, meg kell nyitni az iskolákat és a gyerekeket iskolába kell járatni, a szemetet valahogy össze kell gyűjteni. Ezek nehezen megoldható feladatoknak bizonyulhatnak, ha a kritikus infrastruktúra (akár évtizedes elhanyagoltság, akár a harctevékenységek, akár a gerillák szabotázs-tevékenysége következtében) nem úgy működik, mint a felkelés kirobbanása előtt. A modern városi infrastruktúra különösen érzékeny, hiszen komplex, egymásra épülő, egymástól függő, egymáshoz szorosan kapcsolódó rendszerekből áll. Ha ezek egyike megsérül vagy kiesik, az dominó-hatást indíthat el a többi rendszerben, és a városi infrastruktúra és közszolgáltatások bénulásához vezethet. A rendszert lekapcsolni könnyű, újraindítása viszont komplex feladat.

Bármennyire szokatlan és komplex is katonák számára a helyi közigazgatás megszervezése, minél előbb hozzá kell fogni. A normális kerékvágásba visszatérő

élet (minden reggel mennek a gyerekek az iskolába, van víz, működik a klinika) a biztonsági erők sikerét bizonyítja. Az alternatíva (ti. a civileknek nyújtott szolgáltatásokkal várni, amíg a vitatott területről ki nem űzik a felkelőket) jó esetben késlelteti, rosszabb esetben megakadályozza a kormányerők sikerét.<sup>39</sup>

Az első lépés – mint minden katonai műveletben – informálódni a valós helyzetről. Mi a szolgáltatások fontossági sorrendje és minimálisan elfogadható szintje? Mikor nélkülözhetetlen egy szolgáltatás, és mikor csak bosszantó, ha nincs? Mi működik, mi nem? Mi kell a nem működő rendszerek újraindításához? Ebből mi áll rendelkezésre az alakulat felelősségi területén? Mi hogyan kapcsolódik mihez az alakulat felelősségi területén belül, és a felelősségi területen kívüli más rendszerekhez? Vannak-e a felelősségi területen bevonható szakemberek, és ha igen, hol? Kik a helyi döntéshozók, véleményformálók, irányítók, erős emberek? És ezer más kérdés. A szükséges információkat a helyi lakossággal kapcsolatban kereső gyalogos járőrök tudják leggyorsabban megszerezni. Egyben informálódni kell a saját erőforrásokról is. Vannak-e az alakulatban, vagy a magasabb parancsnokságon bevonható szakemberek? Milyen támogatásra és milyen anyagi erőforrásokra lehet számítani a magasabb parancsnokságtól?

Az információgyűjtéssel egy időben át kell szervezni az alakulatot, elsősorban a törzseket. A felkelés elleni műveletekben nincs nagy szükség például tűzérési céltervező és vegyvédelmi részlegekre. Állományuknak más feladatokat lehet adni – meg lehet erősíteni velük például az információs műveleti vagy a CIMIC-részleget. A végeredmény egy állig felfegyverzett, ideiglenes városi (kerületi) önkormányzat.

A begyűjtött információk alapján összeáll egy feladatlista, amelyhez meg kell találni az erőforrásokat – elsősorban a felelősségi területen fellelhető, helyi emberi és anyagi erőforrásokat: a normális élet megteremtésébe mindjárt az első naptól be kell vonni a lehető legtöbb helyi polgárt, elsősorban a tekintélyt élvező vezetőket, hogy az új (remélhetőleg jobb) helyzetet sajátjuknak, saját döntéseik és saját munkájuk eredményének érezzék. Időnként (különösen kezdetben) nyilván elkerülhetetlen lesz néhány teherautót vagy egy-két szakaszt kirendelni civil projektekhez. Minél ritkábban fordul ez elő, annál jobb: egyrészt az eszközöket és az állományt eléggé leköti a biztonság megteremtése és fenntartása, másrészt el kell kerülni, hogy a helyi lakosság részéről kialakuljon egy függőség a biztonsági erőktől.

A normális kerékvágásba visszatérő élet egyik fontos eleme a gazdasági fejlődés: a helyi munkaerőnek munkalehetőséget, az üzletembereknek profit-lehetőséget kell adni. A romeltakarítást, a megrongált épületek kijavítását, az infrastruktúra helyreállítását akkor is jobb a helyi munkáskezerekre bízni, ha nem nagyon értenek hozzá – egyrészt gyorsan beletanulnak, másrészt pénzt keresnek, amivel saját életüket is vissza tudják terelni a normális kerékvágásba. A járőrbázisokat jobb a helyi piacról ellátni – bár egészségi és biztonsági kockázattal jár – mint a napi ellátmányt egy logisztikai bázisról szállítani: ez azonnal növeli 50-100 nagytű emberrel a napi vásárlók számát.

E „civil” műveletek célja: minél előbb olyan körülményeket teremteni, amelyek lehetővé teszik a feladatok átadását a civil közigazgatásnak.

## **Információs műveletek**

<sup>39</sup> GOMPERT, David C. – KELLY Terrence K. – LAWSON, Brooke Stearns – PARKER, Michelle – COLLOTON, Kimberly: Reconstruction Under Fire – Unifying Civil and Military Counterinsurgency. Santa Monica CA, RAND Corporation, 2009. p. xiii.

Egy aszimmetrikus konfliktus sokkal inkább erőszakos színház, semmint háború. A színpadon a résztvevők a társadalom és a nemzetközi közösség támogatásáért játszanak, és a siker érdekében igyekeznek manipulálni az információs környezetet. Ez hatványozottan igaz a városi környezetben vívott aszimmetrikus konfliktusra: a műveletek a civilek jelenlétében, a civilek között, a civilek mindent látó szemei előtt folynak; a műveleti környezet tele van potenciális katasztrófa helyzetekkel, amit az ellenfél nagyon ügyesen ki tud használni. Ezért hatványozottan fontos, hogy az információs műveleti irányvonalat szorosan integráljuk a többi irányvonalal, a műveletek tervezése során fontoljuk meg az információs környezetre gyakorolt hatásukat, és minden műveletnek legyen egy információs összetevője.

„Megelőző csapás” jellegű információs műveletekkel és „információs válságtervek” kidolgozásával ki lehet fogni szelet az ellenfél vitorláiból, de minimum csökkenteni lehet propagandája negatív következményeit. A felkelők terrorista eljárásainak demoralizáló hatását semlegesíteni – vagy legalább mérsékelni – lehet a társadalom pszichológiai állóképességének megerősítésével, elsősorban a valós és hiteles információk közlésével.<sup>40</sup> Ebbe a kategóriába tartozik a polgári lakosság tájékoztatása a biztonsági erők műveleteinek céljairól, műveleteik sikeréről (és kudarcairól), valamint a közvetlen veszélyekről (például várható terroristatámadásról) és a túlélés érdekében tanúsítandó magatartásról. Ide tartozik a kormány hosszú távú céljainak ismertetése is (közbiztonság, közszolgáltatások, gazdasági fejlesztés stb.) – mind olyan témák, amelyek a helyi lakosságnak fontosak.

A siker egyik feltétele az üzenet és az események közötti nagyon szoros összefüggés. A Bagdadi Biztonsági Terv (Iraq Security Plan – Fardh Al-Qanoon, 2007. február–november) során a Thawra negyed (Sadr City) lakói egyik nap olvashattak és hallhattak a helyi al Qaeda vezetők és harcosok kegyetlenségéről, az iszlámmal összeegyeztethetetlen magatartásukról, az iraki civil lakosság ellen elkövetett bűneikről. Másnap olvashatták a körözött plakátokat és szórólapokat. Néhány nappal később láthatták, amint a körözött személyek elesnek a biztonsági erőkkel vívott harcban, vagy bilincsben viszik őket vizsgálati fogságba.

Ellenpélda a kormány pozitív céljait és a biztonsági erők és a nép közötti szerves kapcsolatokat hangsúlyozó, jól kidolgozott, jól finanszírozott, jól végrehajtott információs kampány, melyet zátonyra futtat a hatalmával visszaélő katona, aki házkutatás során szükségtelenül erőszakosan lép fel, kárt okoz vagy lop. A polgár automatikusan összehasonlítja a hallottakat saját konkrét tapasztalataival. Ha azt látja, hogy a kormány hatalmát a helyszínen fegyverrel képviselő emberek, akikkel nap, mint nap találkozik, és akiknek a törvény és a jog érvényre juttatása lenne az egyik legfontosabb feladatuk, maguk is jogsértő magatartást tanúsítanak, elveszti bizalmát nemcsak a biztonsági erőkben, de a valószínűleg a kormányban is.

## **Tanulságok, ajánlások, javaslatok**

---

<sup>40</sup> Boaz Ganor (izraeli terrorizmus szakértő) a különböző korosztályokhoz igazított iskolai oktatási programokat javasol, melynek során a diákok megtanulják, hogy a terrorizmus világuk része és tudomásul kell venni létezését; megismerik a terrorista szervezetek stratégiáját, motivációjukat, céljaikat. A fenyegetés ismerete csökkenti a félelmet és megghiúsítja a terroristák fő célját, a félelemkeltést, a civilek biztonságérzetének aláaknázását. (GANOR, Boaz: A New Strategy Against the New Terror. Herzliya, International Institute for Counter-Terrorism, 1998.04.25. <http://www.ict.org.il/articles/articleDet.cfm?articleid=4> [letöltve 2006. 10. 30.]])

A magyar fegyveres erők nemzetközi expedíciós műveletekben eddig egy-két specialistával vagy kis létszámú alegységekkel vettek részt; a magyar kontingensek részfeladatokat láttak el és egy nemzetközi doktrína mentén tevékenykedtek – ha doktrína szóba került egyáltalán. De a honvédség távlati tervei között szerepel nagyobb egységek expedíciós célra történő felajánlása, és egy zászlóalj harccsoport vagy dandár már önálló feladatot és saját felelősségi területet kap. A hadviselésben és a demográfiában mutatkozó trendek alapján e feladat valószínűleg egy aszimmetrikus konfliktus része lesz, sűrűn beépített, sűrűn lakott városi környezetben.

Vitathatatlan, hogy Magyarországon egy aszimmetrikus konfliktus kevésbé valószínű, mint Nyugat-Európában, Oroszországban vagy a Balkánon. Az sem kizárt, hogy az aszimmetrikus konfliktus fenyegetése csak fenyegetés marad és fokozatosan elhalványul szerte Európában. De felelőtlenség arra számítani, hogy ez biztosan így is lesz. A biztonsági erők egyik alapfeladata: elemezni a valószínűsíthető jövőbeni fenyegetéseket és felkészülni kezelésükre. Egy aszimmetrikus kihívás kezelésére most kell megtenni az előkészületeket, amikor még van idő és lehetőség tervek kidolgozására, erőforrások kijelölésére, erők felkészítésére.

A doktrína kidolgozása és a jogszabályi környezet az a két terület, ahol a legsürgetőbb az előkészítő munka: doktrína kidolgozása és a modellezés nem történhet a jogi korlátok figyelembevétele nélkül; a jogszabály módosítási javaslatokat a doktrína alapján kell előkészíteni. Egyik terület sem követel jelentős anyagi erőforrásokat, megkövetelik viszont a gyakorlati tapasztalatok összegyűjtését és elemzését; megkövetelik gyakorlatok szervezését és eredményeik elemzését; megkövetelik jól felkészült szakemberek koncentrált gondolkodását és rendszeres eszmecserejét, nemcsak a két szakterületen belül, de a szakterületek között is.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM:

- BELL, Jeremy, *Urban Insurgencies: A Study of its Effectiveness and its Future*. Honolulu, 2008. Hawai'i Pacific University,
- BONN, Keith E és BAKER, Anthony E.: *Guide to Military Operations Other Than War – Tactics, Techniques, & Procedures for Stability & Support Operations Domestic & International*. Mechanicsburg PA, Stackpole Books, 2000. ISBN 0-8117-2939-7.
- CHIN, Warren: *Why Did It All Go Wrong? – Assessing British Counterinsurgency in Iraq*. *Strategic Studies Quarterly*, Montgomery AL, 2008/4, pp. 119–135.
- CILLIERS, J. K.: *Counter-Insurgency in Rhodesia*. Beckenham, Croom Helm Ltd, 1985. ISBN 0-7099-3412-2.  
<http://www.iss.org.za/pubs/Books/rhodesia/complete.pdf> (letöltve 2011. 05. 15.)
- FALLACI, Oriana: *La rabbia e l'orgoglio*. Milano, RCS Libri SpA, 2002. ISBN 88-17-86983-X, és FALLACI, Oriana, *La forza della ragione*, New York NY, Rizzoli International Publications, Inc, 2004. ISBN 88-17-00296-8.
- GANOR, Boaz: *A New Strategy Against the New Terror*. Herzliya, International Institute for Counter-Terrorism, 1998. 04. 25.  
<http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=4> (letöltve 2006. 10. 30.)
- GOMPERT, David C. – KELLY Terrence K. – LAWSON, Brooke Stearns – PARKER, Michelle – COLLOTTON, Kimberly: *Reconstruction Under Fire – Unifying Civil and Military Counterinsurgency*. Santa Monica CA, RAND Corporation, 2009.

- HOFFMAN, Bruce: Inside Terrorism. New York NY, Columbia University Press, 2006. ISBN 0-231-12698-0.
- HORVÁTH Attila: Terrorfenyegetettség: célpontok, nagyvárosok közlekedés. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények. Budapest. 10. évf. 3. (tematikus) sz. Budapest, pp. 136–152.
- HORVÁTH Attila és ZÁGON Csaba: On the vulnerability and reliability of towns and cities. (In CSAPÓ T. és BALOGH A. [szerk.]: Development of the Settlement Network in the Central European Countries, , Berlin Springer Verlag. 2011.
- KÓSZEGVÁRI Tibor: Gerilla-hadviselés a városokban. Hadtudomány, 2009/1–2 pp. 63–71.
- KRULAK, Charles C.: The Strategic Corporal: Leadership in the Three-Block War. Marines Magazine, Quantico VA, 1999. január
- LEIKEN, Robert S.: Bearers of Global Jihad? Immigration and National Security after 9/11. Washington DC, The Nixon Center, 2004. <http://www.nixoncenter.org/> (letöltve 2010. 06. 01.)
- MARIGHELLA, Carlos: Problems and Principles of Strategy. (In MARIGHELLA, Carlos: For the Liberation of Brazil. 1971, Penguin books Ltd, Harmondsworth)
- MATTIS, James N. – HOFFMAN, Frank: Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. Proceedings Magazine, Annapolis MD, 2005/11.
- NEWMAN, Oscar: Creating Defensible Space. Washington DC, U.S. Department of Housing and Urban Development, 1996.
- PIERRE, Hervé: Gathering of Human Intelligence in Counter-insurgency Warfare: the French Experience during the Battle of Algiers (January–October 1957). Quantico VA, Marine Corps University, 2009.
- QUINLIVAN, James T.: Force Requirements in Stability Operations. Parameters, Carlisle Barracks PA, 1995., tél, pp. 59–69.  
<http://www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/1995/quinliv.htm>  
(letöltve 2008. 02. 12.)
- TAW, Jennifer M. – HOFFMAN, Bruce: The Urbanization of Insurgency – The Potential Challenge to US Army Operations. Santa Monica CA, RAND Corporation, 1994.
- YE'OR, Bat: Eurabia – The Euro-Arab Axis. Teaneck NJ, Farleigh Dickinson University Press, 2004. ISBN 0-8386-4077-X.

Bezdán Györgyi

## ETNIKAI ELLENTÉTEK ÉS HATÁRVITÁK A POSZTSZOVJET KÖZÉP-ÁZSIÁBAN

### **Rezümé:**

A tanulmány az instabil közép-ázsiai régiót fenyegető biztonságpolitikai kockázatok két összetevőjét vizsgálja történeti kontextusba állítva. A három nagyhatalom – Oroszország, az USA és Kína – erőterében egyensúlyozó államok számára a múltból örökölt ellentétek és egymással ellentétes érdekek lehetetlenné teszik az integrációt, ami pedig elengedhetetlenül szükséges lenne felemelkedésükhöz.

### **Kulcsszavak:**

a közép-ázsiai régió, etnikai konfliktusok, határviták, biztonsági kockázatok

Bezdán, Györgyi

## ETHNIC CONFLICTS AND BORDER DISPUTES IN THE POST-SOVIET CENTRAL ASIA

### **Abstract:**

The study examines two of the main elements of the security risks that threaten the unstable Central Asian region, in a historical context. For the countries balancing within the field of force of the three super-powers – Russia, the United States and China – their conflicts inherited from the past and their opposing interests make integration impossible, although it would be evitable for their development.

### **Key words:**

the unstable Central Asian region, ethnic conflicts, border disputes, the security risks

A posztszovjet Közép-Ázsia fogalmába öt állam tartozik: Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Türkmenisztán, Tádzsikisztán, melyek mindegyike a Szovjetunió 1991-ben történt felbomlását követően vált önállóvá.

A régiót lakó etnikumok közötti feszültségeknek ősi gyökerei vannak. A térség őslakói az iráni népcsoportba tartozó tádzsikok voltak, akik letelepedett életmódot folytattak. A török népek a 10. században érkeztek ide. Egy részük városlakóvá, kereskedővé vált, (a mai üzbégek ősei), más részük megőrizte nomád pásztorkodó életformáját (a mai kazahok, kirgizek, karakalpakok ősei). A türkmének félnomád életmódot folytattak. A tádzsikok a török népekénél ősbibnek és értékesebbnek tartják saját kultúrájukat, ezért hagyományosan lenézik a primitívebbnek tartott török népeket,<sup>1</sup> azaz a régió összes mai nemzetét. A tádzsikokat és üzbégeket – akiket hasonló, városlakó életformájuk miatt sokáig közös szóval „szártoknak” neveztek – a rivalizálás jellemzi, míg az üzbégek lenézik saját rokonaikat, a nomád pásztorkodó múltú török népeket. A ma megnyilvánuló etnikai jellegű feszültségeknek és konfliktusoknak azonban ezeken kívül számos egyéb, gazdasági és szociális összetevője is van.

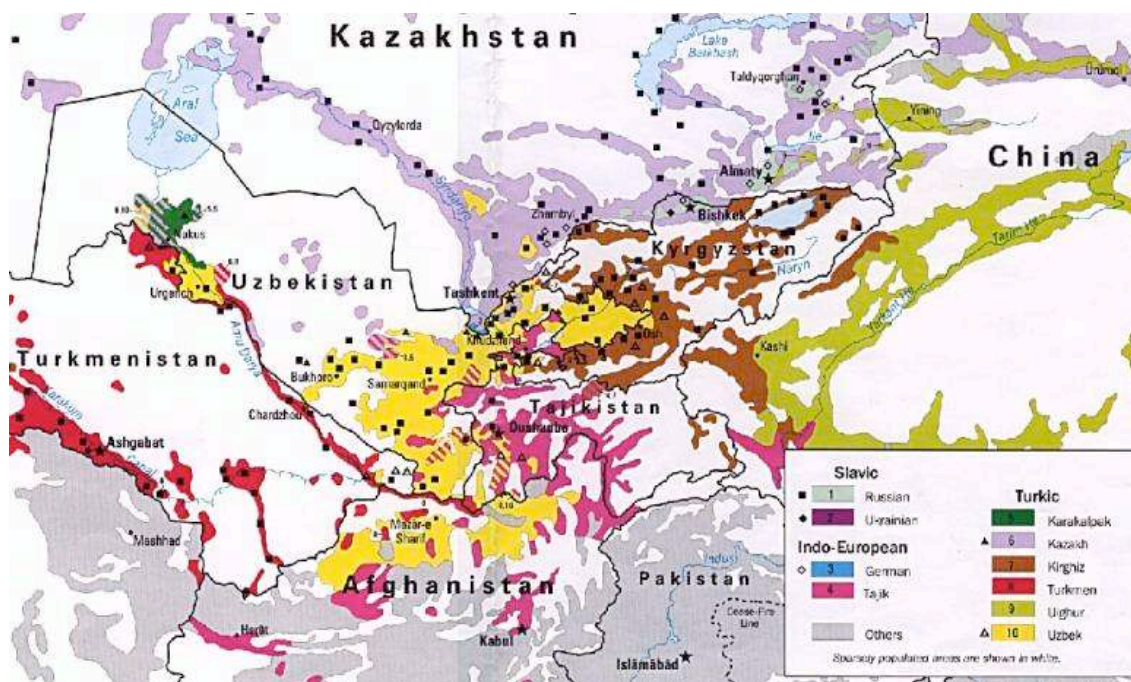
---

<sup>1</sup> Irán és Turán harcának mítosza ősi eredetű.





Közép-Ázsia politikai térképe



Közép-Ázsia etnikai térképe

A cári Oroszország a 18. századtól kezdve hódította meg a közép-ázsiai területeket, majd a 19. század végén angol-orosz egyezmény jelölte ki a két nagyhatalom érdekszférájának határát (Afganisztán északi határait). Az 1910-es és a '30-as évek között Közép-Ázsiában a cári hadseregbe történő kötelező sorozás, majd a szovjethatalom ellen kitört felkelések egész sorozatát verték le.

A 20. század elején az akkor Turkesztánnak nevezett Közép-Ázsiában nem léteztek még nemzetállamok. Azokat a Szovjetunió hozta létre 1924 és 1936 között,



felgyorsítva a helyi lakosság etnikumokra való elkülönülését, és azok nemzetté válásának folyamatát. A lakosság identitását ebben az időszakban a nyelv(járás), az életforma, a területhez, a nemzetséghez (törzshöz, klánhoz) tartozás, és a vallás határozta meg. Ideológiájukra leginkább a 19. század második felében népszerűvé vált pántürkizmus volt jellemző.



A szovjet Közép-Ázsia 1922-es politikai állapotának térképe.  
A korábbi kánságok helyén jöttek létre a népi szovjetköztársaságok

A '20-as években orosz irányítással elkülönítették a helyi nyelveket, kidolgozták ezek nyelvтанát, rögzítették az egyes népek addig bizonytalan megnevezését.<sup>2</sup> Ehhez alkalmanként feledésbe merült történelmi neveket vettek elő, mint például az üzbégek vagy az ujugurok esetében. Ekkor jött létre a kazah, a kirgiz és a karakalpak irodalmi nyelv és írásbeliség. A közoktatás bevezetésével mindezt széles körben ismertté tették, és a különálló nyelvek a kibontakozó nemzettudat alapköveivé váltak. A Szovjetunió az „új népek inkubátora” lett.

A '20-as, '30-as években a „meggyökeresítés” (korenyizácija) központi politikai irányvonala azt a célt tűzte ki, hogy a nem oroszok népei saját kultúráinak támogatásán keresztül kell megszilárdítani az új társadalmi rendet a tagköztársaságokban, ehhez felkarolta a helyi nacionalizmusok fejlődését. A szovjethatalom könnyebben tudta kezelni az oroszok számára idegen nyelvű, idegen vallású (muszlim) közép-ázsiai népeket, miután bizonyos jegyek alapján felosztotta őket. Ezzel egyúttal elejét lehetett venni a szovjethatalom számára potenciálisan veszélyt rejtő, másfajta integrációt szorgalmazó pánturkesztáni eszmék terjedésének is.

Kazahsztánban, Türkmenisztánban és Üzbegisztánban minden kétséget kizáróan sikerült életképes, koherens nemzetállamokat létrehozni. Ugyanez azonban nem mondható el Kirgizisztánról és Tádzsikisztánról, ahol a kezdetektől napjainkig húzóó alapvető strukturális problémák kérdőjelezik meg az államok integritását és működőképességét.

<sup>2</sup> A kazahokat például eleinte még kara-kirgizeknek nevezték az oroszok. Esetenként pejoratív elnevezés, máskor csak az életmódra utaló kifejezés volt használatban.

## **A közép-ázsiai államhatárok problémája**

Közép-Ázsia földrajzilag igen tagolt, nagy részét sivatagok, illetve magashegységek foglalják el. Évszázadokon keresztül az itt élő népcsoportok területhasználata igen plasztikus volt: a nomád pásztorok több száz kilométert vándoroltak a mai Kazahsztán füves sztyeppéin, a mai Kirgizisztán hegyeiben pedig a magasan fekvő nyári és az alacsonyabban fekvő téli szállások között szezonálisan változtatták helyüket a pásztorkodó nagycsaládok. Állandó települések létrehozására csak a folyóparti oázistelepüléseken volt lehetőség, itt rendkívül vegyes, keveredett népesség élt. A lakatlan és hasznosíthatatlan területek felosztásával nem foglalkoztak, és nem is jelöltek ki határokat.

Az 1924-36 közötti időszakban a Szovjetunió definiálta a térség államait és – a központilag meghatározott politikai és gazdasági érdekeknek megfelelően – kijelölte az új államhatárokat, miközben nem fordított különösebb figyelmet a régió etnikai viszonyaira. A határoknak a Szovjetunió idejében még kevés jelentősége volt, annál több problémát okoznak azonban a köztársaságok függetlenségének kikiáltása (1991) óta. A régió országai közül először Kazahsztánnak, majd a 2000-es évek elejére Türkmenisztánnak is sikerült megnyugtatóan elrendeznie a szomszédjaival folytatott határvitáit. A többi relációban azonban nagyon sok ma is eldöntetlen kérdés van.

A határok nehezen haladó határ-megállapítási (delimitációs) tárgyalásai során számtalan jogi vitában kell a feleknek egyezsége jutniuk. Üzbegisztán számára a Szovjetunió 1924 és 1927 között született telekkönyveinek adatai az előnyösebbek, míg Kirgizisztán számára az 1955-ös állapot a kedvezőbb. A kirgizek nehezményezik, hogy az üzbég bizottságokkal nehéz tárgyalni, mert náluk minden kérdésben a központ döntésére kell várni, ezért a tárgyalások lassan haladnak.

Tádzsikisztán és Kirgizisztán 970 kilométer hosszú határának delimitációjáról is folyamatosan zajlanak a tárgyalások, de 450 kilométernyi szakaszt illetően még nincs megállapodás. Ezekben a határokon rendszeresen kerül sor incidensekre a lakosok között. Tádzsikisztán az elfogadható viszony fenntartásában érdekelt Kirgizisztánnal, mert – mivel Üzbegisztán rendszeresen blokkolja szállítási útvonalaikat – Kirgizisztán felé kénytelen szállítási folyosókról gondoskodni.

## **A térség puszkaporos hordója: a Fergána-medence**

A Fergána-medencét Közép-Ázsia puszkaporos hordójának nevezik, mivel itt sűrűsödnek a térség országainak feszültségei. Ezek esetleges robbanása egyszerre három országra gyűrízhet tovább.

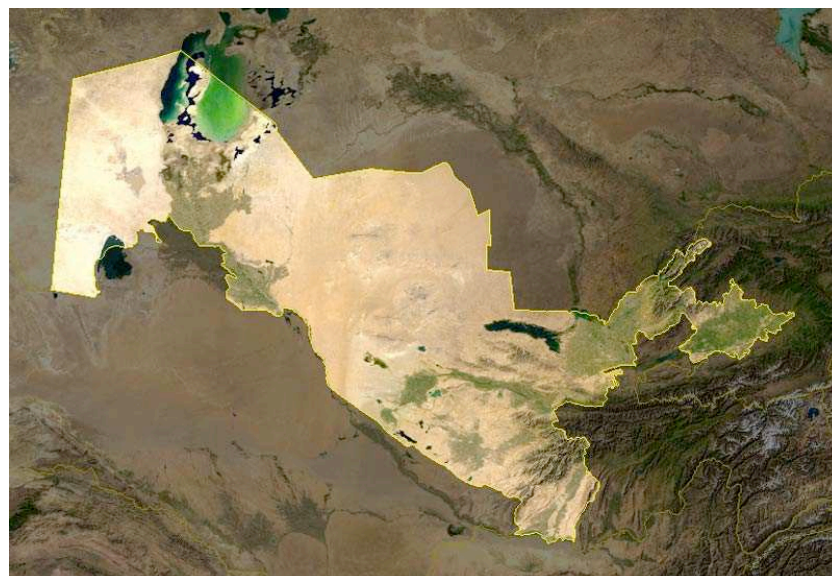
A Fergána-medence a mezőgazdasági művelés számára rendkívül kedvező adottságokkal rendelkezik, ezért itt évszázadok óta nagy a népsűrűség. A terület etnikailag igen színes képet mutat. Az egykor a Kokandi Kánság területét képező termékeny völgyön ma három állam osztozik: Üzbegisztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán. A határ vonalvezetése hektikus, sokszor logikátlan, bizonyos szakaszai vitatottak, kijelöletlenek, más szakaszai a zsúfolt települések egyik vagy másik utcáján húzódnak.

Üzbegisztán szögesdróttal védi a határait, pedig a határok pontos nyomvonalát illetően egyelőre nem állnak rendelkezésre egységesen elfogadott

dokumentumok, az egyeztetések zajlanak. A határátkelők gyakori lezárásai elvágják a régió közlekedési, kereskedelmi, infrastrukturális útvonalait és lehetetlenné teszik a térség fejlődését, illetve normális működését. A szigorúan őrzött átkelőhelyek mellett ugyanakkor gyakran átjárható zöldhatár szakaszok vannak, amin keresztül akadálytalanul folyhat a csempészet, és átszivároghatnak terrorista elemek is.



A Fergána-medence hegy- és vízrajza

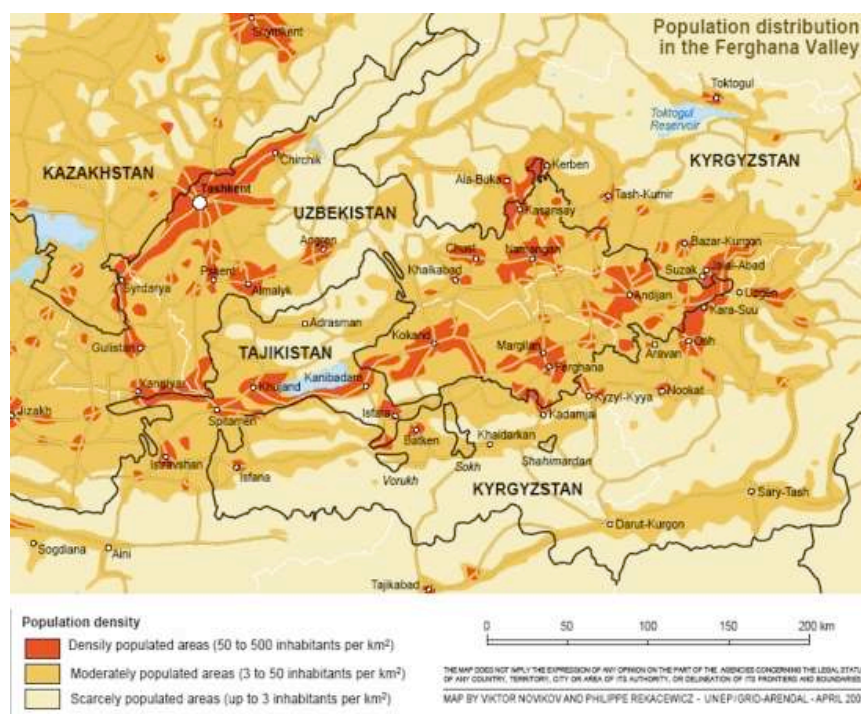


A Fergana-medence zöld folt a sivatag szomszédságában

### Kirgiz-üzbég konfliktusok

Kirgizisztánt 1936-ban hozták létre a korábban Oroszországon belül kezelt Kirgiz Autonóm Körzet utódjaként. Ekkoriban lakossága csak 1 millió fő körül volt. Alekszandr Knyazjev, Közép-Ázsia szakértő politológus így fogalmaz: „A Kirgiz

SZSZK területét tekintve teljes mértékben mesterséges, kitalált jelenség, amelyet minden gazdasági, kommunikációs és etnokulturális alap nélkül hoztak létre.”<sup>3</sup>



A Fergána-medence népsűrűsége

Kirgizisztán esetében ma sem beszélhetünk kialakult, egységes nemzettudatról, mert a klánhoz és nemzetséghez tartozás kötelékei ma is dominálnak. Ennek következtében a társadalom rendkívül széttagolt, az északi klánok szemben állnak a déli klánokkal, az ország folyamatosan belpolitikai kríziseket él át. Kirgizisztán megteremtésekor megkapta Fergána-medence három nagy, üzbégek lakta városát: Ost, Uzgent és Dzsasal-Abadot, mivel ezek nélkül az újonnan létrehozott kirgiz államnak egyáltalán nem lettek volna városai. Az üzbég etnikummal való együttélés azonban súlyos konfliktusokkal terhelt.

A kereskedő, vállalkozó vagy életteremtő üzbégek magasabb életszínvonalat tudtak teremteni maguknak, mint az állattartó, majd később gyári munkás vagy kolhoztag kirgizek. A szovjet ipar összeomlását és a kolhozok megszűnését követően a kirgizek az üzbégek alkalmazottai lettek, ami tovább növelte a köztük lévő anyagi különbségeket. A kirgizeknek megváltozott életformájuk miatt igényük lett a földtulajdonra, azonban hagyományosan csak az üzbégek rendelkeztek ezzel.

Az üzbégek aránya Kirgizisztán déli részén 30% körüli volt a '90-es években, ugyanakkor az államigazgatásban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban csak elenyésző számban töltötték be pozíciókat. Kisebbségi és anyanyelvi jogaik érvényesítésére való igény hangoztatása szeparatista törekvéssel egészült ki a nyolcvanas évek végétől. 1990 júniusában ezek a feszültségek súlyos etnikai

<sup>3</sup> Alekszandr Knyazjev: Vektori i paradigmi kirgizszkoj nyezaviszimosztyi. Biskek, 2012



zavargások kirobbanásához vezettek Os és Uzgen térségében. Az összetűzéseknek mintegy ezer halottja volt.

Húsz évvel később, 2010 júniusában hasonló véres események történtek ugyanott. Ez az ellentét mintegy ötszáz halálos áldozattal és mérhetetlen vagyoni károkkal járt. A kölcsönös gyanakvás légkörében feltehetően provokáció robbantotta ki a konfliktust. A történetek kivizsgálására több bizottság is alakult, melyek némileg eltérő eredményre jutottak. Tény, hogy az áldozatok döntő többsége üzbég nemzetiségű volt, és hogy a pogromokat a kirgiz rendőrség nem próbálta megakadályozni, a katonaság pedig fegyvereit és harci járműveit több esetben átengedte a gyilkoló, fosztogató kirgiz bandáknak. Ez az etnikai konfliktus a Bakijev elnök néhány hónappal korábban történt elűzése után keletkezett hatalmi vákuum idején tört ki. Feltevések szerint a déli országrészben továbbra is domináló Bakijev-klán a szituáció destabilizálása révén kísérelte meg pozícióinak helyreállítását. Kirgizisztán ideiglenes kormányának egy-két héten belül sikerült normalizálni a helyzetet, amihez nagyban hozzájárult az, hogy Üzbegisztán a legkritikusabb napokban megnyitotta határait a menekültek százezer fős tömege előtt, azonban katonailag nem avatkozott be az eseményekbe. Ezzel sikerült elejét venni a konfliktus eszkalálódásának.

A fentiekhez hasonló etnikai konfliktusok kitörésének esélye továbbra is nagy, mivel a mögötte meghúzódó okokat nem sikerült megszüntetni. A Fergána-medence eltartó képessége korlátozott. Az üzbégek népességnövekedése magasabb, mint a kirgizeké, ezért a lakosságbeli arányuk nőni fog. A kirgiz állam nacionalista politikát folytat, legnagyobb nemzeti kisebbségének jogai továbbra sem érvényesülnek, érdekképviselőjük minimális. A 2010-es eseményekkel kapcsolatban nagyrészt üzbég nemzetiségű személyeket ítélték el, a velük való bánásmód miatt az emberi jogi szervezetek folyamatosan tiltakoznak.

Üzbegisztán a közép-ázsiai térség messze legnépesebb állama,<sup>4</sup> és a vele szomszédos államokban is több millió üzbég él. Az üzbégek más etnikummal való összeütközései potenciálisan az egész régiót lángba boríthatják. Üzbegisztán a közép-ázsiai térség fő stabilizáló tényezője kíván lenni, ezért a határain túli üzbégek sorsa iránt meglehetősen közömbös. Hadserege a térségben a legütőképesebb, titkosszolgálatja rendkívül erős, az állam jól szervezett, autoriter elnöki rendszerű.

### **Üzbég-tádzsik konfliktusok**

Üzbegisztánt a Szovjetunió 1924-ben hozta létre több korábbi közigazgatási egység összevonásával. 1929-ig a területéhez tartozott a mai Tádzsikisztán is, majd miután ezt leválasztották, 1936-ban „kárpoztásul” megkapta Karakalpak Autonóm Köztársaságot. (Bár a karakalpakok közelebbi rokonságban vannak kazahokkal.)

Az országhatárok kijelölésének legnagyobb nyertese Üzbegisztán lett, legnagyobb vesztese pedig Tádzsikisztán, ugyanis Moszkva nem akarta, hogy erős állama legyen az iszlám fundamentalizmusra hajló, és ezért a perifériákon kockázatot jelentő tádzsikoknak. Ennek a politikának a következtében tádzsik alapítású és tádzsik többségű történelmi városok (Buhara és Szamarkand), s velük 1 millió tádzsik etnikumú lakos is Üzbegisztánhoz került. Ma másfélmillió tádzsik él Üzbegisztánban, illetve ugyanennyi üzbég Tádzsikisztánban. Köztük nincs súlyos etnikai ellentét. A konfliktust inkább a két államelnök, Karimov és Rahmon személyes rossz viszonya táplálja.

<sup>4</sup> A közép-ázsiai országok 2012-es becsült népességi adatai a következők: Üzbegisztán: 28,4 millió; Kazahsztán: 17,5 millió; Tádzsikisztán: 7,8 millió; Kirgizisztán: 5,5 millió; Türkmenisztán: 5 millió. (Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>)

Tádzsikisztán az üzbég kultúrájú történelmi városokért cserébe megkapta a fergána-medencei Szogd megyét, és ott Hudzsand városát. Szogd megye Tádzsikisztán területének egy természetellenes, furcsa nyúlványát alkotja, amely csak egyetlen, szűk „földnyelven” közelíthető meg. Télen, amikor elzárja a hegyi utat a hó, akkor csak Üzbegisztán területén keresztül lehet eljutni ide. Üzbegisztán politikai nyomásgyakorlás gyanánt rendszeresen lezárja határátkelőit, hogy elvágja a külvilágtól a tádzsik várost.

Hudzsand térsége az elszigeteltség miatt rendkívül szegény, a demográfiai robbanás miatt kevés a föld, nagyon magas a munkanélküliség. A térséget a radikális iszlám melegágyaként tartják számon. Mivel a lakosság etnikailag rendkívül vegyes, fennáll az etnikai konfliktusok kirobbanásának veszélye.

Üzbegisztán nagy erővel igyekszik távol tartani a Karimov-rezsim fő ellenségének számító Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU) nevű szélsőséges szervezet harcosait, és minden, esetlegesen külföldről beszivárgó felforgató elemet, ezért a határőrizetet nagyon komolyan veszik. Üzbegisztán rendszeresen lezárja határátkelőit, mihelyest fenyegetve érzi belső biztonságát. Mivel a határ teljes hosszának védelme megoldhatatlan, Üzbegisztán a tádzsik-üzbég határt hosszú szakaszon aláaknáztatta. De mivel a határ egyes szakaszai vitatottak és kijelöletlenek, itt az aknák rendszeresen szednek áldozatokat a civil lakosság köréből.

Tádzsikisztán földrajzi helyzetéből adódóan ki van szolgáltatva Üzbegisztánnak, mert azon keresztül jön be az országba a gázvezeték, a villanyáram, és a vasút nyomvonala is. Ezért Üzbegisztán a szállítási útvonalak blokkolásával súlyos anyagi károkat okozhat Tádzsikisztánnak. Ezzel az eszközzel rendszeresen él is, így próbálja hátráltatni a monumentális tádzsikisztáni Roghun vízerőmű felépítését, amelynek üzembe helyezésében erősen ellenérdekel.<sup>5</sup> A két ország elmérgesedett viszonya csak azért nem alakul katonai konfliktussá, mert Üzbegisztánnak van elegendő nem katonai eszköze Tádzsikisztánnal szemben.

### **Az enklávék körüli viták**

A Fergána-medencében található néhány enklávé, melyek körül igen sok a bizonytalanság és a feszültség. Kirgizisztán területén két üzbég enklávé van. Szoh területe kb. 300 km<sup>2</sup>, népessége kb. 50 ezer tádzsik (!) nemzetiségű személy. Sakimardan területe 90 km<sup>2</sup>, lakossága kb. 5 ezer fő üzbég nemzetiségű személy. Üzbegisztánban van egy párszáz fős kirgiz enklávé: Barak. Voruk Kirgizisztán területén lévő tádzsik enklávé, melynek területe 100 km<sup>2</sup>, lakossága 30 ezer fő körüli.

Az enklávék és az anyaországok infrastrukturális kapcsolatai nehézkesek, a közlekedést és kapcsolattartást a határok gyakori lezárása és a többségi etnikum akciói gyakran akadályozzák. Gyakoriak a helyi nézeteltérések a legelők és a vizek használatával kapcsolatban.

Egy anekdota szerint Szoh enklávé 1955-ben úgy keletkezett, hogy kártyán nyerte a területet egy üzbég politikai vezető a kirgiz kollégájától. 1991 óta az oda vezető közút is üzbég terület. 1999-től, mikor a szélsőséges IMU tagjai Kirgizisztán felől behatoltak Üzbegisztánba, Karimov haderőt is kezdett ott állomásoztatni. (Annak ellenére, hogy a nemzetközi egyezmények ezt tiltják.) Ezen kívül aláaknáztatta Szoh környékét, ami utóbb sok áldozatot szedett a civil lakosság köréből. 2001 januárjában Taskent beszüntette a Kirgizisztánba történő gázszállítást, és olyan hírek kaptak lábra, hogy csak akkor kapcsolja vissza, ha megkapnak 20 km<sup>2</sup> területet a

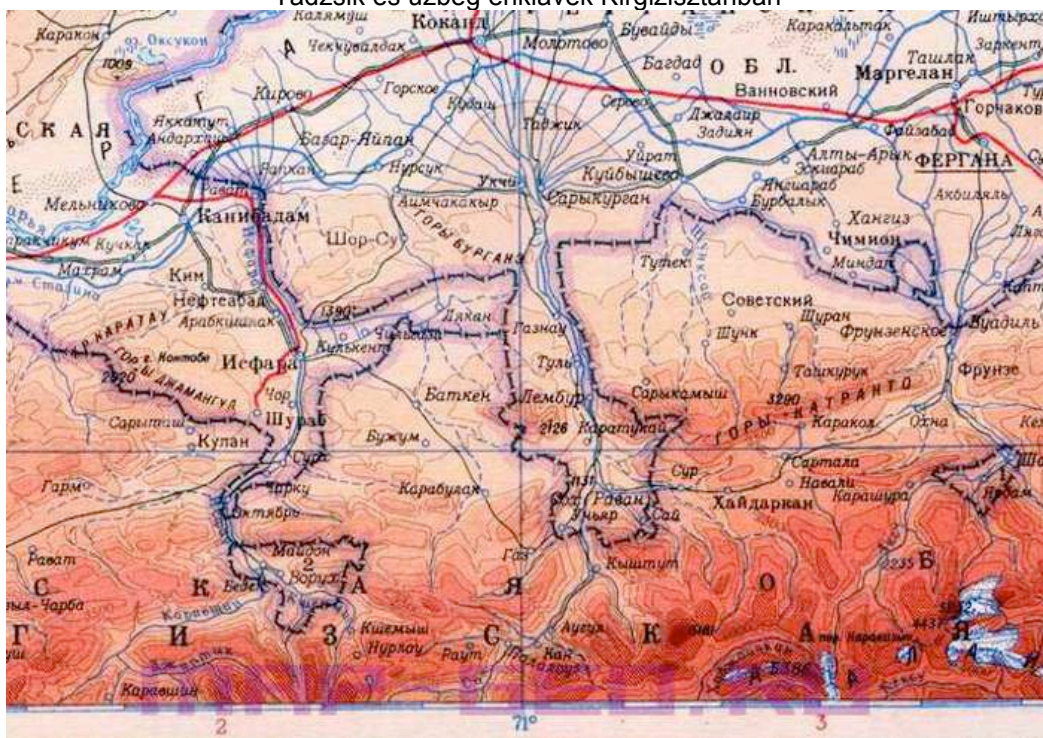
---

<sup>5</sup> Üzbegisztán azt kifogásolja, hogy a Roghun által visszatartott vízmennyiség miatt lecsökkenne az Amu-darja vízhozama, és ez ellehetetlenítené az üzbég mezőgazdaság húzóágazatát, a gyapottermesztést.

Szohba vezető út két oldalán. Taskent ezt hivatalosan cáfolta, de valóban felújította az ezzel kapcsolatos tárgyalásokat.



A kirgiz-üzbec határ egy szakasza.  
Tádzsik és üzbec enklávék Kirgizisztánban



Ugyanaz a terület egy régi szovjet térképen

Szoh környékén legutóbb 2013 januárjában izzottak fel az indulatok, amikor a kirgizek villanypásztor akartak kifizéteni, hogy az enklavé lakóinak legelő állatait a kirgiz földről visszatartsák. A lakosok haragját állítólag az váltotta ki, hogy a tartóoszlopokat tévedésből az út Üzbegisztánhoz tartozó oldalán kezdték felállítani. A feldühödött tömeg kezéből csak a határőrség levegőbe leadott figyelmeztető lövései mentették meg a helyszínre érkezett kirgiz rendőrfőnököt. Az enklavé lakói huszonöt, régebben felállított oszlopot is kidöntöttek, és negyven túszt szedtek a szomszéd

kirgiz falvak lakosai közül. A határátkelőhelyeket a rendkívüli helyzet miatt lezárták, és ez gyakorlatilag elzárta a külvilágtól a másik üzbég enklávét: Sakimardant, melynek lakosai munkába járáshoz naponta át kell, hogy lépjenek az országhatárt.

Hasonló jellegű, erőszakba torkolló határviták, illetve a megélhetés nehézségeivel összefüggésben hozható etnikai színezetű konfliktusok bármikor elképzelhetők bármelyik enklávé környékén, és ez mint szikra, detonátora lehet egy, a Fergána-medence egészére kiterjedő erőszakhullámnak.

A területcsere többször felmerült már az enklávékkel kapcsolatban. Üzbegisztánnak azonban nem érdeke ennek megvalósítása, mert ez precedenst teremthetne Tádzsikisztánnak, hogy a történelmileg a tádzsik kultúrához tartozó városokat, Szamarkandot és Buharát követelhesse.

### **Biztonságpolitikai kihívások**

Közép-Ázsiát biztonságpolitikailag rendkívül érzékeny régióvá teszik a szűkös erőforrások (termőföld, energia, víz) fölötti államközi viták, a nemzetiségi ellentétek, az iszlám szélsőségeség és a terrorizmus veszélye, a szervezett bűnözés jelenléte. A térség egyedüli megbízhatóan stabil állama a gazdaságilag prosperáló, sokvektorú külpolitikát folytató, az érdekcsoportok közötti egyensúlyozásra épülő belpolitikát, és kiegyensúlyozott nemzetiségi politikát követő Kazahsztán. Üzbegisztán és Türkmenisztán rendkívül zárt, mindkét állam stabilitását az elnyomó, autoriter rendszerű rezsim tartja fenn. Kirgizisztán és Tádzsikisztán a szegénysége és belső ellentmondásai miatt bármikor tűzfészekké válhat.

Tádzsikisztán különböző régiói gyakorlatilag nem alkotnak szerves egységet, egy-egy körzetében időről időre kiújulnak a központtól való szeparálódási törekvések. Az 1992–97 közötti polgárháborúban szembenálló felek között ma csak a felszínen van béke. A lakosság nagy része él a szegénységküszöb alatt, Rahmon elnök rokonsága törvénybe ütköző eszközöket felhasználva gyakorolja hatalmát, az államszervezetet áthatja a korrupció. A lakosságot a radikalizálódástól egyelőre a közelmúltban lezajlott véres polgárháború szörnyű emlékei tartják vissza.

A Tádzsikisztánon belüli Hegyi-Badagsan Autonóm Régió lakosai nem tádzsikok, hanem vegyes pamíri népek, akiknek mind pamíri nyelvjárásai, mind iszmaelita vallása<sup>6</sup> eltér a szunnita tádzsikokétól. A terület 1992-ben kikiáltotta a Tádzsikisztántól való függetlenséget, ez azonban nem valósulhatott meg. Legutóbb 2012 augusztusában került sor az autonóm régió és a központi vezetés összetűzésére, amikor egy tábornok ellen elkövetett merénylet miatt a tádzsik hadsereg offenzívát indított a terroristának tekintett helyi csoportok ellen. A merénylet ürügyként szolgált a tádzsik vezetés régóta tervezett beavatkozásához, amellyel a helyi hadurak kiskirálykodását akarta letörni.

Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Türkmenisztán dél felől Afganisztánnal határos. A Pandzs és az Amu-darja folyók ugyan kijelölik a határt, de ezek etnikai határvonalat nem képeznek, mivel Afganisztán északi részén is üzbég és tádzsik etnikum él. (Afganisztán lakosságának 27%-a tádzsik, 6%-a üzbég.)

---

6 A síita vallásból a 9. században vált ki az iszmaelita ág. Onnan kapták nevüket, hogy az imám halála után fiát, Iszmaelt akarták megtenni utódjául. Mai lelki vezetőjük, IV. Aga Khán is Iszmael leszármazottja. (Forrás: <http://new-tajikistan.narod.ru/badakhshan/Badakhshan.htm>)





A tádzsikisztáni Hegyi-Badagsan Autonóm Régió (sötétbarna).

A szovjet hadsereg 1979-ben Afganisztánban közép-ázsiai katonákat vetett be, akik számára sorsfordító felismerés volt, hogy saját fajtájukkal kerültek szembe. Ezért az 1980-as években az etnikai öntudatosodási folyamatok katalizátora lett az afganisztáni háború. Közép-ázsiai származású harcosok azóta is folyamatosan csatlakoznak a szélsőséges mozgalmakhoz Afganisztánban, és az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU), illetve a szintén közép-ázsiai érdekeltségű Iszlám Dzsihad Unió (IDU) fegyveresei a tálibokkal együtt harcolnak. Az IMU és az IDU deklarált célja a közép-ázsiai, általuk „szélsőségesen világinak” nevezett rezsimek megdöntése. Igaz, erejükről, ütőképességükről megoszlanak a vélemények. (A 2010-es kirgizisztáni pogromok kapcsán az általában vallásos üzbégek közül sokan reménykedtek benne, hogy az IMU/IDU bosszút áll értük a kirgizeken, azonban ez hiú ábránd maradt. Feltehető, hogy a szélsőséges szervezeteknek nem állnak rendelkezésére ehhez szükséges anyagi és humán erőforrások.)

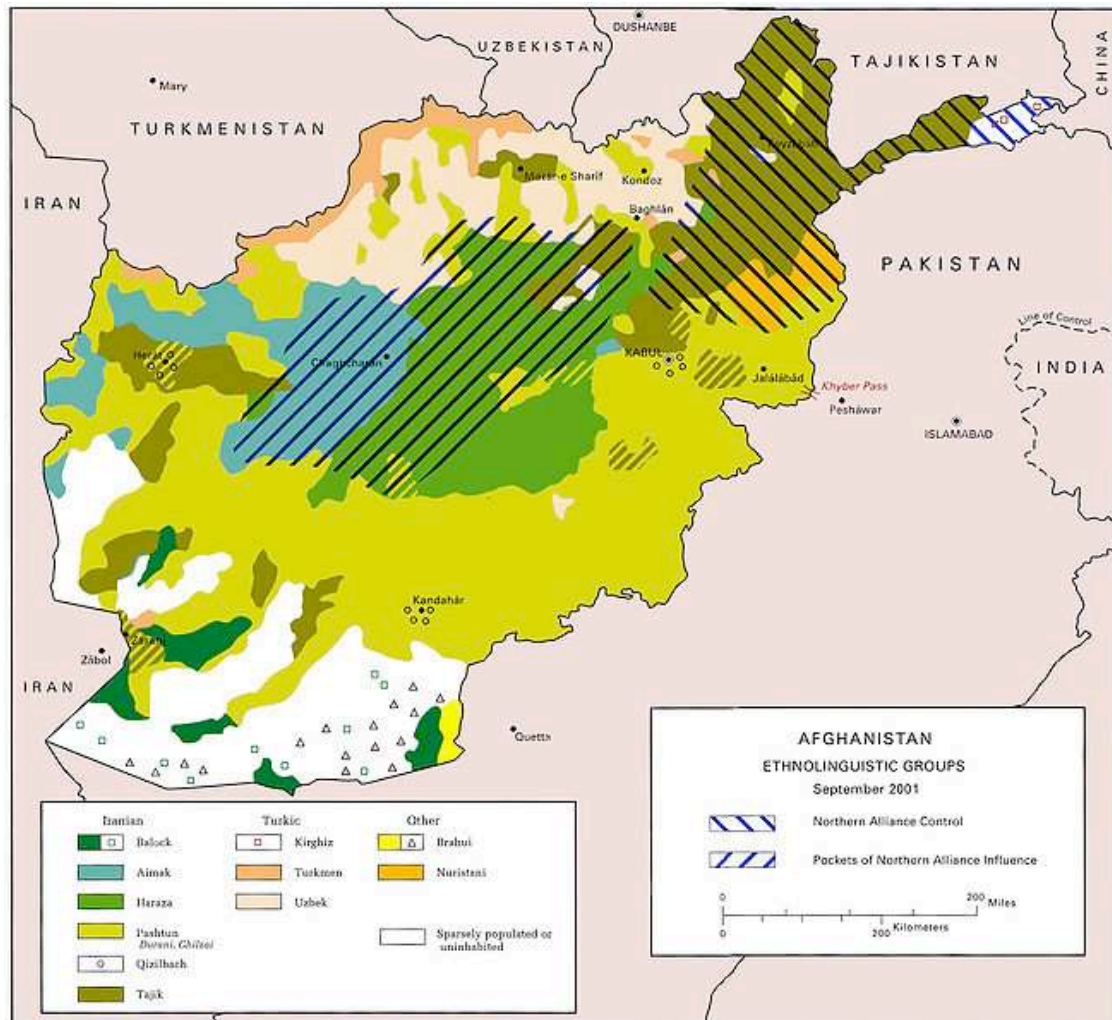
A tálibok által ellenőrzött észak-afganisztáni Kunduz tartományban, az afgán-tádzsik határon élénk fegyver, lőszer és kábítószer csempészet folyik, terroristák beszivárgásáról rendszeresen adnak hírt a tádzsik hatóságok. A tádzsikisztáni és a kirgizisztáni állami szervek, illetve a politikai elit számos tagja a korrupciós sémák révén érdekelt a drogkereskedelmi útvonalak biztosításában. A hatalmi harcok hátterében gyakran a bűnszervezetek közötti viták, leszámolások is szerepet játszanak. Ezeknek az erőknél érdeke a térség destabilizálása, mert mindig könnyebb a „zavarosban halászni”. A konfliktusok szervezett bűnözési, politikai és etnikai jellemzőinek különválasztása gyakran meglehetősen problematikus.

Az 1200 kilométer hosszú afgán-tádzsik határ megfelelő védelme szinte lehetetlen. Egyrészt a hegyvidéki körülmények, másrészt a kábítószer-csempészet révén jelentkező erős korrupciós kísértés miatt. A terrorista elemek beszivárgása jelenleg is komoly biztonsági kihívást jelent az egész térségre nézve, a NATO 2014-es afganisztáni kivonulása után pedig még nagyobb problémát fog jelenteni. Elképzelhető, hogy Afganisztán, Tádzsikisztán, és Kirgizisztán déli része egységes konfliktus-zónává olvad össze akár rövidtávon, mint ahogy az a drogkereskedelem terén már meg is történt.

### **Az integráció nehézségei**

A Szovjetunió felbomlásakor nem voltak meg a tagköztársaságok különválásának gazdasági feltételei. Korábban egymással szoros együttműködésben léteztek, önállóan azonban majdnem mindegyik gazdaság csonka volt valamilyen szempontból. Kirgizisztán és Tádzsikisztán energiahordozók nélkül maradt, a másik három állam pedig vízügyileg lett kiszolgáltatott. Emiatt nagyon hamar felmerült egy közép-ázsiai integráció szükségessége. Az integráció megvalósítására azonban az

etnikai és határviták, a gazdasági érdekkellentétek és a vezetők személyes ellenségeskedése miatt mindeddig nem került sor, és gyakorlatilag a közeljövőben is kizárható. A regionális vezetői pozícióra Kazahsztán és Üzbegisztán is pályázik. Ez a verseny Kazahsztán javára látszik eldőlni, emiatt azonban Üzbegisztán mindenféle integrációs törekvés kerékkötőjévé vált.



Afganisztán etnikai térképe

Mind az oroszok által felügyelt integrációs szervezeteket, (FÁK, Vámunió, Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete), mind a kínai és orosz dominanciájú Sanghaji Együttműködési Szervezetét belső ellentmondások feszítik, hatékonyságuk foka alacsony. A regionális integráció motorjaként fellépő Kazahsztán nem képes föloldani a többi állam közt feszülő ellentéteket, és semlegesíteni a vezetők személyes ellentéteit.

A közös vallás, az iszlám sem képes egységesítő szerepet betölteni, mivel a lakosság a szovjetizálás idején jelentős mértékben elvilágiasodott, és mert 2001. szeptember 11. után a nemzetek feletti kalifátus eszméjét hirdető politikai iszlám mára teljes mértékben szalonképtelenné vált. Az iszlamizmust a térség minden világi állama ellenségként kezeli, a vallásgyakorlást korlátozza, és a szélsőségességet szankcionálja.

\* \* \*

A közép-ázsiai térség államai az orosz, a kínai és amerikai geopolitikai érdekek hármasságában élnek. A nagyhatalmak mindegyike a térség stabilitásában érdekelt. A régió számos biztonsági kihívásának megoldására azonban nincs közöttük konszenzus, és nem körvonalazódnak megoldási stratégiák. Várható, hogy 2014 után, a NATO afganisztáni kivonulását követően a közép-ázsiai szovjet utódállamok megoldatlan feszültségei még jobban kiélezik a konfliktusokat az egész régióban.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM:

Katona Magda: A Közép-Ázsiai etnikai konfliktusok történetéhez. (Posztszovjet Füzetek XIII.) Budapest, 1997. Magyar Ruszisztikai Intézet

Gyóni Gábor: Üzbegisztán nemzetiségi képe 1926 – 1989. Oroszvilág. Budapest, 2012. Magyar Ruszisztikai Intézet

Gyóni Gábor: Kirgizisztán nemzetiségi képe 1926 – 1999. Oroszvilág. Budapest, 2012. Magyar Ruszisztikai Intézet

Dobrovits Mihály: Közép-Ázsia A XXI. század elején. MKI tanulmányok, 2011. március

Stalin's latest victims. The Economist 2010. 06. 19.

Stalin's harvest. Briefing Kyrgyzstan. The Economist 2010. 06. 19.

Bakit Dzsuszupov: Проблемы делимитации и демаркации государственных границ в Центральной Азии. Как фактор дезинтеграции. 2007. 06. 04.

Alekszandr Knyazjev: Vektori i paradigmi kirgizszkoj nyezaviszimosztyi 2012, Biskek

Екатерина Иващенко: Приграничные конфликты: воспитание кровью 17.01.2013

Центральная Азия после Ссср: Объединение или отъединение? 2013. 01. 05.

## AZ ALKALMAZOTT ANTROPOLÓGIA HASZNA A CIMIC MŰVELETEKBEN<sup>1</sup>

### **Rezümé:**

A nemzetközi szinten zajló katonai műveletek sikerét nemcsak az alkalmazott fegyverek és harcászati módszerek befolyásolják, hanem az is, hogyan használjuk a társadalomtudományok, kiemelten a kulturális antropológia diszciplínáit, módszereit a katonai feladatra történő felkészítés és a feladat végrehajtása során. A Magyar Honvédség állományának külföldi misszióra történő felkészítésekor nemcsak a műveleti területek földrajzi, éghajlati, egészségügyi jellemzői, az ellenséges erők katonai jellemzői képezik a felkészítés tárgyát, hanem a műveleti területeken élő lakosság – emberek, családok, törzsek, nemzetiségek, vallási csoportok – kulturális viszonyai is. A küldetés helyszínén a Magyar Honvédség is működtet speciális – a missziós katonai és helyi civil szféra közötti segítő kapcsolatok kiépítésére hivatott – CIMIC-alegységeket. E tevékenység célja, hogy a területen kialakított kapcsolatok révén a civil feladatok, problémák megoldásával támogassa a katonai célok teljesülését. A támogatást konkrét projektek (például ivóvízellátás megoldása, iskola felújítása) szolgálják, a tevékenység és az állapotok, jellemzők értékelése folyamatosan zajlik, míg a befejező művelet mindig a visszacsatolás kell, hogy legyen. A CIMIC-tevékenységről megállapíthatjuk, hogy sikerességének fokmérője a kultúra ismerete és az ismeretek alkalmazásának képessége; a sikeres CIMIC tevékenység egyik biztosítója a katonai misszió sikerének.

### **Kulcsszavak:**

CIMIC, kulturális antropológia, kulturális jellemzők.

Hetzmann, Diána Anna

## THE ROLE OF APPLIED ANTHROPOLOGY IN CIMIC OPERATIONS

### **Abstract:**

The successfulness of the international military operations is influenced not only by the applied arms and tactical methods, but also by the applied social sciences, especially the disciplines of the cultural anthropology during the preparation and the fulfilment of these operations. Part of the Hungarian military personnel's preparation for missions abroad is not only the familiarization with geographical, climate, health, and hostile forces military parameters but also with the cultural characteristics of the inhabitants (people, families, tribes, and religious groups of the area of operations). On the scene also the Hungarian Defence Forces applies special CIMIC subunits for building and maintaining (supportive) liaison between the military and the civil sphere. The aim of this activity is to support the achievement of the military goals by using these liaisons to solve the civilian tasks and problems. This support is realized by implementing projects, fulfilling assessments and evaluations on a regular basis, and also closing all of these activities by feedback and control. Therefore CIMIC activity's effectiveness can be measured by the knowledge of the culture and by the adaptation of this knowledge; and the effective CIMIC activity is one of the factors which ensure the success of the military operations.

### **Key words:**

CIMIC (civil-military cooperation), cultural anthropology, cultural characteristics.

---

<sup>1</sup> A 2012. május 31-én a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen megrendezett, *A kultúranropológia lehetőségei a nemzetközi műveletek támogatásában* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

A CIMIC tevékenység egy fiatal, mindössze körülbelül 10 éves szakterület a magyar katonai feladatok körében. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy korábban a katonai erő alkalmazása során a parancsnokok nem voltak figyelemmel a civil környezetre. Inkább arra utal, hogy a megváltozott alkalmazási környezetben felértékelődött a civil-katonai együttműködés fontossága.<sup>2</sup>

Fogalma a magyar doktrínában foglaltak szerint: *„A CIMIC a katonai és a civil oldal, kormányzati és nem kormányzati szervezetek, a nemzeti hatóságok, a nemzetközi szervezetek, valamint a helyi lakosság között kiépített és fenntartott koordináció és együttműködés a támogatott parancsnok küldetésének eredményes végrehajtása érdekében.”*

A doktrína, mint alapidokumentum megfogalmazza a tevékenység fő funkcióit is. Ezeket az alábbiakra bontja: a haderő támogatása, a helyi lakosság támogatása, és a helyi lakossággal való kapcsolattartás. A haderő támogatása elsődleges fontosságú. Jóllehet, a CIMIC művelői számára is kiemelt szempont saját katonáink védelme, és ennek megfelelően kell a hierarchikus rendben ellátni feladatainkat, a teljes misszió azt szolgálja, hogy a sikeres béketámogató tevékenység eredményeként az adott terület vagy ország a polgári működés tekintetében a „saját lábára álljon”. Ennek a célnak az érdekében – a megszámlálhatatlanul sok közvetlen októl függetlenül – történik a haderő (tipikusan nemzetközi összetételű) telepítése. Vagyis a műveleti területeken – a katonai feladatok ellátása mellett – azért kell nem tipikusan katonai feladatokra is alkalmazni a haderőt, mert nincs más szervezet, amely el tudná látni a különböző, a „működő” társadalom felépítéséhez kapcsolódó, elsősorban nem katonai jellegű feladatokat.

Joggal merülhet fel az a kérdés, hogy szükséges-e ilyen jellegű feladatokra a katonák alkalmazása. Esetenként ugyanis ez támadási felületet jelenthet akkor is, ha elkerülhetetlen a katonai erő alkalmazása ilyen jellegű feladatokra. Emellett, mivel nem ez a katonák „fő profilja” és elsősorban katonai feladatokra képezték ki őket, fontos, hogy bármilyen rossz körülményeket tapasztal is adott területen személy szerint a katona, akkor is elsősorban a haderő érdekeit kell szolgálnia. A katonai vezetés pedig átfogóbb képpel, magasabb szinten rendelkezik információval az adott terület problémáiról, a megoldandó feladatokról. Így ahhoz, hogy a „mindenféle” tevékenységre „elpazarolt” katonaságot ne feleslegesen alkalmazza a nemzetközi közösség, illetve az ország, és eredményes legyen a kitűzött misszió (mind nemzeti, mind nemzetközi tekintetben), mindig elsősorban a haderő célját kell figyelembe venni. Ez egy szigorúan hierarchikus rendszerben a tekintetben igen egyszerű, hogy a feladatkörök ismerete mellett parancs alapján tevékenykednek a katonák.

Mivel a műveletek nem „laboratóriumi körülmények” között folynak, elkerülhetetlen a helyi lakossággal való érintkezés. A Magyar Honvédségen belül a CIMIC-képesség<sup>3</sup> az az elem, amelynek művelői a helyi lakosság és a katonák közötti kapcsolattartásért, koordinációért és együttműködésért felelnek és dolgoznak. Így adódik, hogy szintén a CIMIC-képesség az, amely a saját (katonai) célokhoz igazodva – amennyiben lehetséges – a helyi lakosságot is támogatja. Mindezt úgy,

---

<sup>2</sup> Padányi József: Békefenntartás Boszniában: a Magyar Műszaki Kontingens. ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest, 2004. 186. oldal.

<sup>3</sup> A magyar és a NATO struktúrában a civil-katonai együttműködés (Civil-Military Cooperation – CIMIC), míg például az amerikai struktúra szerint a civil ügyek (Civil Affairs – CA) képesség foglalkozik a civilekkel való együttműködéssel, kapcsolattartással. (Az amerikai CA keretében sokkal tágabban értelmezendők a „civil ügyek”, mint a NATO és a magyar terminológia szerint.)

hogy a haderő a katonai jellegű tevékenységével (közvetve például a biztonság fenntartásával) már támogatja a lakosságot.

A lehetőleg zökkenőmentes „egymás mellett élés” és a célok megvalósíthatósága érdekében a helyi lakosság és a – gyakran megszállónak tekintett – (nemzetközi) haderő között elengedhetetlen a kapcsolattartás. Ez mind a helyi vezetés, vezetők és a hivatalok, mind a jelenlevő civil, nemzetközi és kormányzati szervezetek illetve a haderő között meg kell, hogy valósuljon. Ezt a tevékenységet is a CIMIC-képesség művelői végzi a magyar struktúra és feladatmegosztás szerint.

A kapcsolattartás elengedhetetlenül magába kell, hogy foglalja a kölcsönösséget. Mindkét fél információi szükségesek, fontosak a másik fél számára, együttműködéssel lehet csak megvalósítani, elérni valamit.

A fent említett funkciók megvalósítását sokszínű feladatrendszeren keresztül lehetséges csak elérni. Minden CIMIC-tevékenységben közös, hogy elengedhetetlenül fontos a helyi kultúra megismerése, ismerete, a kulturális tudatosság, illetve a kulturális érzékenység. Véleményem szerint ez utóbbi fejleszthető ugyan, de akiből teljesen hiányzik, annál nem „beindítható”, vagy pótolható képesség. Ezeknek a képességeknek a megléte gyakorlatilag alapfeltétele annak, hogy (jól) el tudjuk végezni a CIMIC-feladatokat.

### **A CIMIC-tevékenység feladatrendszere**

A CIMIC-tevékenység sokszínű feladatrendszert foglal magában. Az adott feladatokat tekintve soha nincs két egyforma, teljesen megegyező, „lemásolható” feladat. Így a kreativitás, a rugalmasság nagy szerepet játszik a sikeres tevékenységben. Emellett elengedhetetlen a kellő felkészültség mind a tevékenység célját, mandátumát, a megvalósíthatóság kereteit, mind pedig a helyi partner személyét, az őket mozgató okokat, indokokat tekintve. A CIMIC-tevékenységben, illetve ahhoz kötődően<sup>4</sup> végzendő feladatokat az alábbi feladattípusokba csoportosítom:<sup>5</sup>

- értékelések, elemzések készítése
- kapcsolattartás
- projektek kivitelezése
- (az előbbieik kapcsán) visszacsatolás.

Tekintsük át ezeket részleteiben!

#### **Értékelések, elemzések készítése**

A CIMIC-értékelés a civil környezet felmérését szolgálja. Ebbe a környezet „fizikai” állapota ugyanúgy bele értendő, mint a művelési területen működő hivatalos és civil szervek, szervezetek, helyi vezetők megismerése (tevékenységük profilja, módszere, működése, struktúrája, kapcsolattartója stb.).

Jelen tanulmányban az *értékelés* kifejezést nem a CIMIC-értékelés értelmében használom. Értékelésnek tekintem azt a tevékenységet, amely a helyi szervek,

---

<sup>4</sup> Bár a felsorolt feladatok között van olyan, amelyik az általam használt értelemben (ld. értékelés) nem a CIMIC tevékenység részét képezi, mégis egyes képességek, elemek haderőbeli hiánya esetén a CIMIC képességhez áll legközelebb, ezért annak kell elvégeznie a feladatot.

<sup>5</sup> Missziós külszolgálati tapasztalataim (Koszovó 2008–2009 és Afganisztán 2010–2011) alapján alakítottam ki a csoportokat.

szervezetek tevékenységének értékelését jelenti abból a szempontból, hogy mennyire képesek ellátni feladataikat, megfelelően saját elvárásaiknak, céljaiknak, hagyományaiknak. Önállóan, a nemzetközi közösség és/vagy a haderő tevékenysége nélkül, vagy „csak” tanácsadói jellegű segítsége mellett, illetve esetleges kivonulásuk esetén fenn tudják-e tartani a nemzetközi segítséggel elért szintet.

Ahhoz, hogy ezek az értékelések a valóságot tükrözzék, meg kell értenünk, mik a céljaik, miért csinálnak úgy valamit, ahogy mi sose tennénk. Ezt a különbséget kell megértenünk, és ehhez kell leginkább a kulturális antropológia, illetve a kulturális jellegű felkészítés. Ez a felkészítés meg is valósul a misszióra való felkészülés során, elsősorban a CIMIC-felkészítéshez kapcsolódóan.

### **Kapcsolattartás**

A kapcsolattartás az a CIMIC-tevékenység, amely a legtágabb (bár így, a civil-katonai együttműködésben alkalmazott fogalmát kiterjesztve) értelemben minden CIMIC tevékenységet magába foglalhat. Ám egyben (szűken, CIMIC értelemben) ténylegesen „csak” a kapcsolattartást, az információk kölcsönös megosztását jelenti. Magába foglalja azt a jellemzőt, hogy a haderő nem elszigetelten tevékenykedik a műveleti területen, hanem – mindenképpen – ki kell, hogy alakítson valamiféle kapcsolatot a jelenlévő szereplőkkel, és ebben a relációrendszerben kell dolgoznia.

A kapcsolattartás tevékenységi körébe sorolom a sorból kissé kilógó közvetítő (mediációs) tevékenységet. Ez azt jelenti, hogy meglévő kapcsolati hálójára révén a haderő CIMIC-szolgálatára rendelkezik olyan információval, esetleg konkrét kapcsolattal egyes szervezetek felé, melyek révén a rászorulóknak meg tudja adni a problémájával foglalkozó szervezet elérhetőségét. Szükség esetén akár személyesen is közvetíteni tud a felek között (például egy első közös találkozó megszervezésével).

### **Projektek kivitelezése**

A CIMIC-tevékenység leglátványosabb, legkézzelfoghatóbb része egy-egy projekt kivitelezése. Ilyen lehet például iskola felújítása, ivóvizet biztosító kút fúrása, vagy téli tüzelő, kályha osztása. A projektek között azonban különbséget kell tennünk: vannak, amelyek kifejezetten a haderő céljainak elősegítését szolgálják (ezek a CIMIC-projektek) és vannak úgynevezett közép-, illetve hosszú távú fejlesztési projektek, melyek célja a felelősségi terület fejlesztése, beruházások kivitelezése.<sup>6</sup>

Véleményem szerint ebben a tevékenységi körben kevésbé hasznosítható a kulturális antropológia. Felhasználhatóságát a leghatásosabb projektterv kiválasztásának elősegítésében, illetve abban látom, hogy a tervek megvalósítása során a jó szándék ellenére ne lehessen valamilyen „kulturális hiba” elkövetésével csökkenteni a tevékenység eredményességét. Ezeket az ismereteket azonban lehetőleg már a missziót megelőzően, a felkészítés alatt, illetve a műveleti területre érkezés, de legkésőbb az információk, adatok pontosítása során szükséges elsajátítani.

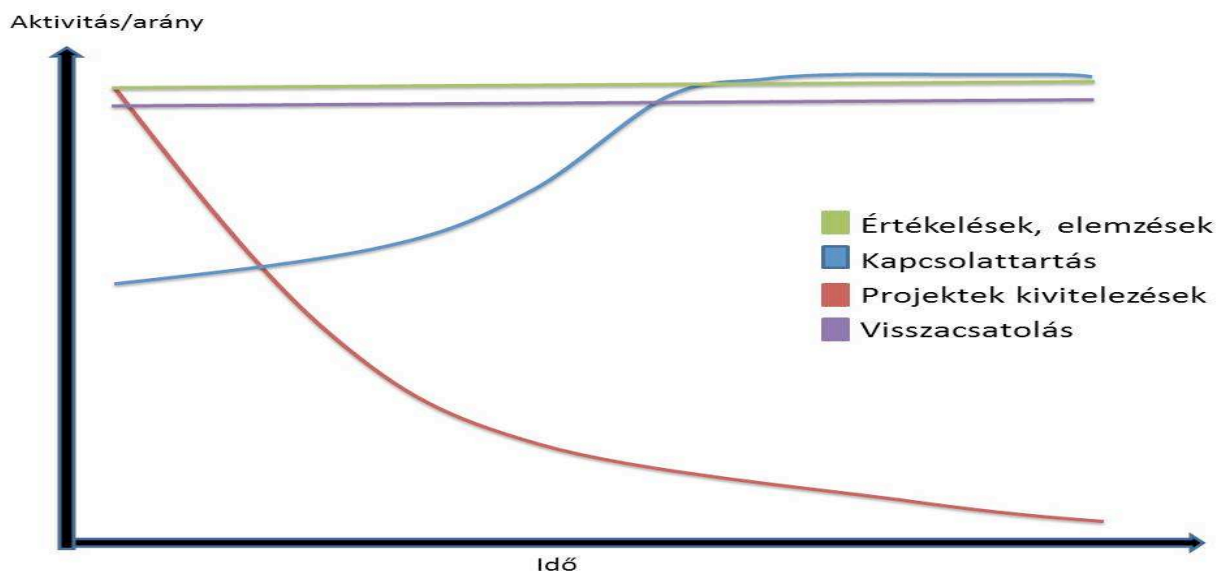
A *visszacsatolás* minden tevékenység elengedhetetlen „sikeresség-mérője”, ezért minden tevékenységet követnie kell(ene). Azonban nem kapcsolódik különösen a kulturális antropológiához, ezért jelen tanulmányban nem kívánok foglalkozni vele.

---

<sup>6</sup> Ma már klasszikus példának tekinthető CIMIC-projekt volt Mosztárban lévő Öreg-híd helyreállításában való magyar részvétel. Részletesen lásd: Görög István–Padányi József: Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996–2002. Budapest 2005. Zrínyi Kiadó, 192. oldal.

## A CIMIC-tevékenységek belső arányainak változása

A CIMIC tevékenység során az idő (a szerepvállalás teljes időszakát tekintve) előrehaladtával változik a különböző típusú feladatoknak a tevékenység egészéhez viszonyított aránya:



A CIMIC-tevékenységek arányának változása  
(Készítette: Hetzmann Diána)

### Értékelések, elemzések

Az első CIMIC-értékelések még hazai területen készülnek. Ezek átfogó képet is adnak a területről, illetve lehetőség szerint a részletekre is kitérnek, természetesen a változások követésével, a tendenciák felvázolásával, az adatok naprakészségével. A műveleti területre érkezéssel ezeknek az értékeléseknek az (aprólékos) pontosítása valósul meg. Cél a CIMIC-értékelések minél teljesebb körű, és minél nagyobb területet lefedő elvégzése a felelősségi területen.

Az idő előre haladtával az értékelések körében eltolódás figyelhető meg a CIMIC-értékelésektől a sokkal inkább értékelő jellegű elemzésekig. Így tartalmukban, milyenségükben és minőségükben változnak az értékelések elsősorban, nem mennyiségükben, vagy szükségességükben.

Mindkét típusú értékelés az eddig hozzá nem férhető adatok beszerzésével, illetve szükség esetén újabb szempontokkal bővíthetők és bővítendőek, aktualizálhatók.

Az általam itt alkalmazott *értékelés* fogalom szerinti elemzések, értékelések kerülnek előtérbe a CIMIC-értékelésekhez képest. Ezek az értékelések inkább a helyi szervek eredményességének megítélésére vonatkoznak és a haderő tevékenységi irányainak meghatározásában, esetlegesen a kivonulás idejének, lehetőségeinek meghatározásában játszanak szerepet.

### Kapcsolattartás

Még hazai területen megkezdhető a kapcsolattartó személyek kilétének felderítése, kiválasztása, illetve nemzetközi, vagy hazai szervezetek esetén már itthon is megtörténhet a kapcsolatfelvétel, együttműködés vagy ennek első lépése.



Természetesen a műveleti területen ez aktív tevékenységben valósul meg, szervezett és ad hoc találkozók formájában.

### **Projektek kivitelezése**

Hazai területen csak felkészülni lehet az ilyen jellegű feladatokra, megismerni a kivitelezés szabályrendszerét, korlátait, dokumentációját.

A műveleti területen jól végzett CIMIC-tevékenység (nem véve figyelembe a más céllal, de hasonló tevékenységet végző szervek, szervezetek munkáját) nyomán az idő előre haladtával egyre csökken a projektek szükségessége, így száma is. Ennek okai:

- egyre felkészültebbek a helyi szervek, szervezetek és el tudják látni feladataikat,
- a kivitelezett projektek kellően előkészítettek, megalapozottak és eredményesek voltak.

### **Visszacsatolás**

A visszacsatolás minden területen és minden tevékenységtípus kapcsán szükséges és minden egyes tevékenységre vonatkozik, így gyakorlatilag mindig ugyanolyan arányt kell(ene), hogy mutasson. Különbség lehet azonban az itthoni és a műveleti területen való visszacsatolás jellege között.

\* \* \*

Az előző csoportosítás tükrében a *kulturális antropológia* a legnagyobb szerepet véleményem szerint az értékelések, elemzések készítése során kaphatja.

- Részt vállalhat a kulturális környezet mikro- és makroszintű elemzésében, mind hazai, mind műveleti területen.
- A haderő kulturális determináltságát „csökkentheti”, felhívhatja a különbözőségekre a figyelmet. Hiszen a magyar katonák jellemzően a nyugati kultúrkörbe tartozó országok katonáival, képviselőivel szolgálnak együtt. Ezek kultúrájának, szokásainak megismerése legalább olyan fontos, mint a helyi kultúra és szokásjog megismerése és tolerálása. Ez segíti az adott kultúra és a helyi vezetők céljainak megértését; ezáltal a kitűzött célok elérhetőségének felmérését, a tevékenység irányainak meghatározását.
- Feltárhatja az adott közösség(ek) kulturális szempontból megítélhető gyenge és erős pontjait.

Ezekon kívül segítheti az adott kulturális környezetben a legmegfelelőbb viselkedés kialakítását, ezáltal fokozva a tárgyalások sikerességét, megkönnyítve a helyiekkel való kapcsolattartást. Ezen ismeretek átadása pedig már a felkészítés során szükséges.

A helyi kultúra ismerete minden a civil-katonai együttműködés terén dolgozó katonának elengedhetetlen fontosságú, de a misszióra tervezett teljes állomány esetében fontos.

\*

Napjaink konfliktusairól elmondható, hogy átfogó megközelítést tesznek szükségessé, és ezekben az eredményességhez, a lehetséges konfliktusok felismeréséhez és elkerüléséhez átfogó rálátás szükséges. Gyakran merül fel olyan

megoldandó probléma, amely nem szorosan vett katonai kérdés. Ezért különféle szakemberek, egy „csapat” alkalmazása válik szükségessé még talán a legalacsonyabb szintű problémák megnyugtató rendezéséhez is. Ennek a konfliktusok megoldása során alkalmazandó csapatnak a része a kulturális antropológus. A CIMIC-tevékenységről pedig megállapíthatjuk, hogy sikerességének fokmérője lehet a kultúra ismerete és az ismeretek alkalmazásának képessége.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM

- Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési Doktrína. Honvédelmi Misztérium Honvéd Vezérkar Hadműveleti és Kiképzési Csoportfőnökség, 2004
- Padányi József: Békefenntartás Boszniában: a Magyar Műszaki Kontingens. ZMNE Stratégia Védelmi Kutatóközpont, Budapest 2004.
- Az afganisztáni Baghlan tartomány CIMIC kézikönyve. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság kiadványa, 2007
- Koszovó CIMIC kézikönyve. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság kiadványa, 2007
- Missziós alapismeretek kézikönyv. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság kiadványa, 2010
- Boglár Lajos – Papp Richárd – A. Gergely András – Bali János – Hajnal Virág – Rónai Csaba: A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába. Nyitott Könyv Műhely, Budapest, 2007. ISBN 978-963-9725-21-8
- Human Telex Consulting Kft., Budapest, 2001. ISBN Dr. Heidrich Balázs: Szervezeti kultúra és interkulturális menedzsment. 963-00-6853-2
- Geert Hofstede – Geert Jan Hofstede: Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere. Az interkulturális együttműködés és szerepe a túlélésben. VHE Kft., Pécs, 2008. ISBN 978-963-06-5897-3
- Görög István – Padányi József: Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996–2002. Zrínyi Kiadó Budapest, 2005.

## A KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA A TERROR ELLENI HÁBORÚBAN<sup>1</sup>

### Rezümé:

A kulturális antropológia, mint a társadalomtudományok azon ága, amely az elméleti módszereket és ismereteket a gyakorlatban felmerülő társadalmi problémák megoldásában alkalmazza, különösen alkalmas a missziós területeken végzett speciális kutatásokra. Alkalmazását módszertana és szemléletmódja teszi nélkülözhetlenné missziós területeken, mert olyan információkhoz tud hozzáférni, melyekhez egy katona végzettségének megfelelően sajnos nem. A közlemény bemutatja, hogy a kulturális antropológia erőssége épp a terepen végzett kutatómunka és a naprakész ismeretanyag, melyet az Egyesült Államok hadereje már több évtizede sikeresen alkalmaz a felderítésben és a napi katonai műveletekben.

**Kulcsszavak:** kulturális antropológia, empirikus tudomány, hadsereg, képesség, kutatás missziós területen, Human Terrain System.

Sztankai, Krisztián

### THE CULTURAL ANTHROPOLOGY IN WAR AGAINST TERRORISM

#### Abstract:

Cultural anthropology is a branch of social science utilizing methods of theory and knowledge to solve practical social problems; therefore, it is suitable for special research in mission areas. Furthermore, the methods and concept of cultural anthropology makes its use indispensable in mission area, since it can provide access to such information that a soldier is not able to do due to his vocational background. The strength of cultural anthropology roots in field research and an up-to-date database that have been used successfully by the U.S. Army for decades.

#### Key words:

cultural anthropology, experimental science, army, ability, search on a mission field, Human Terrain System.

A 2001. szeptember 11-én az Amerikai Egyesült Államokban a radikális iszlamisták által végrehajtott terrortámadások következményei döntő szerepet játszottak egy olyan „keresztes hadjárat” megindításában, melynek elsődleges célja a Nyugat védelme volt. A támadásokat követően az USA kormánya intézkedett a hírszerzés megerősítésére. Két szempontot állítottak előtérbe:

- javítsák a hírszerzők munkáját,
- mutassák be az Egyesült Államok kormányának a zűrzavarra adott igazságos válaszlépéseit.

A két követelmény kielégítése, valamint a hazafiság és biztonság erősítése érdekében az USA katonai vezető körei ragaszkodtak ahhoz, hogy a társadalomtudósok – azok sorában az antropológia művelői – is csatlakozzanak a kormány által meghirdetett programhoz.

Az antropológia katonai műveletek szolgálatába állításának szándéka azonban *támogatókra* és *ellenzőkre* osztotta meg a társadalomtudósokat. Az ellenzők szerint

---

<sup>1</sup> A 2012. május 31-én a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen megrendezett, *A kultúrantropológia lehetőségei a nemzetközi műveletek támogatásában* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

az antropológusok etikai és társadalmi felelősséggel tartoznak minden nép iránt és elutasítják, hogy harcászati eszközként alkalmazzák speciális tudásukat. Egy társadalomtudós feladata, hogy a politikától mentesen alkosson tiszta képet egy adott társadalomról vagy annak valamely részletéről. Ha azonban ezt a tudást katonai megfontolások szolgálatába állítja, akkor az adott kultúráról általa alkotott kép már nem objektív. Ebben az esetben pedig már nem antropológiai, hanem *katonaantropológiai* kutatásról van szó, amelynek rendeltetése, hogy kutatásokkal, információkkal segítse a katonai vezetőket az ellenfél legyőzéséhez.

Az ellenzők táborát erősíti az antropológia egyik legismertebb művelője: *Franz Boas* példája is. Boas ragaszkodott ahhoz az ideához, hogy egy antropológusnak a tudomány tisztaságába vetett hite erősebb kell, hogy legyen, mint a hazafiség-érzete. Ezért 1919-ben levelet küldött a *The Nation*-nek, amelyben feljelentette azokat a pályatársait, akik szaktudásukat felhasználva az első világháborúban kémként szolgáltak az USA hadseregében. [1] Az Amerikai Antropológiai Egyesület (*American Anthropological Association – AAA*) akkor még erősnek ítélte meg ezt a kritikát és cenzúrázta állításait. [2] Ma már az AAA minden fórumon (egyetemen, hírlevelekben és konferenciákon) nyíltan elutasítja az antropológusok szerepét a katonai műveletekben.

A *támogatók* a hazaszeretet és a béke erkölcsi értékeinek hangsúlyozásával indokolják szerepvállalásukat a haderőben. Felfogásuk szerint munkájukkal elősegíthetik a béke mielőbbi megteremtését; a katonaantropológiai kutatások révén nemcsak amerikai, vagy szövetséges katonák életét menthetik meg a hadszíntéren, hanem az adott területen élő népeket is megkímélhetik téves katonai döntések következményeitől; az adott térség általuk feltárt specifikumainak, kulturális sajátosságainak figyelembevétele pedig belső és külső konfliktusok megelőzését eredményezheti.

A támogatók a tevékenysége révén a modern antropológia belépett a 21. század legkritikusabb fejlődési szakaszába és elérte a *katonaantropológiát*.

## A katonaantropológia

A *katonaantropológia* – saját értelmezésem szerint – egy olyan új interdiszciplína, amely az antropológia eszközrendszerével támogatja a katonai műveleteket a felderítésben, tervezésben és a műveleti területen egyaránt. A katonaantropológus munkája során fontos információval segíti katonai vezetőket a helyi kultúráról, hagyományokról és előmozdítja a együttműködésüket a helyi civil vezetőkkel; a missziós feladatra történő felkészítés során megismerteti a állomány tagjait a műveleti területen élők kultúrájával; háttérkutatásokkal, az információk rendszerezésével támogatja a missziós területen dolgozó társadalomtudósok munkáját.

A katonaantropológia rendeltetése tehát komplex. Az eredményesség érdekében tehát saját logisztikával és kiképzéssel kell rendelkeznie és közvetlenül a katonai vezetés mellett meg kell jelennie azért, hogy a döntéshozók a legpontosabban és a leggyorsabban értesülhessenek a megszerzett információkról.

A katonaantropológia a magyar hadtudomány világában még nem kellően ismert fogalom, legalábbis nem olyan formában ahogy azt az amerikai antropológia világa értelmezi. A fogalom pontos definíciója még nem létezik, hiszen nagyon erős az Amerikai Antropológia Egyesület ellenállása azzal szemben, hogy azt önálló tudományként alkalmazzák. A Magyar Honvédségben csak pár éve jelent meg a

Civil-katonai Együtműködési és Lélektani Műveleti Központ egy újabb képességeként, ezért nem várható e tudomány „szolgáltatásainak” gyors integrálása a katonai vezetésbe, a tervezésbe és a hírszerző ügynökségek munkájába.

### **Az antropológia szerepe a 20. század katonai műveleteiben**

A 20. század kisebb-nagyobb konfliktusaiban több antropológus is szerepet vállalt és támogatta nemzete haderejét abban, hogy elérje célját az aktuálisan folyó vagy tervezett katonai műveletben. A katonai műveletek első és legfontosabb lépése a felderítés. Kézenfekvő volt tehát, hogy a hírszerző ügynökségek az antropológia, mint empirikus tudomány módszertanához fordultak segítségért annak érdekében, hogy egy adott területen „kutatásokat végezzenek”. A legfontosabb és a legpontosabb információkat a terepen kaphatjuk meg. Az első kézből kapott információnak pedig döntő szerepe van a katonai tervezésben.

Nagy-Britanniában a hadsereg a gyarmatszerző akciók során került közvetlen kapcsolatba tanult és képzett társadalomtudósokkal. A hirtelen fejlődés következtében az antropológia mélyen kapcsolódott a gyarmati politikához. Már 1908-ban megkezdődött a Szudáni Polgári Szolgálatban tevékenykedők antropológiai képzése. Ez a kapcsolat hamar intézményesült. Az idegen kultúrák és nyelvek jobb megismerése érdekében 1921-ben létrehozták a Nemzetközi Afrika Intézetet, melynek Nigéria egykori kormányzója lett a vezetője. A szervezetnek *Bronislaw Malinowski*, egykori kiváló antropológus Gyakorlati Antropológia címmel megjelent könyve volt az ötletadója. [3] Malinowski azzal érvelt, hogy az antropológiai tudás elengedhetetlen ahhoz, hogy a gyarmati tisztviselők meg tudják oldani napi problémáikat, beleértve az idegen szokások, az eltérő társadalmi intézmények, a gazdaság és nem mellékesen a „vad” jog megértését.

Az antropológia hasznos tudomány, különösen ahhoz, hogy megértsék a hatalom dinamikáját az eltérő társadalmakban. Ezért 1937-től az Angol Királyi Antropológiai Intézetben készítették fel azokat személyeket, akik a későbbiekben fontos pozíciókat töltöttek be a gyarmati területeken.

Számos antropológus dolgozott kémként az első világháborúban is. Az egyik leghíresebb harvardi régész, *Morley* fedezte fel a guatemalai Naachtun ősi városát. 1916-ban, amikor a német ügynökök megpróbálták létrehozni egy közép-amerikai tengeralattjáró-bázist, az amerikai ügynökségek nem tudtak információkat beszerezni a német ügynökök tevékenységéről és a helyszínről. Morley egy 10 000 oldalas anyagot állított össze a hírszerzés számára, miután „kutatást” végzett az adott területen, és jelentette a hajózható útvonalakat, a partvonal jellemzőit, a megközelítési útvonalakat, amit azután az amerikai hadvezetés fel is használt.

Sok antropológus szolgált a II. világháborúban az USA stratégiai felderítő szolgálatánál (Office of Strategy Services – OSS). Az intézmény a CIA és a különleges erők elődje volt, amelyben a társadalomtudósok munkája teljes támogatást élvezett. *Carleton Coon*, a Harvard Egyetem antropológus professzora marokkói ellenálló csoportokat képezett ki szabotázsakciókra, kihasználva az ellenfél gyengéit. Harcolt az észak-afrikai Kasserine Pass-i csatában és Marokkó német megszállásakor fegyvereket csempészett a francia ellenállásnak. Az OSS-nél dolgozó egyik leghíresebb antropológus a brit állampolgár *Gregory Bateson* volt, aki hosszú éveket töltött néprajzi kutatásokkal Új-Guineában. Az Arakan hegységben, Burmában dolgozott, mint az ott állomásozó hírszerző egység civil tagja. Bateson szerkesztette az ún. „fekete propaganda” rádióadásait, amelynek az volt a

rendeltetése, hogy aláássa a japán erők harci morálját. Bateson volt az, aki felvázolta az „új hadviselés technikája” műveleti alkalmazásának lehetőségeit. Egyik jelentésében arról írt, hogy az amerikai haderő többé nem támaszkodhat csak a hagyományos védelmi erőkre. Be kell építenie az új hadviselési technikákat (pszichológiai, néprajzi, elemzői stb.) katonai műveletekbe, megteremtve ezzel a jövő hadviselését. Az ezt valóra váltó szervezet lett a CIA bölcsője. [4]

A II. világháborút követően az USA nemzetközi törekvéseinek valóra váltása érdekében az amerikai hírszerző ügynökségek lettek a világszerte végrehajtott különböző titkos társadalomtudományi projektek fő finanszírozói. [5]

1995-ben *Felix Moos*, a Kansasi Egyetem egyik antropológusa, határozottan kiállt az antropológia és a hadsereg közötti együttműködés mellett. Moos szerint minden amerikai állampolgárnak elsődleges feladata a nemzet és az emberi élet védelme. Ezt nem írhatja felül semmi. Éppen ezért segíteni kell az amerikai kormányzatot abban, hogy jobban megértse a globális konfliktusokat, melyek közvetlenül, vagy közvetett módon hatással vannak a nemzet biztonságára, vagy emberi életet veszélyeztetnek. Javasolta, hogy a főiskolai hallgatók, mint elemzők gyakorlati munkát végezzenek a hírszerző ügynökségeknél. Ez az elgondolás akkoriban még nem talált kedvező fogadtatásra a hírszerző ügynökségek körében. [6]

A 2001. szeptember 11-ei eseményekben az amerikai hírszerző ügynökségek nem hibáztak, csak nem voltak képesek begyűjteni a kellő információkat, illetve elemezni a meglévőket. Az Al-Kaida és a többi nemzetközi terrorcsoport megjelenésével azonban megváltoztak a nemzetbiztonsági ügynökségek prioritásai. Ma már ezek a csoportok jelentik a legnagyobb fenyegetést minden nemzet számára. Éppen ezért egy új megközelítés vált szükségessé a hírszerzésben. Az antropológia pedig már bizonyította a megelőző időszakban, hogy katonai műveletek során hasznos információkkal tudja segíteni a hírszerző ügynökségek, a katonai és politikai vezetők munkáját.

Az Amerikai Egyesült Államok és Nagy Britannia kormányzatai az Intelligence Scholars Program, illetve a Combating Terrorism Countering Radicalisation Program keretében vizsgálták a modern társadalomtudományok felismerései védelmi célokra történő alkalmazásának lehetőségét.

Az Egyesült Államokban 2004 áprilisa óta több hírszerző ügynökség elemző munkatársai kényszerültek arra, hogy és kulturális ismereteiket olyan antropológiai tudással bővítsék az egyetemeken, melyek szükségessé váltak munkájuk pontosabb elvégzéséhez.

2006 júliusában a brit Külügyi és Nemzetközösségi Hivatal (Foreign és Commonwealth Office – FCO) és a Gazdasági és Szociális Kutatási Tanács (Economic and Social Research Council – ESRC) közösen elindított egy 1,3 millió fontos kezdeményezést, melynek célja a szélsőséges iszlám csoportok elemzése hat különböző régióban és öt országban. A program célja az volt, hogy elősegítse a terrorista csoportok működésének megértését és lehetővé tegye a fellépést ellenük. Bár a kutatási programot nyíltan nem hirdették meg, ismeretes, hogy annak tervezésben részt vett a brit haderő katonai hírszerző szerve, az MI5 terrorizmuselemzési központja (Joint Terrorism Analysis) is. [7]

A helyi közösséggel való jó kapcsolat alapja a helyi hagyományok és kultúra megismerése. Minél több időt tölt egy kutató az adott terepen, annál jobban sajátítja el a megbízható megfigyelési technikákat, az ehhez szükséges egyedi szemlélet- és látásmódot. Ez teszi lehetővé számára, hogy olyan bizalomra épülő kapcsolati hálót

tudjon kialakítani a helyi lakosság körében, amelyet más módon (például anyagiakkal) nem lehet elérni, vagy hosszú távon fenntartani.

A kutatás körülményeit nehezítheti (és akár az eredményeket is befolyásolhatja), hogy a mindenkor érvényes biztonsági előírások miatt a műveleti területeken (például Afganisztánban) a „kutatók” egyenruhában, fegyverrel és nem ritkán repeszálló mellényben jelennek meg és teszik fel kérdéseiket. Többen aggódnak amiatt, hogy a katonai jelenlét torzítja, befolyásolja a helyi embereknek a különböző kérdésekre adott válaszait. Saját tapasztalataim szerint Afganisztánban a civil kutatót ugyanolyan idegennek tekintik, mint az egyenruhába bújt társadalomtudóst. Minél hosszabb ideje vannak jelen a katonák egy bizonyos hadszíntéren, annál elfogadottabbá, megszokottabbá válik mindennapos jelenlétük. Így egy kérdőív kitöltéséhez, egy interjú feltevéséhez nem feltétlenül szükséges a civil megjelenés.

### **A katonantropológia Magyarországi megjelenéséről**

Magyarországon a kulturális antropológia kutatási módszerei és az így szerzett ismeretek ma még nem képezik szerves részét a béketámogató műveleteknek. Ahhoz, hogy ez a viszony intézményesen is kiépüljön, a hadtudománynak, az antropológiának és a katonai vezetésnek közös elhatározására van szükség.

Ma már bizonyított tény, hogy a műveleti területen való szociokulturális kutatások szükségszerűek és a haderő számára is hasznosítható, kézzel fogható eredményeket jelentenek. A kultúrából nyerhető információk megszerzése az új megközelítés kívánalma mellett újfajta kutatási módszerek kialakítását igényli. Az amerikai haderő ezen képesség alkalmazására létrehozta a Human Terrain System (HTS)<sup>2</sup> rendszerét.

Ahhoz, hogy pontos definíciót találjunk a HTS jelentette képességre, meg kell értenünk az amerikai rendszer működését, létrehozásának okait, helyét és szerepét a missziós feladatokban. Mivel a szó szerinti fordítás magyartalan és nem alkalmazható a magyar katonai terminológiában, a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Intézetének munkatársaival közösen sikerült mind a hadtudomány, mint a kulturális antropológia által érthető és értelmezhető fordítást találni. A továbbiakban a HTS-re, mint Kultúra Elemző Rendszerre hivatkozom.

A rendszer elsődleges rendeltetése – a képzéseken kívül –, hogy szociokulturális kutatásokkal támogassa a hadszíntéren működő csapatokat. Ma már nemcsak Irakban, Afganisztánban, hanem 2010 óta Afrikában is szolgálnak Kulturális Elemző Csoportok a U.S. Army Africa Command (AFRICOM) kötelékében. A rendszer két részre osztott: egyik része a hadszíntéren működő alegységeket irányítja, a másik ezen egységek kiszolgálását végzi a hátszországban. [8]

Irakban és Afganisztánban az egyedi helyzet megkövetelte az „idegen kultúra” ismeretét. A stabilitás megteremtéséhez össze kellett egyeztetni a kulturális, a politikai, a vallási és a szociológiai rendszereket. Ebben a „békeépítési” folyamatban is fontos szerepet játszottak és játszanak a mai napig azok az antropológusok, akik vállalva a veszélyt, nap, mint nap tárgyalásokat és kutatásokat folytatnak az egyes hadszíntereken. A Pentagon 2004-ben indította el azt a programot, amelyben – intézményes formában - kultúrantropológusokat alkalmaznak az amerikai harcoló

---

<sup>2</sup> Human Terrain System – Kultúra Elemző Rendszer, melyet 2006-ban hoztak létre a kulturálisan eltérő katonai műveleti területek helyi szokások, vallások, hagyományok és nyelvek kutatására. Célja a helyi lakosság jobb megismerése. <http://humanterrainsystem.army.mil/htsAboutBackground.aspx>

alakulatoknál. Ezen csoportok támogatására hozták létre a Human Terrain System-et.

### **Következtetések**

Az Amerikai Hadseregben működő Human Terrain System rendszerének alkalmazása a Magyar Honvédségben ma nem lehetséges. Azzal a struktúrával, létszámmal és költségvetéssel nem veheti fel a versenyt a honvédség. Azt a módot azonban, ahogyan műveleti területen szociokulturális kutatások révén megszereshető információkkal támogatják a katonai vezetés döntéseit, nekünk is érdemes tanulmányoznunk. Ezt indokolják az idegen területen végzett katonai műveletekkel összefüggő kihívások a 21. században.

A Magyar Honvédség afganisztáni, koszovói, de akár az egyéb békemissziói során is kiválóan alkalmazható lenne egy társadalomtudósokból álló csoport megjelenése a „terepen”. És csak úgy, mint a civil-katonai kapcsolatokkal foglalkozó katonai szervezetek, a Kultúra Elemző Csoportok is a parancsnok munkáját támogatnák kutatásaikkal.

A Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központja az első olyan szervezet a honvédségen belül, amely tudatosan törekszik az adott missziós terület civil lakossága kultúrájának pontosabb megismerésére. Működőképessé kell tennünk az antropológia és a hadsereg együttműködését. A 21. században a magyar vonatkozású béketámogató műveletekben is kiválóan alkalmazható az antropológusok tudása: kulturális tanácsadóként, a katonai felderítésben, információszerezésre, a missziós képzésekben, a katonai felsőoktatásban, műveleti feladatoknál és a műveleti tervezésben egyaránt.

A jelen és jövő konfliktusaiban elkerülhetetlen a civil lakossággal való szoros érintkezés és a velük való együttműködés, hogy gyorsan és hatékonyan megoldást találjanak a kialakult problémákra és mihamarabb kivonhassák erőiket a külföldi nemzetek. Ehhez elkerülhetetlen, hogy a célterületen élő népek kultúráját minél alaposabban megismerjük és ezeket az információkat megkapják azok a katonák, akik szolgálatot teljesítenek a műveleti területen.

### **FELHASZNÁLT IRODALOM**

- [1] Boas, Franz: Scientists as spies. *The Nation*, (1919) 1–33.
- [2] Price, David H.: Lessons from Second World War anthropology. *Anthropology Today*, 18/3 (2002) 14–20.
- [3] Bronislaw Malinowski: *Practical Anthropology*. *Africa*, 2:1 (1929) 22–37.
- [4] Montgomery McFate, J.D., Ph.D.: *Anthropology and Counterinsurgency: The Strange Story of their Curious Relationship*. *Military Review*, 85 (2005) pp. 24–38.
- [5] Solovey, Mark: *Project Camelot and the 1960's Epistemological Revolution: Rethinking the Politics-Patronage-Social Science Nexus*. *Social Studies of Science*, 31/2 (2001) pp: 171–206.
- [6] Glenn, David: *Cloak and Classroom*. *The Chronicle of Higher Education*, (2005) <http://chronicle.com/free/v51/i29/29a01401.htm> (2007. január 10.)
- [7] Houtman, Gustaaf: *Double or quits*. *Anthropology Today* 22/6 (2006) 1–3.
- [8] <http://humanterrainsystem.army.mil/>



## **A KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA IGÉNYBEVÉTELE AZ EURÓPAI UNIÓ SZOMÁLIAI HADMŰVELETÉBEN<sup>1</sup>**

### **Rezümé:**

A kulturális antropológia missziós területen segít megérteni és elfogadni a műveleti környezetet mind a civil, mind a katonai résztvevők számára. Szomália és az ottani klán-rendszer kiváló terepe a kultúrantropológiának és a hadtudományi szegmensen át való elemzésnek. A klán-rendszer lehet az ellenség is a kalózkodás leküzdésében. Az EUNAVFOR Atalanta során világossá vált, hogy a tengeri jelenlét és a partok, illetve szállító hajók védelme csakis szárazföldi műveletekkel együtt lehet hatásos. Az EUNAVFOR Atalanta, haditengerészeti műveletben ezért 2012 óta szárazföldi tevékenység is folyik, amelyben a feladatok sikeres végrehajtása érdekében létfontosságú e csoportok feltérképezése és jellemzőinek megértése.

### **Kulcsszavak:**

kulturális antropológia, civil-katonai együttműködés, EUNAVFOR Atalanta, klán-rendszer

Varga, Csilla

## **THE USE OF CULTURAL ANTHROPOLOGY TO THE MILITARY OPERATION OF THE EUROPEAN UNION IN SOMALIA**

### **Abstract:**

Application of the cultural anthropology in military sciences has the aim to fulfill the requirement to understand better the mission environment both for civilian and military participants. Clan structure and system in Somalia is complex, good ground for cultural anthropology and military sciences on a special segment. Clan structure is cause and also could be counterweight of piracy in the region. The EUNAVFOR Atalanta operation is basically run on maritime medium from 2012, but is clear that on land base, especially on CIMIC area, the clan structure's mapping is unessential. It could be main factor in the success of the operation.

### **Key words:**

cultural anthropology, civil-military cooperation, EUNAVFOR Atalanta, clan system

Műveleti területen a kulturális antropológia alkalmazása hozzásegíti a missziós állományt a környezet sajátosságainak megértéséhez és elfogadásához. Mindez elengedhetetlen a feladat sikeres elvégzéséhez.

---

<sup>1</sup> A 2012. május 31-én a Nemzeti Közsolgálati Egyetemen megrendezett, *A kultúrantropológia lehetőségei a nemzetközi műveletek támogatásában* című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

Szomália és az ottani klán-rendszer kiváló terepe a kultúr-antropológiának, és a hadtudományi szegmensen át való elemzésnek. A térségben tapasztalható tengeri kalózkodás a szárazföldön keletkező konfliktusok eredménye. Így a klán-rendszer megértése elengedhetetlen és a probléma megoldása is csak innen indulhat. A publikus, nyílt információk tükrében – bármennyire is egyre szélesebb körűek, átfogóak, – még mindig nehéz definiálni a szomáliai klánok, kisebbségi csoportok, és diya-fizető csoportok szerepét, politikai befolyását az országban. Pedig e csoportok kulcsszereplői lehetnek a kalóz-ellenes tevékenységnek.

### **A szomáliai partoknál folyó kalóztevékenység megfékezésére irányuló nemzetközi erőfeszítések**

#### **Az EUNAVFOR Atalanta haditengerészeti művelet**

Az Európai Unió a közös kül- és védelempolitika keretében,<sup>2</sup> az ENSZ Biztonsági Tanácsától kapott felhatalmazás<sup>3</sup> alapján 2008-ban indította haditengerészeti műveletét Szomália partjainál, amelyet jelenleg 2014. decemberig hosszabbítottak meg. Az EUNAVFOR Atalanta haditengerészeti művelet keretében 2012 óta szárazföldi tevékenység is folyik. A védendő, műveleti terület 4 millió négyzetkilométer.

A művelet elsődleges céljai:<sup>4</sup>

1. A Világélelmezési Program (World Food Programme – WFP) szállító járműveinek védelme, és az élelmiszer szállítmányok biztonságos eljuttatásának szavatolása a Szomáliában lakhelyüket elhagyni kényszerült lakosság részére.
2. Az Afrikai Unió Szomáliai Missziója (African Union Mission in Somalia – AMISOM) hajóinak védelme.
3. Eseti jelleggel további, a szomáliai kikötőkbe szállító, védelemre szoruló hajók támogatása.
4. A szomáliai partok mentén előforduló fegyveres rablások, és környező nyílt vizeken eluralkodó kalózkodás megelőzése, visszaszorítása.
5. Kiegészítő tevékenységként a környékbeli halászati tevékenység monitorizálása is szerepet kaphat a feladatok között.

Az EUNAVFOR Atalanta műveletben az Európai Unió tagállamai (Belgium, Franciaország, Németország, Görögország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Spanyolország, Horvátország és Svédország) mellett – különböző mértékben és eltérő felhatalmazással – Norvégia, Ukrajna, Szerbia, valamint India, Kína, Japán és Oroszország tengerészeti és szárazföldi kötelékei is részt vesznek.

A közreműködő országok hozzájárulása lehet tárgyi (tengerjáró felszíni harci és támogató hajók, tengeri járőr és felderítő repülőgépek, hajóvédelmi

<sup>2</sup> Council Decision 2010/766/CFSP, 7th Dec. 2010. amending Joint Action 2008/852/CFSP on the European Union military operation to contribute of the deterrence, prevention and repression of acts of piracy and armed robbery off the Somali coasts. Official Journal of the European Union L 327 / 49 11.12. 2010.

<sup>3</sup> UNSC 1814/2008, [http://www.mod.bg/en/doc/tema/OPERATION\\_ATALANTA.pdf](http://www.mod.bg/en/doc/tema/OPERATION_ATALANTA.pdf) (letöltés ideje: 2012. 07. 29. 15:15)

<sup>4</sup> EUNAVFOR Somalia/Mission/Objectives and mandate, <http://www.eunavfor.eu/about-us/mission/> (letöltés ideje: 2012. 07. 27. 18:16)

különítmények) és személyi (katonai személyzet biztosítása a műveleti központban, Norfolkban, vagy rendelkezésre bocsátása a hajókon).

Az alkalmazott erők összetétele és nagysága függ az áthaladó forgalomtól, amelyet biztosítani szükséges, illetve a monszontól is.

A nagy kiterjedésű terület védelmét nehezíti, hogy a kalózkodók változtatják a taktikákat, amely ellen EUNAVFOR-nak is folyamatosan változó ellentaktikát kell kidolgoznia és alkalmaznia.

A kalóztevékenység felszámolását célzó műveletek mellett kiegészítő műveletként szárazföldi kiképző tevékenység (European Union Training Mission – EUTM), továbbá az Afrika szarván a regionális tengeri kapacitásépítést célzó európai uniós misszió (EUCAP NESTOR)<sup>5</sup> civil művelete is folyik, amely Szomáliát segíti az önfenntartás útjára lépni.

### **A klán- és a szubklán-rendszer Szomáliában**

A klán-rendszer átszövi Szomália lakosságát, azon belül a kalóztevékenységben részt vevőket is. A lakosság kétharmada önmagát valamely klánba, szubklánba sorolja, és valamely etnikai csoporthoz tartozónak definiálja családját helyét. Egyharmaduk azonban, mint a bantu, benadiri vagy a Rer Hamar nem azonosul efféle rendszerrel.

Az USA Központi Hírszerzési Ügynökségének (CIA) World Factbook-ja (tényeket és adatokat tartalmazó kiadványa) szerint a 10 milliós lakosság 85%-a szomáli, 15%-a bantu vagy egyéb nemszomáli (beleértve kb. 30 000 arab származásút). A hivatalos nyelvek az országban a szomáli, az arab, az olasz és az angol. A többségi vallás az iszlám, annak is a szunnita ága.

A lakosság fiatal: 45% 14 év alatti, 53% 14–64 év közötti, és mindösszesen 3 % 65 év feletti.<sup>6</sup> A legnagyobb, úgynevezett „nemesi” klánok – egy holland-brit felmérés szerint – a Darod, a Hawiye, az Isaaq és a Dir.<sup>7</sup> A nemesi klánok mellett, további, befolyásos „családok” a Digil és a Mirifle/Rahanweyn, amelyek a klán és kisebbségi csoport közötti pozíciót töltik be.

*Adan Alli Bulle*, származástannal foglalkozó szomáli történettudós elveti az ún. nemesi klán-struktúrát. Tanulmánya szerint (2005) a klán-rendszer más irányból közelíthető meg.

Amennyiben ezen a ponton a műveletben szerepet játszó csoportok feltérképezése érdekében alkalmazni kívánjuk a kulturális antropológiát, sajátos ellentmondásokba ütközhetünk. A kisebbségi csoportok (bantu, benadiri, rer hamar, brawanese, swahili, tumal, yibir, yaxar, madhiban, hawrarsame, muse dheryo, és faqayaqub) számos diszkriminatív tényezőtől szenvednek, és gyakran nagyon szegények. Tagjaik között a házasság tilos. E csoportoknak nincsenek felfegyverzett milíciáik, így védtelenek a nagy klánok erőszakos akcióival (emberrablás, kíntás, önkényes föld-eltulajdonítás stb.) szemben.

A politika is a klánok mentén szerveződik. *Siad Barre* rezsimje például a gyengébb klánokat és kisebbségi csoportokat vonta szövetségbe a kormányerők védelmére. Az állam összeomlása után azonban, ezen a

<sup>5</sup> EUCAP NESTOR, <http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/eucap-nestor> letöltés ideje: (2012.07.29 17:07)

<sup>6</sup> CIA World Factbook-Somalia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html> (letöltés ideje: 2012.07.21 9:59)

<sup>7</sup> Country of Origin Information Report Somalia, 2009.nov. 13., UK Border Agency §18.02, <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4b0bde4e2.pdf> (letöltés ideje: 2012.07.21 11: 03)

csoportok tagjai másodrangú, vagy inkább harmadrangú állampolgárokká váltak.

Az emberek egyéni életlehetősége is függ a klán- és családi hovatartozásuktól, az abból fakadó tilalmaktól. Akinek a klánjuk révén több és befolyásosabb kapcsolata van, azok nagyobb védelemre számíthatnak.

Az egyén biztonsága attól is függ, hogy a családja vagy klánja eleget tud-e tenni a Diya-fizetési kötelezettségének.<sup>8</sup> A Diya-fizetés hivatalosan tilos, de Szomáliában párhuzamosan él az angol és olasz jog, az iszlám sharia<sup>9</sup> és az olyan tradicionális szokásjogok, mint a Diya-fizetés, a válás, az öröklés. A legrosszabbul azok a nők járnak, akik nem tartoznak egyetlen védelmet nyújtó csoporthoz sem, kiváltképpen, ha lakhelyüket elhagyni kényszerülnek, és menekült-táborban laknak.

A szövevényes klán-struktúra hagyományai, és a mesterséges állami struktúrák is hozzájárulnak a törvény és rend nélküli állapot kialakulásához az országban. A menekült-táborok lakói gyakran fegyvert fognak és további csoportok alkotásával nehezítik az amúgy is majdhogynem átláthatatlan struktúra rendezését.

A klánokat az elmúlt évtizedek során többször próbálták feltérképezni. Jelenleg is vita folyik a különböző hierarchiák mentén felállított csoportosításokról.

A kisebbségi csoportok közül halászzattal a Rer Hamarok, Bravanok, Bajunik foglalkoznak. Más etnikai csoportok vadászattal, cipőkészítéssel, állattenyésztéssel próbálják meg eltartani családjukat.

A rer hamarok távol-keleti bevándorlók, a lakosság 0,5%-át teszik ki. Szomáli nyelvet, de rer hamarok dialektust beszélnek, iszlám vallásúak. A hawadle klán támogatja őket. A brawanok arab bevándorlók, a lakosság 0,5%-át teszik ki. Iszlám vallásúak, brawani nyelvet beszélnek, nincs patron-klánjuk. A bajunik a kenyai partvidékről származnak, a lakosság 0,2%-át adják, bajuni nyelvet beszélnek, iszlám vallásúak és szintén nincs támogató klánjuk.<sup>10</sup>

A kalózkodásban részt vevők Szomália minden részéből származhatnak, de leginkább pontföldiek, jórészt fiatalok, korábbi milíciatagok, halászok, technikai szakemberek, akik értenek többiek között a GPS-hez, és természetesen sokan kizárólag üzleti érdekből, és nem megélhetésként vesznek részt a támadásokban, akciókban.

### **Kulturális antropológia alkalmazása a szomáliai katonai műveletben**

A kulturális antropológia szerepe a hadtudományban, és egy katonai műveletben civil-katonai együttműködés területén lehet hangsúlyos. Az EUNAVFOR Atalanta során világossá vált, hogy a tengeri jelenlét és a partok,

---

<sup>8</sup> A Diya-fizetés egyfajta kompenzáció, amellyel például halálbüntetését lehet megváltani. Somalia legal system, [http://www.mongabay.com/history/somalia/somalia-legal\\_system.html](http://www.mongabay.com/history/somalia/somalia-legal_system.html) (letöltés ideje: 2012.07.21 13:16)

<sup>9</sup> sharia: iszlám vallásjog, vallásjogi hagyomány. Eelsődleges jogforrásai a Korán, és a Szunna

<sup>10</sup> Country of Origin Information Report Somalia. 2009. nov. 13., UK Border Agency Annex D – Main Minority Groups, <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4b0bde4e2.pdf> (letöltés ideje: 2012. 07. 21 11: 03)

illetve szállító hajók védelme csakis szárazföldi műveletekkel együtt lehet hatásos.

A történelem a kultúra fejlődésének állandó folyamata. A kulturális antropológia empirikus vizsgálati úton, azaz terepmunka során nyeri következtetéseit. Ennek része az etnológia, nyelvészet, pszichológia is. A terepmunka, olyan résztvevő megfigyelés, ahol a kutató együtt él az emberekkel, megtanulja nyelvüket, szokásaikat, megfigyeli, hogyan fogják fel a világot, és rögzíti az eredményeket. A kultúra, amelyet vizsgál, magába foglalja a hitet, tudást, művészetet, erkölcsöt, törvényt, és képességeket, amelyet a vizsgált társadalom magáénak vall.

A kulturális antropológia a műveleti területen közreműködő civil és katonai külszolgálatot teljesítők kulturális tudatosságát segítheti. A haderő szolgálatában ez a tudományág a felkészítés során kap jelentőséget, hiszen egy eltérő földrajzi, társadalmi, kulturális és nyelvi környezetben kell tevékenykedniük. A béketeremtés, békefenntartás sikere azon is múlik, hogy a konfliktust okozó társadalmi, társadalmon belüli ellentéteket hogyan sikerül feloldani, ehhez pedig a műveleti területen élő, jelen esetben klán, család, kisebbségi csoportokhoz tartozó egyének igényeit, szokásait, kultúráját ismerni szükséges.

A helyi lakosság mellett, a helyi szervezetekkel, hatóságokkal, és a területen működő nemzetközi szervezetekkel is kapcsolatot kell teremteni. Ebben a közreműködésben is szerepet kap a kulturális antropológia, a helyi kultúra, a nyelv, a tradíciók, a klán-struktúra, a törvénykezés ismerete.

Az EUNAVFOR Atalanta művelet sikere a statisztika tükrében egyértelműen kimutatható, de a kalóztámadások felszámolásával sem érne véget. A kalóztámadások száma jelentősen csökkent. 2009-ben 117, 2010-ben 127, 2011-ben 151, 2012-ben 28 ilyen támadást regisztráltak. A sikeres kalóztámadások aránya csökkent, 2009-ben 28%, 2010-ben 27%, 2011-ben 14% volt (2012 n. a.).<sup>11</sup>

A hosszú távú, eredményes biztonság megteremtéséhez további együttműködés kiépítése és olyan projektek működtetése szükséges, amelyek a művelet befejezése után is garanciát adnak arra, hogy a kalóztevékenység nem éled fel újra.

\* \* \*

Az EUNAVFOR Atalanta szomáliai művelete alapvetően a kalózkodás felszámolására, a tengeri terror-cselekmények megszüntetésére irányul. A művelet sikere érdekében azonban politikai és stratégiai, illetve jogi aspektusokat is figyelembe vevő együttműködésekre és projektekre van szükség, nem csak a tengeri, hanem szárazföldi közegben is. Ebben pedig jelentős szerepe van a CIMIC-tevékenységnek.

A CIMIC-tevékenységben közreműködő katonákat és civileket megfelelő módon kell felkészíteni az adott békeművelet sajátosságaira. A nyelvi és kulturális tudatosság megfelelő, és hatékony felhasználása érdekében meg kell ismerniük és alkalmazniuk kell a kulturális antropológia és határtudományai által összegyűjtött, elemzett és rendelkezésre bocsátott információkat.

---

<sup>11</sup> Key figures and information, EU Naval Force Somalia Operation Atalanta, Statistics updated 02/08/2012, <http://www.eunavfor.eu/press-2/downloads/> (letöltés ideje: 2012. augusztus 2. 19:53)

A szomáliai békeműveletekben azok a tevékenységek, amelyekben a CIMIC-szakemberek és funkcionális szakértők bevonhatóak, illetve a kulturális antropológia és határtudományai sikeresen hasznosíthatóak:

- a kalózkodás felszámolásának szárazföldi programja;
- halászati tevékenység monitorizálásának segítése;
- a klán-rendszer szélesebb körű feltérképezése;
- a gyerekek oktatásának, képzésének elősegítése;
- oktatás, képzés elősegítése nők számára;
- helyi tengerészek képzése;
- innovatív protokollok előkészítése;
- együttműködés a helyi hatóságokkal;
- együttműködés a nemzetközi szervezetekkel.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM

Hetzmann Diána: A CIMIC és PSYOPS képesség fejlesztésének irányai. *Hadtudomány*, XIX. évfolyam, 2009. 3-4. szám, pp. 168-171. ISSN 1215-4121  
Padányi József: A béketámogató műveletek helye, megjelenése a hadtudományi kutatásokban. *Hadtudomány*, XX. évfolyam, 2010. 1-2. szám, pp.11-14. ISSN 1215-4121

## **EGY MULTINACIONÁLIS NAGYVÁLLALAT KRITIKUS INFRASTRUKTÚRÁJÁNAK ILLESZKEDÉSE A HAZAI (VERTIKÁLIS ÉS HORIZONTÁLIS) KRITIKUS INFRASTRUKTÚRÁKHOZ**

### **Rezümé:**

Egy multinacionális nagyvállalatnál, amelynek exportvezérelt termelése az ország GDP-jének is meghatározó eleme, különösen fontos a termelési folyamatok biztonsága. Egy új termelőegység indítása során, már a tervezés első fázisától kezdve fontos szempont a biztonsági feltételrendszer kidolgozása. Ennek során összhangba kell hozni a külső szabályozókban általánosan megfogalmazott biztonsági követelményeket az adott beruházás költségkeretein belül megvalósítható „szükséges” biztonsággal. Ez egy optimum kereső folyamat, ahol a biztonság olyan közös érték, amely a külső és belső partnerek számára egyaránt fontos.

### **Kulcsszavak:**

biztonság, beruházás, kritikus infrastruktúra, multinacionális nagyvállalat

László Király – János Pataki

## **A MULTINATIONAL COMPANY'S CRITICAL INFRASTRUCTURE'S CONNECTION WITH DOMESTIC CRITICAL INFRASTRUCTURE IN BOTH VERTICAL AND HORIZONTAL MANNERS**

### **Abstract:**

The production processes security is a priority feature for a multinational company that's export output volume plays a decisive role for the country's GDP. Security aspects must be considered from the beginning of the planning phase of a new production unit. The system of security has to be worked out and the conditions specified by the outer rules and regulations and the „necessary security” developed on the basis of the investment's budget frames should be conciliated as much as possible. This is always an optimum-seeking process where security is a common value for both of their external and internal partners.

### **Key words:**

security, investment, critical infrastructure, multinational company

A fenti nagyvállalat kiemelt hangsúlyt fektet a biztonságon felül a termelési folyamatok folytonosságára is, amelynek exportvezérelt termelése az ország GDP-jének is meghatározó eleme. Ezt a cikkben tárgyalandó számos alrendszer szolgálja ki, amelyek a külső és belső szabályozás szempontjából külön-külön kritikus infrastruktúrát képeznek. Egy új termelőegység indítása során, már a tervezés első fázisától kezdve fontos szempont a biztonsági feltételrendszer kidolgozása. Ennek során összhangba kell hozni a külső szabályozókban általánosan és elvontan megfogalmazott, és ezáltal maximumra törekvő biztonsági követelményeket az adott beruházás költségkeretein belül megvalósítható „szükséges” biztonsággal (a biztonsági beruházás költségeinek meg kell térülni a piac által elismert termékárban). Ez egy szükségszerűen hosszú, optimum kereső folyamat, melynek során érdekeket kell egyeztetni, hiszen a biztonság olyan közös érték, ami a külső és belső partnerek számára egyaránt fontos.

A cikkünk elkészítésének célja, hogy a különböző „biztonsági szervezetek és hatóságok” egyformán értelmezzék a részükre meghatározott biztonsági és védelmi

feladatokat és azok kapcsolódási pontjait, valamint a kritikus infrastruktúrák létesítéséhez és működtetéséhez szükséges új biztonságtechnikai és taktikai elemek alkalmazását. Írásunk első részében röviden ismertetjük a Magyarországon kialakult biztonsági irányzatokat és a jogszabályi háttérrel; a második részben a vállalati szinten működtetett biztonsági szervezetek általános feladatait; a harmadik részben egy új termelőegység beruházása során figyelembevett és megvalósuló biztonsági, a termelés folytonossága szempontjából kritikus infrastruktúrának számító elemek költségtényezőit/arányait.

## **ÁLLAMI/IGAZGATÁSI SZINT, JOGSZABÁLYI HÁTTÉR**

A gazdaságbiztonsági szempontból kulcsfontosságú infrastruktúrák védelmének megvalósításában az állam partneri együttműködést törekszik kialakítani az infrastruktúra-tulajdonosokkal. Ez a védelmi ráfordításoknak a felelősség és a kockázatviselés arányának megfelelő megosztását jelenti. Az állam és a magánszféra partneri együttműködésén alapuló hazai program kezdetben önköltségi alapú vállalati finanszírozást, majd ezt követően fokozatosan elérendő meghatározott mértékű állami szerepvállalást igényel.

A magyarországi állapotokra jellemző, hogy az igazgatási, jogszabály-előkészítési és végrehajtási, valamint a vállalati alkalmazói szinten eltérő a szakmai felfogás, és nincs teljes körű egyetértés. Ez értelemszerűen adódik abból, hogy minden résztvevő a saját szempontjai szerint kíván optimalizálni a végrehajtás folyamatában. Az igazgatási szint jóval szélesebb kör, régió, országok és a lakosság szempontjait érvényesíti. A vállalati végrehajtás szűkebb érdeke, a termelés biztonságára, az üzletmenet folytonosságára és a gazdaságossági szempontokra van figyelemmel. Ez természetesen visszahat a kritikus infrastruktúrák aktuális védelmi állapotára, esetenkénti hiányosságaira.

### **A biztonság komplex fogalma és a kritikus infrastruktúra meghatározása**

A mezopotámiai öntözőrendszerektől, a Római Birodalom hadiútjain át, Vásárhelyi Pál Tisza-szabályozásáig minden kornak és országnak megvolt a sajátos kritikus infrastruktúrája. Újabb kori példaként kell megemlíteni a 2000-ben végrehajtott dátumváltást megelőzően létrehozott Y2K nemzetközi és hazai ad hoc szervezetet, amely közigazgatási és iparági szakemberek együttműködésével készített az üzemviteli folytonosságot biztosító ún. kontingencia terveket az energetikai, távközlési és számos lakossági szolgáltatási rendszerben (kereskedelem, bank) elméletileg feltételezett, de szerencsére be nem következett zavarok kivédésére.

A modern társadalmak nagymértékben függenek a technikai és virtuális infrastruktúra rendszerektől (energiaellátás, ivóvíz ellátás, informatikai hálózatok stb.), amelyek komplex rendszerét is egymástól való függőségek jellemzik. E rendszerek működési zavarai, illetve egyes elemeinek ideiglenes kiesése, vagy megsemmisülése jelentős kihatással vannak mindennapi életünkre, a gazdaság és a kormányzat hatékony működésére.



A biztonságot legáltalánosabban – negatív definícióval – a veszély, a veszélyeztetettség hiányával szokták meghatározni. További lehetséges meghatározások:

- A biztonság a veszély hiánya.
- A biztonság az egyes emberek vagy csoportjaik, az államok és államcsoportok bizonyossága arról, hogy a lehetséges veszélyektől védve vannak.
- A biztonság olyan állapot, amelyben az egyéneket, csoportokat és az államokat komoly veszélyek nem fenyegetik, illetve azoktól védettnek érzik magukat, vagy – pozitívan kifejezve – amelyben biztosak abban, hogy jövőjüket saját elképzeléseik szerint alakíthatják.

A biztonság egyénekhez (egyes emberekhez), emberi közösségekhez (csoportokhoz), államokhoz (nemzetekhez), nemzetközi rendszerekhez köthető kategória, amely mindig valamilyen értékek ellen irányuló fenyegetés, veszély vagy kockázat megjelenése kapcsán felmerülő igényben fejeződik ki. A gazdasági és társadalmi fejlődés során, az urbanizáció előrehaladásával kialakuló, ember alkotta egymáshoz kapcsolódó infrastruktúrák kölcsönös függőségét (legyen az közvetlen vagy közvetett interdependencia) és kockázataikat elemző célzott alaputatásnak kell feloldani az ismerethiányt és az abból fakadó szabályozatlanságot. Ez azt eredményezi, hogy a védekezés csak követi az egyre növekvő kockázatot.

Nemzeti és nemzetközi szinten a kutatás a komplex megoldások keresése, az univerzális szabályozás irányába mutat, amit jelenleg az eltérő fogalom és célmeghatározásból adódó definíciós problémák, a különböző pénzügyi lehetőségek nehezítenek, illetve akadályoznak. Így ma még messze nem beszélhetünk a *kritikus infrastruktúra* (KI), a *kritikus infrastruktúra védelme* (KIV) nemzetközileg elfogadott, egyenszilárdságú és koherens definíciójáról. Abban viszont egyetértés mutatkozik, hogy az energetikában; infokommunikációs technikában; a szállítás/elosztás területén; a víz- és élelmiszer ellátásban; és nem utolsósorban, a banki-pénzügyi szférában olyan kölcsönösen összefüggő globális rendszereket (KI) alkotnak, amelyek legfontosabb tulajdonsága a hálózatalapúság. (1)

Az állam, a gazdaság szereplői, valamint a lakosság részéről elvárás, hogy ezen alapvető létfontosságú, vagy kritikus infrastruktúrák lehető legnagyobb biztonsággal működjenek. A kritikus infrastruktúra elemeinek terrorcselekményekkel, természeti katasztrófákkal és balesetekkel szembeni védelme érdekében fontos, hogy az infrastruktúrák működésének megzavarása vagy manipulálása megelőzhető, kivédhető, illetve lehetséges mértékben rövid, kivételes és kezelhető legyen. Kritikus infrastruktúra védelem a kritikus infrastruktúra elem funkciójának, folyamatos működésének és sértetlenségének biztosítását célzó, a fenyegetettség, a kockázat, a sebezhetőség enyhítésére vagy semlegesítésére irányuló valamennyi tevékenység.

A létfontosságú infrastruktúrákat kár érheti, működésükben zavar keletkezhet vagy azok meg is semmisülhetnek terrorcselekmény, természeti katasztrófa, hanyagság, baleset, számítógépes hackertevékenység, bűncselekmény vagy rosszhiszemű magatartás következtében. Az infrastruktúrák biztonságának növelése ezért elsőrendű kérdéssé vált a fejlett országok biztonságpolitikájában. A cikk véglegesítésének idején jelent meg a 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről. A törvény a legmagasabb szinten szabályozza azokat a feladatokat, amelyeket a hatóságoknak, az üzemeltetőknek és a tulajdonosoknak kell elvégezni a jogszabály alapján kijelölt infrastruktúra elemek védelme érdekében. Nem tekintjük feladatunknak a törvény

részletes ismertetését és kommentálását, de egy termelő vállalat szempontjából igen fontosnak tartjuk a horizontális és ágazati kritériumok megállapítását, mivel azok jelentik mindazon hálózati elemeket, amelyek a folytonos működés szempontjából meghatározóak.

*Gazdaságbiztonsági szempontból* kritikus infrastruktúra elem a gazdaság folyamatos működéséhez elengedhetetlen ágazatok (az energetika, a közlekedés, az informatika, a pénzügy), valamelyikébe tartozó eszköz, létesítmény, rendszer vagy ezek része, amely elengedhetetlen a létfontosságú társadalmi feladatok ellátásához, az egészségügyhöz, a biztonsághoz, a gazdasági és szociális jóléthez, valamint amelynek megzavarása vagy megsemmisítése e feladatok folyamatos ellátásának hiánya miatt jelentős következményekkel járna. A gazdaságbiztonsági szempontból kiemelten fontos ágazatok – az energetikai, a közlekedési, az informatikai, az ipari, a vízügyi, a pénzügyi ágazatok – működésének belső biztonsági szabályait ágazati törvények határozzák meg. A különleges jogrend időszakában bevezethető speciális védelmi intézkedések kidolgozása a rendkívüli intézkedések tervezése keretében történik.

A közszolgáltatások – válsághelyzetben is biztosítandó – még elégséges szintjét az ágazati törvények vagy azok felhatalmazásával készülő egyéb jogszabályok határozzák meg. A különleges jogrend időszakára kidolgozott rendkívüli intézkedések további korlátozásokat írhatnak elő, amit törvényi felhatalmazás alapján a Kormány a horizontális és az ágazati kritériumokról szóló rendeletében határoz meg.

Az infrastruktúrák biztonság növelésének fő területei, az egyének, közösségek védelmének és a kritikus infrastruktúrák biztonságának magasabb szintre emelése. Mindhárom területen a veszélyek és fenyegetettségek fizikai, informatikai eredetűek vagy a rendszerek komplexitásból adódnak. A megoldást az új fenyegetettségek és kockázatok fizikai, informatikai és pszichológiai szintű okainak felderítése, összefüggéseik megértése és kezelése jelenti. Az EU és a hazai dokumentumok a KIV céljai az 1. ábrán láthatóak.

### **A KIV céljai**

- Szolgáltatás folyamatosság – állami, gazdasági, lakossági funkciók és folyamatok működése.
- Biztonságos, ellenálló infrastruktúra.
- Változó veszély – kockázatos tervezés és reagálás.
- Új típusú biztonsági együttműködés.

1. ábra

A KIV céljai\*

\* Forrás: Király László–Medveczky Mihály: Védelemgazdasági ismeretek önkormányzati (védelmi igazgatási) válság menedzsereknek. Budapest, 2009. ZMNE. ISBN 978-963-7060-75-5. 61. oldal

A KIV-célok megvalósítására több irányítási modell létezik. Ilyenek például:

- A legfejlettebb a CIIP-modell, azaz a kritikus információs infrastruktúrák védelmének megszervezése, amely egy központi felelős koordinálása mellett több kormányzati szervre és a magánszférára is kiterjed (USA, UK, Hollandia, Németország, Kanada, Korea).
- Az „All Hazards” (összes veszély) modellben a felelős miniszter elsődleges irányításával az infrastruktúrák (a stratégiai szervezetek irányítása a fizikai

védelem és az ICT-biztonság, a polgári védelem, katasztrófakezelés) együttes kezelése a jellemző. Alapvetően kormányzati tevékenység, amely nem képes a magánszféra teljes bevonására, bár az infrastruktúrák jelentős része magánkézben van.

Külön-külön értékelve a különböző irányzatokat kijelenthetjük, hogy az egyes irányzatok nem azonos mértékben alkalmazzák a biztonság összes elemét, amelyeket a kockázatelemzéstől a jogszabály-alkotásig terjedő ún. biztonsági piramis mutat (ld. 2. ábra).



2. ábra:  
Biztonsági piramis\*  
\*Pataki János összeállítása

Európa létfontosságú infrastruktúrái nagymértékben összekapcsolódnak és egymástól függenek. A vállalategyesítés, az ipari racionalizáció, a hatékony üzleti gyakorlatok (például az éppen időben történő gyártás), valamint a népesség városi térségekbe történő tömörülése mind hozzájárult e helyzet kialakulásához. Európa létfontosságú infrastruktúrái esetében egyre inkább szükség van a közös információs technológiák (például az Internet vagy az űrben telepített rádió navigáció és hírközlés) alkalmazására. A problémák végigvonulhatnak az egymással összefüggő infrastruktúrákon és az alapvető szolgáltatások váratlan és egyre komolyabb meghibásodását okozhatják. Az összekapcsolódás és az interdependencia (kölsönös függőség) miatt ezek az infrastruktúrák kiszolgáltatottabbak az összeomlás vagy megsemmisítés szempontjából.

Tanulmányozni kell azon kritériumokat, amelyek miatt egy bizonyos infrastruktúra vagy az infrastruktúra egy bizonyos eleme létfontosságúnak tekinthető. A kiválasztási kritériumok megállapításánál ágazati és közös szakismereteket is fel kell használni. A létfontosságú infrastruktúrák meghatározásához három tényező alkalmazása ajánlott:

1. *Hatókör.* A létfontosságú infrastruktúra valamely elemével kapcsolatos veszteséget azon földrajzi terület nagysága alapján számítják ki, amelyet a

veszteség vagy az adott szolgáltatás megszűnése érinthet (nemzetközi, nemzeti, tartományi/területi vagy helyi).

2. *Nagyságrend.* A hatás mértékét a következőképpen lehet értékelni: nincs hatás, minimális, mérsékelt vagy jelentős. Többek között a következő szempontok alkalmazhatók a nagyságrend megállapításához:

- a lakossággal kapcsolatos hatás (az érintett lakosság lélekszáma, áldozatok, betegségek, komoly sérülés, evakuálás);
- gazdasági (GDP-hatás, a gazdasági veszteség jelentősége és/vagy a termékek vagy szolgáltatások színvonalának fokozatos romlása);
- környezetvédelmi (a lakosságra és a környezetre gyakorolt hatás);
- interdependencia (a létfontosságú infrastruktúrák egyéb elemei között);
- politikai (az állam iránti bizalom);

3. *Időbeli hatás.* E szempont annak megállapítására szolgál, hogy egy adott infrastrukturális elemmel kapcsolatos veszteség mennyi idő elteltével fejthet ki komoly hatást (például azonnali, 24–48 óra, egy hét, egyéb).

A biztonsággal kapcsolatos irányításhoz a tagállamok létfontosságú infrastrukturái elemeivel, valamint azok egymástól való függőségével kapcsolatos, a veszélyekre, váratlan eseményekre és a sebezhetőségre vonatkozó elemzés elvégzéséhez több forrásból származó információra van szükség. Minden ágazatnak és tagállamnak az EU harmonizált szabálya szerint a saját hatáskörén belül és a biztonságért felelős szervezetek vagy személyek segítségével kell meghatározni a létfontosságú infrastruktúrákat.

Az EU az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről szóló 2008/114/EK tanácsi irányelvben határozza meg az egységes irányelveket a tagállamok részére. Magyarországon 2003-ban kezdődött meg a Kormányzati Koordinációs Bizottság szerveinél és a minisztériumokban a KIV-vel kapcsolatos kormányzati felmérő, elemző tevékenység, amelynek eredményeképp 2007-ben elfogadásra került a „Zöld könyv a kritikus infrastruktúrák védelmére vonatkozó nemzeti programról” című dokumentum.

A Zöld Könyv a KI fogalmát a következőképpen definiálja: *Kritikus infrastruktúrák alatt olyan, egymással összekapcsolódó, interaktív és egymástól kölcsönös függésben lévő infrastruktúra-elemek, létesítmények, szolgáltatások, rendszerek és folyamatok hálózatát értjük, amelyek az ország (lakosság, gazdaság és kormányzat) működése szempontjából létfontosságúak, és érdemi szerepük van egy társadalmilag elvárt minimális szintű jogbiztonság, közbiztonság, nemzetbiztonság, gazdasági működőképesség, közegészségügyi és környezeti állapot fenntartásában. Kritikus infrastruktúráknak minősülnek azon hálózatok, erőforrások, szolgáltatások, termékek, fizikai vagy információtechnológiai rendszerek, berendezések, eszközök és azok alkotó részei, melyek működésének meghiúsulása, megzavarása, kiesése vagy megsemmisítése, közvetlenül vagy közvetetten, átmenetileg vagy hosszútávon súlyos hatást gyakorolhat az állampolgárok gazdasági, szociális jólétére, a közegészségre, közbiztonságra, a nemzetbiztonságra, a nemzetgazdaság és a kormányzat működésére.*

Magyar (nemzeti) intézkedések:

- EU 2008/114/EK számú EU tanácsi irányelv alapján EU KI azonosítás, implementáció évenkénti felülvizsgálata, valamint későbbi kiterjesztése feladatok megkezdése;

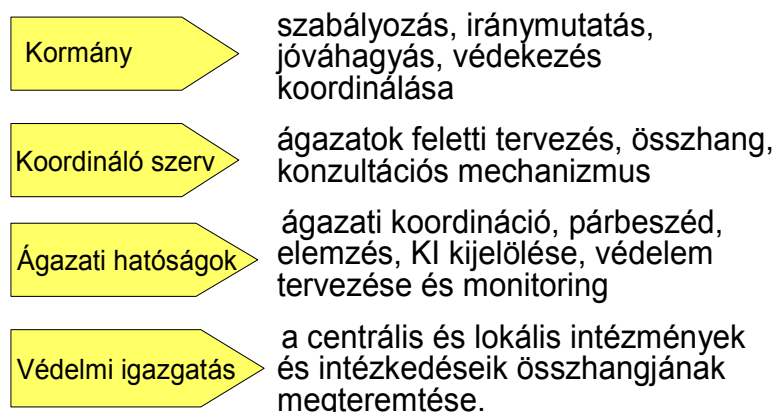
- a Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról szóló 2080/2008. Korm. határozat, amely a hazai jogszabályi koncepció-alkotással, ágazati konzultációkkal, felmérésekkel foglalkozik;
- 1249/2010. (XI.19.) Korm. sz. határozat az EU KIV feladatokról;
- ágazati intézkedések;
- projektek, együttműködési megállapodások.

A definíciók és ágazati kritériumok alapján kritikusnak minősülő nemzeti infrastruktúrák:

- I. Energia.
- II. Infokommunikáció.
- III. Közlekedés.
- IV. Víz.
- V. Élelmiszer.
- VI. Egészségügy.
- VII. Pénzügy.
- VIII. Ipar.
- IX. Jogrend – kormányzat.
- X. Közbiztonság – védelem.

Előzetes elemzések alapján meghatározzák, mely szektorok és alrendszereik minősülhetnek kritikusnak az állampolgárok gazdasági, szociális jóléte, közegészség, közbiztonság, a nemzetbiztonság, a nemzetgazdaság és a kormányzat működése szempontjából. Az felsorolt ágazatok és alágazatok listája módosulhat a kritikus szolgáltatások és termékek értékelésére irányuló szektor elemzések során.

A KIV érdekében az állami/igazgatási szférában kifejtendő fő funkciók a 3. ábrán láthatók.



3. ábra  
A KIV fő funkciói\*

\* Forrás: Király László–Medveczky Mihály: Védelemgazdasági ismeretek önkormányzati (védelmi igazgatási) válság menedzsereknek. Budapest, 2009. ZMNE. ISBN 978-963-7060-75-5. 76. oldal

Az infrastruktúrák döntő többsége napjainkban már hazai, illetve külföldi magánvállalatok tulajdonában, üzemeltetésében van. Az NKIV sikere a szereplők együttműködésén alapul. Ebben kiemelt fontossággal bírnak az infrastruktúra tulajdonosai és üzemeltetői. Az infrastruktúrák védelméért való elsődleges felelősség a tulajdonosokat, üzemeltetőket terheli. Az elemzések során, illetve a megfelelő védelmi stratégia alkalmazásában a kormányzat együttműködik az infrastruktúra-tulajdonosokkal és -üzemeltetőkkel a lehetséges kockázatok csökkentése érdekében. A vállalatok visszajelzést és támogatást kapnak az esetleges veszélyekkel és a legjobb gyakorlatok fejlesztésével kapcsolatban, továbbá közreműködnek az interdependenciák és sebezhető pontok értékelésében.

Az üzemeltetői biztonsági terv azonosítja a tulajdonos/üzemeltető létfontosságú infrastrukturális eszközeit, és azok védelmére megfelelő biztonsági megoldásokat alakít ki. Az üzemeltetői biztonsági terv meghatározza az energia és nemzeti KIV-programoknak és a vonatkozó ágazat specifikus programoknak való megfelelés érdekében követendő módszereket és eljárást. Az üzemeltetői biztonsági terv a KIV szabályozásában olyan lentről felfelé haladó megközelítést jelent, mely nagyobb cselekvési szabadságot biztosít (de nagyobb felelősséget is jelent) a magánszektor számára.

## VÁLLALATI SZINT

A kritikus infrastruktúrát üzemeltető nem állami szereplőknek egységesen kell alkalmazni a biztonsági és védelmi intézkedéseket, amelyek alapján az adott szereplők egy egységes biztonságpolitikát valósítanak meg, és ehhez standartizált biztonsági szervezeteket építenek ki. Ez azért különösen fontos, mert itt már nem a hierarchikus kapcsolatok, hanem a vertikális kapcsolódások a jellemzőek.

Az EU Bizottság javasolja egy közös figyelmeztető (előrejelző) információs hálózat (CIWIN) létrehozását, mely elősegíti a megfelelő védekezési intézkedéseket, megkönnyíti a legjobb gyakorlatok biztonságos cseréjét, valamint továbbítja a közvetlen veszélyekre vonatkozó információkat és riasztásokat. A rendszer biztosítja, hogy az érintett személyek időben megkapják a megfelelő információkat.

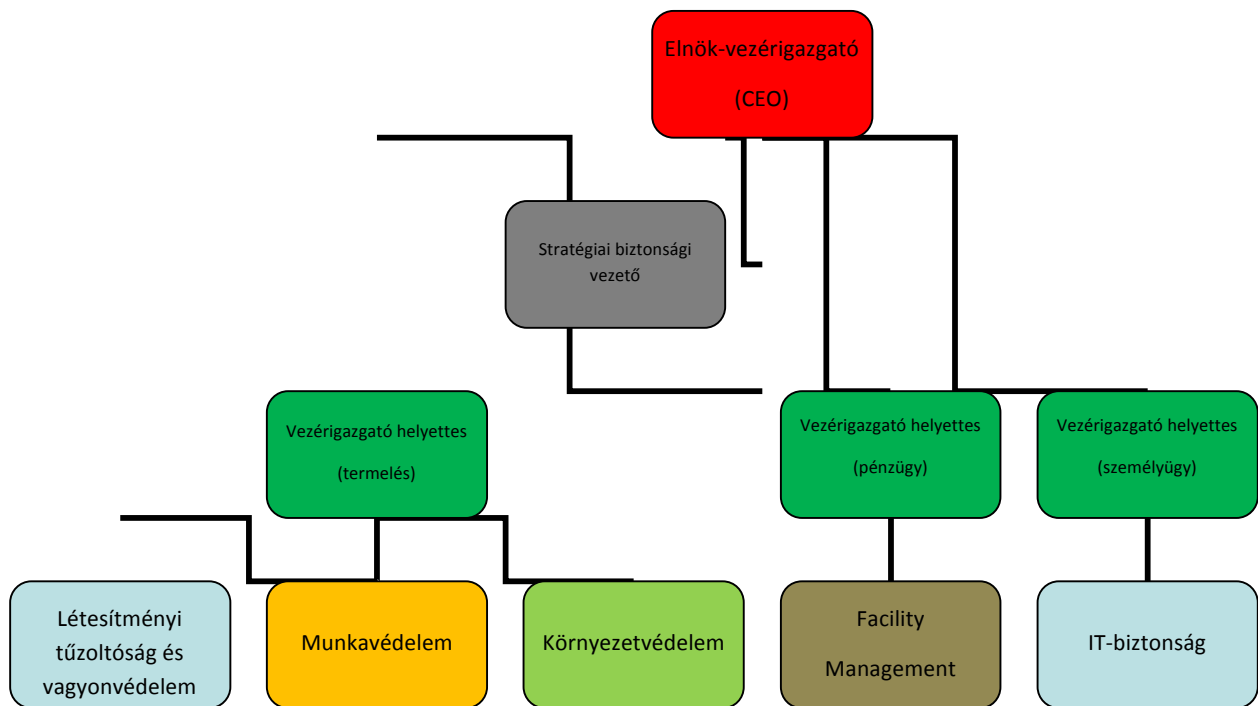
A vertikális kapcsolatok a stratégiai biztonsági vezetőhöz tartoznak (állami/igazgatási szint). A horizontális kapcsolatok jellemzően a kapcsolódó KI-t üzemeltető – pl. helyi – biztonsági hatóságokkal, szervezetekkel, az energia ellátást végző vállalatokkal az operatív (napi) biztonsági feladatokat végrehajtó szervezetek feladata.

### A vállalati biztonság fogalma

A biztonság a vállalat azon állapotát mutatja, hogy milyen minimális veszélyeztetés mellett folytatható a vállalat üzleti/termelő tevékenysége. A megfelelő biztonsági intézkedések foglalkoznak minden veszélyforrással, amelyek lehetnek:

- szándékos tettek,
- véletlen emberi és technikai mulasztások,
- vis majorok.

Ezek egy átlagos/megengedhető vagy magasabb veszélyességi fokot érhetnek el. Ez vonatkozik mind az aktív veszélyekre (Security), mind a passzív veszélyekre (Safety).



4. ábra  
Biztonsági szervezetek\*  
\* Pataki János összeállítása

## Biztonságpolitika

A vállalati biztonságpolitika fő szempontja a legfontosabb termelési tényező: az emberi élet és egészség védelme lehet. Másik fő szempont a vállalat működőképessége és a szolgáltatási piacok megtartása. Minden más aspektust ezeknek kell alárendelni.

100%-os biztonság nincs. A vállalat fenyegetettsége mindaddig fennáll, amíg a kiváltó okok meg nem szüntethetők és/vagy a minimumra nem csökkenthetőek, addig a felmerülő költségeket a biztosító és/vagy a vállalat viseli.

## A biztonság hordozói

A biztonságpolitika megvalósítása/végrehajtása a vállalatnál minden egyes dolgozó feladata. A biztonsági felelősség a vezetői felelősség része, azaz minden vezető köteles alkalmazni a biztonsági intézkedéseket saját területén és ebből következik, hogy a vezető felelős a hozzá tartozó területekért. Minden személy köteles magát alávetni az érvényes biztonsági szabályokban foglaltaknak a vállalat illetékességi területén.

Stratégiai szinten a vezetőket tanácsadással támogatják a szakterület biztonsági intézkedéseinek megvalósításában, valamint a vállalaton belüli biztonsági kérdések megválaszolásában. A biztonsági szabályok ismerete minden dolgozó feladata. Így előmozdítható a vállalat dolgozóinál a biztonsági felelősségtudat kialakulása.

A megbízott szakterületek feladata a különböző területek részére szükséges szabályok kidolgozása (minimum szabályok) és a vállalat felső vezetése az azokban meghatározottak alapján ellenőrzi ezek betartását. Emellett előmozdítja a szaktudáson és a kezdeményezőkézségen alapuló alkalmazást.

A vállalat működőképességét és tulajdonának biztonságát minden területen előtérbe kell helyezni. Ezen cél megvalósulása a vállalatnál a minimum szabályokban kerül meghatározásra, például:

- káresemények felderítése a korai időszakban;
- hatékony riasztási és kárelhárítási rendszer;
- külső erőszakos beavatkozás megakadályozása.

A káresemény lehetséges vagy valóságos eszkalációja egy bizonyos szint meghaladásakor megköveteli külső erők bevonását a kárelhárításba. Ezért már a beruházás tervezési fázisában ki kell dolgozni egy biztonsági koncepciót, amely tartalmazza:

- a globális kihívásokat,
- a helyi veszélyforrásokat és azok kockázatelemzését (rizikó analízist),
- az általános biztonsági szabályokat,
- a minimum előírásokat (információ-, objektumvédelem, beléptetés rendje),
- vagyonvédelem feladatait és elemeit,
- tűz-, katasztrófa- és polgári védelem, iparbiztonság feladatait és elemeit, valamint
- munkavédelem és munkabiztonság feladatait és elemeit, ideértve az egészségügyi szolgálat feladatait is.

A kritikus infrastruktúrák nemzeti fogalmának és kritériumainak meghatározása mellett, az ágazati sajátosságok érvényesítése érdekében meg kell határozni a nemzeti definíció megközelítésén alapuló ágazati fogalmakat és kritériumokat. Az ágazatért felelős miniszter saját hatáskörében, a biztonságért felelős szervezetek vagy személyek segítségével, az infrastruktúra tulajdonosok, üzemeltetők bevonásával határozza meg az ágazati fogalmakat, kritériumokat.

### **Tervezés és megvalósítás**

A biztonsági intézkedéseket mindig az aktuális védelmi célok alapján kell kidolgozni. A biztonságpolitika és a kinyilvánított vállalati érdekek védelme a vállalat minimum szabályaiban kerülnek meghatározásra. Ezek a célok megvalósíthatók az integrált biztonságkoncepcióval és az ehhez tartozó egyedi intézkedésekkel.

A vállalat biztonságpolitikáját és minimum szabályait legalább évente egyszer, illetve különösen nagy kár esetén felül kell vizsgálni. A felső vezetés elemzi a káreseményt, a kiváltó okokat és jóváhagyja a megfelelő változtatásokat.

Az integrált biztonsági koncepciót a kiegészített technikai, szervezeti és pénzügyi biztonsági intézkedésekkel összhangban a telephely, a szervezeti egység (osztály) és a funkció szerinti bontásban kell kidolgozni és megvalósítani.

A minimum szabályok vonatkoznak minden munkaterületre, kiváltképp:

- az objektumvédelem,
- a beléptetés rendje és személyvédelem,
- az információvédelem,
- az üzemi katasztrófa-, tűz- és polgári védelem területére.



A minimum szabályokban foglaltak kötelezőek minden munkaterületre, így kizárt, hogy részlegenként eltérő követelményrendszert alakítsanak ki az IT-biztonság, a munkabiztonság, az egészségvédelem, a termékszavatosság, a folyamatbiztonság és a környezetvédelem kérdéseiben. Minden dolgozó köteles saját munkaterületén a szabályok betartására és ezzel a vállalat biztonságának támogatására.

### **Biztonsági szervezetek**

Integrált biztonsági koncepció alapján kell kialakítani a biztonsági szervezeteket. Ez a biztonsági intézkedések célorientált és integrált tervezését és átalakítását jelenti, beillesztve egy olyan biztonsági rendszerbe, amely a „check and balance” elvén működik (szétválasztva a szervezeti egységek biztonsági felelősségét, támogatva a megbízott szakterületek és a létesítményi tűzoltóság és a vagyonvédelem részéről).

A biztonságpolitika átalakításával és a vállalati érdekek figyelembevételével kerültek a minimum szabályok kidolgozásra. Ezek tartalmazzák a törvényes és a vállalatra vonatkozó követelményeket és – ezen belül – az integrált biztonsági koncepcióhoz tartozó külön rendelkezések megvalósítását.

## **A biztonsági szervezetek működési alapelvei**

### **A biztonsági szervezetek célja**

A szervezeti alapelvek szolgálják a vállalat biztonságpolitikában foglalt célok megvalósítását, amelyek vonatkoznak:

- a szervezeti egységek biztonsági felelősségére (osztály),
- a megbízott szakterületekre,
- az üzembiztonsági szolgálatra.

Az illetékes vezető kötelessége a minimum szabályokban foglaltak betartása és betartatása. A megbízott szakterületek gondoskodnak az egész vállalat, illetve az egyes üzemek részére

- a biztonsági intézkedések megvalósításáról,
- a kiegyensúlyozott, szaktechnikai ismeretekről a vállalaton belül,
- a vezetők és a dolgozók biztonsági szemléletének támogatásáról és a minimum szabályok betartásának ellenőrzéséről.

Üzembiztonsági szolgálat területei a SitCen, a vagyonvédelem, a létesítményi tűzoltóság, a katasztrófavédelem, az iparbiztonság és a polgári védelem. Fontosabb feladatok:

- területek (épületek) berendezések őrzése,
- be- és kilépés ellenőrzése,
- aktív beavatkozás,
- nyomozások és kiértékelések végrehajtása,
- a biztonsági koncepció tervezése és működtetésének ellenőrzése a különböző szinteken (telephely, osztály),
- közreműködés a motivációban, a biztonságtudat kialakításában, utasítások kiadásában, gyakorlatok és ellenőrzések végrehajtásában.

Megbízott szakterületek

- stratégiai biztonsági vezető,
- egészségügyi szolgálat,
- munkabiztonság,
- környezetvédelem,
- IT-biztonság.

### **A stratégiai biztonsági vezető**

A megbízott szakterületek között a stratégiai biztonsági vezető az a szakterület, amely biztosítja a szervezeti, technikai és építészeti biztonsági intézkedések szükséges integrációját tanácsadással, információval és koordinációval. A stratégiai biztonsági vezető feladatai:

- Kezdeményezi, hogy a biztonsági igények alapján, a kialakult gyenge pontok és kockázati tényezők helyzete rendszeresen meghatározásra kerüljön. Ehhez szükséges módszerek és eljárások kidolgozása.
- Tanácsadás és támogatás a megbízott szakterületek részére a Biztonsági Konceptió, illetve a biztonsági intézkedések tervezésében, realizálásában és felügyeletében az érvényes szabályok és a mindenkori szakismeretek alapján.
- Szűrőpróbaszerű felülvizsgálata a szervezeti, technikai és építészeti biztonsági intézkedések működőképességének és a felelős szervezeti egységek által javasolt korrekciós intézkedéseknek.
- A biztonsági intézkedések és folyamatok kompatibilitásának ellenőrzése, adott esetben együttműködés az üzembiztonsággal.
- Együttműködés a biztonsági érdekekre fogékony dolgozókkal és vezetőkkel.
- Az új biztonsági rendszerek felülvizsgálatának dokumentálása és létrehozása.

A Stratégiai biztonsági vezető funkciójából adódóan integrálja a minimum szabályokban (ld. belépési szabályok, objektumvédelem, információvédelem, IT-biztonság) foglaltakat.

### **A védelmi képességfejlesztés és beruházás költségeinek viszonya**

A kritikus infrastruktúra fejlesztésénél már a tervezés időszakában figyelembe kell venni a várható biztonsági költségeket. A biztonsággal kapcsolatos irányítás tudatos folyamat, amely a kockázat megállapítását, valamint az adott kockázat meghatározott, elfogadható költségek mellett elfogadható szintre való csökkentésére irányuló intézkedések meghozatalát és végrehajtását foglalja magában. E módszerre a kockázatoknak a kijelölt szintnek megfelelő megállapítása, mérése és ellenőrzése jellemző.

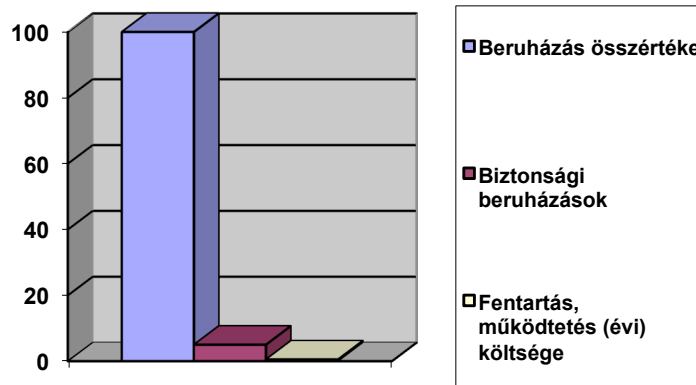
A katasztrófavédelmi felkészítés finanszírozásának 1/10-es szabálya szerint a potenciális vagy az elismert kár nagysága (K) egyrészt, a védelmi célú beruházásokra előirányzott fejlesztési forrás (B) másrészt és a folyó védekezési felkészülésre (a megelőzésre) fordítandó kiadások (V) aránya 1/10-es hányadosú mértani sorozatot alkot, azaz

$$K : B : V = 100 : 10 : 1.$$

Ebben a modellben – esetünkben – a potenciális kár az időegység alatti termelésekiesés/elmaradt haszon lehetne. Azonban a becslések bizonytalansága

miatt a nagyszámú tapasztalati adatot megkövetelő modellszámítás csak korlátozottan alkalmazható, ezért a beruházók/tervezők a kényelmesebb utat az ún. ökölszabályok alkalmazását választják.

A beruházások tervezésénél vannak „aranyszámok”, amelyeket a projekt tervezése során figyelembe kell venni. A következő értékekkel szokás számolni egy általános (nem atomerőmű) projektnél: a beruházás összköltségének 5%-a biztonsági költség, illetve a biztonsági rendszerek működtetési költsége 0,05%.



5. ábra  
Költségek megoszlása\*  
\*Pataki János összeállítása

A működési költségek már nem a projektet terhelik, hanem az objektum/intézmény/vállalat folyó költségvetését. A költségvetés tervezésénél a NATO által is alkalmazott „gördülő tervezést” ajánlott alkalmazni. A biztonsági költségek tartalmazzák a rendszerek tervezését, leszállítását, illetve beépítését (installálását).

Egy példán keresztül mutatjuk be a gyakorlatban egy beruházás biztonsági költségeinek felosztását. Ha egy beruházás összértéke 1000 Mrd HUF, akkor a fent említett „aranyszám” alapján a biztonsági rendszer költsége 50 Mrd HUF. (Természetesen ebbe az összegbe beleértendőek az építés során felmerülő őrzés, tűzvédelmi és egyéb más [munka-, környezetvédelmi] költségek is.)

1. Az építés fázisában:

- őrzés-védelem 150 M HUF;
- tűzvédelem 200 M HUF;
- munka-, környezetvédelem 300 M HUF.

2. A tervezés és megvalósítás fázisában:

- periféria védelem (kerítés, porták, beléptető és videó megfigyelő rendszer) 8 Mrd HUF;
- épületek, csarnokok vagyonvédelmi rendszerei 4 Mrd HUF;
- épületek, csarnokok tűz- és polgári védelmi, iparbiztonsági rendszerei 10 Mrd HUF;
- helyzetelemző Központ 3 Mrd HUF;
- létesítményi Tűzoltóság (gépjárművek, felszerelések stb.) 1 Mrd HUF;
- egyéb biztonsági rendszerek (vészvilágítás, szellőztetők stb.) 3 Mrd HUF;
- munkavédelmi berendezések, felszerelések 9 Mrd HUF;

- környezetvédelmi berendezések, felszerelések 8 Mrd HUF;
- egészségügyi szolgáltatások 3 Mrd HUF.

Természetesen ezen összegek csak tájékoztató jellegűek. Ezt több tényező határozza meg, mint például az alkalmazott technológiák, anyagok, tevékenység jelleg stb. A beruházás működtetésénél számolni kell a biztonsági személyzet bérével és egyéb más költségeivel, a karbantartási költségekkel, illetve a bevont külső szolgáltatók szerződésben foglalt költségeivel. Ez a beruházás összköltségének 0,05%-a, azaz 5 Mrd HUF. Ezen összeg a következő megoszlásban jelentkezik a különböző biztonsági szervezeteknél:

- vagyonvédelem 500 M HUF;
- tűzvédelem 400 M HUF;
- katasztrófavédelem, iparbiztonság, polgári védelem 100 M HUF;
- munkabiztonság, munkavédelem 1 100 M HUF;
- környezetvédelem 2 400 M HUF;
- egészségügyi szolgálat 500 M HUF.

Természetesen ezen adatok is csak tájékoztató jellegűek. Az aranyszám és a bemutatott tételek összege nem egyező, az tervezési tartalék.

### **Következtetések**

Tanulmányunkban bemutattuk, hogy egy multinacionális nagyvállalat milyen sok szálon kapcsolódik az ország kritikus infrastruktúráihoz és a saját működési prioritásai (termelési/piaci működési folytonosság) szinte teljes egészében leképezik az EU-kritériumok szerinti elsődleges (energia-ellátás, infokommunikáció, közlekedés) és az ágazati kritériumok szerinti NKIV szektorokat. Így a felső vezetés vezetői felelőségének szerves része a vállalati biztonságpolitika kialakítása és érvényre juttatása. Ebben belső munkatársak és külső szakértők támogatják és döntésre készítik elő azokat a kérdéseket, amelyek a KIV-re vonatkozó jogszabályi előírások (amelyeket a külső, vertikális kapcsolatok közvetítenek), és a belső kritikus infrastruktúra, a termelési feltételek megengedhető kockázatokkal való megvalósítása és működtetése során felmerülnek.

A biztonsági szakfeladatok egy jelentős részét belső erőkkel nem lehet gazdaságosan megoldani, ezért szükséges külső erőforrások igénybevétele.

A kritikus infrastruktúrák biztosításában növekvő szerep hárul a civil biztonsági vállalkozásokra. A kritikus infrastruktúrák biztosításába be kell vonni azon vagyonvédelmi és biztonságtechnikai cégeket, amelyek rendelkeznek „NATO beszállító”, illetve „Minősített NATO beszállító” minősítéssel. Alkalmazásuknál figyelembe kell venni a hazai és nemzetközi jogi előírásokat és belső utasításokat.

Természetesen a korábban kialakult rendszer szerint kell megszervezni a különböző kritikus infrastruktúrák védelmét. Ez azt jelenti, hogy a teljes körű megrendelést pályázat útján kell kiválasztani, a legjobb feltételeket és legkedvezőbb anyagi ráfordítást garantáló gazdasági társaságnak. Így kialakult egy komplex feladatrendszer, ami azonban nem jelentheti azt, hogy a törvényekben rögzített állami feladatokat vesznek át civil biztonsági cégek. Ennek során a rendőrségi hatáskörökön kívül eső feladatokat, mint például vagyonvédelmi, biztonságtechnikai és katasztrófavédelmi teendőket hajtanak végre megfelelő ellenőrzés mellett.

## FORRÁSOK

### Jogsabályok:

A TANÁCS 2008/114/EK IRÁNYELVE (2008. december 8.) az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről, valamint védelmük javítása szükségességének értékeléséről

2080/2008. (VI. 30.) Korm. határozat a Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról

1249/2010. (XI.19.) Korm. határozat az európai kritikus infrastruktúrák azonosításáról és kijelöléséről, valamint védelmük javítása szükségességének értékeléséről szóló, 2008. december 8-i 2008/114/EK tanácsi irányelvnek való megfelelés érdekében végrehajtandó kormányzati feladatokról

2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről.

### Felhasznált irodalom:

Sicherheitspolitik in neuen Dimensionen. 2009 by Verlag E.S Mittler & Sohn GmbH, Hamburg

Unternehmenschutz. Richard Boorberg Verlag, 2007, Stuttgart

Király László – Medveczky Mihály: Védelemgazdasági ismeretek önkormányzati (védelmi igazgatási) válság menedzsereknek. Budapest, 2009. ZMNE. ISBN 978-963-7060-75-5

## A NATO KIBERVÉDELMI POLITIKÁJA ÉS KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA VÉDELME A KÖZÖSSÉGI MÉDIA TÜKRÉBEN<sup>1</sup>

### **Rezümé:**

*Századunkra egyfajta paradigmaváltás figyelhető meg az információs hadviselés terén. Az informatika terén végbemenő változások új kihívások elé állítják a nemzetek biztonságát. Jelen tanulmány azokat a veszélyeket kívánja bemutatni, melyeket egy kibertámadás jelenthet egy ország kritikus infrastruktúrájára. A támadók csupán számítógép-hálózatok felhasználásával, anélkül, hogy konvencionális hadviselést alkalmaznánk, a „digitális kőkorszakba” bombázhatják vissza a megtámadott országot. A szerzők arra tesznek kísérletet, hogy bemutassák azokat az új eszközöket, amelyekkel kivitelezhető egy ilyen támadás.*

### **Kulcsszavak:**

*kritikus infrastruktúra, kibervédelem, információbiztonság, közösségi média, NATO*

## NATO'S CYBER DEFENCE POLICY, FURTHERMORE CRITICAL INFRASTRUCTURE PROTECTION IN THE LIGHT OF SOCIAL MEDIA

### **Abstract:**

*To our century it can be observed a kind of paradigm change in the field of information warfare. Changes in the information technology are generated new challenges in the security of nations. This study demonstrates the danger of a possible cyber attack at a country's CI. The attackers use only computer networks, without applying the conventional warfare, they could put the attacked country back into the "Digital Stone Age". The authors make an attempt at to show the new tools, whereby can be carried out the above mentioned attack.*

### **Keywords:**

*critical infrastructure, cyber security, information security, social media, NATO*

Új kor virradt 2012. július 19-én. Barack Obama, az Amerikai Egyesül Államok elnöke benyújtja a Szenátus elé a Kibervédelmi törvénytervezetet, amely világosan jelzi, megváltozott világunkban az információs műveletek alapjaiban rendezték át a hadviselés fogalmát, módozatait. [1] A dátum azért meghatározó, mert az egyre többször megfogalmazott igényt, mi szerint megfelelő választ kell adni napjaink egyik

---

<sup>1</sup> A Magyar Hadtudományi Társaság 2012. évi pályázatán I. helyezést elért tanulmány a Kritikus Infrastruktúra Védelmi Kutatások TÁMOP-4.2.1. B-11/2/KMR/001 Civil-katonai partnerség alprogram Közlekedési kritikus infrastruktúra védelem kiemelt kutatási terület támogatásával készült el.

legnagyobb kihívására, a kibertámadásokra, a legmagasabb szinten kezdték prioritásként kezelni.

De nem csak az USA ismerte fel az ezzel kapcsolatos veszélyeket. Az Europol igazgatóhelyettese, Troels Oerting arra hívta fel a figyelmet a hamarosan beinduló új kiberbűnözésre szakosodott központ elindítása kapcsán, hogy az európai kormányoknak fel kell készülnie a több milliárd eurós károkat okozó támadások elhárítására. [2] A veszélyt mi sem példázza jobban, minthogy 2011-hez képest 400%-al növekedett a kibertámadások száma. [3] Felmérések szerint Kína – amellett, hogy őt vádolják a legnagyobb számú kibertámadás végrehajtásával – szenved el a legtöbb online támadást. [4] A nyugati országok mellett a keletiek is egyre nagyobb figyelmet fordítanak erre a területre. Kína mellett India is védelmi prioritásként jelölte meg kibervédelmi képességeinek erősítését. A döntés hátterében azon félelem áll, hogy a Stuxnet-szerű támadásokkal az indiai nemzeti kritikus infrastruktúrák működési feltételeit ronthatják. Ennek érdekében Manmohan Singh miniszterelnök, aki egyben a Nemzetbiztonsági Tanács vezetője is, felhatalmazást adott Defence Intelligence Agency-nek és a National Technical Research Organisation-nek, hogy szükség esetén nem részletezett támadó műveleteket hajtson végre. [5]

A kibertér lényegéből fakadóan mégis egy olyan terület, ahol nem lehet azt a fajta hadviselést alkalmazni, ami az elmúlt évezredekben bevett gyakorlatnak számított. Ez a fejlődés nagyban elősegíti az aszimmetrikus hadviselés vívását, ami a terroristáknak adhat plusz előnyöket. (Horváth, 2006) Míg az elmúlt időszakban a kibervédelem elsősorban az ipari kémkedés, adatlopások elleni védelemre összpontosult, fokozatosan alakult át a külföldi kormányok – főként Kína hatására – által alkalmazott hálózatok ellen végrehajtott támadások kezelésére. Ez a folyamat indította el a hadseregek támadó képességének fejlesztését, amellyel képessé válhatnak az ellenséges államok kritikus infrastruktúrájának megsemmisítésére. [6]

Az elmúlt években számos eset hívta fel a figyelmet megváltozott környezetre. Tanulmányunkban a megítélésünk szerint legfontosabb eseményeket kívánjuk bemutatni, amelyek mintegy mérföldkőként szolgáltak a jelenleg is formálódó kibervédelmi politikák meghatározásakor. Bármennyire is szeretnénk, munkánkban nem tárunk a nagyközönség elé forradalmi újításokat, hanem a mások által korábban megfogalmazott igényeket kívánjuk újból hangsúlyossá tenni.

A biztonság- és védelempolitikával foglalkozók számára a kibertámadások jelentette veszélyek nem hatnak nóvumként, azonban a széles közvélemény, illetve a döntéshozók nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel a kérdéskör kapcsán.

Több szerző hívta fel a figyelmet a kibertérből érkező fenyegetések kezelésében tapasztalható hiányosságokra. Ezek közé tartozik Horváth Attila *Hogyan értessük meg a kritikus infrastruktúra komplex értelmezésének szükségességét és védelmének fontosságát* (2010), illetve Kovács László és Krasznay Csaba *Digitális Mohács – Egy kibertámadási forgatókönyv Magyarország ellen* (2010) című munkái. Ahogy a szerzők is bemutatják, rengeteg hiányosság tapasztalható jelenleg ezeken a területeken. Tanulmányunk célja az említett írásokra reflektálva, hogy ráirányítsuk a döntéshozók figyelmét gyenge kibervédelmi képességünk fejlesztésének sürgető mivoltára. Ez azonban több területre érvényes stratégiai koncepciót kíván meg:

- megfelelő törvényi szabályozás kidolgozását;
- az oktatás kiterjesztését, amelynek irányulnia kell egyrészt az állampolgárok tudatos felhasználókká történő nevelésére, másrészt pedig egy esetleges, a kritikus infrastruktúrát ért támadás következményeire való felkészítésére;

- a kutatóhelyekkel való szoros együttműködés megteremtését;
- a költségvetési források növelését.

Tanulmányunk négy kérdéskört tárgyal. Először bemutatjuk a kritikus infrastruktúrákat ért kibertámadásokat, amelyeknek megvizsgálunk mind a jogi környezetét, mind a technikai hátterét. Ezt követően korunk egyik legdinamikusabb, ám egyúttal legnagyobb veszélyforrásait jelentő eszközét, a közösségi médiát vesszük górcső alá, elemezve azokat az aspektusait, amelyek a kritikus infrastruktúrák megtámadásához használhatóak. Fontos azonban már itt leszögeznünk, nem csak a közösségi média jelentett fenyegetésekkel foglalkozunk, hanem javaslatot teszünk azon területeken történő alkalmazásához, amelyek esetében felhasználhatjuk a kritikus infrastruktúra védelmére. Ahogy Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája fogalmaz, az ország védelmét a szövetségi kereteken belül kívánjuk megvalósítani. Ebből adódóan nem hanyagolhatjuk el az Észak- Atlanti Szövetség kibervédelmi politikájának bemutatását. Végezetül a megítélésünk szerint legnagyobb hatású - az iráni urándúsító ellen végrehajtott - kibertámadás leírását végezzük el, melynek szükségességét a Stuxnet vírus támasztja alá, ami megítélésünk szerint a hadviselés az eddigiekben ismert és alkalmazott módszereit alapjaiban változtatta meg, mintegy kinyitva Pandora szelencéjét.

Tanulmányunkban, az informatikai hadviseléssel foglalkozó szakirodalom mellett számos eseményleírást dolgoztunk fel.

## A KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA VÉDELME

A Kritikus infrastruktúra alatt a 2080/2008. (VI. 30.) Korm. határozat fogalmi meghatározása alapján olyan, „... egymással összekapcsolódó, interaktív és egymástól kölcsönös függésben lévő infrastruktúra elemek, létesítmények, szolgáltatások, rendszerek és folyamatok hálózatát értjük, amelyek az ország (lakosság, gazdaság és kormányzat) működése szempontjából létfontosságúak és érdemi szerepük van egy társadalmilag elvárt minimális szintű jogbiztonság, közbiztonság, nemzetbiztonság, gazdasági működőképesség, közegészségügyi és környezeti állapot fenntartásában. Kritikus infrastruktúrának minősülnek azon hálózatok, erőforrások, szolgáltatások, termékek, fizikai vagy információtechnológiai rendszerek, berendezések, eszközök és azok alkotó részei, melyek működésének meghibásodása, megzavarása, kiesése vagy megsemmisítése, közvetlenül vagy közvetetten, átmenetileg vagy hosszútávon súlyos hatást gyakorolhat az állampolgárok gazdasági, szociális jólétére, a közegészségre, közbiztonságra, a nemzetbiztonságra, a nemzetgazdaság és a kormányzat működésére.”

A kritikus infrastruktúrák meghibásodása, sérülése bekövetkezhet az embertől független körülmények hatására, mint pl. természeti katasztrófák esetén, de nem zárhatóak ki a szándékos rongálás, terrorizmus,<sup>2</sup> katonai támadás esetei. Témánk

<sup>2</sup> A terrorszervezetek mára rendszeresen használnak számítógépet, internetes kommunikációra, propagandára, kibertámadások előkészítésére. Ahogy Horváth Attila (2009) fogalmaz: „Az al-Kaida terrorhálózat szervezésében a legkorszerűbb szervezési elvek érhetők tetten, a működésükhöz széles körben használják a modern kommunikáció minden eszközét és módszerét. Az illegális tevékenység és a hálózat elleni nemzetközi fellépés, hajsza miatt az egyes csoportok egymástól elszigetelve, sajnálatos módon hatékonyan tudnak a világ különböző területein terrorakciókat megszervezni és végrehajtani.”



szempontjából kizárólag ezen utóbbi aspektussal foglalkozunk, ezen belül a számítógéppel a kritikus infrastruktúra elemnek ellen végrehajtott támadásokkal. Ennek érdekében szükségesnek ítéljük a 2007-ben bekövetkezett, Észtországot ért támadás, illetve a 2008-ban kirobbant orosz–grúz háború eseményeinek felelevenítését. Ezt követően bemutatjuk a kibertámadások jogi környezetét, illetve a technikai lehetőségeit.

### **Az orosz–észt kiberháború**

2007 áprilisában zavargások törtek ki a NATO tagállam Észtország fővárosában, Tallinban a második világháborús szovjet emlékmű eltávolítása okán. A rendőrök és tüntetők összecsapásán, Oroszország kereskedelmi bojkottal való fenyegetésén és a két ország diplomáciai kapcsolatainak megromlásán túl egy olyan folyamat indult meg, amely alapjaiban változtatta meg a hadviseléssel kapcsolatos kereteket és elméleteket. Bár a NATO-t korábban is érte kibertámadás,<sup>3</sup> azonban ez az esemény volt, amelyik teljes egészében mutatta meg, milyen típusú kihívást jelent az információk hadviselés.

A támadások április 27-én kezdődtek, és május közepéig tartottak különböző intenzitással, amelynek során a bankokat, közintézményeket másodpercenként 100 megabájtos forgalmat generáló támadások érték 178 országból. Az Arbor Networks nevű, online biztonságtechnikai cég elemezte az Észtországot ért támadásokat, amin belül 128 esetben regisztráltak túlterhelést. Ezek az esetek nagy részében egy órán át tartottak, de 15 alkalommal öt óránál is hosszabb ideig tartottak.<sup>4</sup> A támadók célja az ország gazdasági és telekommunikációs hálózatának a megbénítása volt, melynek hatására az alábbi sikereket könyvelhették el:

- fennakadások voltak tapasztalhatóak az online pénzáttalások rendszerében, illetve a webes kereskedelem folyamatosságában;
- az állami intézmények honlapjai nagyobb részt elérhetetlenné váltak;
- az online adatforgalmat irányító, kulcsfontosságú szerverek naponta omlottak össze;
- számos állami intézményt ideiglenesen le kellett választani a hálózatról.

Ahhoz, hogy egy ilyen támadássorozat képes legyen megbénítani egy országot, természetesen fejlett informatikai hálózat megléte szükséges. Észtország ilyen téren az élvonalba sorolható, ugyanis a pénzügyintézetek az interneten bonyolítják a tranzakciókat, az e-kormányzat szinte teljes egészében kiváltja a hagyományos közigazgatást, oly annyira, hogy még a parlamenti választásokat is az interneten keresztül bonyolítják le. Ez pedig mindennél jobban világítja meg a támadás sikerességét, amiért az észt védelmi minisztérium szóvivője a szeptember 11-ei eseményekhez hasonlította a történeteket: a támadások idején a hálózatok túlterhelése következtében a döntéshozók, a parlamenti képviselők nem fértek hozzá e-mailjeikhez, hálózatra kötött eszközeikhez, csupán telefonon, faxon voltak képesek reagálni az eseményekre.

Ahogy korábban említettük, a tüntetések kezdetekor Oroszország kereskedelmi bojkottal fenyegette meg Észtországot, ami vélhetően nem okozott

<sup>3</sup> Először 1999-ben, a Szerbia elleni katonai beavatkozás során szerbiai, majd később orosz és kínai hackerek indítottak támadást a NATO és különböző államok honlapjai ellen. A betörések során a támadók nem szereztek meg titkos adatokat.

<sup>4</sup> A leghosszabb támadás több mint tíz órán át tartott, míg sikerült a szerverek összeomlását elérni.

volna akkora gazdasági károkat, mint amekkorát a kritikus infrastruktúráját ért támadás jelentett. Ennek szemléltetésére csak egy kiragadott példát alkalmaznánk: Észtország legnagyobb pénzintézete, a Hansabank a május 10-ei támadások során több mint egymillió dolláros kárt szenvedett el. [7]

2009-ben Konsztantyin Goloszokov egy, a Kreml által támogatott ifjúsági mozgalom, a Nási egyik vezetője bevallotta, hogy szervezetük állt az észt támadás végrehajtása mögött. Bár a kezdetektől Oroszországot nevezték meg az észt felelősnek, erre nem volt semmilyen bizonyíték.<sup>5</sup> Goloszokov a Financial Timesnek azt nyilatkozta, hogy a támadást nem támogatták a kormány részéről, ők maguk szervezték meg, de a céljuk nem kibertámadás volt, hanem az észt kormány figyelmének ráirányítása, hogy az emlékmű eltávolítása törvénytelen. [8] Érdeemes azonban kritikával kezelni a nyilatkozatot, ugyanis a Nási bizonyítottan Vlagyiszlav Szurkov kezdeményezésére jött létre, aki egy, a Kremlhez köthető ideológus. [9]

Az egy évvel később lezajlott orosz–grúz háború szintén ráirányította a figyelmet az információs hadműveletek szerepének felerősödésére. A NATO kibervédelmi politikájának kialakulásával a későbbiekben foglalkozunk, most azonban tekintsük át a 2008-as orosz–grúz háború témánk szempontjából releváns vonatkozásait.

## **Az orosz–grúz háború**

Nem célunk a konfliktus teljes körű bemutatása, a szembenálló felek katonai potenciáljának, a háború kirobbanásának hátterének ismertetése. Ezekről kiváló értekezések születtek többek között Lattmann Tamás,<sup>6</sup> Rácz András<sup>7</sup> vagy Tálás Péter<sup>8</sup> által. Jelen fejezetben arra szándékozunk rávilágítani, hogy napjainkban a konvencionális hadviselés mellett elengedhetetlen a kibertéri műveletek párhuzamosan való megvívása, amely egyrészt a kritikus infrastruktúrák elérhetetlenné tételét foglalja magában, másrészt a harcoló katonák kognitív műveletekkel történő kiegészítését kell, hogy jelentse.

A Dél-Oszétia ügyében kirobbant konfliktus az első olyan háború, amelyben a katonai műveletekkel összhangban kiberhadviselést is folytattak, elsősorban kormányzati szerverek elérhetetlenné tételével, honlapok megjelenésének megváltoztatásával. A konfliktus kirobbanása előtt már történtek informatikai támadások grúz célpontok ellen, azonban a legkomolyabb akciókat közvetlenül a katonai támadások előtt hajtották végre, amely az orosz kormány idő és térbeli koordinációjára utal. Ezt erősíti meg egy 2009-ben nyilvánosságra hozott jelentés, amelyben a grúz kiberháború vizsgálatára összeállt csoport, a Project Grey Groos az orosz katonai elhárítást<sup>9</sup> és a szövetségi biztonsági szolgálatot nevezte meg a grúz rendszerek ellen irányuló támadások szervezőinek.<sup>10</sup> [10]

---

<sup>5</sup> Több esetben sikerült kimutatni, hogy orosz kormányzati gépekről indult a támadás, de mivel 178 ország fertőzött gépeiről hajtották végre a rendszerek túlterhelését, így nem lehetett bizonyítani, hogy valóban az orosz kormány kezdeményezte volna.

<sup>6</sup> Lattmann Tamás: Grúz-orosz konfliktus- az erő alkalmazása és a nemzetközi jog, Nemzet és biztonság, 2008. szeptember

<sup>7</sup> Rácz András: Az ötnapos háború – a grúziai konfliktus, Nemzet és biztonság, 2008. szeptember

<sup>8</sup> Tálás Péter: A grúz–orosz háború geopolitikai értelmezése, Nemzet és biztonság, 2008. szeptember

<sup>9</sup> Glavnoye Razvedyvatel'noye Upravleniye – GRU

<sup>10</sup> The Federal Security Service of the Russian Federation – FSB

Mielőtt rátérnénk a kiberháború technikai hátterének ismertetésére, vizsgáljuk meg a mögötte húzódó jogi környezetet.

## A kibertámadások értelmezése a nemzetközi és hazai jogban

Az Észtországot ért kibertámadásnak, az ország kritikus infrastruktúráját ért támadásán túl egy nagyon fontos következménnyel járt: nevezetesen, tisztázatlan az ilyen események jogi szabályozása. Esetünkben egy NATO tagállamot ért támadás a szövetség 5. cikkelyének, azaz a kollektív védelem passzusának értelmében az egész szervezetet ért támadásnak feleltethető meg. [11] Nem véletlen tehát, hogy a támadások megindulásakor a NATO szakértők nem katonai támadásként értelmezték az észt kritikus infrastruktúra megbénítását, de hamar világossá vált, hogy a NATO-nak fel kell készülnie a kibertérből érkező kihívások kezelésére. Ez az attitűd azonban ráirányítja a figyelmet egy napjainkig tisztázatlan területre: a kibertámadások kezelésére, helyére a nemzetközi jogban. Jelenleg is vita folyik az államok között, hogy milyen normákkal szabályozzák a kibertérben folyó hadviselést.

Harold Koh, az amerikai Külügyminisztérium jogtanácsosa szerint a kibertámadások fegyveres támadásnak minősülnek és kiválthatják az önvédelemhez való jogot, amennyiben halálos áldozatokat, sérülteket vagy komoly károkat okoznak.<sup>11</sup> Indoklása szerint az ezeket kiváló események a nemzetközi jog megsértését jelentik és erőszak alkalmazását vonja maga után. [12] De nem Koh az egyetlen, aki casus belliként értelmezi a kibertámadásokat. Tony Blair korábbi nemzetbiztonsági főtanácsadója, Sir Richard Mottram is háború cselekménynek tekinti a kibertámadásokat. [13]

2012 nyarára elindult az a folyamat, amely az államok kiberhadviselés szabályozására tett törekvéseinek kezdetét jelentheti. Egyelőre Kína és az USA kezdett kétoldalú, informális tárgyalásokba a China Institute of Contemporary International Relations és a Center for Strategic and International Studies szervezésében. A tárgyalások főbb céljainak az online támadások korlátozását, a jobb kommunikációt és a harmadik fél által jelentett kockázatok csökkentésének módjait tűzték ki. A kormányzati tisztviselőkből, illetve tanácsadó szervezetek tagjaiból álló delegációknak azonban nincs felhatalmazásuk a kibertámadások korlátozásáról szóló egyezmény megalkotására. [14]

Szerencsére elmondhatjuk, hogy Magyarországon is foglalkoznak a döntéshozók az információs rendszerek védelmével. Ahogy a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1035/2012 (II.21.) kormányhatározat 31. pontja fogalmaz a kibervédelemről: *„Az állam és a társadalom működése – a gazdaság, a közigazgatás, vagy a védelmi szféra mellett számos más területen is – mind meghatározóbb módon a számítástechnikára épül. Egyre sürgetőbb és összetettebb kihívásokkal kell számolnunk az informatikai- és telekommunikációs hálózatok, valamint a kapcsolódó kritikus infrastruktúra fizikai és virtuális terében. Fokozott veszélyt jelent, hogy a tudományos és technológiai fejlődés szinte mindenki számára elérhetővé vált eredményeit egyes államok, vagy nem-állami – akár terrorista – csoportok arra használhatják, hogy megzavarják az információs és kommunikációs rendszerek, kormányzati gerinchálózatok rendeltetésszerű működését. E támadások eredetét és motivációját gyakran nehéz felderíteni. A*

---

<sup>11</sup> Ilyen eset lehet például az atomerőművek elleni támadás, sűrűn lakott területek fölött megnyitott gát, légi irányítás ellen elkövetett támadásból származó repülőgép szerencsétlenség.

*kibertérben világszerte növekvő mértékben jelentkező nemzetbiztonsági, honvédelmi, bűnüldözési és katasztrófavédelmi vonatkozású kockázatok és fenyegetések kezelésére, a megfelelő szintű kiberbiztonság garantálására, a kibervédelem feladatainak ellátására és a nemzeti kritikus infrastruktúra működésének biztosítására Magyarországnak is készen kell állnia.*

*a) Elsődleges feladat a kibertérben ténylegesen jelentkező vagy potenciális fenyegetések és kockázatok rendszeres felmérése és priorizálása, a kormányzati koordináció erősítése, a társadalmi tudatosság fokozása, valamint a nemzetközi együttműködési lehetőségek kiaknázása.*

*b) A nemzeti kritikus információs infrastruktúra védelmének erősítése mellett szövetségeseinkkel és EU-partnereinkkel együtt arra törekszünk, hogy az információs rendszerek biztonsága erősödjön, valamint részt vegyünk a megfelelő szintű kibervédelem kialakításában.” [15]*

Ennek keretében került kidolgozásra Magyarország kibervédelmi stratégiájának részeként az információbiztonsági törvénytervezet. [16] A dokumentum alapvető jogokat és kötelezettségeket állapít meg, személyi hatálya szerint a kormányzati adatokat kezelő szervezetek, a nemzeti adatvagyonot kezelő szervezetek és a létfontosságú információs infrastruktúrák védelmére, a tárgyi hatálya az elektronikus információs rendszerek védelmére terjed ki. A tervezet leghangsúlyosabb eleme azon törekvés, mely szerint az egyes elektronikus információs rendszerek biztonsági osztályokba szükséges sorolni, és ezekhez a követelményekben meghatározott intézkedések párosítását irányozza elő. A javaslat másik fontos eleme, hogy megállapítja az egyes szervezetek biztonsági szintjét, melyek a biztonsági problémák megoldására, kezelésére való felkészültségét, érettségét fogalmazza meg. Kiemelendő, hogy a javaslat az oktatás, az információbiztonsági tudatosság növelésének fontosságát hangsúlyozza.

## **A kiberháború eszközei**

Az jogi háttér, illetve a két releváns eset ismertetését követően térjünk rá, hogyan, milyen technikai feltételekkel lehet megvívni egy, a kritikus infrastruktúrák ellen végrehajtott támadást. Ennek érdekében szükség mutatkozik különböző fogalmak tisztázására.

Az információs hadviselés fogalma jelentős átalakuláson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. Kezdetekben az információ megszerzését, valamint az ebből fakadó előnyök gazdasági és politikai eredményekké való felhasználását jelentette. Mára a katonai terminológia elsősorban – Kovács László (2009) fogalmi meghatározását kölcsönözve – „... olyan összehangolt és koordinált tevékenységeket takarnak, amelyek a műveleti biztonság, a katonai megtévesztés, a pszichológiai műveletek, az elektronikai hadviselés és a számítógép-hálózati műveletek különböző akcióival támogatják a harc sikeres megvívását” érti.

Annak érdekében, hogy a támadók sikerrel tudják végrehajtani az egyes kritikus infrastruktúra elemeket blokkolását, megfelelő információkkal kell rendelkezzenek a kiválasztott célpont felépítéséről, sebezhetőségéről, képes kell legyen a támadás megindításakor ezen rendszerek képességeinek optimális esetben teljes körű szüneteltetésére, adott esetben csökkentett funkciójú

üzemelésének elérésére, miközben a saját számítógépes rendszerének működését biztosítja. Céljuk eléréséért ún. számítógép-hálózati műveleteket alkalmaznak.<sup>12</sup>

Ha a támadók rendelkeznek a szükséges információkkal, egy zombi-hálózat segítségével képessé válhatnak a kiválasztott célpontok túlterheléssel történő összeomlását elérni. Zombi-gépek alatt azokat az eszközöket értjük, amelyek egy rosszindulatú program segítségével átveszik a felhasználó tudta nélkül a számítógép feletti irányítást.<sup>13</sup> A felhasználó sok esetben ebből nem érzékel semmit, hiszen az adott szoftver egy egyébként hasznos funkciót lát el a számítógépen, de emellett olyan programrészeket telepít, amely nem kívánt műveleteket is végrehajthat. Ilyen művelet lehet adathalászat a számítógépen tárolt fájlokhoz való hozzájutással<sup>14</sup> vagy a felhasználó által lenyomott billentyűinek sorrendjének megjegyzésével és egy távoli szerverre való átküldésével;<sup>15</sup> netán a tárolt adatállomány módosítása, törlése; de utat nyithat a következő támadás végrehajtása előtt. Ennek okán nevezik ezeket a programokat legelterjedtebb fajtájukról „trójai” programoknak.

A már megfertőzött zombi-gépeket egy ún. zombi-szerver koordinálja. A zombi-szervernek képesnek kell lennie akár több millió számítógép irányítására is. [17] A már korábban említett orosz-grúz konfliktus során többek között spamküldésre<sup>16</sup> használt zombi-hálózatokat is felhasználtak.<sup>17</sup> Egy ilyen felhasznált hálózat mögött a szentpétervári illetékességű szervezett bűnözői kör, a Russian Business Network állhatott, amely a spamküldéstől kezdve az identitáslopáson át a gyermekpornóig bezárólag minden internetes bűnözési formában képviselteti magát. [18]

Egy ilyen botnet létrehozásához nem csupán a felhasználói felelőtlenséghez kapcsolódhat. Tanulmányunk írásának időpontjában került napvilágra a Microsoft bejelentése, amely egy kínai botnet hálózat felszámolását adta hírül. Az eset érdekességét az adja, hogy az újonnan vásárolt készülékekben gyárilag be voltak építve a megfigyelő programok. [19]

A fentebb tárgyalt, Észtországot érintő esetben ún. szolgáltatás-megtagadással járó támadással (Denial of Service – DoS) bénították meg az adott kritikus infrastruktúrát. A DoS támadás jellegéből fakadóan az egyik legnehezebben kivédhető internetes támadás, ugyanis a támadók a válaszadó rendszert hamis kérésekkel bombázza, melynek hatására a rendszer képtelen kiválasztani a valós, illetve hamis kéréseket.<sup>18</sup> Láthatjuk, a DoS támadás célja a hálózat normál működésének megakadályozása, melyet egy automatizált hálózat felhasználásával, túlterheléssel valósít meg.

A DoS támadásokat két csoportba sorolhatjuk. Az ún. protokolltámadások az adott alkalmazás vagy protokoll hiányosságait használják fel, míg az ún. elárasztásos támadások a megtámadott hálózat erőforrásai nem képesek kiszolgálni a kliensek által küldött óriási adatmennyiséget.

---

<sup>12</sup> Computer Network Operations – CNO

<sup>13</sup> malicious software – malware

<sup>14</sup> Ezt a folyamatot nevezik phishingnek, ami kivitelezhető sniffinggel (szaglással) vagy snifferrel (lehallgatással). Sniffing esetén a hálózaton zajló információk állandó követésére, a hálózat felderítésére nyílik módunk, sniffer esetén pedig az üzenetküldésre alkalmas hálózatokból az információ kinyerésére biztosít lehetőséget.

<sup>15</sup> Ezt nevezi a szakirodalom keyloggingnak.

<sup>16</sup> Spam alatt a kéretlen reklámküldeményeket értjük.

<sup>17</sup> Más néven botnet

<sup>18</sup> Már pedig annak eldöntése, hogy melyik felkérés valós, melyik hamis, lehetetlen.

A DoS támadások egyik válfaja az ún. elosztott-támadás (Distributed DoS-DDoS), amely alkalmazásakor több támadó együttesen kívánja elérni a rendszer összeomlását.

A kibertámadások jogi, technikai ismertetése, illetve a két relevánsabb eset feldolgozása után elérkeztünk a témánk kulcsrészéhez: hogyan hajtható végre egy kritikus infrastruktúrát érintő támadás a közösségi média felhasználásával.

## A KÖZÖSSÉGI MÉDIA

A közösségi média (social media) „*internetes alkalmazások olyan csoportja, amely a web 2.0 ideológiai és technológiai alapjaira épül, ami elősegíti, hogy kialakuljon és átalakuljon a felhasználó által létrehozott tartalom*”.<sup>19</sup> (Andreas Kaplan–Michael Haenlein, 2010). A közösségi média eszközei alatt tehát azokat az eszközöket értjük, amelyen a tartalmat a felhasználók állítják elő, osztják meg egymás közt, amihez a felületet egy adott szolgáltató biztosítja. Ezen tartalom lehet írott, képi, videó, zene formátum. A közösségi média eszközei ez által a közösségi oldalak, kép- és videó megosztó oldalak, illetve a blogok, mikroblogok.

Napjainkra a különböző eszközök használata olyan mértékűvé vált, hogy nem becsülhetjük le a hadtudományokban betöltött szerepét. Annál is inkább, hiszen az egyes közösségi média eszközök felhasználhatóak a hadsereg népszerűsítésére, válságkommunikáció menedzselésére, a harcoló katonák családtagjaikkal való kommunikációjának biztosítására, de kiváló terepet nyújt a nyílt forrású hírszerzésre, akár szélsőséges esetben egyes államok belpolitikai eseményeinek érdekeinknek megfelelő befolyásolására,<sup>20</sup> vagy a témánk szempontjából relevanciával bíró, a kritikus infrastruktúrák elleni támadás előkészítésére. A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogyan béníthatók meg a közösségi eszközök felhasználásával a kritikus infrastruktúrák.

Témánk szempontjából négy területtel kívánunk foglalkozni: a nyílt forrású hírszerzéssel, az egyéni felelősség kérdésével, a hadsereg pozitív percepcionálásának megteremtésével, amelynek többek között megfogalmazott célja a hackerek kritikus információs infrastruktúra védelmébe történő bevonása, illetve a kríziskommunikációban betöltött szerepéről.

## A nyílt forrású hírszerzés

Nyílt forrású hírszerzés (Open Source Intelligence – OSINT) alatt olyan információgyűjtési eljárást értünk, amely során a felhasználható információkat kizárólag nyílt forrásból gyűjtjük, majd elemezzük. Ilyen nyílt források lehetnek a

---

<sup>19</sup> A web 2.0 (vagy „webkettő”) kifejezés olyan internetes szolgáltatások gyűjtőneve, amelyek elsősorban a közösségre épülnek, azaz a felhasználók közösen készítik a tartalmat vagy megosztják egymás információit. Ellentétben a korábbi szolgáltatásokkal, amelyeknél a tartalmat a szolgáltatót nyújtó fél biztosította (például a portáloknál), webkettes szolgáltatásoknál a szerver gazdája csak a keretrendszerrel biztosítja, a tartalmat maguk a felhasználók töltik fel, hozzák létre, osztják meg vagy véleményezik. A felhasználók jellemzően kommunikálnak egymással, és kapcsolatokat alakítanak ki egymás között.

<sup>20</sup> Talán nem véletlen, hogy az iráni vezetés úgy döntött, lekapcsolja országot az internetről és saját hálózatot fejleszt ki. Legújabb lépésként letiltotta a Google szolgáltatásait (hivatalos indoklás szerint a Mohamedet gúnyoló videóra válaszul), de a valóság az lehet, hogy félnek egy „arab tavasz” jellegű esemény bekövetkezésétől [20].

hagyományos- és elektromos médiumok, az internet, könyvtárak, szakértők tanulmányai stb. Az információ szabadon hozzáférhető voltából következik, hogy természetesen nem helyettesítheti a minősített információkból származó tudást, de az olyan információkat nyerhetünk ki belőle, amely segít tájékozódni a minősített információk között. Az OSINT nagy előnye, hogy szabadon, bárki által hozzáférhető adatokhoz juthatunk hozzá valós időben, viszonylag kis költségek mellett. Hátránya a rendelkezésre álló adatok nagy száma, illetve egyes anyagok pontatlanságokat tartalmaznak vagy dezinformációs céllal állították elő.

Vizsgáljuk meg közelebbről, milyen adatokhoz férhetünk hozzá nyílt forrású hírszerzést a közösségi média elemeire alkalmazva. Első körben kiválasztjuk a célpontunkat, melynek székhelyéről, telephelyeiről a célpont hivatalos honlapján tájékozódhatunk. Hogy ez a célpont közüzem, tömegközlekedést ellátó vállalat vagy egyéb, a kritikus infrastruktúra működtetését ellátó intézmény, jelen esetben irreleváns.

Ezt követően számos ingyenes szolgáltatás áll rendelkezésünkre, amellyel a megtámadni kívánt területről műhold képet és egyéb, akár 3D-s térképet tölthetünk le.

Sok esetben a videó megosztó oldalak is segíthetik a támadókat a célpont felderítésében, hiszen amatőrök rengeteg videót töltenek fel ezekre az oldalakra, amely célzott keresés esetén hiánypótló információkat szolgáltat. Azonban fontos egy másik aspektust is kiemelni. Az átlagnál valamivel nagyobb konspirációs érzékkel- már pedig egy, a kritikus infrastruktúrát megtámadni szándékozó csoport esetén nem túlzás feltételezni meglétét- könnyű szerrel használhatjuk az információk a csoport egyes tagjai közti megosztására, anélkül, hogy gyanút keltene bárkiben. Gondoljunk csak bele, egy okostelefonnal, amellyel mára HD<sup>21</sup> minőségű felvételeket készíthetünk, milyen, számunkra fontos felvételeket készíthetünk a célpont környékén, ha ezt valamilyen legendával álcázzuk. Ezt követően csak pár perc egy videó megosztó oldalra való feltöltés, amelyből a beavatott szemek kiemelik a lényegét, míg a véletlenül oda tévedő látogatók csak egy újabb érdektelen videót látnak.

A nyílt forrású hírszerzés egy másik részét biztosíthatják a különböző közösségi oldalak és mobil platformok, amelynek azonban részletes vizsgálatát a következő alfejezetben hajtjuk végre.

## **Az egyén felelőssége**

Általánosságban elmondhatjuk, a felhasználók jelentős nem foglalkozik személyes adatainak védelmével, vagy az általa használt informatikai eszközök megfelelő biztonsági garanciák betartásával. Ezt a fajta nemtörődömséget használják ki a kiberbűnözők. Érdekes azonban kettéválasztani a kérdéskört.

Maradva az előző alfejezet gondolatánál, nyílt forrású hírszerzéssel rengeteg információhoz juthatunk hozzá az óvatlan felhasználók nem tudatos segítségével.<sup>22</sup> Bár materiális értelemben a közösségi média használata sok esetben ingyenes, mégis óriási árat fizetünk a kvázi díjmentes használatért cserébe: személyes adatainkat, kapcsolati hálónkat, életünk szinte minden mozzanatát adjuk ki a

<sup>21</sup> High-definition, azaz nagy felbontású

<sup>22</sup> Nagy port kavart egy 2009-es eset, amelyben az új MI:6 igazgató felesége posztolta Facebookon az elérhetőségüket és az életük számos momentumát. [21]

cégeknek, amelyek aztán vállalatoknak adja el reklámcélra ezeket az összegyűjtött adatokat.

Egy nemrégiben az interneten publikált konferencia a mobilszolgáltatók törvényben szabályozott adatgyűjtésével foglalkozik. Malte Spitz „Your phone company is watching” című előadásából hátborzongató kép bontakozik ki. [22] EU-s, illetve tagállami szabályozás értelmében, minimum hat hónapig, maximum két évig kötelesek a mobil, valamint internetszolgáltatók tárolni az előfizetőhöz kapcsolódó adatokat, mint a beszélgetéseinek időtartalma, kikkel folytatta a beszélgetéseket, mikor, milyen szöveges üzenetet küldött, kinek, hol használta a mobiltelefonját, illetve hol tartózkodik éppen az illető. A szolgáltatótól kikért, tárolt adatokból Malte Spitz egy megdöbbenő videót készített. Ebből a térkép alapján lekövethető, hogy a vonatkozó időszakban – egyebek mellett – milyen gyakorisággal és mire használta mobiltelefonját, hol, milyen eszközzel járt. [23] Míg a szolgáltatókat törvény kötelezi az adatgyűjtésre, addig mi önként szolgáltatjuk ki adatainkat a közösségi oldalaknak. Gondoljunk csak a Facebookra, amely az európai adatvédelmi panaszokra reagálva ideiglenesen kikapcsolja Európában az arcfelismerő szoftverét, míg az aggályoknak megfelelően nem kerül átdolgozásra. [24] Az arcfelismerő szoftvert tavaly nyáron vezette be a közösségi oldal, amelynek lényege, hogy a feltöltött fényképekből automatikusan felismeri az oldalon regisztrált felhasználókat.

Napjainkra a közösségi eszközök egyre nagyobb mértékben költöznek át a mobil platformokra.<sup>23</sup> Az okostelefonokat és tableteket, jellegükből fakadóan praktikus használatukat különböző alkalmazásokkal biztosíthatjuk. Az egyes alkalmazások, legyen szó közösségi oldalról, híroldalról, videó megosztóról, térképről, különböző engedélyeket követelnek meg. A legnépszerűbb közösségi eszközök, hogy csak a legfontosabbakat említsük, az alábbi adatainkhoz kérnek hozzáférést: az összes partnerünk elérhetősége, kivel mennyi ideig, milyen rendszeresen kommunikálunk, sms-eink és e-mail-jeink olvasása, GPS-alapú helymeghatározás során tartózkodási helyünk. Ezen adatok kiszolgáltatásáról a felhasználók nagy többségének fogalma sincs. Természetesen a felsorolt biztonsági tényezőkön egyéb veszélyeket is jelentenek a mobilalkalmazások. Egy-egy vírus elrejthető a népszerű alkalmazásokba, ami által a hackerek átvehetik az uralmat a telefonunk kamerája fölött és a megszerzett információt továbbíthatják a kívánt helyre. [25]

Nemrégiben jelentette be Symantec a világ egyik legnagyobb kiberbűnözést vizsgáló kutatásának, a Norton Kiberbűnözési Tanulmány legújabb eredményeit. [26] Az évente kiadott jelentés célja, hogy átfogó képet nyújtson kiberbűnözés fogyasztókra gyakorolt hatásairól, valamint az új technológiák fejlődésének és alkalmazásának biztonsági következményeiről. A 2012-es felmérés 24 ország több mint 13 000 felnőtt megkérdezésével készült. Az eredmény ijesztő: másodpercenként 18 áldozata van a kiberbűnözésnek, ami másfél millió áldozatot jelent nemzetközi szinten. Az anyagi veszteséget lebontva egyéni szintre, a felhasználóknak átlagosan 197 dollár közvetlen anyagi veszteséget jelent az online bűnözés, ami egy átlagos négytagú magyar család havi élelmiszerfogyasztásának felel meg. Az elmúlt 12 hónapban világszerte 556 millió felnőtt volt online áldozat, ami több mint ez Európai Unió teljes lakossága. Ez az adat azt jelenti, hogy az internetező felnőttek közül 46 százalék esett kiberbűnözők csapdájába az elmúlt évben, hasonlóan a 2011-es adatokhoz (45 százalék). A tanulmány kiemeli a

---

<sup>23</sup> mobiltelefonokra, táblagépekre



kiberbűnözés átalakuló trendjét, ami egyre nagyobb ütemben irányul a közösségi oldalak, valamint a mobilalkalmazások ellen:

- a közösségi oldalak felhasználóinak 15 százaléka jelentette, hogy valaki feltörte a profiljukat és az ő nevükben használta az oldalt;
- tízből egy felhasználó vallotta be, hogy dőlt már be közösségi hálózatokon terjedő átveréseknek, hamis linkeknek;
- míg 75 százalék tisztában van azzal, hogy a kiberbűnözők a közösségi hálózatok felé fordultak, kevesebb, mint felük (44 százalék) használ olyan biztonsági megoldást, amely védi őket a közösségi oldalakon felbukkanó fenyegetések ellen, és csak 49 százalék használja az adatvédelmi beállításokat, hogy beállítsa, ki láthatja a megosztott információit;
- a mobiltelefon-felhasználók közel egyharmada (31 százalék) kapott szöveges üzeneteket ismeretlen számokról, amelyek arra kérték, hogy kattintson egy linkre, vagy tárcsázzon egy ismeretlen számot egy hangposta üzenet eléréséhez.

Legyen szó bármilyen informatikai rendszer elleni támadásáról, sok esetben olyan komplex védelemmel rendelkeznek, hogy a számítógépes betöréssel egyáltalán nem, vagy csak kis mennyiségben lehet információhoz jutni. Ennek kiküszöbölésére használatos az ún. Social Engineering, melynek eszközével a felhasználók bizalmába való férközéssel, csalással, adott esetben erőszakkal, zsarolással férköznek hozzá a kívánt információkhoz.<sup>24</sup> Az előbbieken tárgyalt eszközöket felhasználva könnyű szerrel férhetünk hozzá az adatvédelemmel nem törődő felhasználók bizalmába, esetleg használhatjuk fel ellene a megszerzett információkat.<sup>25</sup>

Az egyéni felelősség másik aspektusát jelenti a közösségi média eszközeinek zombi-hálózatok létrehozására való felhasználásának lehetősége. Korábban foglalkoztunk az ún. zombi-hálózatok működésével, így most csupán arra teszünk kísérletet, hogy felvázoljuk röviden, milyen módszerrel használhatjuk a közösségi eszközöket zombi gépekké változtatásával. Ahogy fentebb már említettük, a felhasználók döntő többsége nem használ vírusirtót, nem foglalkozik az informatikai eszközök védelmének fontosságával. Általános tendencia, hogy a közösségi oldalakon unaloműzés céljából különböző szórakoztatónak szánt alkalmazást használunk. Ezek az alkalmazások sok esetben építenek az emberek gyanútlanására, naivitására, tudatlanságára, ami által a „legenyhébb” esetben hozzáférést kérnek az összes általa megadott esetben<sup>26</sup> vagy vírussal fertőzik meg a felhasználó gépét.<sup>27</sup> Mind az adathalászat, mind a vírussal fertőzött gépek veszélyeit korábban taglaltuk, így újból nem térünk ki rá.

Elengedhetetlen azonban, hogy ezen a ponton jelezzük az állampolgárok tudatos felhasználókká történő nevelésének fontosságát. Erre szolgál kiváló példával

---

<sup>24</sup> Magyarul leginkább a pszichológiai manipuláció fogalmát feleltethetjük meg

<sup>25</sup> Elég csak arra gondolni, hogy egy csalfa férj mobiltelefonja folyamatosan sugározza a tartózkodására vonatkozó információkat, hozzáférhetünk levelezéseihez, üzeneteihez, ami elég jó alapot biztosít azok kezébe, akik zsarolással szeretnék megszerezni az általuk fontosnak tartott információt, mondjuk hozzáférést a belső informatikai rendszerhez.

<sup>26</sup> Erre kiváló példa a „Mi az indián neved?” elnevezésű alkalmazás, amit pár nap alatt 800 ezer ember használt. Később derült csak ki, hogy valójában egy ékszerbolt készítette az alkalmazást, ami által az összes felhasználó adatához hozzáfért és használhatta fel reklámkampánya céljából. [27]

<sup>27</sup> Ez esetben a vírusok terjesztői általában hírességekről készítenek álhíreket („nézd meg XY-t részegen/meztelenül”), melyben a botrányra/bulvárra szomjazó emberek hiszékenységét, kíváncsiságát használják ki, hogy a hivatkozásra való kattintással fertőzzék meg az eszközöket.

az US ARMY, amely 2011 februárjában kiadott egy, a közösségi médiával foglalkozó kézikönyvet, amelyben ajánlásokat fogalmaz meg többek között az elvárt biztonsági beállítások bemutatására.<sup>28</sup> [28]

Ez a fajta oktatás nem csupán azt hivatott szolgálni, hogy elkerüljék adataik nem kívánt – és sok esetben illegális – felhasználását, informatikai eszközeik védelmének biztosítását, hogy ez által felhasználhatóak legyenek a fent taglalt foratókönyvekben való nem tudatos részvételben, de megítélésünk szerint legalább ilyen súllyal bír az állampolgárok felkészítése egy esetleges kritikus infrastruktúrát ért támadás/meghibásodás esetére. [30]

### **A közösségi média, mint a hadsereg pozitív percepcionálásának eszköze**

A közösségi média jelentette veszélyek, kockázatok ismertetése után térjünk rá az eszköz által nyújtott pozitív lehetőségeinek taglalására. A korábban már citált Digitális Mohács című tanulmány *Védelmi lehetőségek* című alfejezetében a szerzők azt a megállapítást teszik, hogy a védelmi tervezés szempontjából elengedhetetlen a hackerek bevonása a kritikus infrastruktúrák védelmébe. Ehhez azonban egy olyan stratégiai gondolkodás szükséges, amely megteremti a hadsereg pozitív percepcionálásának lehetőségét. Ennek egyik eszköze lehet a közösségi média felhasználása. Ne feledjük, a híres-hírhedt Anonymous csoport a 4chan nevű fórum tagjaiból szerveződött. [31] Ez az évek során rengeteg támadást indított különböző államok belpolitikai döntéshozatalának befolyásolása céljából, nem egy esetben sikerrel járva.<sup>29</sup> Ahhoz, hogy elérhetőek legyenek ezek a hackerek, egy olyan stratégia kidolgozása szükséges, amely a hadsereg népszerűsítését a web 2.0 eszközeinek való megfeleltetését is magában foglalja, hiszen ezek azok a területek, ahol igazán esély kínálkozik a hackerek és a „digitális bennszülöttek” megszólítására.<sup>30</sup>

### **Kríziskommunikáció**

Napjainkban az információt egyre nagyobb mértékben fogyasztjuk a közösségi oldalakon. A közösségi szolgáltatások felismerték ennek jelentőségét, és hogy még jobban bevonják a felhasználókat, egy olyan módszertant dolgoztak ki, melynek során azon ismerőseink preferenciáját tárják elénk, akikkel leggyakrabban tartjuk az oldalon a kapcsolatot. Egy algoritmus értelmezni próbálja az érdeklődési körünket (megjegyezve, milyen hírekre, videókra kattintunk a leggyakrabban), és ennek megfelelően „kitalálja”, milyen hírek érdekelnek bennünket, majd átrendezve az oldal

---

<sup>28</sup> Az ebben rejlő kockázatok illusztrálásként egy 2007-es eset szolgál. Egy iraki bázisra új helikopterek érkeztek, melyeket az ott szolgálatot teljesítő katonák mobiltelefonjukkal fényképeket készítettek és feltöltöttek közösségi oldalakra. Nem számoltak azonban azzal, hogy a telefon rögzíti a geolokációs pontokat, amely felkelők kezébe került, akik négy AH-64-es Apache-t semmisítettek meg egy aknavetés támadás során. [29]

<sup>29</sup> Lásd pl. az amerikai törvényhozás elé benyújtott Stop the Online Piracy Act visszavonásának kikényszerítését. [32]

<sup>30</sup> A digitális bennszülött terminológiáját Marc Prensky (Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók, 2001) alkotta. A fogalom egy olyan generációt takar, akik „anyanyelvi” szinten beszélik a számítógépek, internet digitális nyelvét, aminek következtében eltérő módon dolgozzák fel a környezetükből kinyert információkat, más agyi struktúrák alakultak ki esetükben.

tartalmát, ezeket a tartalmakat emeli ki. Ennek megvan az a veszélye, hogy beszűkülté teszi a valóságértelmezést, meghagyva természetesen a tévedés lehetőségét, hiszen az algoritmus matematikai összefüggések alapján állítja össze a tartalmat.

Ennek ellenére a felhasználók médiafogyasztása a közösségi oldalak prioritásának elvén történik, és a felhasználók megosztásaiból kerülnek át a híroldalakra. Arról nem is beszélve, hogy a történéseket, legyenek bármilyen banálisak, rendszeresen megosztják ismerőseikkel („esik a hó”). Természetesen ez az attitűd jellemző a nagyobb volumenű eseményeknél is. A szerző emlékszik olyan esetre, amikor 2010 őszén a Richter-skála szerinti 1,8–2,0 körüli földrengés volt érzékelhető lakóhelyén, amivel szinte egy időben a helyi ismerősei nagy számban osztották meg a földrengés tényét. Ezt a felhasználói magatartást állíthatjuk a kríziskommunikáció szolgálatába. A már említett, az US Army által kiadott Közösségi Média Kézikönyv külön fejezetben foglalkozik a válságkommunikációval, amely a hazai példákkal ellentétben azt fogalmazza meg, hogy a lehető legtöbb információt osszuk meg a közösségi oldalakon, bevonva a segélyszervezeteket és az egyéb, érintett állami intézményeket. A közösségi média előnye, hogy a tájékoztatás valós időben történhet.

Reményeink szerint, az eddigiekkel sikerült alátámasztani a bevezetőben megfogalmazott állításunkat, mi szerint a kibertámadások olyan veszélyforrást jelentenek, amik alapjaiban változtatják meg a hadviselés szerepét. A továbbiakban bemutatjuk, az Észak-Atlanti Szövetség formálódó kibervédelmi politikáját, valamint a történelem eddigi legjelentősebb kibertámadását, ami véleményünk szerint visszafordíthatatlan hatásokkal bír az információs műveletekre.

## A NATO ÚJ STRATÉGIÁJA

### Az új alapelvek

Az előző stratégia elfogadása (1999) óta a NATO több új típusú kihívással szembesült. Gondoljuk csak 2001. szeptember 11-ei terrortámadásra, az iraki háborúra vagy az első ízben végrehajtott nagyszabású kibertámadásra Észtország ellen, ami a NATO tagállam kritikus infrastruktúráját bénította meg hosszú időn keresztül. Az évtized közepétől kezdve többen szorgalmazták egy új stratégia kidolgozását, de csak 2009-ben került sor egy tervezet elkészítésére. Az új stratégiát 2010-ben fogadták el, amit egy fél éves nyilvános nemzetközi vita előzött meg, aminek tanulságait egy tanácsadói csoport foglalta össze, és tett javaslatokat, majd egy másik csoport kidolgozta a szövegtervezetet. Az állam és kormányfők végül a harmadik módosított változatot fogadták el, amely az *Aktív szerepvállalás és modern védelem* címet kapta. A végül elfogadott koncepció három fő jellegét fogalmazott meg: a kooperatív biztonságot, a válságkezelést és a kollektív védelmet, utóbbira „... szilárd kötelező érvényű kötelezettségként utal, ráadásul kiterjeszti azokra az új biztonsági kihívásokra is amely a szövetség egyes tagjainak vagy a szövetség egészének biztonságát fenyegetik. Ez a megerősítés főleg a kelet európai tagállamok számára voltak fontosak”. [33] (Varga, 2010). A koncepció mellett egy új kooperatív hálózatot kíván létrehozni a meglévő struktúrák mellé, amellyel szintén a biztonságot kívánja erősíteni. Az új hálózat minden releváns biztonsági szervezettel és nemzettel együtt kíván működni, így például Oroszországgal is, amelyre formális keretekben a korábban létrejött Oroszország–NATO Tanács szolgál.

A találkozón egy katonai intézkedés csomagot is elfogadtak. Ebben olyan fontos témák szerepeltek mind az új parancsnoksági rendszer véglegesítése, rakétavédelmi akcióterv, a hagyományos és nukleáris képességek áttekintése, valamint az új információs hadviselési stratégia. 2010. augusztus 1-jén létrejött egy új típusú biztonsági kihívásokkal foglalkozó divízió, amelynek vezetője Iklódi Gábor. A divízió olyan területekkel foglalkozik, mint a Tudomány a Békéért Program, a tömegpusztító fegyverek, a terrorizmus elleni küzdelem, nukleáris politika, energiabiztonság, valamint a kiberbiztonság. Ennek a divíziónak a keretén belül létrehoztak egy előrejelző stratégiai elemző-értékelő egységet is, amely civil és katonai szakértőkből áll.

A lisszaboni döntés előtt a koncepció kidolgozásának fontos momentuma volt a Madeleine Albright által vezetett szakértői csoport, amelynek a megállapításai a következők a jövőre: *„A NATO a jövőben is a transzatlanti kapcsolatok megvalósítója. A tagállamok az 5. cikkely garanciáit mind elméletben, mind gyakorlatban erősíteni kívánják. A tagállamok ellen irányuló hagyományos támadás valószínűsége csekély, de nem kizárható. Legvalószínűbb fenyegetés lehet a ballisztikus rakétákkal elkövetett támadás, a terrorcselekmények és a számítógépes rendszerek elleni támadás.”* A jelentésnek köszönhetően a tagállamok egy háromnapos gyakorlatot tartottak *Cyber Coalition 2010* néven, amelyben a résztvevők szakemberei a számítógépes rendszerek elleni támadások elhárításával foglalkoztak. [34] A helyzetgyakorlat abból állt, hogy több tagállam és a főparancsnokság számítógépes rendszerei ellen indítottak külső támadást. A cél az volt, hogy a lehető leggyorsabban és legpontosabban határozzák meg az elkövetőket vagy a támadás eredetét. Az ilyen gyakorlatok minden esetben hozzájárulnak a NATO elhárító képességének javulásához, és nem utolsósorban az elrettentés erősítéséhez.

Anders Fogh Rasmussen, a NATO főtitkára 2010 októberében kijelentette, hogy a stratégia fontos része lesz a szövetség feladatainak meghatározása és újragondolása. Ennek fontos részét képezi a kiépítendő rakéta védelmi rendszer és a „kiberterrorizmus” elleni védelem. A kibertér globális jellegét és az ebből adódó veszélyeket felismerve a NATO és szövetségesei együtt kívánnak működni a, a nemzetközi szervezetekkel és a magán szektorral, egyetemekkel, illetve a NATO-val partnerségi együttműködést kötött államokkal, olyan módon, hogy az előmozdítsa és kiegészítse egymást, elkerülve a párhuzamosságokat, és felkészüljenek a támadások elhárítására.

A NATO tehát a fő hangsúlyt a saját kommunikációs és információs rendszerének a védelmére helyezi. Továbbá, hogy védje információs rendszerének hálózatát, a NATO-nak fokoznia kell azon képességeinek fejlesztését, amelyekkel felül tud kerekedni a számítógépes fenyegetések széles skálájával, amivel egyre inkább szembesül. 2010. július 8-án a védelmi miniszterek elfogadták a stratégiai koncepcióra épülő Kibervédelmi irányelvet, amely egységbe foglalja a tagállamok védelmi intézkedéseit ezen a területen. Az irányelv a rugalmas elhárítás képességére és a megelőzésre helyezi a hangsúlyt. Ezért minden NATO szervezett központosított ellenőrzés és védelem alá vonnak, valamint mindenhol a legmodernebb kibervédelmi és információbiztonsági irányelvek alapján működtetik azokat. Emellett meghatározták azt is, hogy a NATO partnereivel, nemzetközi szervezetekkel, kutatóközpontokkal és a magánszektor szereplőivel milyen formában fog együttműködni a jövőben. A kibervédelmi irányelvekkel együtt a miniszterek elfogadták a végrehajtáshoz szükséges akciótervet is. [35] (Csiki 2011)

## Az akcióterv összetevői

Az összetevők:

- A NATO–nak ki kell dolgoznia azokat a követelményeket, amelyeket a tagállamoknak minimálisan teljesíteniük kell ahhoz, hogy a NATO szervezeti hálózata a jövőben is működhessen.
- A NATO segíti a szövetségeseket abban, hogy a nemzeti számítógépes védelmi színvonalát a megfelelő mértékben fejleszthessék a tagok annak érdekében, hogy a nemzeti infrastruktúrát sebezhetőségét minimalizálják.
- Segítséget nyújt kibertámadás esetén a tagállamoknak.
- Meghatározásra kerül a számítógépes védelmi követelmények fontossági sorrend szerint, valamint a kibervédelmet integrálják a NATO védelmi protokolljába.
- A NATO fel fogja mérni katonai erejének védelmi képességeit, valamint egy ilyen típusú támadás hogyan befolyásolja a missziók tervezését és lefolytatását.
- A kibervédelmi képességeket kell meghatározni a NATO-val együttműködő államok számára, amelyek biztosítják az elvárt szintek minimális teljesítését.
- A NATO–nak erősítenie kell azon képességeit, amelyek elősegíti a korai felismerését, a tudatos helyzetértékelést és az elemzési képességet egy ilyen jellegű támadás esetén
- A NATO-nak ki kell fejleszteni egy tudatossági programot, valamint törekednie kell a kibertérből érkező fenyegetések beemelésére az ezután következő gyakorlataiba.
- A NATO és szövetségesi támogatni fogják egy együttműködési kibervédelmi kiválósági központ felállítást Tallinban.<sup>31</sup> [36]

A NATO kibervédelmi törekvései az átfogó megelőzési elveken, az ellenálló képességein és a párhuzamosságok elkerülésén alapulnak. A megelőzés és az ellenálló képesség különösen fontosak mivel minden erőfeszítés ellenére a valóság az, hogy még mindig léteznek veszélyforrások, amely ellen védekeznünk kell. Az ilyen támadások ellen a legjobban úgy védekezhetünk, ha kellő képen növeljük felkészültségi szintünket és csökkentjük a kockázatát a működési zavaroknak és azok következményeiknek. A rugalmas elhárítás és a reagálás a legfontosabb, mert ez teszi lehetővé a támadás következményeinek minimalizálását és a gyors helyreállítást. Jelen cikk terjedelmi keretei nem biztosítják, hogy megvizsgáljuk, a kitűzött célok hogyan valósultak meg a valóságban, terveink szerint erre egy másik tanulmányban keresünk válaszokat.

## A STUXNET

2010-ben a Natanz mellett kialakított urán dúsító telepén egy számítógépes vírus közel 1000 gázcentrifugát tett tönkre, ezzel akár több, mint két évre is hátráltatva Irán urándúsítási kísérleteit.<sup>32</sup> Az urándúsító magas biztonsági szintje ellenére a vírus képes volt megfertőzni az vezérlő számítógépeket, és átvenni az irányítást felettük. A kártevő több biztonsági rést kihasználva vette át az irányítást a szoftverek

<sup>31</sup> Cooperative Cyber Defense Center of Excellence in Tallin

<sup>32</sup> A gázcentrifuga az urán dúsításhoz szükséges eszköz, amely nagy sebességgel forogva a gáz halmazállapotú urán-izotópokat szétválasztja.

felett. Az újdonságot az jelenti, hogy nem egy általános parancs végrehajtása volt a feladata, ahogy az a vírusok többségére jellemző. A vírusokat leginkább a válogatás nélküli adatlopásokra vagy szoftverek rombolására készítik, valamint önmaguk másolása és továbbküldésére programozzák. Ez utóbbi a Stuxnetre is igaz, az iráni felfedezése után százezres nagyságrendű számítógépben és hálózatban találták meg a világ minden pontján. Ez egy nagyon fontos momentumra utal, mivel addig, amíg a feladatát nem végezte el nem fedezték fel, tehát a vírus kifejezetten és célzottan a Natanz-i dúsító üzem centrifugáinak irányítására tervezték, illetve minden ilyen szoftverrel működtetett centrifugára.

### A vírus felépítése

Ez a vírus egy teljesen új jelenség a számítógépes vírusok között. A féregnek nevezett csoportba tartozik, de sokkal összetettebb és kifinomultabb azoknál, ezt a programot nem egy általános célra tervezték, ahogy az ebbe a csoportba tartozó elődeit.<sup>33</sup> Ez a kártevő kifejezetten az ipari alkalmazások megfertőzése és azok irányítása volt a célja, ezen belül a centrifugáknak a tönkretételére.

*„A Stuxnet olyan különleges számítógépes féreg, amely MS Windows operációs rendszert futtató gépeket fertőz, és azokon terjed, de hatását végső soron internetre nem kapcsolt ipari folyamatirányító rendszereken keresztül fejtí ki. Támadja a folyamatok felügyeleti irányítását és adatgyűjtését (SCADA2), és nem csak kémkedik a célzott ipari rendszer után, hanem át is programozza azt. Az első olyan kártevő, mely programozható logikai vezérlők (PLC)<sup>34</sup> rootkitje, azaz rejtett, privilegizált módon fér hozzájuk, aláaknázva rajtuk a szabványos operációs rendszer vagy más alkalmazás működését. A Stuxnet kivételes képességei ezen túl egyetlen gyártó termékeire összpontosulnak: a Siemens cég – főleg vegyipar, energiatermelés, szállítás területén használatos – eszközeire (WinCC illetve STEP7)”. [37] (Cserháti 2011)*

A vírus két tulajdonságában különbözik az elődeitől: egyrészt egy kifejezett célobjektum elérésére tervezték, úgy, hogy a célba juttatásához nem csupán az internetre hagyatkoztak, azt csak közvetítő közegek használva, amihez a korábban már tárgyalt Social Engineeringet használták fel. Ugyanis az urándúsító üzem teljesen elszigetelt, nem kapcsolódik sem az internetre, sem az ország hálózatára. Tehát a vírus csak valamilyen adathordozó segítségével juthatott be az épület rendszerébe. Másrészt az előbbiekből következően terjedése közben észrevehetetlen kellett legyen. Mivel több rétegű parancssorral rendelkezik, ezért csak komoly kutatással lehet a nyomára akadni, így a pusztító tevékenységét csak abban a számítógépben kezdi meg, ahova szánták a készítői, tehát csak akkor lehet felfedezni, ha már a működését megkezdte.

### A Stuxnet eredete

Az eredetéről csak feltételezéseket ismerünk, azonban a paramétereknek ilyen szintű ismerete komoly hírszerzési potenciált igényel.<sup>35</sup> A fejlesztés a hírszerzés mellett nagy költségekkel is párosul, tehát a magányos vagy az Anonymous típusú

<sup>33</sup> Számítógépes féreg

<sup>34</sup> Programmable Logic Controller

<sup>35</sup> Ipari kémkedés, iráni ügynökök fenntartása.

hacker-csoportosulásokat kizárhatjuk a készítőik feltételezett csoportjából. Tehát vagy egy bűnözői csoport vagy terror szervezet remélt hasznot az elkészítéséből, de ezek a csoportok jellemzően felfedik magukat a remélt haszon érdekében. Mivel ilyen esemény nem következett be, illetve az említett magas szintű hírszerzés ténye alapján joggal feltételezhetjük, hogy állami szereplők állnak a háttérben.

## A Stuxnet hatása

Az urándúsító üzemben okozott kár Irán számára valóban nagy volt – legalább két évvel is visszavethette a sikeres hasadóanyag előállításában –, de igazi hatása abban jelentkezik, hogy megnyitotta az utat a hasonló jellegű támadások előtt. Elsősorban azért mert egy teljesen új jelenséggel álltak szembe, egy olyan számítógépes támadással, amelynek a megelőzése, kivédésére tett erőfeszítések kimenetele minimum bizonytalan. Indoklásunk szerint, maradva az iráni példánál, ennek elsődleges oka, hogy a vírus olyan biztonsági réseket használt ki, amiről a gyártókon kívül senkinek – így az iráni mérnököknek, informatikusoknak –, a támadókat leszámítva nem volt tudomása.<sup>36</sup> Így a támadók mindig lépéselőnyben voltak, ebből következik, hogy a védekezés csak reakció tud lenni a támadásra. Még ha szimulált támadásokkal próbálnának lépést tartani a vírusgyártókkal, az rengeteg változót jelent az elhárítók számára, amelynek az anyagi vonzata is beláthatatlan. Nem csak a vírus terjedési módja az akadály a sikeres megelőzésnek, hanem annak működési paramétereit sem sikerült teljes egészében megfejteniük a szakembereknek. Az eredeti Stuxnet felfedezése után ma már detektáltak módosított változatokat is úgy, mint a Gauss.<sup>37</sup> Felmerülhet a kérdés milyen következményei lesznek a kiberbiztonságra nézve ennek az új kártevőnek? Ha a program felépítését megfejtették és tovább fejlesztve újabb támadásokhoz használható, akkor a kritikus infrastruktúrák kiberfenyegetettsége új minőséget kap a jövőben.

\* \* \*

Tanulmányunkban a kibervédelem jelentette veszélyeket, illetve ezek egy speciális szeletét igyekeztünk bemutatni, amely napjainkra a legnagyobb fenyegetést jelentik biztonságunkra nézve: a közösségi média a kritikus infrastruktúrák ellen irányuló kibertámadásokban betöltött szerepét. A kritikus infrastruktúrák komplex értelmezésének és a kibervédelem terén tapasztalt égető hiányosságok leküzdésének fontosságára több szerző hívta fel a figyelmet, de megítélésünk szerint nem lehet elégszer hangsúlyozni e terület relevanciáját, annál is inkább, hogy a technikai fejlődés új eszközöket ad a támadók kezébe. Tanulmányunk célja –

<sup>36</sup> Ilyen biztonsági rés például, hogy a MS Windows az autorun.inf fájlokat automatikusan elindítja, a microsoft fejlesztő cégek számára kiadott digitális aláírásnak hozzáférhetősége, ezzel használója teljes jogosultságot szerzet a rendszerben, illetve a Win CC és a Simens PLC között működő step7 illesztő program gyenge védettsége.

<sup>37</sup> Böngészőnkön keresztül lehallgatja a felhasználó munkamenetét valamint ellopja a jelszavakat és adatokat gyűjt a számítógép hálózati kapcsolatairól, futó folyamatokról, BIOS-ról és a CMOS RAM-ról, és a helyi-, a hálózati és a hordozható adattárolókról. valamint megfertőzi a hordozható adattárolókat ezzel terjed a gépek között. (<http://tech.cert-hungary.hu/tech-blog/120810/ujabb-taggal-bovult-a-stuxnet-csalad> [37](Cserhádi2011)

ennek megfelelően – a döntéshozók figyelmének felhívását tűzte ki célul, hiszen a megfelelő védelemi képességek feltételeinek megteremtésében kulcsszereplők. Ennek érdekében példákon keresztül illusztráltuk a már bekövetkezett kibertámadásokat, amelyek alapjaiban rengetették meg és helyezték más paradigmába az információs műveletekről alkotott fogalmainkat.

Felváztuk, milyen keretek között támadható a kritikus infrastruktúra a közösségi média eszközein keresztül, hogy végül javaslatot tegyünk azon hiányosságok megszüntetésére, melyek kiküszöbölése nélkül nem lehet biztosítani a megfelelő kibervédelmet. Tanulmányunkban érintettünk három olyan területet (a hadsereg pozitív percepcionalizálásának lehetőségét, a közösségi média kríziskommunikációban való felhasználhatóságát, illetve a NATO kibervédelmi politikájának kitűzött céljai elvi deklarációjának és megvalósulásának összehasonlítását), melyek jelen cikk terjedelmi korlátaiból kifolyólag csupán rövid ismertetésére nyílt módunk, de valljuk, a bennük rejlő potenciál további kutatásokat, mélyre szántóbb bemutatást igényel, külön-külön rájuk specializált vizsgálatot követően.

## **IRODALOMJEGYZÉK**

### **Tanulmányok**

- BABOS, Tibor: „Globális közös terek” a NATO-ban, *Nemzet és Biztonság*, 2011. április
- CSIKI, Tamás: A NATO védelmi minisztereinek brüsszeli találkozója, 2011. július
- HORVÁTH, Attila: Az élelmiszerellátási lánc kritikus infrastruktúrái, terrorfenyegetésének jellemzői, *Hadmérnök*, 2009., p. 441.
- HORVÁTH, Attila: Hogyan értessük meg a kritikus infrastruktúra komplex értelmezésének szükségességét és védelmének fontosságát, *Hadmérnök*, 2010.
- HORVÁTH, Attila: Terrorfenyegetettség, célpontok, nagyvárosok közlekedése, *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Tudományos Lapja. 10. évfolyam 3. (tematikus) szám. Budapest, 2006.p. 16*
- KAPLAN, Andreas- HAENLEIN, Michael: *Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media, Business Horizons*, 2010
- KOVÁCS, László – KRASZNAY, Csaba: *Digitális Mohács- Egy kibertámadási forgatókönyv Magyarország ellen, Nemzet és Biztonság*, 2010
- KOVÁCS, László: *Informatikai hadviselés kínai módra, Nemzet és Biztonság*, 2009. szeptember
- Office of The Chief of Public Affairs: *U.S. Army Social Media Handbook*, 2011. [http://fbmonitor.com/social\\_media\\_handbook.pdf](http://fbmonitor.com/social_media_handbook.pdf)
- PRENSKY, Marc: *Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók*, 2001.
- RÁCZ, Lajos: *Informatikai hadviselés nem csak kínai módra, Nemzet és Biztonság*, 2010. február
- SZENES, Zoltán: *Új NATO-stratégia, Nemzet és Biztonság*, 2010. december
- ZMNE SVKI: *A lisszaboni NATO- és EU–USA csúcstalálkozó agendája és várható eredményei*, 2010/17.

### **Internetes hivatkozások**

- [1] Dávid Imre: Obama: a kibertámadások komoly veszélyt jelentenek, *Computer World*, 2012. július 23., <http://computerworld.hu/obama-a-kibertamadasok-komoly-veszelyt-jelentenek-20120723.html> Letöltés ideje: 2012. október 6.



- [2] Staff Writer: The EU points its guns at cyber criminals, The Information Daily, 2012. augusztus 9., <http://www.egovmonitor.com/node/53238>  
Letöltés ideje: 2012. október 6.
- [3] Cyberattacks up 400% since 2011, Info Security, 2012. augusztus 30., <http://www.infosecurity-magazine.com/view/27876/cyberattacks-up-400-since-2011/>  
Letöltés ideje: 2012. október 6.
- [4] Agencies: China world's biggest cyber attack victim, says report, Global Times, 2012. július 5., <http://www.globaltimes.cn/content/719138.shtml>  
Letöltés ideje 2012. október 6.
- [5] Phil Muncaster: India to greenlight state-sponsored cyber attacks, The Register, 2012. június 11., [http://www.theregister.co.uk/2012/06/11/india\\_state\\_sponsored\\_attacks/?goback=.gde\\_3502864\\_member\\_123369450](http://www.theregister.co.uk/2012/06/11/india_state_sponsored_attacks/?goback=.gde_3502864_member_123369450)  
Letöltés ideje 2012. október 6.
- [6] A New Kind of Warfare, The New York Times- The Opinion Pages, 2012. szeptember 9., [http://www.nytimes.com/2012/09/10/opinion/a-new-kind-of-warfare.html?\\_r=4&ref=opinion&](http://www.nytimes.com/2012/09/10/opinion/a-new-kind-of-warfare.html?_r=4&ref=opinion&) Letöltés ideje: 2012. október 6.
- [7] Hancu: Az oroszok visszabombázzák Észtországot az online kőkorszakba, Index, 2007. május 31., <http://index.hu/tech/net/eszt290507>  
Letöltés ideje: 2012. október 6.
- [8] Charles Clover: Kremlin- backed group behind Estonia cyber blitz, Financial Times, 2009. március 11., <http://www.ft.com/cms/s/0/57536d5a-0ddc-11de-8ea3-0000779fd2ac.html>  
Letöltés ideje: 2012. október 6.
- [9] Dajkó Pál: Ifjú oroszok hajtották végre az észtek elleni internetes támadást, IT Café, 2009. március 12., [http://itcafe.hu/hir/kibertamadas\\_esztorszag\\_oroszorszag.html](http://itcafe.hu/hir/kibertamadas_esztorszag_oroszorszag.html)  
Letöltés ideje: 2012. október 6.
- [10] Project Grey Goose: Russia/Georgia Cyber War – Findings and Analysis, 2008. október 17., <http://www.scribd.com/doc/6967393/Project-Grey-Goose-Phase-I-Report>  
Letöltés ideje: 20012. októbet 2.
- [11] Az Észak- Atlanti Szerződés, 1949. április 4., [http://www.nato.int/cps/en/natolive/official\\_texts\\_17120.htm](http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm)  
Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.
- [12] Ellen Nakashima: U.S. official says cyberattacks can trigger self-defense rule, The Washington Post- National Security, 2012. szeptember 19., [http://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-official-says-cyberattacks-can-trigger-self-defense-rule/2012/09/18/c2246c1a-0202-11e2-b260-32f4a8db9b7e\\_story.html](http://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-official-says-cyberattacks-can-trigger-self-defense-rule/2012/09/18/c2246c1a-0202-11e2-b260-32f4a8db9b7e_story.html)  
Letöltés ideje: 2012. szeptember 20.
- [13] Brian Wheeler: Cyber attacks 'acts of war' - Sir Richard Mottram, BBC News, 2011. február 16., <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-12485147>  
Letöltés ideje: 2012. szeptember 20.
- [14] Robert Lemos: U.S., China Talks Address Cyber-Weapons, Not Cyber-Spying, eWeek, 2012. augusztus 14., <http://www.eweek.com/c/a/Security/US-China-Talks-Address-CyberWeapons-not-CyberSpying-329861/>  
Letöltés ideje: 2012. szeptember 20.

- [15] Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 1035/2012 (II.21.) kormányhatározat, Magyar Közlöny, 2012. évi 19. szám, [http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035\\_2012\\_korm\\_határozat.pdf](http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf)  
Letöltés ideje: 2012. október 1.
- [16] Dajkó Pál: Elkészült az információbiztonsági törvény tervezete, IT Café, 2012. szeptember 26., [http://itcafe.hu/hir/muha\\_lajos\\_kibertorveny\\_kibervedelem\\_tervezet.html](http://itcafe.hu/hir/muha_lajos_kibertorveny_kibervedelem_tervezet.html)  
Letöltés ideje: 2012. október 1.
- [17] Négymillió pécéből áll az elpusztíthatatlan zombihálózat, Index, 2011. június 30., [http://index.hu/tech/2011/06/30/negyemillio\\_pecebol\\_all\\_az\\_elpusztihatatlan\\_zombih\\_alozat/](http://index.hu/tech/2011/06/30/negyemillio_pecebol_all_az_elpusztihatatlan_zombih_alozat/) , Letöltés ideje: 2012. szeptember 25.
- [18] Kiberháború zajlott a Kaukázusban, SG.hu, 2008. augusztus 14., [http://www.sg.hu/cikkek/62049/kiberhaboru\\_zajlott\\_a\\_kaukazuiban](http://www.sg.hu/cikkek/62049/kiberhaboru_zajlott_a_kaukazuiban)  
Letöltés ideje: 2012. október 3.
- [19] Nagy Balázs András: Gyársoron települő vírushálóra támad a Microsoft, MobilPort, 2012. szeptember 14., [http://www.mobilport.hu/hirek/20120914/gyarsoron\\_telepulo\\_virusalora\\_tamad\\_a\\_microsoft/](http://www.mobilport.hu/hirek/20120914/gyarsoron_telepulo_virusalora_tamad_a_microsoft/) , Letöltés ideje: 2012. október 4.
- [20] Irán betiltja a Google-t és a Gmailt, Index, 2012. szeptember 24., [http://index.hu/tech/2012/09/24/iran\\_betiltja\\_a\\_google-t\\_es\\_a\\_gmailt/](http://index.hu/tech/2012/09/24/iran_betiltja_a_google-t_es_a_gmailt/)  
Letöltés ideje: 2012. október 5.
- [21] Kirsty Walker: Farce of the Facebook spy: MI6 chief faces probe after wife exposes their life on Net, Daily Mail, 2009. július 6., <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1197757/New-MI6-chief-faces-probe-wife-exposes-life-Facebook.html>  
Letöltés ideje: 2012. október 2.
- [22] Malte Spitz: Your phone company is watching, TED, 2012. június, [http://www.ted.com/talks/lang/en/malte\\_spitz\\_your\\_phone\\_company\\_is\\_watching.html](http://www.ted.com/talks/lang/en/malte_spitz_your_phone_company_is_watching.html) , Letöltés ideje: 2012. szeptember 25.
- [23] Tell-all telephone, Zeit Online, <http://www.zeit.de/datenschutz/malte-spitz-data-retention> , Letöltés ideje: 2012. október 7.
- [24] Barna József: Európában kikapcsolja az arcfelismerést a Facebook, IT Cafe, 2012. szeptember 24., [http://itcafe.hu/hir/facebook\\_europa\\_arcfelismeres\\_tag\\_suggestions.html](http://itcafe.hu/hir/facebook_europa_arcfelismeres_tag_suggestions.html)  
Letöltés ideje: 2012. szeptember 27.
- [25] Kémkedhet utánunk a kamerás telefon, Index, 2012. október 1., [http://index.hu/tech/2012/10/01/kemkedhet\\_utanunk\\_a\\_kameras\\_telefon/](http://index.hu/tech/2012/10/01/kemkedhet_utanunk_a_kameras_telefon/) , Letöltés ideje: 2012. október 1.
- [26] Symantec: Norton Cybercrime Report-2012, [http://now-static.norton.com/now/en/pu/images/Promotions/2012/cybercrimeReport/2012\\_Norton\\_Cybercrime\\_Report\\_Master\\_FINAL\\_050912.pdf](http://now-static.norton.com/now/en/pu/images/Promotions/2012/cybercrimeReport/2012_Norton_Cybercrime_Report_Master_FINAL_050912.pdf)  
Letöltés ideje: 2012. október 4.
- [27] Konrad: Pukkadjatok meg, Onlinemarketing blog, 2011. december 12., [http://onlinemarketing.blog.hu/2011/12/11/pukkadjatok\\_meg](http://onlinemarketing.blog.hu/2011/12/11/pukkadjatok_meg)  
Letöltés ideje: 2012. október 7.
- [28] Online and social media division, Office of The Chief of Public Affairs: *U.S. Army Social Media Handbook*, 1500 Pentagon, Washington DC, 2011. január, [http://fbmonitor.com/social\\_media\\_handbook.pdf](http://fbmonitor.com/social_media_handbook.pdf)  
Letöltés ideje: 2012. szeptember 29.

- [29] Marton Péter: Hírszerzési trükkök: iraki gerillák vs. Apache helikopterek, Kprax blog, 2012. március 16.,  
[http://kprax.blog.hu/2012/03/16/hirszerzesi\\_trukkok\\_iraki\\_gerillak\\_vs\\_apache\\_heliko\\_pterek](http://kprax.blog.hu/2012/03/16/hirszerzesi_trukkok_iraki_gerillak_vs_apache_heliko_pterek) , Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.
- [30] Dan Dieterle: Surviving a Public Infrastructure or Energy Grid Attack, Infosec Island, 2012. szeptember 28., <http://www.infosecisland.com/blogview/22108-Surviving-a-Public-Infrastructure-or-Energy-Grid-Attack.html>  
Letöltés ideje: 2012. szeptember 28.,
- [31] Nate Anderson: Who Was That Masked Man?, Foreign Policy, 2012. január 31.  
[http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/01/31/who\\_was\\_that\\_masked\\_man](http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/01/31/who_was_that_masked_man)  
Letöltés ideje: 2012. szeptember 29.
- [32] Hancu: Az internet legyőzte a SOPA-t, Index, 2012. január 16.,  
[http://index.hu/tech/2012/01/16/az\\_internet\\_legyozte\\_a\\_sopa-t/](http://index.hu/tech/2012/01/16/az_internet_legyozte_a_sopa-t/)  
Letöltés ideje: 2012. október 2.
- [33] Varga Gergely: A nato új, lisszaboni stratégiai koncepciója. Nemzet és Biztonság 2010 december.
- [34] Sztrenák György: Lisszaboni csúcstalálkozó.
- [35] Csiki Tamás: A NATO védelmi minisztereinek brüsszeli találkozója. Nemzet és Biztonság 2011 július.
- [36]. Defending the networks The NATO policy on Cyber Defence  
[http://www.nato.int/cps/en/natolive/official\\_texts\\_68828.htm#cyber](http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm#cyber) (2012. október 12.)
- [37] Cserhádi András: A Stuxnet vírus és az iráni atomprogram. Nukleon 2011. március
- [38]<http://tech.cert-hungary.hu/tech-blog/120810/ujabb-taggal-bovult-a-stuxnet-csalad>  
(2012. október 10.)

### **Feldolgozott jogszabályok**

2080/2008. (VI. 30.) Korm. határozat a Kritikus Infrastruktúra Védelem Nemzeti Programjáról

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája

[http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035\\_2012\\_korm\\_határozat.pdf](http://www.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf)

## AZ ILLEGÁLIS MIGRÁCIÓS HELYZET GÖRÖGORSZÁGBAN

### Rezümé:

A szerző tanulmányában az EU-tag Görögország illegális migráció kapcsán betöltött aktuális viszonyainak bemutatására vállalkozik. A probléma rendkívül aktuálisnak tekinthető, hiszen folyamatos migrációs nyomás nehezedik az Unió érintett határtérségére, a schengeni övezetre és hazánkra is. Görögország, mint az EU dél-keleti határainak őrzője, földrajzi elhelyezkedése révén kap fontos szerepet ebben a folyamatban. Mindeközben az Unió is különös figyelmet fordít az illegális migráció elleni küzdelemre és a határok biztonságára a térségben, amely együttműködési felület hozzájárulhat a komplexnek tekinthető problémakör eredményes kezeléséhez.

### Kulcsszavak:

illegális migráció, bevándorlás, biztonság,

Imre Dobák

## ILLEGAL IMMIGRATION PROBLEMS IN GREECE

### Abstract:

In this article the author analyses the current situation of illegal immigration in the EU member Greece. The problem is considered to be relevant nowadays because of the permanent migration pressure on the borders of the European Union, the Schengen zone and our country as well. Thanks to its geographical location, Greece as the guardian of the European Union's south-eastern borders plays important role in this process. In the same time, the EU pays particular attention to fight against illegal immigration and to the security of its borders in the region which as a co-operation field may contribute to manage the complex phenomenon effectively.

### Key words:

illegal immigration, border security, Greece

A sokak számára történelmi-kulturális örökségeiről ismert Görögország napjainkban több, az Európai Unió (EU) egész térségének biztonsági helyzetére hatást gyakorló problémával küzd. A rendkívüli eladósodottsággal és pénzügyi-gazdasági nehézségekkel szembesülő ország, úgy is, mint az EU délkeleti határainak őrzője, évek óta az illegális migráció egyik elszenvedője. A kérdéskör összetettsége, okai, gyökerei, valamint jelentősége azonban mindenképpen túlmutatnak a mediterrán országon. A jelen tanulmány kísérletet tesz Görögország illegális migrációs folyamatokban betöltött jelen helyének és rövid áttekintésére.

### Görögország illegális migrációs folyamatokban való érintettsége

Az EU szintjén az elmúlt években az illegális határátlépések száma folyamatos emelkedést mutatott. A Frontex<sup>1</sup> statisztikai adatai szerint, amíg 2008-ban 159 881, 2009-ben 104 599, 2010-ben 104 051, addig 2011-ben már ismételten emelkedő

---

<sup>1</sup> Európai Unió Tagállamai Külső Határain Való Operatív Együttműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökség – Frontex. 2004. október 26-án hozták létre a 2007/2004/EK tanácsi rendelettel.

számú, 140 980 illegális migráns lépte át az EU külső határait.<sup>2</sup> Jelentős arányban részesült mindebből Görögország térsége, amely napjainkra az EU leginkább érintett belépési pontjának számít.<sup>3</sup> Egyes médiaforrások<sup>4</sup> becslései Törökország irányából napi 100 bevándorló belépéséről szólnak, mások évi százezres<sup>5</sup> illegális bevándorló görög határokon történő átlépését valószínűsítik.

Az illegális migráció valós nagyságát, összeurópai méretét szinte lehetetlen pontosan meghatározni, a hivatalos szervek adatai, illetve egyéb szakmai becslések azonban mindenképpen jelzik, hogy a kelet-mediterrán migrációs útvonalon elhelyezkedő Görögország rendkívüli szerepre kárhozott az EU területére irányuló illegális migráció szempontjából. Görögország szigeteivel, tengeri határaival és nem utolsósorban észak-keleti részén Törökországgal való, több mint 200 kilométeres közvetlen szárazföldi határával rendkívül vonzó úti cél a belső területek felé igyekvő migránsok előtt.

A térség a XX. század utolsó negyedétől vált egyre kedveltebb útiránnyá az afrikai, illetve ázsiai területekről érkezők előtt. 2011-re már az uniós illegális bevándorlás 90%-a ezen a migrációs útvonalon keresztül érkezett az EU-ba.<sup>6</sup> A Frontex a térséget az EU területére irányuló kelet-mediterrán migrációs útvonalhoz sorolja, amelyen a bevándorlók vízi, légi, vagy szárazföldi útvonalon igyekeznek megválasztott céljuk felé. Mindezek váltakozva kerülnek előtérbe a térséget érintő migrációs irányon belül, így például a korábban kedvelt Égei-tengeri útvonalakkal szemben 2012 elejére túlsúlyba került a szárazföldi útvonal jelentősége, majd az év második felére ismételten a tengeri migrációs irány felé történt elmozdulás.

Az elmúlt évek adatait tekintve, a leginkább sújtott rész a görög–török szárazföldi határ, az ún. Evros-régió, ahol a helyi rendőrség adatai szerint 2009-ben 8800, 2010-ben 47 000, 2011-ben 55 000 illegális migránst regisztráltak.<sup>7</sup> A területen, mint schengeni külső határon való illegális átkelést követően a görög uniós területre érkező személyek azonban nem jutnak közvetlen határellenőrzés nélküli uniós irányú továbbhaladási lehetőséghez, hiszen a földrajzi szomszédsággal rendelkező Bulgária jelenleg még nem tagja a schengeni övezetnek.

---

<sup>2</sup> Annual risk analysis. European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union  
[http://frontex.europa.eu/assets/Attachment\\_Featured/Annual\\_Risk\\_Analysis\\_2012.pdf](http://frontex.europa.eu/assets/Attachment_Featured/Annual_Risk_Analysis_2012.pdf), letöltve 2012. okt. 21.

<sup>3</sup> A 2011-ben EU területére illegálisan belépő személyek 40%-a Görögországon át jutott az Unió területére. Forrás: Matina Stevis: Illegal Immigration Emerges as New Crisis for Greece – And EU. The Wall Street Journal, 2012. 09.15

<sup>4</sup> Helena Smith: Greek crackdown on illegal immigrants leads to mass arrests. guardian.co.uk, 2012, Aug 7

<sup>5</sup> Greece's purge on illegal immigrants: Thousands are rounded up ready for deportation, 2012, Aug 7, <http://www.dailymail.co.uk>. Letöltés: 2012. október 19.

<sup>6</sup> International Organization for Migration. Migration for the Benefit of All.  
<http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/where-we-work/europa/european-economic-area/greece.html>

<sup>7</sup> Forrás: The Economist (Alexandroupolis and Banja Koviljaca): The crossing point – Would be the immigrant to Europe can almost anywhere – for a price. 2012. Mar. 03.)



Illegális migrációs irányok.  
Görögország érintettsége  
(Készítette: szerző)

Éppen ezért kap fontos szerepet – az egyes időszakokban lecsökkent arányú<sup>8</sup> – tengeri határokon történő határátlépés aránya, amely a 25 ezer négyzetkilométernyi összterülettel rendelkező szigeteken egyedülálló lehetőséget kínál a fejlettebb területek felé igyekvőknek. A migránsok előszeretettel használják ki a nagyobb tengeri kikötőkben (például Patras, Igoumenitsa) felmerülő lehetőségeket, ahol a hajókra ellenőrzés nélkül feljutók számos európai ország (főként Olaszország) felé vehetik útjukat.

A légi közlekedés, mint migrációs útvonal lehetősége még Görögország elérése előtt kap szerepet, hiszen azzal, hogy Törökország eltörölte Marokkó, Tunézia és Algéria esetében a vízumkötelezettséget, az Isztambulba irányuló olcsó légitársaságok kedvező feltételeket teremtenek a migrációs szándékkal utazók előtt.<sup>9</sup> Innen, mint kiindulási bázisról indulhatnak tovább a viszonylagos földrajzi közelségben lévő görög határ irányába. A fentiek egyértelműen jelzik a hamis úti okmányok illegális migrációs folyamatokban betöltött szerepét, amelyek a légi és tengeri közlekedési útvonalakon biztosíthatnak esetleges továbbjutási lehetőséget.

A migráció folyamatában, az azt előidéző események kapcsán meginduló népességmozgás különböző útvonalakon, módokon, formákban, tranzit területeken áthaladva tart a célterületek irányába. Kérdésként merül fel, hogy egy adott tranzit terület esetében (és ilyennek tekinthető az EU egyik „kapujaként” megjelenő Görögország is) milyen tényezők befolyásolhatják a migráció illegális megjelenési formájának intenzitását.

A kibocsátó területeken végbemenő folyamatok érthetően talán a legjelentősebb formáló tényezőként jelennek meg (például az Észak-Afrikában lezajlott események, vagy akár a szíriai konfliktus). A politikai és társadalmi feszültségek, a gazdasági problémák vagy akár a boldogulási lehetőségek beszűkülése hazájuk elhagyására kényszerítheti az emberek tömegeit. Mindezek mellett azonban az erőszakos cselekmények és a polgárháborús viszonyok eszkalálódása jelenthetik talán a legerőteljesebb migrációt előidéző tényezőt, amely eseményekre számos példát találhatunk az elmúlt években. Görögország esetében mindenképpen formáló erőként hathatnak továbbá a határok biztonságának kérdése, a földrajzi adottságok (például Isztambul görög határhoz való közelsége), a

<sup>8</sup> A tengeri határokon történő határátlépés aránya 2010 első felében például az előző év azonos időszakához képest 15 ezerről 5 ezerre csökkent.

<sup>9</sup> Illegal immigration to the European Union decreases. GRReporter, 2010. Nov. 30. Letöltés: 2012. október 19. [http://www.grreporter.info/en/illegal\\_immigration\\_european\\_union\\_decreases/3740](http://www.grreporter.info/en/illegal_immigration_european_union_decreases/3740)

közlekedés és útvonal választási lehetőségek, a szervezett bűnözés részvételének mélysége, a vízumszabályozás kérdései a határos országokban, vagy akár a visszatoloncolási egyezmények megléte, illetve hiánya.

Az illegális migráció összetett jelensége kapcsán, mindenképpen meg kell említeni a hosszabb-rövidebb ideig tranzit szerepben megjelenő területekre gyakorolt hatásait. Ide sorolhatóak a migránsok egyre jelentősebb mértékben emelkedő számához kapcsolódó gazdasági kiadások, amelyek az eladósodott, pénzügyi problémákkal küzdő uniós tagország számára súlyos teherként jelennek meg. Mindezek mellett a politikai instabilitás, valamint a nagyarányú munkanélküliség légkörében az emelkedő szintű migráció jelensége a szélsőjobbaldalt és az erőszakos cselekményeket is felerősíti.<sup>10</sup> Ennek negatív hatásai egyértelműek a gazdasági, politikai és egyéb okokból közel egymillió külföldinek otthont adó országban, hiszen külföldiek a munkaerő-piaci lehetőségek beszűkülésével a görög munkavállalók elhelyezkedését akadályozó szereplőként megjelenve, újabb súlyos társadalmi feszültségeket termelnek.

Jellemző jelenség, hogy az ország területén nagy számban feltorlódo migránsok (például csak 2011. első felében 57 000 illegális bevándorlót tartóztattak le a hatóságok) anyagi tartalékaikból kifogyva képtelenek továbbjutni az EU egyéb országaiba. Általános probléma, hogy kiszorulva az egészségügyi és szociális ellátórendszerből, megfelelő szállás és elhelyezési körülmények hiányában gyakran a megélhetésüket illegális tevékenységekből próbálják meg fedezni. Mindezzel párhuzamosan a velük szemben jelentkező rasszizmus, valamint a letartóztatásoktól való félelem is nehezíti a kérdéskör átfogó rendezését. Egy, a témával foglalkozó cikk is rávilágít, hogy az illegális bevándorlók aránya rendkívüli méreteket ért el Görögországban, az egymillió körüli bevándorló kb. egyharmada illegális módon tartózkodik az országban.<sup>11</sup>

A különböző útvonalakon Görögországba érkezett migránsok számának feltorlódoása leginkább a fővárost, Athént érinti, ahol a problémát elemző egyik internetes tanulmány 2011-ben 100 ezerre tette a szervezett bűnözői körök tevékenységéhez kapcsolódóan felduzzadt migránsok számát.<sup>12</sup> A jelenség nagyságát jelzi, hogy 2012 nyarán a hatóságok a befogadó központok szűkös kapacitásainak bővítése érdekében 8 új központ kialakítását vitatták meg, amelyek az elképzelések szerint 10 ezer fő elhelyezésére szolgálhatnak majd.<sup>13</sup> A kiszivárgott görög hírszerzési jelentésre hivatkozó tanulmány a jobb életre vágyó migránsok tömegeit folyamatosan megsarcoló szervezett bűnözői csoportok tevékenységének jelentős térnyerését jelzi. Mindezzel párhuzamosan azonban számottevőnek tekinthető az illegális migránsoknak tulajdonított bűncselekmények aránya is.<sup>14</sup> A görög hatóságok 2012 augusztusában megelégtették a bevándorlókhoz kapcsolódó rendezetlen helyzetet és nagyszabású razzit tartottak Athénban. A nagyszabású

---

<sup>10</sup> Például a Golden Dawn (Arany Hajnal) ultranacionalista görög parlamenti párt

<sup>11</sup> Connie Hong: Greece to Deport 1,600 in Latest Illegal Immigrant Crackdown, August 6th, 2012, Impunity Watch Reporter, Europe, <http://impunitywatch.com>, letöltve: 2012. október 22.

<sup>12</sup> Ioannis Michaletos: Különleges Biztonsági Jelentés: Illegális bevándorlás Görögországban. 2011, Jún. 11.

<sup>13</sup> Helena Smith: Greek crackdown on illegal immigrants leads to mass arrests. guardian.co.uk, 2012, Aug 7

<sup>14</sup> Az athéni rendőrség hivatkozott adatai szerint az emberölések 42%-a, a szexuális támadások 30%-a, a fegyveres rablások 51%-a kapcsolódott külföldi elkövetőkhöz a görög fővárosban.

ellenőrzések során közel másfélezer személyt tartóztattak le és helyeztek el ideiglenes táborokban.<sup>15</sup>

### **Az illegális migráció nagysága**

Az EU területére érkező illegális migránsok számára vonatkozó Frontex-adatokat tekintve – a 2008–2011 közötti hullámvölgy után – 2011-re 35%-os emelkedés történt az előző évhez képest. A statisztikai adatok alapján, az elmúlt négy évben a legjelentősebb kibocsátó területek Tunézia, Afganisztán, Pakisztán és Albánia voltak.<sup>16</sup> Utóbbi esetében 2011-ben számottevő (85%-os) visszaesés történt, amely az EU-ba történő utazásukhoz kapcsolódó vízummentességre vezethető vissza. Az afganisztáni területről érkező migráció kapcsán az elmúlt évek adataiban hullámzó tendenciát látunk, amely 2011-re 16%-os csökkenést mutat az előző évhez képest. Pakisztán esetében azonban emelkedésről beszélhetünk, hiszen a 2010. évi 3878 fővel szemben 2011-ben 15 377 fő illegális migráns került nyilvántartásba az EU külső határain.

Az EU-szintű statisztikai adatokból jelentős arány a kelet-mediterrán migrációs útvonalon elhelyezkedő Görögország határterületeihez kapcsolódik, hiszen ebben a térségben a szárazföldi határon 2010-ben 47 706, majd 2011-ben 54 300 illegális bevándorló akart uniós területre lépni.<sup>17</sup> A migránsok kiindulási területét és etnikai összetételét tekintve a két legjelentősebb térség Ázsia és Észak-Afrika, ahonnan főként afgán, pakisztáni, bangladesi, valamint algériai és marokkói illegális migránsok érkeznek.<sup>18</sup> Az ázsiai irányokból érkezők többségében szárazföldi útvonalon, míg az Észak-Afrikából érkezők légi úton érik el Görögországot. Az útirányok főként Németország, Belgium, Olaszország, az Egyesült Királyság és Franciaország felé mutatnak.

2010 második félévében több mint 38 000, okmányokkal nem rendelkező személy kísérelte meg az érintett szárazföldi határ átlépését.<sup>19</sup> Ezek többsége Afganisztánból (44%), Algériából (16%), Pakisztánból (8, 5%), Szomáliából (6%) és Irakból (4%) érkezett. 2010 októberében 7607, novemberben 4631, decemberben 3423 illegális migránst tartóztattak fel a vizsgált szárazföldi határon.

---

<sup>15</sup> 7754 őrizetbe vett, majd 1956 letartóztatott személy. Forrás: MIGRATION: Greece – „an unsafe environment for migrants”. IRIN, 2012, Aug. 17. humanitarian news and analysis  
<http://www.irinnews.org/Report/96123/MIGRATION-Greece-an-unsafe-environment-for-migrants>

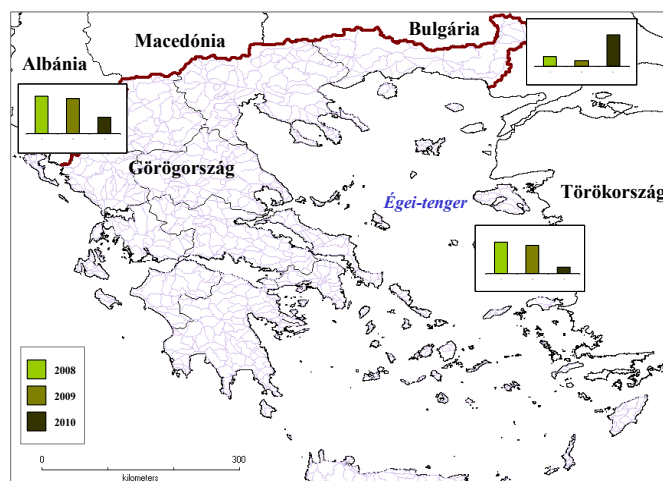
<sup>16</sup> Annual risk analysis. European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union  
[http://frontex.europa.eu/assets/Attachment\\_Featured/Annual\\_Risk\\_Analysis\\_2012.pdf](http://frontex.europa.eu/assets/Attachment_Featured/Annual_Risk_Analysis_2012.pdf), letöltve 2012. okt. 21.

<sup>17</sup> Frontex report: the Greek land border with Turkey remains an area of key concern for irregular migration. September 3, 2011.

<sup>18</sup> Annual risk analysis. European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union  
[http://frontex.europa.eu/assets/Attachment\\_Featured/Annual\\_Risk\\_Analysis\\_2012.pdf](http://frontex.europa.eu/assets/Attachment_Featured/Annual_Risk_Analysis_2012.pdf)

<sup>19</sup> Michal Parzyszek: Frontex Press release. Warsaw, 2011. Jan. 12. és 2010. Nov. 30.





A Görögországba irányuló illegális migránsok számának alakulása az ország határain  
(Készítette a szerző. Forrás: Frontex PressPack 2011)

„Az ENSZ adatai szerint 2008-ban az EU területén őrizetbe vett illegális bevándorlók 50 százalékát fogták el Görögországban, addig 2010 első nyolc hónapjában már 90 százalékra rúgott ez az arány” – fogalmazta meg 2010. október 25-ei közleményében az MTI.<sup>20</sup> Általános problémaként jelentkezett, hogy az idegenrendészeti befogadó állomások túlszűfoltak, a Törökországba történő visszatoloncolás pedig nem megoldott. Az Európai Unió és Törökország között ugyanis nincs átfogó egyezmény<sup>21</sup> és a hatályos megállapodás értelmében Törökország csak évi 1000 főt fogad vissza.<sup>22</sup> Az elfogottak egy része pedig – esetleges kiutasító határozattal a zsebében – folytatja útját Nyugat-Európa felé.

Az illegális migráció kapcsán néhány gondolat erejéig érdemes megemlíteni a menekültügyi kérdés helyzetét is Görögországban. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) felhívta a figyelmet ennek fontosságára, amely azért is kap különös jelentőséget, mert a menekültügyi rendszer nem működött megfelelően Görögországban.<sup>23</sup>

A folyamatosan jelentkező migrációs nyomás kezelésére a görög hatóságok számos lépést tettek. Így a menekültügyi helyzet javítása érdekében 2011 januárjában a görög parlament törvényt fogadott el, amely többek között előírta egy új menekültügyi hatóság létrehozását.

AZ UNHCR 2011-es jelentésében megállapították, hogy a menedékkérők fogva tartásának körülményei elmaradtak a nemzetközi és az európai normáktól.<sup>24</sup> Túlszűfoltás és rossz körülmények jellemezték a rendőrségi, valamint az Evros-régióban (Görögország és Törökország közötti határtérség) lévő fogdákat. Nem teljes körűen megoldott – ideértve a kommunikációs akadályokat, a jogi támogatás

<sup>20</sup> Újabb görög segítségkérés – ezúttal a görög-török határ védelméhez. 2010. október 25. MTI, <http://www.euvonal.hu>

<sup>21</sup> Talán érdemes megjegyezni, hogy hasonló helyzet jellemezte például Ukrajna és Oroszország kapcsolatát is, ahol a szintén jelentősen porózusosnak tekintett határokon jelentkező migránsok visszatoloncolását akadályozza visszafogadási egyezmény (readmission treaty) hiánya.

<sup>22</sup> Hortobágyi Dániel: Az első RABIT művelet testközelből. 2011. március 24., <http://www.biztonsagpolitika.hu>, letöltve: 2012. október.20.

<sup>23</sup> UNHCR urges EU investment in asylum support for Greece.

<http://www.unhcr.org.uk/resources/monthly-updates/greece.html>, 02-11-10

<sup>24</sup> Asylum situation in greece including for Dublin II transferees, UNHCR Refugee Agency, 31 January 2011 január 31, 2011

hiányosságait – a menedékkérők tájékoztatása a görög szárazföldi, légi és tengeri határokon. Szűkösek voltak a menedékesek rendelkezésére álló szállások, hiszen 2011 elején kevesebb, mint 1000 férőhely állt rendelkezésre Görögországban, amíg közel 16 000 menedékjog iránti kérelmet nyújtottak be 2009-ben, és 10 273-at 2010 folyamán.<sup>25</sup> Az elhelyezési körülményekre jellemző volt, hogy Athén központjában, 2009-ben és 2010-ben több olyan szállást is kiürítettek, amelyek egészségügyi kockázatot jelentettek.

### **Az uniós támogatás szerepe**

A schengeni tag Görögország – amellet, hogy földrajzi elhelyezkedése alapjaiban determinálja az illegális migráció folyamatában betöltött szerepét – tengeri határaival és szigeteivel az Unió egyik legsebezhetőbb határtérségeként nem nélkülözheti az Unió és különböző szervezeteinek a támogatását. Habár a görög hatóságok folyamatosan lépéseket tesznek a probléma kezelésére és a migránsok egyéb EU tagállamokba történő továbbutazásának visszaszorítására, az Unió tagországai érthető veszélyforrásként napirenden tartják és jelzik Görögország felé a problémát. Az eladósodottsággal küzdő görögök számára rendkívül súlyos kötelezettségként jelenik meg így a schengeni övezet külső határbiztosítási feladata, amelynek kellő színvonalú garantálására egymaga aligha képes.

A Törökországból a görög határra nehezedő migrációs nyomással párhuzamosan már az elmúlt években kiemelt szerep hárult a görög határvédelmi szervek munkáját is támogató Frontex-együttműködésekre. Ide sorolhatók az elmúlt években végrehajtott tevékenységek, például az EU dél-keleti határtérségét érintő JO Poseidon Land, vagy az ún. RABIT-műveletek.<sup>26</sup> Utóbbi külön említésre érdemes, amely előzményeként Görögország, 2010 októberében fordult az EU-hoz segítségért a görög-török határon tömeges méreteket öltő illegális migráció feltartóztatása érdekében. Az Unió rendkívül gyorsan reagált a kérésre és rövid időn belül megkezdődött az ún. RABIT-művelet, amely keretében a tagállamok szakemberei és technikai eszközök széles spektruma került alkalmazásra. A művelet eredményeként – amelynek időtartamát később meghosszabbították – sikerült jelentősen visszaszorítani az illegális határátlépések számát. Az érintett szakaszokon 2010. október hónapban napi átlagban 245 főt fogtak el, majd a művelet végére az elfogottak száma átlag napi 58 főre csökkent.<sup>27</sup>

Mindezek mellett azonban az Európai Unió célterületként megjelenő tagországai folyamatosan érzékelik az útvonalon keresztül, illegális módon érkező migránsok jelenlétét belső területeiken. A kelet-mediterrán útvonalon áthaladó illegális migráció visszaszorítása érdekében ennek megfelelően az elmúlt két évben (2010–11) az Unió 255 millió euró támogatással is segítette Görögország határvédelmét, amely azonban csak időszakosan enyhítheti a problémát.<sup>28</sup> Több tagország irányából is felmerült már a schengeni tag Görögország belső határátlépésekor az útlevel-ellenőrzés visszaállításának javaslata, lecsökkentve,

<sup>25</sup> Asylum situation in greece including for Dublin II transferees, UNHCR Refugee Agency, 31 January 2011 január 31, 2011

<sup>26</sup> Gyorsreagálású Határvédelmi Csapatok (Rapid Border Intervention Teams – RABIT)

<sup>27</sup> Forrás: Hortobágyi Dániel - Az első RABIT művelet testközelből. 2011. március 24., <http://www.biztonsagpolitika.hu>, letöltve: 2012.október.20.

<sup>28</sup> Matina Stevis: Illegal Immigration Emerges as New Crisis for Greece – And EU. The Wall Street Journal, 2012. 09.15.

illetve újabb szűrőt beiktatva az Unió fejlettebb területei felé irányuló illegális migráció előtt. 2012 júliusának végén a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) és a görög hatóságok írtak alá megállapodást mintegy 7000, Görögországban tartózkodó illegális bevándorló „önkéntes visszatérésének támogatásáról” a következő 12 hónapban.<sup>29</sup>

2011-re Görögország az illegális migráció visszaszorítása érdekében, hosszas viták után elhatározta, hogy több mint tíz kilométer hosszan szögesdrótkerítést épít a leginkább érintett görög–török szárazföldi határszakaszon (Oresziada város térségében).<sup>30</sup> Eredetileg a szárazföldi határszakasz (203 kilométer) teljes hosszában felmerült a kerítés kiépítésének lehetősége, amelynek szükségességét az érintett irányból folyamatosan jelentkező migrációs nyomással indokolták. A végül 11 kilométer hosszan megépítendő kerítés a tervek szerint 2012 októberére készül el, amelyhez Görögország „a nemzetközi bíraltok ellenére ragaszkodik a görög–török határszakaszon”.<sup>31</sup>

\* \* \*

Hosszabb távon kérdésként merül fel, hogy milyen helyzet állandósul a térségben és azt milyen intenzitással érinti a további migrációs nyomás. Az Európai Bizottság 2012 első félévében közzétett jelentése alapján „*továbbra is a török–görög határszakasz az egyetlen, ahol komoly problémák vetődnek fel a Schengen-övezet külső határainak ellenőrzése terén*”.<sup>32</sup> Így az EU folyamatos támogatása, a Frontex jelenléte a schengeni külső határok biztonságának szavatolása érdekében vélhetően hosszabb távon is napirenden marad.

Pozitív eredmény, hogy az EU tagállamainak közreműködésével megvalósuló műveleteknek, valamint a görög határőrizeti szerveknek köszönhetően 2012 szeptemberére visszaszorították az Evros-régióban, a görög–török szárazföldi határon átkelő migráció nagyságát (szeptemberre 30–70 fő/hét feltartóztatott személy). A migránsok jelentős része Szíriából érkezett, amely a szíriai konfliktus közvetett hatását jelzi, hiszen az innen származó migránsok száma év eleje óta növekszik.<sup>33</sup> A szárazföldi határral ellentétben azonban megerősödött az Égei-tenger térségére nehezedő nyomás, ahol napjainkban egyre több illegális határátlépést észlelnek. A migrációnak ez a hulláma a szíriai események kapcsán kialakult menekülthullám, amely esetleges tömeges jellege, humanitárius kérdései miatt is egyre inkább másfajta megközelítést követel Görögországtól.

A probléma kezelését segítheti az európai határőrizeti rendszer létrehozása is, amelyre az Európai Bizottság 2011 végén tett javaslatot (kialakítása 2008-ban kezdődött többéves folyamat).<sup>34</sup> Az EUROSUR, mint "európai határőrizeti rendszer"

<sup>29</sup> Migration: Greece – “an unsafe environment for migrants”. IRIN, 2012, Aug. 17. Humanitarian news and analysis <http://www.irinnews.org/Report/96123/MIGRATION-Greece-an-unsafe-environment-for-migrants>

<sup>30</sup> Szögesdrótkerítést húznak fel a görög–török határon. 2011. augusztus 05., MTI, [http://hvg.hu/vilag/20110805\\_szogesdrot\\_kerites\\_gorog\\_torok\\_hatar](http://hvg.hu/vilag/20110805_szogesdrot_kerites_gorog_torok_hatar), letöltve: 2012. Október 20.

<sup>31</sup> Forrás: Már a görögök is tartanak a szíriai menekültáradattól. HVG/MTI 2012. július 30.

<sup>32</sup> Továbbra is átjáróház a török–görög határ. Brüsszel, 2012. május 17.

<http://www.bruxinfo.hu/cikk/20120517-tovabbra-is-atjarohaz-a-torok-gorog-hatar.html>

<sup>33</sup> 2012 júliusában közel 800 fő lépte át hetente a görög–török szárazföldi határt adatok forrása: situational update: Migratory situation at the greek-turkish border – letöltve: 2012.10.25.

<http://www.frontex.europa.eu/news/situational-update-migratory-situation-at-the-greek-turkish-border-HATxN9>

<sup>34</sup> European external border surveillance system – EUROSUR

egy páneurópai határőrizeti rendszer kialakítása felé mutat, ahol többek között célként jelenik meg – az együttműködés javításán, a modern technológiák alkalmazásának előmozdításán és az információcserén túl – a bevándorláshoz és migrációhoz kapcsolódó egyes bűncselekmények megakadályozása és kezelése is.<sup>35</sup> A részes tagállamok által létrehozandó nemzeti határőrizeti koordinációs központok közül 2011 novemberében, kísérleti jelleggel hat nemzeti koordinációs központot összekapcsoltak, a többi nemzeti koordinációs központot 2012 és 2013 között kapcsolják össze. A cél az EUROSUR 2013 végére történő működőképességének kialakítása.

Összességében bizonyosan látszik, hogy a tágabb értelemben vett földrajzi térség a jövőben is fontos, szinte megkerülhetetlen útvonalként jelenik meg az Ázsia, illetve Észak-Afrika irányából érkező migránsok számára. Mindezek mellett azonban megjósolhatatlanok a migrációt kibocsátó térségekben esetlegesen bekövetkező események, válsághelyzetek, amelyek eredményeként bármikor kritikus méreteket ölthet a területre ható bevándorlási hullám.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM:

Asylum levels and Trends – statistical overview UNHCR 2011 1st half. – [www.unhcr.org](http://www.unhcr.org)

Frontex report: the Greek land border with Turkey remains an area of key concern for irregular migration. September 3, 2011.

Ioannis Michaletos: Különleges Biztonsági Jelentés: Illegális bevándorlás Görögországban. 2011, Jún 11. [www.balkananalysis.com](http://www.balkananalysis.com)

Illegal immigration to the European Union decreases. GRReporter, 2010. Nov. 30  
letöltés:

[http://www.grreporter.info/en/illegal\\_immigration\\_european\\_union\\_decreases/3740](http://www.grreporter.info/en/illegal_immigration_european_union_decreases/3740)  
(2012. október 19.)

Matina Stevis: Illegal Immigration Emerges as New Crisis for Greece – And EU. The wall street journal, 2012. 09.15.

International Organization for Migration. Migration for the Benefit of All, <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/where-we-work/europa/european-economic-area/greece.html>

---

<sup>35</sup> <http://www.frontex.europa.eu/eurosur>

Opál Sándor:

## **EMLÉKEZÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATTI ANTIFASISZTA ELLENÁLLÁS LENGYEL ÉS MAGYAR KATONAHŐSEIRE**

### **Rezümé:**

*68 éve fejeződtek be a II. világháború európai hadműveletei. Úgy tűnik azonban, még mindig kevesen tudják, hogy magyar katonák is részt vettek az antifasiszta ellenállásban. Nincs mód arra, hogy itt valamennyit felsoroljunk, ezért most csak néhány lengyel és magyar katonai ellenállóról írunk.*

### **Kulcsszavak:**

*II. világháború, antifasiszta, lengyel*

Opál, Sándor

## **REMEMBERING THE ANTI-FASCIST RESISTANCE DURING THE SECOND WORLD WAR, POLISH AND HUNGARIAN SOLDIERS HEROES**

### **Abstract:**

*68 years ago the European military operations of World War II had finished. It appears, however, still few people know that there were Hungarian soldiers too, who took part in the anti-fascist resistance. There is no way to list them all here. So now we are writing about only some Polish and Hungarian military resisters.*

### **Key words:**

*World War II, anti-fascist, Polish*

A II. világháború európai hadműveleteinek befejeződése (1945. május 9.) óta 68 év telt el. Tapasztalataim szerint az azóta felnőtt nemzedékek – a zsidóság kiirtására irányuló holokauszttal kapcsolatos megemlékezések ellenére – vagy csak nagyon keveset, vagy egyáltalán nem tudnak bizonyos tényekről. Arról például, hogy a magyar antifasiszta ellenállásban itthon és külföldön egyaránt nemcsak baloldaliak vettek részt, hanem nagy számban antikommunisták, valamint magukat egyszerűen humanistának és hazafinak érző emberek is. Sőt, szép számban voltak köztük katonák, magas rangú tisztek is. Utóbbiak hazai és külföldi csoportjainak a pusztas felsorolása igen terjedelmes listát alkotna. Ezért itt és most csak a lengyel és a magyar antifasiszta ellenállók együttműködésének néhány olyan eseményéről, hősről és mártírjáról szeretnék megemlékezni, amikről, és akikről a mai magyar ifjúság többsége szinte semmit sem tud.

\*

Lengyelországot 1939. szeptember elsején a náci Németország fegyveres erői hadüzenet nélkül megtámadták és nagyobb részét néhány nap alatt megszállták. Később az ország általuk elfoglalt részét nyíltan a náci birodalom egyik főkormányzóságává nyilvánították. A támadás a II. világháború kirobbanásához

vezetett. A megszálló nácik alig titkolt célja a lengyel és főként az ottani zsidó lakosság teljes kiirtása volt. Elsősorban a számukra veszélyesnek látszó zsidó értelmiségieket – pusztán antiszemita fajgyűlöletből – százezrével deportálták koncentrációs táboroknak nevezett, valójában népirtási célokat szolgáló, s ezért utóbb *haláltáborok* néven hírhedtté vált helyekre.

Az akkor még Németországgal szövetséges szovjet kormány 1939. szeptember 17-én hozott határozata alapján a Szovjetunió haderői is katonai offenzívába kezdtek Lengyelország ellen. A Szovjetunió nyugati határainak védelmére hivatkozva haderőik megszállták Nyugat-Ukrajnát és Belorusszia nagy részét. Azok révén a csapataik Lengyelország keleti részének jelentős területeit foglalták el.

Nem véletlen, hogy Lengyelországban jöttek létre az első olyan, nagy létszámú ellenállási szervezetek, amelyek tagjai a legkülönbözőbb eszmei alapokon harcoltak a hazájukért. Terjedelmi okból nincs rá mód, hogy itt és most mindegyikről részletesen megemlékezzünk. Az olyanokról, amelyeket a háttérből a szovjet hadvezetés irányított – ilyen volt például a *Néphadsereg* (Armia Ludowa) és a *Népi Hadsereg* (Armia Narodowa) – a hidegháború évtizedeiben bőven publikáltak már a magyar szaksajtóban is. Ezért az ellenállók közül itt és most elsősorban csak olyan szervezeteket és tényeket említünk meg, amelyekről nálunk még manapság is keveset lehet hallani. Azért keveset, mert amíg a Szovjetunió létezett, addig említeni is tilos volt például, hogy az angolszász szövetséges nagyhatalmak által támogatott és legnagyobb létszámú lengyel antifasiszta ellenállási szervezeteket a magyar horthysta hadvezetés is segítette.

A *Honi Hadsereg* (Armia Krajowa – AK), amelyet Lengyel Felkelő Szövetség (Polski Związek Powstańcy – PZP) néven is szokták említeni, számos hazafias és jobboldali antifasiszta katonai, félkatonai és partizán szervezetet egyesített. A németek által megszállt területeken az illegális ellenállási szervezetek első csoportjait *Michał Karaszewicz-Tokarzewski* (1893–1964) tábornok a náci támadás után egy héttel kezdte el szervezni. Őt 1940-ben szovjet katonák elfogták és katonai hírszerző és elhárító szolgálatuk, az NKVD egyik börtönébe zárták, ahol kínzásokkal együttműködésre kényszerítették. Elfogása azonban csak késleltette, de nem hiúsította meg a lengyelek szovjetellenes és antifasiszta ellenállásának kibontakozását.

Az ellenállókból toborzandó hadsereg létrehozását a helyi polgári politikai pártok többsége – a kommunisták és a Szovjetunióval szimpatizálók kivételével – 1939. október 4-én határozta el. Erről a vezetőik Varsó akkori legnagyobb bankja, a Lengyel Általános Takarékpénztár (Powszechna Kasa Oszczędności – PKO) pánccéltermében titokban megbeszélést tartottak. Az ülésen írásba foglalták a leendő illegális hadsereg szervezési irányelveit és megállapodtak egy lengyel emigráns kormány megválasztásáról is. A kormány 1939 októberében alakult meg a francia fővárosban, majd Franciaország német megszállása miatt a következő évben a brit fővárosba, Londonba költözött.

A megszállókkal szembeni ellenállás egyik első bázisát a *Szolgálat Lengyelország Győzelméért* (Służba Zwycięstwu Polski) nevű illegális csoport képezte. Ezt 1939. szeptember 27-én *Karaszewicz-Tokarzewski* tábornok hozta létre. Az illegális félkatonai alakulat 1939. november 17-én *Władysław Sikorskinak* (1881–1943), az akkor még Párizsban tartózkodó lengyel emigráns kormány miniszterelnökének és egyben az annak alárendeltségébe tartozó lengyel fegyveres erők főparancsnokának az utasítására csatlakozott a *Fegyveres Harci Szövetség* (Związek Walki Zbrojnej – ZWZ) nevű szervezethez. Utóbbi szintén illegális

félkatonai alakulatként harcolt. Annak parancsnoka *gróf Stefan Paweł Rowecki* (1895–1944) tábornok volt, aki a gerilla-hadviselés egyik leghíresebb szakértőjének számított. Az egyesített csapatok első harctéri főparancsnokának *Tadeusz Komorowski* (1895–1966) tábornokot nevezték ki, aki szintén elismert szakértője volt a gerilla-hadviselésnek.

\*

1942. február 14-én az akkor már Londonban tartózkodó lengyel emigráns kormány elhatározta az AK átszervezését és létszámának jelentős megnövelését. Ezt többek közt az is lehetővé tette, hogy 1941. június 22-én Németország haderői hadüzenet nélkül megtámadták a Szovjetuniót. A szovjet kormány 1942. május 26-án először a brit kormánnyal, majd június 11-én az USA kormányával is szerződést kötött a kölcsönös katonai segítségnyújtásról.

Az immár ténylegesen is hadseregként harcoló AK első hazai főparancsnokának *Rowecki* tábornokot nevezték ki. 1943-ban azonban őt a náci politikai titkosrendőrség, a *Gestapo* árulás folytán letartóztatta és a *sachsenhauseni* haláltáborba vitette. Ezért addigi helyettese, *Tadeusz Komorowski* dandártábornok követte az AK lengyelországi katonai alakulatainak főparancsnoki tisztségében.

*Komorowski* tábornokot 1944 szeptemberében az emigráns kormány hatáskörébe tartozó minden lengyelországi antifasiszta ellenállási szervezet főparancsnokává nevezték ki. Az alárendeltségébe tartozó alakulatok gerincét a továbbiakban a már említett két, a területi elv alapján felépülő félkatonai szervezet képezte. Hatáskörébe rendelték a német megszálláskor részben spontán, részben különböző polgári pártok irányításával létrejött olyan fegyveres csoportokat is, mint például a *Népi Katonai Szervezet*, továbbá az úgynevezett *Paraszt Zászlóaljok*, valamint a *Parasztifjúsági Szövetség* egy-egy részét és a Lengyel Szocialista Párt által irányított néhány osztagot.

Az AK hazai főparancsnokságának helyi megbízottjai viszonylag rövid idő alatt katonai és félkatonai alakulatokba szervezték az addig lényegében egymástól függetlenül tevékenykedő, nem kommunista partizán szervezeteket. Lengyelország több körzetében újabakat is létrehoztak. Így elérték, hogy a hazai földön harcoló hadsereg tagjainak létszáma 1943–44-ben elérte a 250–350 ezer főt.

Az AK-nak a lengyel lakosságot mozgósító és lélektani hadviselési tevékenységét jól szolgálták a haderő főparancsnoksága által kiadott illegális újságok. Például a *Tájékoztató Közlöny* (Biuletyn Informacyjny), a *Lengyel Hírek* (Wiadomości Polskie) és a *Lengyel Katona* (Żołnierz Polski) című kiadványok. Mindez nagyban közrejátszott abban, hogy a II. világháború első három évében az AK harcosai jelentős sikereket értek el a Lengyelországot előzőnlött német és szovjet haderők, valamint az azok kollaboránsai elleni harcokban.

Az AK tevékenységének segítésében, továbbá a fegyver-, lőszer-, élelmiszer- és egyéb utánpótlásuk biztosításában fontos szerepe volt mások mellett a brit katonai hírszerző szolgálatnak. A lengyel földön harcoló ellenállóknak szinte pótolhatatlan segítséget nyújtottak például a Nagy-Britanniába menekült emigráns önkéntesekből toborzott lengyel repülőegységek.

Az AK katonái, partizánjai és hírszerzői több ezer kisebb-nagyobb fegyveres támadást, ugyancsak több ezer szabotázszt, valamint sok más akciót hajtottak végre az ellenséges megszállók ellen. Esetenként egy-egy lengyel városnak és megyének csaknem az egész felnőtt lakossága állt melléjük a harcokban, vagy szabadította ki hadifogságba esett tagjaikat. Ilyen esemény volt pl. 1942–43-ban a Zamość-ban

lezajlott felkelés, továbbá a náci haláltáborokba menő vonatok egy részének kisiklatása, azok mozdonyainak megrongálása és még sok más partizánakció.

\*

Említsük meg itt azokat a tényeket is, amelyeket a Szovjetunió létezésének utolsó napjáig minden szocialista országban, különösen Magyarországon kihagytak a tankönyvekből. Például azt, hogy az AK említett alakulatain kívül két szigorúan titkos külföldi szervezetet is létrehoztak. Az egyik Magyarországon *Lista Bázis* (List Base), a másik pedig Németországban *Berlin Bázis* fedőneven működött. *Horthy Miklós* (1868–1957) kormányzó utasítására – részben az említett Lista Bázis révén, részben pedig más utakon – több tízezer olyan lengyelországi menekültet fogadtak be és bújttak el a magyar hatóságok, akik a náci és a szovjet haderők elől vonultak emigrációba. A többségük katona volt, akiket ideiglenesen főleg Zala és Somogy megyei falvakban telepítettek le.

A Lista Bázis konkrét céljáról, tevékenységéről és a holokauszt lengyel üldözötteinek mentésében játszott szerepéről még a szovjet és a magyar kormány is csak 1945 után szerzett tudomást. A működéséről utóbb egyrészt az annak révén idemenekült üldözöttek számoltak be, másrészt a II. világháború alatt működő BM Államvédelmi Központ volt vezetője, *Újszászy István* vezérőrnagy (1894–1950?). (Utóbbi személy vonatkozó kéziratait az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzik.) Később azonban Nyugatra menekült zsidó üldözöttek is részletesen publikáltak erről.

A Lista Bázist – elsősorban a holokauszt elől menekülő – zsidó üldözöttek elbujtatására, a németországit pedig hírszerzési célból *Jan Korkozowicz* ezredes szervezte meg. A Bázis Magyarország német megszállásáig (1944. március 19.) működött. Tevékenységét a Honvéd Vezérkar 1941. szeptember 6-án kinevezett főnöke, *Szombathelyi Ferenc* (1887–1946) vezérezredes és *Utassy Loránd* (1897–1974) ezredes, a Honvédelmi Minisztérium hadifogoly-ügyekkel foglalkozó 21. osztályának a vezetője irányították.

\*

Egyedül az AK harcosai mertek és tudtak helyenként fegyveresen is szembeszállni például a *volhyniai vérengzés* (lengyelül *Rzeź wolyńska*) néven elhíresült ukrán és náci népirtás elkövetőivel. Volhynia kelet-galíciai körzetében 1943 márciusától a világháború végéig a nacionalista Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA), a többi részében pedig a náci csapatok sorozatosan tömeggyilkosságokat követtek el. Az ukrán lakosság körében illegálisan terjesztett demagóg propagandájuk révén 1943 végére mintegy 100 ezer főt tett ki a hadseregük. Tagjai egyidejűleg harcoltak a lengyelek és a szovjetek ellen, több vonatkozásban pedig együttműködtek a náci megszállókkal. A lengyel áldozataik számáról megoszlanak a történészi vélemények, a polgári áldozataik számát manapság mintegy 40–80 ezer főre becsülik.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> <http://www.magyartudat.com/ukran-felkelo-hadsereg-lengyelek-lemeszarlasa-kelet-galiciaban-es-volhiniaban-vigyazat-sokkolo-kepek-18/>



\*

Azt követően, hogy a lengyel emigráns kormány a Szovjetunió Németország elleni hadba lépése után, 1941 augusztusában együttműködési egyezményt kötött a szovjet kormánnyal, több lényeges változás következett be a lengyel frontokon is. Az a tény, hogy 1944-ben az akkor már az angolszász haderőkkel szövetséges szovjet csapatok is Lengyelország területén tartózkodtak, az AK hadműveleteiben ugyancsak jelentős változásokat hozott. Egyebek közt arra bátorította a vezetőit, hogy 1944. január elsején *Zivatar hadművelet* (Operation Burza) fedőnévvel a varsói zsidó gettóból kiindulva felkelést indítsanak.

Az országos méretűre tervezett megmozdulás azonban meghiúsult. A kudarcot a különböző történelmi források többféle okra vezetik vissza. Főként arra, hogy ugyanazon a napon – máig nem tisztázott okból – a szovjetek egy, az AK-val nem egyeztetett tűzérési támadást indítottak a főváros körüli német haderők ellen. Azzal gyakorlatilag mozgósították a nácikat, ezért a Varsó gettóvá alakított részében elkezdődött lázadás résztvevői és az AK ottani egységei magukra maradtak. A német haderők mozgósítása meghiúsította a felkelés országos méretűvé válását.

Az AK néhány alakulata *Kazimierz Sosnkowski* (1885–1969) tábornok parancsnoksága alatt 1944 augusztus és szeptember hónapjaiban részt vett ugyan az lezajlott gettólázadás támogatásában, de külső segítség hiányában az ellenállás fővárosi harcosai október 2-án megadásra kényszerültek. Az ellenállók ottani parancsnoka, Tadeusz Komorowski tábornok azzal a feltétellel adta meg magát, hogy a németek hadifogolyként fogják kezelni a felkelés lengyel résztvevőit. A nácik azonban a megállapodást csak a tábornok és az egyenruhában elfogott katonái esetében tartották be. A felkelés leverése után is folytatták a vérengzést. A varsói gettóban és környékén tömegesen mészárolták le a polgári ruhás lakosokat.

A 63 napig tartó varsói felkelésnek lengyel és német részről egyaránt óriási veszteségei voltak. Az akkoriban bevallott német adatok szerint az AK több mint 10 ezer, a náci csapatok pedig majdnem 10 ezer katonát veszítettek. Későbbi hivatalos becslések szerint azonban a németek által halomra gyilkolt védtelen polgári lakosok száma valójában mintegy 200 ezer fő lehetett. Ráadásul a nácik majdnem az egész fővárost lerombolták.

A főparancsnok, Komorowski tábornok arra az esetre, ha valami akadályozná őt a katonai teendői ellátásában, még az 1943-ban történt letartóztatása előtt *Leopold Okulicki* (1898–1946) tábornokot jelölte ki utódjául. Okulickit 1941-ben egyszer már elfogta, megkínozta és együttműködésre kényszerítette a szovjet NKVD. Ennek ellenére a lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió egyezménye után újra csatlakozott az AK-hoz. Minden áron elégtételt akart venni a hazája és az ellene elkövetett szovjet kegyetlenkedésekért. A varsói felkelés leverése után sem adta fel a harcot. A fővárosból sikerült Krakóba menekülnie. Ott 1944 október 3-án átvette az AK megmaradt csapatainak irányítását. A további polgárháborús események azonban megakadályozták abban, hogy újra rendezze az ellenállók sorait.

\*

A szovjet haderők és a velük együtt harcoló, kommunista szimpatizánsok által vezetett I. lengyel hadsereg segítségével 1944. december 31-én megalakult a Lengyel Köztársaság ideiglenes kormánya. Ezért a londoni lengyel emigráns kormány 1945. január 19-én hozott határozata alapján az AK-t feloszlatta. Okulickit

és számos társát az NKVD koholt vádak alapján ismét letartóztatta. Őt magát Moszkvába vitték, ahol koncepció perben 10 évi börtönre ítélték. 1946. december 24-én egy börtönben meggyilkolták.

Az AK néhány kisebb csoportja azonban mindezek ellenére sem adta fel a harcot. Önállósították magukat és kb. 1946 végéig tovább harcoltak. Ilyen volt például az *Edward Wasilewski* (1923–1968) ezredes vezette alakulat, amelynek tagjai 1945. május 21-ről 22-re virradó éjszaka megtámadták a Varsó egyik peremkerületében, Rembertóvban állomásozó NKVD parancsnokságot. A szovjet titkosszolgálat börtönéből a volt AK kb. 700 elfogott tagját szabadították ki. A szovjetek a foglyokat szibériai kényszermunkára akarták vinni.

Országos akciókra azonban az AK tovább harcoló antikommunista tagjai már nem voltak képesek. A lerombolt, kiéheztetett és kivérzett Lengyelország lakossága már nem tudta érdemben támogatni őket. A szovjet megszállók 1946 végére az ellenállók maradék csoportjait is felszámolták.

\*

Magyarország szovjet elfoglalása (1944. április) után kitüntetés helyett szomorú sors várt az üldözött lengyel zsidók magyar segítőire is. A vonatkozó adatok kiszivárogtatásától való elrettentés céljából a szovjet megszállók ellenőrzése alatt álló magyar hatóságok még attól sem riadtak vissza, hogy a lengyel zsidók mentésében jelentős szerepet vállalt Szombathelyi vezérezredest hibáztassák a holokauszt magyar áldozataiért is. Őt az amerikai hatóságok a háború után – nem fogadva el annak az illegális antifasiszta tevékenységéről szóló védekezését – 1945 júniusában háborús bűnösként szállították vissza Magyarországra. A magyar bíróságok viszont a Lengyelországban elkövetett szovjet háborús bűntettek eltitkolása céljából hallani sem akartak a lengyel zsidók és más emigránsok mentésében való szerepéről. Ehelyett koholt vádak alapján, több lépcsős bírósági eljárás során, életfogytiglani börtönre ítélték. Néhány hónappal később pedig *Ries István* szociáldemokrata igazságügyi miniszter önhatalmúlag kiszolgáltatta őt a jugoszláv kommunista hatóságoknak. Azok halálra ítélték és kivégezték.

\* \* \*

Az AK tevékenységéről, szervezeteiről, azok vezetőiről, tagjairól, akcióikról, hőseiről és mártírjairól – a volt szocialista országok részben dezinformatív jellegű publikációit kivéve – világszerte számos könyv, tanulmány, újságcikk, mozi- és tévéfilm, valamint képzőművészeti alkotás készült. A magyar lakosság azonban az 1990-ben lezajlott magyarországi rendszerváltozásig még a *Lista Bázis*ról sem tudhatott.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM:

Piekalkiewicz, Janusz: Kémekek, ügynökök, katonák. Titkos kommandók a második világháborúban. (Ford. Barabás Miklós) Budapest, 1995.

Forgotten Holocaust. The Poles under German Occupation 1939–1944. Richard C.

Korboński, Stefan: Warsaw in Chains. (USA, New York, Macmillan Publishing, 1959

Korboński, Stefan: The Polish Underground State. USA, Columbia University Press, 1978. ISBN 0-914710-32-X

Chant, Christopher: The Encyclopedia of Codenames of the World War 1939–1945. USA, Campaign – Code words



## TUDÁSALAPON A LÉTFONTOSSÁGÚ INFRASTRUKTÚRA VÉDELMEÉRT (tudósítás)

### **Rezümé:**

Az új, globális kihívások megjelenésével szükségszerűvé vált olyan új eljárások kifejlesztése, amik révén megfelelő válaszokat lehet adni azokra. A konferencia szervezői és előadói magán és állami vállalatok képviselői voltak, akik az új és a hagyományos kihívások kezelésére mutatták be megoldásaikat.

### **Kulcsszavak:**

kritikus infrastruktúra, cyber-biztonság, kríziskezelés

Orbók, Ákos

## KNOWLEDGE BASE FOR THE PROTECTION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

### **Abstract**

The new global challenges became necessary to develop new methods which may be appropriate responses to them. The conference organizer and performer were undertaken by private and public representatives who presented their solutions of traditional and new challenges.

### **Keywords:**

*critical infrastructure, cyber security, crisis management*

A konferencia 2013. március 22-én a Nemzeti Közszolgálati Egyetem dísztermében a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, a TÜV Rheinland InterCert Kft, a TIT HABE, a HyperTeam Üzleti és Informatikai Tanácsadó Kft. és a MHTT Védelmi Infrastruktúra Szakosztálya szervezésében került megrendezésre. A tanácskozáson a tudomány képviselőin kívül azok a gazdasági szervezetek vettek részt, melyek várhatóan érintve lesznek a kritikus infrastruktúra nemzeti elemeinek kijelölésénél, tehát létfontosságú rendszereket üzemeltetnek.

A rendezvényt prof. dr. *Padányi József* mk. dandártábornok, az NKE stratégiai és intézményfejlesztési rektor-helyettese nyitotta meg. Az első előadó dr. *Vámosi Zoltán* a TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Egyesület elnöke volt. Előadása, amely A Hétköznapok biztonsága címet viselte, az új kihívásokra hívta fel a figyelmet. Megoldásként a tudományos kutatás/fejlesztést, a felkészítést és a tudományos ismeretterjesztést említette.

Dr. *Kovács Ferenc*, az NKE egyetemi docense, az MHTT Védelmi Infrastruktúra Szakosztály elnöke előadásában a kritikus infrastruktúra védelmének európai és hazai elveit mutatta be. Előadásának részét képezte a kritikus infrastruktúra elemeinek meghatározása, illetve az azokat veszélyeztető tényezők áttekintése. Ismertette továbbá a kritikus infrastruktúra védelmének nemzeti programját, a kijelölés folyamatát, annak szereplőit és a jövő feladatait

Dr. *Bognár Balázs* tűzoltó alezredes, a BM OKF Kritikus Infrastruktúra Koordinációs Főosztály főosztályvezetője volt a következő előadó, aki a BM OKF szerepét mutatta be a hazai létfontosságú rendszerek és létesítmények védelmében. Kitért a törvényi szabályozás jelenlegi állapotára valamint a jövőben szabályozandó részletekre.

*Karászi Zoltán*, a TÜV Rheinland InterCert Kft. ügyvezetője az általa képviselt vállalat múltját és tevékenységét mutatta be. Felsorolta azokat a területeket, ahol a

kritikus infrastruktúrával kapcsolatban a törvényi szabályozás alapján a szakértői és oktatási tevékenységük szükséges.

Prof. dr. *Kovács László* ezredes, az NKE Honvédtisztképző és Hadtudományi Kar tudományos dékán-helyettese prezentációjában a cyber-fenyegetettség növekedésére, valamint ezen a területen hazánk kiszolgáltatott helyzetére hívta fel a figyelmet. Kiemelten foglalkozott a kínai cyber-tevékenységgel, amely új kihívást jelent hazánknak is. Bemutatta a cyber-háború új megközelítését, amelyet a NATO határozott meg a közelmúltban.

*Horváth Gergely Krisztián*, CISA CISM a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. IT biztonsági menedzsere Az MNV és a létfontosságú infrastruktúra törvény címmel tartott előadást. Bemutatta az MNV Zrt működési struktúráját, tulajdonosi pozícióját és az állami szerephez köthető feladatait. Kiemelte az IT-biztonság, valamint az üzletfolytonosság-menedzsment fontosságát.

*Dénes Sándor*, az ELMŰ-ÉMÁSZ Csoport biztonsági igazgatója az üzletfolytonosság-menedzsmentet mutatta be a vállalatánál. Elemzése kiterjedt a különböző méretű és fajtájú üzemzavarok, szolgáltatás leállások kezelésére. Kiemelte, ha az üzemzavarok, leállások egyszerre következnenek be akár több ponton a szolgáltatási láncban, akkor a krízis menedzsment eszközeit használják.

A konferencia utolsó előadása keretében a HyperTeam Üzleti és Informatikai Tanácsadó Kft. ügyvezetője, *Solti Árpád* mutatta be az IT-biztonság területén nyújtott a szolgáltatásaikat az átfogó biztonsági kihívásokra felkínált megoldásaikat.

Az előadások után dr. habil. *Horváth Attila* alezredes, az MHTT Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztályának elnöke osztotta meg gondolatait a témával kapcsolatban és felhívta a hallgatóság figyelmét a következő konferenciára, amelyet a Védelemgazdasági és Logisztikai, valamint a Védelmi Infrastruktúra Szakosztályok együttesen rendeznek ebben a témában, várhatóan 2013 szeptemberében.

Rácz Lajos:

## A VÁLTOZÓ KÍNA HATÁSA A NEMZETKÖZI BIZTONSÁGRA<sup>1</sup>

### Rezümé:

A tanulmány a KKP közelmúltban véget ért XVIII. kongresszusát, mint értelmezési támpontot használva elemzi Kína várható fejlődését, belső stabilitását, stratégiai prioritásait, nemzetközi helyzetét, pozícióinak alakulását és a nemzetközi biztonságra gyakorolt hatásait. Megállapítja, hogy Kína felemelkedése képviseli a nemzetközi erőviszonyok átrendeződésének legmeghatározóbb összetevőjét. Ennek tükrében elemzi Kína fejlesztési stratégiáját, ami a komplex módon értelmezett össznemzeti erő (CNP) növelésére irányul, és nagy jelentőséget tulajdonít a „puha” (intenzív) tényezőknek. Leszögezi, hogy a kínai gazdasági-társadalmi-politikai rendszer egyedi megkülönböztető sajátossága nem a kommunista párt vezető szerepe, nem is az állami tulajdon döntő túlsúlya vagy a nemzetgazdaság állami (kormányzati) irányítása, hanem ezek összehangolása a többpárti együttműködéssel és a népi konzultáció rendszerével, a többféle tulajdonosi szerkezetben működő vállalatok együttműködésével és a piacgazdaság törvényszerűségeivel. A Pentagon éves jelentésére támaszkodva elemzi a kínai katonai erő növekedése kapcsán bekövetkezett, a nemzetközi biztonságot érintő lehetőségeket és kockázatokat. Arra a következtetésre jut, hogy a nemzetközi kapcsolatok meghatározó eleme a kínai-amerikai viszony. Az Egyesült Államok figyelemmel kíséri a kínai változásokat és aktívan reagál azokra. Az USA hajlandó Kínával együttműködni a kölcsönös tisztelet és a kölcsönös előnyök alapján, de minden eshetőségre készen fenntartja katonai jelenlétét és beavatkozó képességét az ázsiai-csendes-óceáni térségben. Washington tudomásul veszi, hogy előbb-utóbb Kína lesz a világ legnagyobb nemzetgazdasága, de ragaszkodik az USA technológiai és katonai elsőségéhez és az arra alapozott nemzetközi befolyásához.

### Kulcsszavak:

Kína, USA, össznemzeti erő, CNP, nemzetközi biztonság, változás, haderő-korszerűsítés, lehetőség, kockázat, elemzés

Rácz, Lajos:

## THE IMPACT OF A CHANGING CHINA ON INTERNATIONAL SECURITY

### Abstract:

The study focuses on the 18th CPC Congress as a milestone in China's development, affecting the country's internal stability, strategic priorities, international standing and general impact on security issues. It comes to the conclusion that China's rise is the most significant element in the rearrangement of the global great power relations. An analysis is provided concerning China's grand strategy that is aimed at the improvement of the so called Comprehensive National Power, especially its „soft” power element (which the author prefers to consider as an „intensive” factor). The study stipulates that the specific characteristics of the Chinese economic and social system can not be limited to the leading role of the CPC and the dominance of the state-ownership or the government direction of the economy. Instead of these, the most unique element

---

<sup>1</sup> A szerző 2012. december 13-án, a Honvéd Kulturális Központban, a Mindenki Hadtudománya című szabadegyetemi sorozat keretében elhangzott előadásának szerkesztett változata.

of the Chinese system is the (intended) harmony of the aforementioned factors with the system of multiparty cooperation, political consultation and market economy principles. Based on the annual Pentagon report, the study touches upon the opportunities and risks of the increase of the Chinese military capabilities. It draws the conclusion that the main element of the international situation is the bilateral relationship between the U.S. and China. The U.S. follows Chinese developments with close attention and reacts to them actively. There is a great potential in the cooperation of these two giants based on mutual respect and benefits. The U.S. will develop mil to mil relations with China, but in the meantime she will maintain its military presence and readiness posture in the Asia-Pacific region, preparing for any future contingencies.

**Key words:**

China, USA, Comprehensive National Power, CNP, international security, change, military modernization, opportunity, risk, analysis

A 2012. december 13-án ismertetni tervezett előadás (amelynek szöveges változata ez a tanulmány) előzetesen megadott munkacímét – A nemzetközi biztonság és Kína – túl általánosnak találtam. Az és kötőszó egyszerű mellérendelést fejez ki, nincs specifikus tartalma. Az összefüggést Kína felemelkedése és a nemzetközi biztonság alakulása között jobban kifejezi a *hatás*, ami részben ok-okozati, részben pedig hatalmi erőviszonyokra utal. Angol nyelven a „hatás” tükörfordításaként az *influence* vagy *effect* jelentéséhez képest még „ütősebb” az *impact*, ami egyfajta dinamikus összeütközés nyomán beálló, a tömeg és a sebesség szorzatával kifejezett impulzusváltozásra, azaz a mozgásmennyiség mértékének és irányának drasztikus, hirtelen, „sokkszerű” módosulására vonatkozik.<sup>2</sup>

A '90-es évektől szembeűnő, hogy a nyilvánosságnak szánt közleményekben Kína szisztematikusan alulértékeli a saját össznemzeti erejét.<sup>3</sup> Teszi ezt valószínűleg abból a megfontolásból, hogy rohamos fejlődése ne keltsen fenyegetettség érzést és sokkhatást a nemzetközi közösségben. Ma már – ennek ellenére – általánosan elfogadott, hogy Kína mind a gazdasági, mind pedig a katonai erőt tekintve a második helyen van globális viszonylatban az Egyesült Államok mögött.<sup>4</sup> A meglepetés azonban továbbra is fenyeget, mert – miközben az USA, amely hatalmi pozícióit féltve potenciális kihívóként tekint Kínára, hajlamos túlbecsülni a kínai fenyegetést (lásd a Pentagon éves jelentéseit a kínai fegyveres erőkről) – mások csak nagyon kelleetlenül vonják le a szükséges következtetéseket a kínai gazdaság, hadügy, technológia és társadalom fejlődéséből. Az abszolút mennyiségi növekedést ugyan konstatálva, de a minőségi mutatók tekintetében a fejlődés tényét kétségbe vonva az EU is rendszeresen alábecsüli a kínai össznemzeti erőt (vagy inkább nem vesz róla tudomást), és a kínai hatalom természetét negatív minősítő jelzőkkel látja el, fennmaradási kilátásait pedig borúlátóan ítéli meg, sőt aktívan munkálkodik a kínai hatalom alapvető természetének megváltoztatásán.<sup>5</sup>

---

<sup>2</sup> A fizikai mennyiségek és a társadalmi-gazdasági folyamatok közötti analógiáról. Fényes (1971) nyomán lásd például Rácz (2007), 30–32. o.

<sup>3</sup> Rácz (2007),

<sup>4</sup> Hwang (2008), Kumar (2011)

<sup>5</sup> Rácz (2012)

A *Kína felemelkedésének hatása* szókapcsolat használata a címben felvethette volna a politikai korrektség problémáját. Nevezetesen azt, hogy a *felemelkedést* maguk a kínaiak igyekeznek törölni a nemzetközi kapcsolatok szótárából, mivelhogy tapasztalataik szerint a „kínai fenyegetés” – politikailag szintén inkorrekt – teóriájának kiinduló pontjául szolgálhat.<sup>6</sup>

Felmerült még a *Kína fejlődésének hatása* opció is, de a nyugati szakirodalomban eléggé vitatott, hogy a kétségtelen kínai gazdasági és katonai *növekedést* nevezhetjük-e fejlődésnek. Különösen akkor, ha sok „szakértő” (vagy inkább: „kommentátor”) már jó ideje és egyenesen Kína közelgő összeomlásáról vizionál.<sup>7</sup>

„Sajnos” *A kínai össznemzeti erő növekedésének hatása a nemzetközi kapcsolatokra és a nagyhatalmak geostratégiai törekvéseire* címet a doktori (PhD) értekezésemmel lefoglaltam.<sup>8</sup> Így maradt a szintén általánosnak tűnő, de nagyon is Kína-specifikus *változás* terminus (a „növekedés”, „fejlődés”, „felemelkedés”, „feltörekvés” és hasonlók helyett). A kínai nyelvben (és irodalomban) ugyanis a *változás* szónak nagyon is egyedi, különleges jelentése és jelentősége van. Nem véletlenül *A változó Kína* volt annak az Akadémiai Kiadó által 2009-ben megjelentetett gyűjteményes tanulmánykötetnek is a címe, amely az MTA Világgazdasági Kutató Intézetének időszakos stratégiai kutatási eredményeit foglalta össze.<sup>9</sup> *A Változások Könyve (Yi King)* néven emlegetett, magyar nyelven is számos fordítást és kiadást megért, több ezer éves klasszikus mű (és a hozzá fűzött ősrégi kommentárok) szerint a *Yi* (változás) minden létezés alapja, a keletkezés, az elmúlás és az átalakulás esszenciája.

Mi változik Kínában és Kína körül, ami a nemzetközi biztonságot befolyásolja? Felfogásom szerint (amely komplex, eklektikus és realista) a kínai össznemzeti erő (CNP) rohamos növekedése (azon belül a „hard”, a „soft” és a „smart” power szinergikus összjátéka)<sup>10</sup> váltja ki a nemzetközi erőviszonyok változását, és hat közvetlen és közvetett, áttételes mechanizmusokon keresztül (mindenekelőtt a stratégia-alkotás folyamatában visszatükrözött formában) a nemzetközi biztonság szintén komplex rendszerére – annak hagyományos és „modern” összetevőire egyaránt. Előbbiekhez a katonai, gazdasági, technológiai és politikai tényezőket, utóbbiakhoz a kulturális, az ideológiai, a vallási, az erkölcsi, a társadalmi, az információs, a környezeti, az egyéb transznacionális és humándimenziókat sorolom. Lehet vitatkozni azon, hogy mely független változók játsszák a meghatározó szerepet a nemzetközi biztonság alakulásában (Európában alighanem a gazdasági, az USA-ban a technológiai, Ázsiában a vallási tényezőkre szavaznának a legtöbben), a geopolitika, a globális és a regionális biztonság realista megközelítésében azonban vitathatatlanul Kína felemelkedése képviseli a nemzetközi erőviszonyok átrendeződésének legmeghatározóbb összetevőjét.<sup>11</sup>

<sup>6</sup> Kína felemelkedésének problematikájáról és hatalmi összefüggéseiről lásd: Yan Xuetong (2006)

<sup>7</sup> Lásd például Gordon G. Chang (2001, 2012)

<sup>8</sup> Rácz (2007)

<sup>9</sup> Inotai–Juhász (2009)

<sup>10</sup> Rácz (2009)

<sup>11</sup> Ohmae (2002)



Ebben a tanulmányban a kínai össznemzeti erő változásának és hatásának két dimenzióját emelem ki: a politikait és a katonait.

### A KKP XVIII. kongresszusa és a nemzetközi biztonság

Ha elfogadja a Kínában (és a világban) napjainkban végbemenő változások korszakalkotó jelentőségét, akkor a *Változás* (Yi) filozófiai mélységeinek taglalásától most hajlandó vagyok megkímélni az olvasót. Nézzük meg inkább, hogy a közelmúlt témánk szempontjából vitathatatlanul legjelentősebb új fejleménye, a Kínai Kommunista Párt (KKP) 2012. novemberi XVIII. kongresszusa milyen tendenciákat jelez Kína *össznemzeti erejének* változásában, és annak a nemzetközi biztonságra gyakorolt hatásaiban. Ennek elemzéséhez kiinduló pontként két fontos dokumentumot, Hu Jintao pártfőtitkár beszámoló jelentését,<sup>12</sup> és a Központi Bizottság (KKP KB) e beszámoló jelentést értékelő határozatát<sup>13</sup> használtam fel.

A Xinhua Hírügynökség rövid összefoglalója, Hu beszámolójából az alábbi témákat tartotta fontosnak kiemelni:

- a fejlődés tudományos szemlélete;
- a szocializmus kínai sajátosságai;
- a közepesen jómódú társadalom építése;
- gazdasági kérdések;
- a politikai (szervezeti) reformok;
- az életszínvonal emelése;
- a környezetvédelem;
- a haderő-korszerűsítés;
- a tajvani kérdés;
- külügyek;
- pártépítés.

Az elemek sorrendje nem feltétlenül lineáris prioritási rangsort tükröz az elsőtől az utolsóig. Az idő ciklikus kínai szemléletében (szemben a nyugati „vonalas” megközelítéssel) az ismétlődéseknek, részleges átfedéseknek is jelentősége van, és a lista eleje, közepe és vége egyaránt pozicionális hangsúlyt kaphat.

Amennyiben abból a nyugati Kína-szakértők között már-már közhelyszámba menő, axiómaszerű előfeltevésekből indulunk ki, miszerint a kínai vezetés számára a legfontosabb célkitűzés az ország stabilitásának megőrzése (ami egyet jelent a KKP uralmának szilárd fenntartásával), akkor megállapíthatjuk, hogy a beszámoló tartalma és az elemek e „ciklikus” sorrendisége visszatükrözi a kínai világszemlélet összetettségét, a biztonság komplex felfogását és abból következően az össznemzeti erő (CNP) ún. puha tényezőinek Kína-specifikus előtérbe állítását.<sup>14</sup> A magam részéről a „kemény” és a „puha” distinkció helyett jobban szeretem a (kétségkívül „tudományosabb”) *extenzív* (mennyiség) és *intenzív* (jellemző) közötti megkülönböztetést. Az extenzívek összeadódnak, az intenzívek pedig

<sup>12</sup> <http://www.youtube.com/watch?v=AgcZI5d635U&feature=related>

<sup>13</sup> Xinhua, 2012. 11. 14.

<sup>14</sup> A CNP-ről lásd: Rácz (2007)

arányossági vagy szorzótényezőként vesznek részt a nagysággal és iránnyal egyaránt rendelkező komplex vektorok (erők) létrehozásában.<sup>15</sup>

CNP-faktorok	Extenzív	Intenzív
<b>Kemény</b>	Gazdaság Haderő	Technológia Anyagi kultúra
<b>Puha</b>	Információ	Tudás Politika, stratégia Társadalom Szellemi kultúra

Vegyük sorra a beszámoló „fejezeteit”!

### **A fejlődés tudományos szemléletéhez**

Hu szerint a KKP elmúlt 10 évének legfontosabb eredménye, hogy a fejlesztéspolitikát tudományos elméleti alapokra helyezték, és ezt a gyakorlatba is átültették. Vonatkozik ez a külső környezethez való alkalmazkodásra (beilleszkedésre) éppúgy, mint a viszonyulások alakítására (beleértve a biztonságpolitikai környezetet is), azaz a stratégia-alkotásra. Ez a megközelítés a társadalom-, a gazdaság-, a humán-, a természet- és a műszaki tudományok összességére kiterjed.

Kína egyike azon kevés országnak, ahol a politikusok odafigyelnek arra, amit a tudósok mondanak. A kínai tévében nemegyszer lehet tudósításokat látni olyan, nagy jelentőségű döntés-előkészítő tanácskozásokról, ahol a tudósok beszélnek, a politikai munkatársak pedig jegyzetelnek.<sup>16</sup> A különböző kínai tudományos intézetek jelentős állami támogatást kapnak az ún. *policy-oriented* (döntéstámogató) kutatásaikhoz. A kölcsönhatás kétirányú. Nemcsak a legfelső pártvezetők kinyilatkoztatásai, neologizmusai, elméletei kerülnek be a társadalomtudományok és a politológia szótárába, lexikonjaiba (mint például Jiang Zemin „három képviselő” elve, vagy Hu Jintao „harmonikus világ” tézise, legújabbán pedig éppen „a fejlődés tudományos szemlélete”), hanem a tudomány tézisei is a legfelső pártvezetők kongresszusi beszámolóiba. Például az *össznemzeti erő*, mint tudományos kategória először a Hadtudományi Akadémia és a Társadalomtudományi Akadémia közleményeiben jelent meg, majd Jiang Zemin és Hu Jintao is használta nyilvánosan.<sup>17</sup> A szóhasználatot persze a divat, a „politikai korrektség” és más praktikus, tömegkommunikációs és egyéb megfontolások is befolyásolják.<sup>18</sup>

<sup>15</sup> Rácz (2007), 30–32. o.

<sup>16</sup> Erre először Juhász Ottó, volt pekingi nagykövet hívta fel a figyelmemet a Magyarországi Modern Kínakutatások Alapítványának (MMKKA) egyik műhelytanácskozásán.

<sup>17</sup> Mori (2007)

<sup>18</sup> Megjegyzendő, hogy a korszerű, eredendően nem kínai, de most már ott is gyökeret eresztő tudományos (objektív, pragmatikus, problémaérzékeny) szemléletmód a mi 2007. évi CI. törvényünkben is megfogalmazódott: „Kötelessége az államnak és az államigazgatási szerveknek, hogy a gazdaságra és a társadalmi folyamatokra kiható döntéseiket előzetesen mérlegeljék, eredményüket utólagosan vizsgálják... Racionális és igazságos döntéseket az állami szervek is csak a tények és a következmények alapos ismeretében hozhatnak... Empirikus kutatásokkal alátámasztott hatásvizsgálatok nyújthatnak segítséget a döntési

## A szocializmus kínai sajátosságaihoz

Hu beszéde itt meglehetősen az általánosságok szintjén ragadt. A kérdés azonban nem jelentéktelen. A külföldi elemzők túlságosan is sokszor ragasztják Kínára a „kommunista” (és a kelleténél ritkábban a „szocialista”) jelzőt (újabban pedig bőkezűen az „államkapitalista” beskatulyázást), miközben maguknak a kínaiaknak is ideje elgondolkodniuk azon, hogy mitől „kínai” az ő szocializmusuk, és az országnak melyik sajátossága fontosabb: az, hogy kínai, vagy az, hogy szocialista?

A Nyugat előítéletes értetlenségének szép példája az az összefoglaló, amit a Chinascope című, tekintélyes (az USA-ban, kongresszusi körökben is mérvadónak tekintett) amerikai – kivándorolt kínaiak által üzemeltetett – hírportál közölt a Qiushi nevű kínai lap (a KKP elméleti folyóirata) egyik cikkéről. A szóban forgó tanulmány az „A kínai modell lényege és jellemzői” címet viselte. Az amerikai ismertető<sup>19</sup> szerint a kínai modell alapvető jellemzői a következők:

- 1./ a Kínai Kommunista Párt (KKP) vezető szerepe;
- 2./ az állami tulajdon döntő túlsúlya;
- 3./ a nemzetgazdaság állami (kormányzati) irányítása.

A szemleíró kiemeli, hogy az eredeti cikk szerzője végkövetkeztetésében leszögezi: A kínai modell sikere annak köszönhető, hogy Kína szilárdan kitart a párt vezető szerepe és a szocialista rendszer mellett.

Sajnos a lényeg kiemelése során éppen a lényeg veszett el. Az eredeti szöveg<sup>20</sup> ugyanis így szólt: „A »kínai modell« alapvető sajátosságait a következő három gondolatban foglalhatjuk össze: Egy olyan politikai rendszer, amely a Kínai Kommunista Párt központi vezető szerepén és a többpárti együttműködésen, valamint a népi konzultáción alapul; egy olyan tulajdonosi szerkezet, amely az állami gazdasági szektor dominanciáját kiegészíti a többféle tulajdonformában működő gazdasági szereplőkkel folytatott együttműködés révén megvalósított fejlődéssel; egy olyan, tudományosan megalapozott irányítási rendszer, ami összhangba hozza az állami gazdasági tervezés irányító funkcióját a piacgazdaság átfogó törvényszerűségeinek érvényesülésével.”

Látható, hogy a szemlélő azokat a számára ismerős mozzanatokat emelte ki, amelyek az átlag amerikai olvasó számára ugyan semmi újat nem mondanak, de jóleső érzéssel töltik el, mert megerősítik előítéleteit és az amerikai modell felsőbbrendűségébe vetett hitét. Ezzel viszont megfosztotta saját magát és olvasóit az eredeti tanulmányban felvetett új információktól és szemléletmódtól, ami viszont a saját nézetek átértékelését, az előítéletekkel való önkritikus szembenézést is maga után vonhatta volna. Ilyen, szinte az egész „nyugati” világban (és a „másként gondolkodó” kínaiak között is) elterjedt hamis előfeltevés, hogy Kínában egypárt-rendszerű diktatúra van,

---

*alternatívák közötti választásban, a hatékonyság és a célszerűség érvényesítésében... Igazságossági szempontú elemzéseket kell végezni a társadalompolitikai jelentőségű szabályozások előkészítése során...*

<sup>19</sup> <http://chinascope.org/main/content/view/5024/81>

<sup>20</sup> Hu Jun (2012)

üldözik a magántulajdont, és régi típusú szocialista tervgazdaságot működtetnek.

Hasonló félreértésekre magyar–kínai viszonylatban is akad példa. A rendszerváltás vívmányainak magyarázataként a magyar politikusok büszkén mesélik kínai partnereiknek, hogy 1989-ben végre „szakítottunk a szocializmussal”. A kínai nyelv azonban az idegen eredetű szavakat (és fogalmakat) nem annyira egy az egyben, a hangzásuk alapján veszi át (mint például a magyar számos latin, görög, német, angol stb. jövevényszót), hanem a kínai miliőben értelmezett jelentésüknek megfelelő „tükörfordításban”. Így lesz a tévéből Kínában „elektromos látókészülék”, sőt röviden „villámnézés”, a „szocializmussal való szakításból” pedig „a közösségi gondolat elutasítása”. Márpedig a közösségben és a közösségért létezés (amit mi megint csak lekicsinylően *kollektívizmusnak* nevezünk) a kínaiak számára alapvető érték, szemben a nyugatiak *individualizmusával*, amit a kínaiak nem annyira szabadságszeretnek, az egyéni képességek társadalmilag hasznos kibontakoztatásának, mint inkább önző haszonlesésnek tekintenek. Ezért vált a „szocializmus” az USA-ban (és Magyarországon), a „kapitalizmus” pedig Kínában szitokszóvá.

A „kínai modell”<sup>21</sup> önvizsgálatot nélkülöző elvtelen kritikája szembe állítható az ún. pekingi konszenzus<sup>22</sup> magasztalásával, ami a másik végletet képviseli.

John Gray, a Londoni Egyetem Gazdasági Karának (London School of Economics) professzora szerint 2008-ban sokkal többről volt szó, mint egy nagy pénzügyi válságról. Egy történelmi jelentőségű geopolitikai váltás tanúi vagyunk, amelynek során a világ hatalmi egyensúlya visszavonhatatlanul megváltozik, és az USA globális vezető szerepe véget ér. Új világrend van észrevétlenül kialakulóban, amelyben Amerika csak egyike a számos nagyhatalomnak, de nem az első közöttük. Szimbolikus jelentősége van annak, hogy miközben az amerikai pénzügyminiszter (Treasure Secretary) „térdre kényszerült” a szenátusi bankmentő csomag előterjesztésével, kínai úrhajósok ugyanaznap úrsétát tettek. *Egy egész kormányzati és gazdasági modell omlott össze, ugyanannyira messzemenő következményekkel, mint amilyen a Szovjetunió szétesése volt.*<sup>23</sup> „*Valójában éppen most zárul le a hidegháború, kiújul viszont a 19. századi nagyhatalmi szembenállás*” – írta Gray a Guardian véleményrovatában. – „*Kína, India és Oroszország egyre meghatározóbb szereplője lesz a világpolitikának.*”<sup>24</sup>

Azzal talán egyet lehet érteni, hogy a világkapitalizmus jelenlegi formájában éppúgy pusztulásra ítélt, mint az egykor „létező szocializmusok”. Senki sem tudja, mi jöhet ez után, és hogyan változik meg a megszokott életformánk. Az is biztosra vehető, hogy az emberiség problémáinak legalább egy részére a *kínai modell* keretei közötti formálódik a megoldás. Vagyis a washingtoni konszenzus mellett lehet létjogosultsága a pekingi konszenzusnak is. Ugyanakkor nagy szükség lenne egy új *brüsszeli konszenzusra* is, ami az Európai Unió hozzájárulása lehetne a nagy civilizációk közös értékein alapuló globális kormányzáshoz.<sup>25</sup>

<sup>21</sup> A kérdésről lásd még: Tálas (2011)

<sup>22</sup> Joshua Cooper Ramo (2004).

<sup>23</sup> Gray, John (2008):

<sup>24</sup> Népszabadság Online (2008. szeptember 23). <http://www.nol.hu/metazin/cikk/508004/>

<sup>25</sup> Rác (2012)

Az eddigiekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kulturális-civilizatorikus (azon belül nyelvi) különbségek, vagyis a társadalmi infokommunikációs szimbólumrendszerek eltérő értelmezési mintái napjainkban az egyik (ha nem a legnagyobb) biztonságpolitikai kockázatot képezik, mivel a meg nem értésből fakadó félelmeken és a félelmet csökkenteni hivatott pszichológiai és társadalmi mechanizmusokon keresztül jelentősen hozzájárulnak az *ellenségkép* kialakításához és megszilárdításához.

### **A közepesen jómódú társadalom építéséhez**

Ezt az ambiciózus célkitűzést a XVIII. kongresszus – hasonlóan az öt évvel ezelőtthez – 2020-ig tartja megvalósíthatónak (vagyis az eddig elért haladás az ütemtervnek megfelelő). Ehhez meg kell teremteni a kiegyensúlyozottabb, összehangolt és fenntartható fejlődés feltételeit, amihez a stratégiai körülmények – a belső és a nemzetközi helyzet vonatkozásában egyaránt – kedvezőek. A 2020-ig tartó szűk évtizedben meg kell duplázni a GDP abszolút és egy főre eső értékét a városokban és a falvakban egyaránt. A beszámolóban Hu nagyobb politikai bátorságra és *merész jövőkép* kialakítására hívja fel hallgatóságát, beleértve a kulcsfontosságú szektorok, ágazatok gyökeres reformját is – ha kell, akkor minden a fejlődés útjában álló előítélet („fogalom”) elvetésével, az akadályozó struktúrák, „rendszerek” lebontásával.

Vegyük észre, hogy a „közepesen jómódú” (xiaokang) társadalom felépítésének célkitűzése lényegében azonos a középosztály megerősítését hirdető nyugati társadalompolitikai jelszavakkal. Eddig azonban nem volt a földkerekségen (az Amerikai Egyesült Államokat kivéve) olyan ország, amelyik százmilliós nagyságrendben lett volna képes „kitermelni” egy viszonylag jómódú társadalmi réteget. A kínai középosztály méretei azonban – ha a tervek megvalósulnak – többszörösen felülmúlják majd az USA egész lakosságát. Az már ma is igaz, hogy – az urbanizáció 50%-os szintjére tekintettel – Kínában található a világ legnagyobb létszámú *polgársága*.

A „közepesen jómódú társadalom” célkitűzés ugyanakkor egyértelműen nem csak gazdasági, hanem politikai program is. A 2011–2015 közötti időszakra szóló 12. ötéves terv (valójában „A népgazdaság és a *társadalom* fejlesztésének programja”) jól szemlélteti, hogy Kínával kapcsolatosan tulajdonképpen egyre inkább értelmetlenek az olyan megkülönböztetések, mint amilyeneket a piacgazdaság – tervgazdaság, piacracionalitás – tervracionalitás, piaci orientáció – szervezeti orientáció, jogilag szabályozott – célvezérelt gazdasági-társadalmi rendszerek közötti megkülönböztetések sugallnak.<sup>26</sup>

### **A gazdasági kérdésekhez**

A fő kihívás Kína számára – mint láttuk – a kormányzati (állami) szabályozás és a piaci erők közötti összhang megerősítése. Kínának növekedési-fejlődési modellt kell váltania. A hangsúly a jövőben a belső piac, a fogyasztás és a beruházások ösztönzésén lesz (az export-orientációval és a megtakarításokkal szemben). Prioritást fog élvezni a vidéki infrastruktúra

---

<sup>26</sup> Lásd: Móczár (1987)

fejlesztése és a gazdasági növekedést kísérő szociális programok megvalósítása a falusi lakosság körében.

A gazdasági-pénzügyi világválság rávilágított arra, hogy az egyes országoknak olyan differenciált választ kell adniuk a kihívásokra, amelyek ugyanakkor tekintettel vannak a szolidaritás és az együttműködés követelményeire is. A válság tapasztalatai – más globális folyamatokkal együtt hatva – még az Egyesült Államok vezetését is arra készítetik, hogy átgondolja egész gazdasági-társadalmi rendszerét, és abban alapvető strukturális változtatásokat kezdeményezzen. Eljött az ideje annak, hogy Magyarország is átfogó reformokat hajtson végre az oktatás, az egészségügy és a nyugdíjrendszer terén, továbbá – ha nem kínai, akkor amerikai „ihletésre”, de a hazai sajátosságokhoz igazítva – az ingatlanfedezetű, fogyasztási hitelbázisú gazdasági növekedési modelltől áttérjen a munkajövedelmekre, a megtakarításokra és a beruházásokra alapozott fenntartható növekedési-fejlődési modellre.<sup>27</sup>

Piacgazdaság-e Kína? Az EU szerint nem. A piacgazdasági státus kérdése azonban legkésőbb 2016-ig Kína szempontjából mindenképpen megoldódik a WTO-szabályok szerint. Az EU nem adott elfogadható magyarázatot Pekingnek arra, hogy miért nem adja meg Kínának a piacgazdasági státust akkor, amikor Oroszországnak, sőt Ukrajnának is megadta. *„Talán rosszabbak vagyunk, mint Oroszország vagy Ukrajna?”* – tette fel a kérdést Wang Hongjian, a kínai külügyminisztérium Európaosztályának helyettes vezetője a Kínai Népi Egyetem 2010. májusi nemzetközi konferenciájának szekció-ülésén (az EU azóta sem jutott dűlőre a kérdésben). Nyilvánvalóan politikai természetű döntés áll a háttérben, amit a kínai embereknek *nem lehet megmagyarázni*. A piacgazdasági státus megadásának halogatásával az EU hibát követ el. Ha idejében megtettük volna ezt a gesztust, azt Kína gazdasági-politikai előnyök nyújtásával viszonyozta volna. Az idő előrehaladtával azonban Európa manőverezési lehetőségei egyre szűkülnek, a cserében elérhető előny pedig egyre kisebb. Ha csak kevéssel 2016 előtt hozunk pozitív döntést, akkor az Kína számára nem bír valós értékkel, és Peking már nem lesz „hálás”.

Itt vethető fel az a kérdés is, hogy – a nyugati kategóriák szerinti besorolásban – miként lehet sommásan jellemezni a kínai gazdasági-társadalmi rendszert. Szocializmus? Kapitalizmus? Melyik szocializmus? Melyik kapitalizmus? Kinek a szocializmusa? Kinek a kapitalizmusa? „A piac mechanizmus, nem pedig vallás. Számos hasznos funkciót tölt be, de az igazság nem tartozik ezek közé.”<sup>28</sup>

Emmanuel Wallerstein professzor, a világrendszerek elméletének atyja hasonló szellemben válaszolt a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen 2010-ben hozzá intézett egyik hallgatói kérdésre, amely azt firtatta, hogy a kínai „államkapitalista modell” megoldást jelenthet-e a világgazdasági válságra (szemben az amerikai „liberális kapitalista” modellel). A válasz valahogy így szólt: Államkapitalizmus? Az is csak a kapitalizmus egy fajtája, nem igaz?<sup>29</sup>

## A politikai (szervezeti) reformokhoz

<sup>27</sup> Rácz (2010)

<sup>28</sup> McCargar (1993), 10. o.

<sup>29</sup> Wallerstein, Emmanuel (2010. 02. 18.)

Jelentésében Hu pártfőtitkár hangsúlyozza a politikai struktúrák (intézményrendszerek) reformjának szükségességét, beleértve a „népi demokrácia” kiterjesztését és megszilárdítását, új megoldások, struktúrák és intézmények létrehozását és működtetését. Ennek során – emeli ki Hu Jintao – „... ki kell bontakoztatnunk a szocialista politikai rendszer előnyeit, miközben más társadalmak eredményesnek bizonyult politikai megoldásait is hasznosítjuk. Azonban sohase fogjuk lemásolni a nyugati politikai rendszert.”

A kijelentés nem tartalmaz újdonságot, de megerősíti a kínai vezetés irányvonalának következetességét (legalábbis, ami a retorikát illeti). A kínai Nagy Népi Gyűlés (parlament) 2009. márciusi ülészakájához kapcsolódóan Wu Bangguo, parlamenti elnök jelentette ki: A kínai politikai pártrendszer a pártok közti *együttműködésre* (nem pedig a versenyre) és a politikai *konzultációra* (nem pedig a hatalomért folytatott vetélkedésre) épül a kommunista párt vezetése alatt, és nem másolja a nyugati többpárti rendszert. A hatalmi ágak megosztása nem jellemző a kínai rendszerre. A kínai parlamenti képviselők nem egy egy-egy pártot vagy szűk érdekcsoportokat reprezentálnak, hanem egy „szélesebb kör” képviselőjében, kollektív testületekben gyakorolják hatáskörüket és fejtik ki törvényekben előírt tevékenységüket. A problémák megoldását nem egyénileg, nem közvetlenül és nem egymástól függetlenül kísérik meg. Kínának merítenie kell más kultúrák tapasztalataiból, beleértve azok politikai eredményeit is, de „*sohasem fogjuk egy az egyben lemásolni a nyugati országok modelljét, vagy bevezetni a többpárti szisztémát, a kormányzati váltógazdálkodás rotációs rendszerét, a három hatalmi ág elválasztását vagy a kétkamarás parlamenti struktúrát*”.<sup>30</sup>

A pártfunkcionáriusokat és a parlamenti, valamint önkormányzati képviselőket Kínában is – bizonyos értelemben – szabad és demokratikus szavazás útján választják meg. A fő különbség a nyugati szisztémával szemben az, hogy a választás – a legalsó alapszervezeti, falusi, lakóközösségi („grassroot”) szint kivételével nem közvetlen, hanem az egyre emelkedő szintekre delegált *küldöttek* részvételével történik (akik maguk közül választanak küldötteket az eggyel magasabb szintű testületbe). Ez lehet, hogy csökkenti a széles tömegek lehetőségét arra, hogy közvetlenül részt vegyenek a legfelső párt- és állami, valamint parlamenti vezetők jelölésében és megválasztásában. Biztosítja viszont, hogy mindenki csak olyan jelöltre szavaz, akit személyesen ismer, vagyis akiről tudja, hogy kicsoda, és akiben megbízik, hogy ő is felelősen fogja leadni szavazatát az eggyel magasabb szintű küldött-közgyűlésen olyan jelöltre, akiben ő bíz meg a közös társadalmi (politikai) munka során kialakult személyes ismeretség alapján. Megjegyzendő még, hogy a szavazókörzeteket különböző, egymást átfedő szempontok szerint határozzák meg, tehát a népi konzultatív testületek vagy a pártszervek esetében vannak területi, önkormányzati, pártbizottsági, állami és nem kormányzati intézmények szerint csoportosított küldött-közgyűlések, akik mindnyájan saját jelölteket állíthatnak, és a jelöltek számának mindig nagyobbak kell lennie, mint a megválasztandó küldöttek létszámának (a „kvótának”).

Ehhez képest a Qiushi (a KKP KB elméleti folyóirata) 2012. november 7-én közölte azt a cikket, amelyben az amerikai elnökválasztást egy pénzpocsékoló színjátéknak minősítette. Eszerint az idei amerikai választások

---

<sup>30</sup> Xinhua, 2009. 03. 09.

a történelem legköltésesebb kampányát koronázták meg 6 milliárd dollár „elfecsérlésével”. A procedura a „minden szavazat egyformán számít” jelszó megcsúfolásával ért fel. Valójában a szavazati arányokat a kampányba befektetett összegek határozták meg, és a gazdagok a pénzvagyonuk arányában jutottak képviselőnek a Szenátusban és a Képviselőházban, amelyek tagjainak 46 százaléka dollármilliomos. A „demokrácia tökéltése” révén a Wall Street foglyul ejtette az amerikai társadalmat. Az Egyesült Államok, mint a demokrácia mintaképe hamis bálványynak bizonyult. A korrupt, pénzalapú demokrácia a „létező kapitalizmus” szükségszerű terméke. Minden jelölt a gazdagok kegyeit igyekezett megnyerni. Az adósságot a választások után vissza kell fizetni a fontos kormányzati pozíciók meghatározott érdekcsoportoknak juttatásával.<sup>31</sup>

### **Az életszínvonal (életminőség) emeléséről**

Hu kiemelte, hogy minden ember számára biztosítani kell az oktatáshoz, a munkához, az egészségügyi és az időskori ellátáshoz, valamint a lakhatáshoz fűződő jogokat egy jobb életminőség érdekében.

A felsorolt szolgáltatások színvonala jelenleg – az egészségügyi és az időskori ellátás kivételével – Kínában még messze elmarad a magyarországitól, azonban a tendencia a szociális ellátó rendszerek fejlesztése irányába mutat, míg hazánkban éppen ellenkezőleg, az „öngondoskodás” jelszavával a szociális ellátó rendszerek részleges lebontása zajlik. A két megközelítés filozófiai mélységű különbségét talán úgy fogalmazhatnánk meg, hogy Magyarországon az állami támogatások és az öngondoskodás egyensúlyát igyekeznek a kormányzat megteremteni, míg Kínában az osztálytársadalmi szolidaritás és a kisközösségi (családi, valamint lakóhelyi) gondoskodás egyensúlyát. Az egyik elidegenít és magányosít, a másik integrál a különböző szintű társadalmi csoportokba.

### **A környezetvédelemről**

A KKP főtitkára kongresszusi beszámolójában kijelentette: *„Elsőséget kell biztosítanunk a környezet javításának, és a környezetvédelmet a gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi haladás teljes folyamatának minden aspektusába bele kell foglalnunk. Arra törekszünk, hogy megszépítsük országunkat, és megvalósítsuk a kínai nemzet tartós és fenntartható fejlődését.”*

Megjegyzendő, hogy ami az angolra fordított szövegben *nation* (nemzet), azt magyarul szokásosabb *népnek* fordítani, de az eredeti kínai szó (*remín*) két összetevője közül az egyik jelentése *ember*, a másiké pedig *polgár* (polgári foglalkozást űző egyén, aki nem katona és nem hivatalnok).<sup>32</sup> Az *ember* (rén) a kínai szövegekben (a nyelvtani partikulákat leszámítva) a leggyakrabban előforduló írásjegy (az abszolút rangsorban a nyolcadik), és a *polgár* (*min*) is benne van az első százban; a *remín* szóösszetétel pedig az első tizben. Az egyes szám első személyű névmás (no) a kínaiiban az „ember” után jön (a 12.), az angolban 50 hellyel megelőzi az „ember” jelentésű *man*-t. A nyugati világ legismertebb nemzetközi, interkulturális szava

<sup>31</sup> Qiushi (2011. 11. 07.), [http://www.qstheory.cn/gj/gjsdxf/201211/t20121107\\_192335.htm](http://www.qstheory.cn/gj/gjsdxf/201211/t20121107_192335.htm), idézi: Chinascope (2011.11.13.), <http://chinascope.org/main/content/view/5020/81>

<sup>32</sup> Cao-Su (2000), 368. o.



a *Coca-Cola*. A Google internetes kereső az „ember”-re 49 millió, az „én” személyes névmásra 78 millió magyar nyelvű találatot ad ki.<sup>33</sup>

Visszatérve a környezetvédelemre, a kínai nagyvárosokat fojtogató szmogról szóló gyakori tudósítások tükrében viszonylag elsikkad az a fejlemény, hogy Kína időközben a környezetbarát energiaforrások felhasználása és a kapcsolódó technológiai újítások terén lassan, de biztosan világszereplővé válik. Már most első a vízienergia előállításában, és rohamosan növekszik a szél- és a napenergia felhasználása is, beleértve az ún. fotovoltai (a fényt elektromos energiává átalakító) alkalmazások köre is. A nem fosszilis energia felhasználása az összfelhasználáson belül elérte a 8%-ot. Ezt a tervek szerint 2015-ig 11,4%-ra, 2020-ig 15%-ra növelik. Az egységnyi GDP-növekedésre fordított széndioxid kibocsátást 40%-kal csökkentik.<sup>34</sup>

A sikertelen *koppenhágai csúcs* után a nemzetközi sajtó egyik kedvenc témájává Kína növekvő „agresszivitása” és „arroganciája” vált. Wen Jiabao miniszterelnök azzal vágott vissza a 2009. december 17-i előzetes egyeztetésről való távolmaradását kifogásoló kitikusainak, hogy a szóban forgó rendezvényre meg sem hívták, ami éppen hogy a szervezők „arroganciáját” bizonyítja. Yang Jiechi, kínai külügyminiszter az eltérő nézőpontok potenciális torzító hatását a kínai tusrajzok és a nyugati olajfestmények közötti különbséghez hasonlította: mindkettőt más perspektívikus szemléletből kiindulva lehet csak megérteni. „Azok a kritikusaink, akik szerint Peking egyre inkább túlzásba viszi a 'keménykedést', nem látják be, hogy Kína csak a szuverenitását, biztonságát és fejlődését védelmezi” – tette hozzá.<sup>35</sup>

Ma már Kína a világ első számú energiafogyasztója (miközben az egy főre jutó felhasználásban az USA több mint négyszeresen múlja felül Kínát). Felhasználóként Kína és az USA érdekei sok tekintetben közösek az olajtermelő országokkal szemben, ugyanakkor a beszerzési piacokon egymás vetélytársai is.

A kínai gazdasági-társadalmi modell átalakulása a reform és a nyitás politikájának kibontakozásával Peking számára is – az Egyesült Államokhoz hasonlóan – stratégiai kérdéssé avatta az energiabiztonságot.<sup>36</sup> Kína azonban egy olyan helyzetben váltott át az energiaigényes fejlődési modellre, amelyben a világ szénhidrogén-készletei feletti ellenőrzés (régiónál függően) már egyoldalúan az USA – és kisebb mértékben Oroszország – szinte kizárólagos ellenőrzése alatt állt. A közel-keleti és más, olajban, földgázban gazdag térségekben élvezett befolyás az Egyesült Államok számára nem egyszerűen energiabiztonsági kérdés, hanem a világméretű gazdasági, katonai és politikai dominancia megőrzésének, a szövetséges és a rivális hatalmak kontroll alatt tartásának is egyik eszköze. Ezért Kína és az USA egymással vetélkedve próbálja befolyását kiterjeszteni ezekre a régiókra (beleértve a hagyományos érdekszférák újrafelosztását is, például Közép- és Délkelet-Ázsiában, Dél-Amerikában vagy Afrikában).

A kínai diplomáciát egyre nagyobb mértékben vezérik az ország energiabiztonsági célkitűzéseivel kapcsolatos szempontok, amelyek katonai

<sup>33</sup> 2012.11.18-ai letöltés

<sup>34</sup> Campbell, *China Daily* (2012.11. 09.)

<sup>35</sup> *China Daily*, 2010. 03. 08.

<sup>36</sup> Lásd: *China's Energy Policy 2012* (Az Államtanács Tájékoztató Hivatalának Fehér Könyve Kína energia-politikájáról)

aspektusai sem elhanyagolhatóak. Xiong Guangkai vezérezredes néhány évvel ezelőtt (még vezérkarfőnök-helyettesként) kijelentette, hogy Kína energiaproblémáját „komolyan és stratégiai alapokon” kell megközelíteni. Külföldi értékelések szerint ez hosszabb távon az amerikai ellenőrzés alatt álló közel-keleti olaj ellátásban játszott szerepének csökkentését (a Kínához politikai értelemben „közelebb” álló fekete-afrikai és dél-amerikai forrásokhoz képest), az USA haditengerészet által uralt tengeri szállítási útvonalak alternatív lehetőségekkel való fokozatos felváltását, a kínai hadihajók távolabbi vizeken folytatott őrzőjáratozásának kiterjesztését és a közép-ázsiai térségből jövő csővezetékek hálózatának bővítését jelentheti.<sup>37</sup>

Ugyanakkor a globalizáció előre haladtával, a kínai és az amerikai gazdaság komplementaritáson alapuló kölcsönös függőségének felismerésével és a közös „birodalmi” érdekek (stabilitási követelmények) belátásával összhangban egyre szélesednek a potenciális és a tényleges együttműködési területek is a két ország között. Különböző okokból, de egyikük sem támogatta a kiotói egyezmény és az utód-megállapodások (Koppenhága, Rio de Janeiro) kötelező végrehajtását, hanem az önkéntes vállalásokat szorgalmazza, és – Ausztráliát is megnyerve „szövetségesnek” – egy szuverenitásra kényesebb *ázsiai-csendes-óceáni kooperatív modellt* szegez szembe a nemzetek feletti európai megközelítéssel.

### **A biztonságpolitika hagyományos kérdéseiről (haderő-korszerűsítés, Tajvan, külügyek)**

A külföldi megfigyelők részéről általában ezek az alfejezetek váltják ki a legnagyobb érdeklődést. Hu (úgyis, mint a Központi Katonai Bizottság elnöke) kijelentette: Az erős nemzetvédelmi szektor és a fegyveres erők képességfejlesztése összhangban van Kína világban elfoglalt helyzetével, valamint biztonsági szükségleteivel és fejlesztési érdekeivel. A haderőfejlesztés Kína modernizációs törekvéseinek egyik stratégiai jelentőségű összetevője.

Peking nagy jelentőséget tulajdonít a tengerek, a világűr és az elektronikus tér biztonságának. Ezért békeidőben is aktívan tervezik a fegyveres erők alkalmazását; kiterjesztik és magasabb szintre emelik a harckészültséget, szélesítik a végrehajtandó feladatokhoz illeszkedő katonai képességek körét. Ezek közül is a legfontosabbnak *az információs korszak jellegzetességei közepette zajló helyi háborúk* megvívására való felkészülést tekintik. 2020-ig meg kell valósítani a haderő teljes gépesítését, és jelentős haladást kell elérni a katonai informatikai alkalmazások elterjesztésében.<sup>38</sup>

Mint azt már többször hangsúlyoztam: A hagyományosan „kontinentális”-nak nevezett és tekintett Kína *tengeri hatalom*.<sup>39</sup> Ma még nem elsősorban haditengerészeti ereje teszi azzá, hanem nemzetközi nyitottsága és a világkereskedelemben való beágyazottsága. A kínai Védelmi Fehér Könyvek ismételten hangsúlyozzák a tengeri jogok és érdekek védelmét. Először a 2004. évi kiadásban kapott hivatalos megfogalmazást (majd rendszeres megerősítést) az, amit szakértői elemzések már régóta tartalmaztak: a kínai biztonság- és védelempolitika fokozatosan kifelé fordul és Kína mind jobban érdekelt a tengeri szállítási útvonalak biztosításában,

<sup>37</sup> Hutton, Will: New China. New Crisis. The Observer. 2007. január 7.

<sup>38</sup> Az informatikai hadviselés kínai vonatkozásairól. lásd Rác (2010)

<sup>39</sup> Zhang-Zhou (2001)

valamint a világ fő válságkörzeteiben zajló események alakításában. A kínai hadierőfejlesztés egyik súlypontja a haditengerészet korszerűsítése, ami a tajvani helyzet mellett a távolabbi térségekben védelmezendő, a tengeri (óceáni) jelenlétéhez kapcsolódó érdekekkel is összefügg. Kína gyors ütemben épít vagy szerez be – főként Oroszországtól és Ukrajnától – közepes és nagy partraszállító hajókat, támadó tengeralattjárókat, valamint olyan nagy felszíni hadihajókat (rombolókat és fregattokat), amelyek a partoktól nagyobb távolságra, hosszabb ideig is képesek műveleti tevékenységre. Kína haditengerészeti fegyverzeti együttműködést alakított ki több más, délkelet-ázsiai országgal (köztük Thaifölddel), és – fejlett hajóépítő iparának, valamint növekvő konstrukciós és alkalmazási tapasztalatainak köszönhetően – már hadihajó-exportőrként is piacokat szerzett.<sup>40</sup>

2008. december 23-án a Xinhua hírügynökség a kínai védelmi minisztériumra hivatkozva közölte, hogy a repülőgép-hordozók egy ország „össz nemzeti erejének” megtestesítői, és a kínai kormány a haditengerészet szükségleteiből kiindulva áttekinti a kérdést és sokoldalúan mérlegeli repülőgéphordozók megépítését, felszerelését és rendszerbe állítását. A 2009. márciusi parlamenti ülészen Hu Yanlin admirális – képviselői minőségében – ismét felvetette, hogy Kínának repülőgép-hordozót kellene építenie, és ehhez minden képessége meg is van. Emlékeztetett arra, hogy Kína szomszédjai közül Oroszország, India, Thaiföld és Dél-Korea is rendelkezik repülőgép-hordozóval, Japán pedig azt helyettesítő képességekkel. Li Zhaoxing, parlamenti szóvivő ezt azzal egészítette ki, hogy „Kína korlátozott katonai erejének fő rendeltetése a szuverenitás és a területi egység védelme, ami nem jelenthet más országokra nézve fenyegetést”.<sup>41</sup>

A GlobalSecurity.org elemzése szerint az Egyesült Államoknak kétszer annyi repülőgéphordozója van, mint a világ összes többi országának együtt véve. Kína repülőgéphordozó-beszerzése egy lépés az amerikai tengeri dominancia megkérdőjelezése irányába, egyben egy olyan bevetési képesség birtoklását vetíti előre, ami Tajvanon, sőt a Dél-kínai-tengeren túl is megnyitná Peking számára a katonai érdekvényesítés lehetőségét.

Tisztán katonai-műszaki szempontból egy kínai repülőgéphordozót nehéz üzemeltetni, és sebezhető lenne a repülőgépekkel, gyorsjáratú felszíni hajókkal és tengeralattjárókkal szemben. Ugyanakkor alkalmat szolgáltat Pekingnek arra, hogy az olajban és más természeti erőforrásokban gazdag Dél-kínai-tenger szigeteire és korall-zátonyaira nyomatókos területi igényt formáljon, katonai erejének demonstrálásával növelje politikai és diplomáciai súlyát, és megteremtse a kelet-ázsiai stratégiai erőviszonyok átrendeződésének feltételeit. Egy ilyen lépés Japánt arra ösztönözheti, hogy maga is hasonló eszközöket és további támadó fegyverzetet szerezzen be, átértékelve ezzel békealkotmányát.<sup>42</sup>

Mint ismeretes, az első kínai repülőgép-hordozó (egyelőre még harci repülőgépek nélkül) már rendszerbe is állt, és 2011-ben megkezdte a kiképzést.

Ha a repülőgéphordozó – és általában a távoli térségekben felmutatható katonai érdekvényesítő képesség – az „össz nemzeti erő” szerves része, akkor ez az összefüggés is alátámasztja, hogy Kína gazdasági

<sup>40</sup> Rác (2007), 82. o.

<sup>41</sup> Xinhua, 2009. 03. 05.

<sup>42</sup> <http://www.globalsecurity.org/military/world/china/cv.htm>

erejének növekedése szükségszerűen vezet el katonai erejének „szuperhatalmi” szintű megerősödésére. Hasonló folyamatra – Németország és Japán esetében – a két világháborút megelőzően volt történelmi példa. A különbség az, hogy az új „trónkövetelő” most nem elsősorban a (volt) európai „gyarmattartó” hatalmakat veszélyezteti, hanem az Egyesült Államok globális dominanciáját.<sup>43</sup>

*Tajvan kapcsán* a pártfőtitkár aláhúzta, hogy a KKP kész bármelyik tajvani párttal a cserekapcsolatok, a párbeszéd és az együttműködés fejlesztésére mindaddig, amíg az nem törekszik a sziget függetlenné válására, és elismeri az „egy Kína” elvet. A kínai pártvezetés reméli, hogy a két fél közösen tanulmányozza a szoros-közi kapcsolatok lehetőségeit, és kidolgozza azok ésszerű formáját az újraegyesítésig hátralevő periódus különleges viszonyai között.

Hu javaslatot tett egy *katonai biztonság- és bizalomerősítő intézkedéscsomag* megtárgyalására a kapcsolatok stabilitásának megteremtése érdekében, ami magában foglalna egy béke-megállapodást is. Ezek a konzultációk új távlatokat nyithatnának a kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztése előtt.

Külpolitikai kérdésekre áttérve, Hu leszögezte: Kína állhatatosan követi a békés fejlődés útját, és ragaszkodik a saját, független külpolitikai irányvonalához, amelynek fókuszában a szuverenitás, a biztonság és a fejlődés áll.

*Kína sohasem fog semmilyen külső nyomásnak engedni*, ezzel szemben minden külpolitikai ügyben önálló mérlegelés alapján hoz érdemi állásfoglalást „az igazságosság és a méltányosság figyelembe vételével”.

Hu (nemcsak a KKP főtitkáraként és a Központi Katonai Bizottság elnökeként, hanem államfőként is) kijelentette: Kína elkötelezett a nemzetközi viták és válságjelenségek békés rendezésére, ellenzi a katonai erő és a vele való fenyegetés féktelen alkalmazását, továbbá elfogadhatatlannak tartja törvényes kormányzatok külföldi támogatással történő megdöntését és a terrorizmus minden megnyilvánulását.

Megismételte azt a jól ismert és régóta hangoztatott álláspontot, miszerint Kína szembehelyezkedik a hegemonizmus és az erőpolitika minden formájával, és ő maga sohasem folytat egyeduralomra törő vagy terjeszkedő politikát.

A „törvényes kormányzatok külföldi támogatással történő megdöntése” és a „terrorizmus minden formája” kifejezésekkel az előadó nyilvánvalóan azokra a – részben ENSZ-felhatalmazás kiterjesztett értelmezésével, vagy éppen felhatalmazás nélkül indított – „humanitárius” indokokra hivatkozó beavatkozó műveletekre célzott, amelyeket Líbiában és Szíriában hajtottak végre a vezető nyugati országok (az USA, az Egyesült Királyság és Franciaország).

Kínai értékelések szerint a brit és francia vezetéssel megvalósított líbiai műveletek, amelyeket ENSZ- és EU-testületek határozatai egyaránt támogattak, a nemzetközi jog értelmezése szempontjából alapvető változásokat eredményeztek, és mérföldkövet jeleznek az EU átalakulásában. Innen kezdve az EU már nem annyira „puha” (szelíd) civil hatalom, hanem „kemény erő”, amely kész a fegyveres erők bevetésére kül- és biztonságpolitikai céljai elérése érdekében. Ráadásul nem végső

---

<sup>43</sup> Rác (2010)

eshetőségként, hanem a külpolitikai „szerszámoszláda” bármikor elővehető, praktikus eszközöként. A humanitárius segítségnyújtás ürügyén az EU az egyik fél oldalán avatkozott be egy olyan polgárháborúba, amelyben mindkét oldal atrocitásokat követett el a polgári lakosság ellen. Innen kezdve – az ENSZ és EU-határozatok egyoldalú értelmezésével – nyitott az út a külföldi fegyveres beavatkozásra bármilyen belső konfliktus eszkalálódásának elősegítésére, a belső villongások nemzetközi háborús műveletekké való továbbfejlesztésének irányába, a „béketámogató műveletek” rendeltetésének megcsúfolásával. Ebben a kontextusban a semlegesség (részrehajlásmentesség, egyenlő elbírálás) egyszerűen értelmét veszti mindazok számára, akik ilyen műveletekben vesznek részt.<sup>44</sup>

### **A pártépítésről**

Egy pártkongresszust természetesen ezzel a témával kell zárni. A pártfőtitkár – kevesek által vártan – kemény szavakkal fogalmazott: *„A korrupció elleni küzdelem és a politikai integritás megszilárdítása az embereket leginkább foglalkoztató nagy jelentőségű probléma, aminek megoldása a KKP világos és hosszú távú célja. Ha ezt a kérdést nem megfelelően kezeljük, akkor az végzetesnek bizonyulhat a Párt számára, akár a KKP összeomlásához és az állam bukásához is elvezethet. A vezető tisztségviselőknek minden szinten, de különösen a magasabb beosztásokban szigorúan tartaniuk kell magukat a „tisztá kormányzás” viselkedési szabályaihoz, és az attól való minden eltérést jelenteniük kell. Mindenkinek szigorú önfegyelmet kell gyakorolnia, a család és beosztottak körében egyaránt erősíteni szükséges a nevelő munkát és az ellenőrzést. Senki sem tarthat igényt kiváltságokra.”*

A kongresszus jelentőségét jól mutatja – többek között – az, hogy határozatban módosította a KKP alapszabályát, és abba (a marxizmus–leninizmus, Mao Ce-tung eszméi, Teng Hsziao-ping elgondolása és a „háromas képviselő” mellé bekerült a fejlődés *tudományos szemléletének* követelménye (ami Hu Jintao elmúlt 10 évi munkásságának elismerése). Ugyancsak bekerült a párt alapszabályába a *környezetvédelem* (kínai szóhasználatban „környezetjavítás”) fontossága.

A kongresszushoz kapcsolódóan elhatározott *személyi változások* a legfelső politikai és katonai vezetés törvényes és megrázkódtatás-mentes generációváltása, valamint a testületek által követett irányvonal folyamatosságának jegyében alakultak. Xi Jinping lett Hu utóda a pártfőtitkári székben és a KKP Központi Katonai Bizottságának elnöki funkciójában, a tavaszi parlamenti ülészakot követően pedig ő lesz az államfő, és az Állami Központi Katonai Bizottság elnöke is. A KKP KB tagjainak mintegy felét választották ismét a testületbe, a többiek viszont új tagok. A változásokkal összhangban jelentősen módosult a Központi Katonai Bizottság és a KKP KB és PB összetétele, valamint a legfőbb politikai vezető testület, a KKP PB Állandó Bizottságának személyi összetétele is.

Miközben a XVIII. kongresszus elsősorban kínai „belső fogyasztásra” rendeltetett, országos jelentőségű esemény volt, annak nemzetközi vonatkozásai sem elhanyagolhatóak. Elsősorban azért, mert a külföldi megfigyelők számára is nagy jelentőségű értelmezési támpontot szolgáltathat Kína várható fejlődése, belső stabilitása, stratégiai prioritásai, nemzetközi

---

<sup>44</sup> Zhou (2012)

helyzetének, pozícióinak alakulása és a nemzetközi biztonságra gyakorolt hatásai megítélésében.

### **A kínai-amerikai kapcsolatok katonai vonatkozásai<sup>45</sup>**

Terjedelmi okokból a tanulmánynak ez a része (a kínai reagálás bemutatását és elemzését ezúttal mellőzve) csupán a Pentagon ez évi összefoglaló kongresszusi jelentésének vázlatos ismertetésére és értékelésére korlátozódik.<sup>46</sup>

Az amerikai kongresszus által 2000-ben jóváhagyott védelmi költségvetési törvény 1202. passzusa kötelezte a Pentagont egy olyan, évenként benyújtandó jelentés elkészítésére, amelyben a védelmi miniszter titkos és nyílt változatban egyaránt tájékoztatást nyújt a Kínai Népköztársaság (KNK) jelenlegi és jövőbeni katonai stratégiájáról. A jelentésnek foglalkoznia kell a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg (KNFH) katonai és technológiai helyzetével, a korszerűsítés irányával és a kínai „nagy stratégia”, valamint a nemzeti biztonsági és katonai stratégia, továbbá a haderőszervezés és a hadművelési elvek jelenlegi és 20 éves időtávlatban várható alakulásával. Ez a törvénycikkely visszatükrözte az akkori nemzetközi katonapolitikai helyzetet, amelynek megfelelően a Szovjetuniót (Oroszországot) Washingtonban a gorbacsovi reformok nyomán a továbbiakban nem tekintették potenciális „főellenségnek” (innen kezdve a szovjet-orosz fegyveres erőkről nem kellett a Kongresszusnak évente jelentést készíteni), ezzel szemben Kína lett az USA potenciális fő kihívója katonai téren is.

2010-re a világ nagyot változott. Kína a világ második legnagyobb gazdasága lett, szervesen beilleszkedett a nemzetközi közösségbe, katonai ereje is jelentősen fejlődött, ezzel párhuzamosan megnőtt a nemzetközi tekintélye; a terrorizmus és a kalózkodás elleni harcban, valamint a világméretű gazdasági-pénzügyi válság leküzdésében az USA szövetségesévé vált; vitathatatlanul megkerülhetetlen tényező lett a nemzetközi biztonságpolitikában és különösen az ázsiai regionális biztonság fenntartásában. A 2010. évi amerikai katonai költségvetési törvény 1246. cikkelyében ezért a Kongresszus a 10 évvel korábban megfogalmazott feladatot kiegészítette azzal, hogy a jelentésnek ki kell térnie az USA és a KNK közötti biztonsági kapcsolatokra és együttműködési lehetőségekre, beleértve a fegyveres erők közötti kapcsolatokat és az Egyesült Államok stratégiáját ennek a viszonyoknak a jövőbeni alakítására.

A 2012. évi védelmi költségvetési törvény 1238. cikkelye újabb, alig észrevehető módosítással a „hadművelési elvek alakulásának” elemzését (mint általános követelményt) felváltotta azon konkrét (kínai) hadművelési koncepciók vizsgálatával, „amelyek a fent említett jövőbeni stratégia megvalósítását szolgálják”. A változtatás – értelmezésében – azt tükrözi, hogy az amerikai kongresszus (és a Pentagon, illetve a hírszerzés) szerint a kínai stratégiai célkitűzések közel állnak a megvalósuláshoz (vagy legalábbis megvalósíthatóak), ezért azok katonai (művelési) tartalmára fokozott figyelmet kell fordítani.

<sup>45</sup> A kérdésről lásd még Rácz (2010) vonatkozó alfejezetét.

<sup>46</sup> A Kínai Népköztársaságban végbement katonai és biztonságpolitikai fejleményekről, 2012. Office of the Secretary of Defense (2012)

A 2012. évi Pentagon-jelentés összefoglalója megállapítja, hogy a *KNK hosszú távú és átfogó katonai korszerűsítési programmal rendelkezik*, amelynek célja a nagy intenzitású, információ-centrikus, rövid ideig tartó regionális hadműveletek (helyi háborúk) megvívására való képességek megteremtése. E stratégia megvalósítása szempontjából *a 21. század első két évtizede kulcsfontosságú Kína számára*. A kínai törekvések középpontjában a gazdasági növekedés és fejlődés áll. Ehhez Kínának békés és stabil környezetre van szüksége, melynek érdekében növelni igyekszik diplomáciai befolyását, hogy biztosítsa a hozzáférést a nemzetközi piacokhoz, tőkéhez és egyéb erőforrásokhoz, miközben elkerüli az Egyesült Államokkal és más országokkal szembeni közvetlen konfrontációt. Sikeres stratégiájának köszönhetően Kína jelenléte a világ minden térségére kiterjed, új és egyre szélesebb gazdasági és diplomáciai érdekkört hoz létre, ami magában rejt az érdek-összeütközések, konfliktusok lehetőségét is. Ennek az ellentmondásos kibontakozásnak a jegyében Kína új szerepeket és felelősségeket vállal a nemzetközi közösségben, miközben olyan katonai képességekre igyekszik szert tenni, amelyek fegyveres erőit változatos missziókra teszik alkalmassá a tőle távoli térségekben is.

2011 januári csúcstalálkozójukon Obama és Hu elnökök elkötelezték magukat, hogy együttműködnek egy kölcsönös tiszteleten és kölcsönös előnyökön alapuló partnerség építésében. Ennek keretében fejlesztik a két ország katonai kapcsolatait is. Mindeközben azonban az USA továbbra is figyelemmel kíséri Kína katonai stratégiáját, doktrínáját és haderőfejlesztését. A szövetségesekkel és partnerekkel együttműködve az Egyesült Államok ezen túl is úgy fejleszti és telepíti haderejét, alakítja hadműveleti elgondolását, hogy annak révén fenntartsa az ázsiai-csendes-óceáni térség biztonságát és stabilitását.

A jelentés részletesen kitér a kínai katonai stratégia és doktrína alakulására, a haderőfejlesztés célkitűzéseire és tendenciáira, Kína más országokkal folytatott katonai együttműködésére és Peking Tajvannal kapcsolatos elképzeléseire. A szöveges részt a kínai fegyveres erők állományát, szervezését, elhelyezését, képességeit bemutató táblázatok, térképek, a kínai és a tajvani erőket összehasonlító adatok, katonadiplomáciai eseménynaptár és számos egyéb térkép és táblázat egészíti ki.

A jelentés észrevételezi, hogy a „hagyományos” feszültséggócok – kiemelten a Tajvani-szoros térsége – mellett Kína újabban számos (tengeri) területi vita részese, mindenekelőtt Japánnal és a délkelet-ázsiai országokkal. Ezen kívül a KNFH számára „új típusú történelmi feladatokat” is meghatároztak, köztük olyan nem háborús műveleteket, mint „a nemzeti érdekek védelme” és a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában való részvétel. Ide tartozik a kalózkodás elleni fellépés, a terrorizmus elleni műveletek, a humanitárius segítségnyújtás és a katasztrófa-elhárítás, az ENSZ-keretek között folytatott békefenntartás, a tengeri közlekedési utak oltalmazása és az üreszközök működtetésének biztosítása. 2011. február-márciusában Kína – a haditengerészet és a légierő segítségét is igénybe véve – 36 000 állampolgárát evakuálta a líbiai válságkörzetből.

2012. március 4-én jelentették be a kínai katonai költségvetés éves szinten 11,2%-os növelését (abszolút értékben 106 milliárd dollárra). Ezzel a kínai védelmi költségvetés már több, mint két évtizede folyamatosan

növekszik, ebből az utóbbi több mint tíz évben folyamatosan kétszámjegyű a százalékos növekedés.

A Pentagon véleménye továbbra is az, hogy a kínai katonai kiadások nem eléggé átláthatóak, a hivatalos adatok fontos kategóriákban – például a külföldi beszerzésekre vonatkozóan – hiányoznak. Az amerikai védelmi minisztérium becslése szerint a kínai katonai kiadások valós értéke 2011-ben 120 és 180 milliárd dollár közé esett.

A kínai fegyveres erők valamennyi haderőneme jelentős fejlesztési programokat hajt végre. A légi erő a korábbi, területvédelemre korlátozódó képességei kiegészülnek a távolabbi térségekben folytatandó védelmi és támadó műveletekre való felkészüléssel, beleértve a csapásmérő képességet, a légvédelmet és a rakétaelhárítást, a hadászati mozgékonyt, szállítást és logisztikát, a korai riasztást és felderítést. Kína 2011 januárjában tesztelte első lopakodó repülőgépeinek prototípusát. Megkezdtek a ballisztikus rakétavédelmi rendszerek kutatás-fejlesztését, és megtették az első lépéseket a légi és űrvédelmi rendszerek integrálására. A fejlesztések az egyszerre több cél leküzdésére alkalmas, hálózatközpontú, túlélőképes, robosztus elektronikai védelemmel ellátott rendszerek irányába mutatnak.

A haditengerészeti erők légvédelmi és vízfelszíni valamint tenger alatti hadviselő képessége növekszik. *Létrejött a hihető nukleáris elrettentés tengeri komponense.* Új támadó tengeralattjárókat, többcélú felszíni hadihajókat, negyedik generációs haditengerészeti repülőgépeket állítottak szolgálatba annak érdekében, hogy képessé váljanak a csendes-óceáni „első szigetlánc” előretolt térségében a légi fölény kivívására, és megakadályozzák külső erők beavatkozását egy esetleges Tajvan-körüli fegyveres konfliktusba. Folytatódik az egyéb, kétlaki hadviselést támogató harci és kiszolgáló felszíni hajók, valamint a JIN-osztályú ballisztikus nukleáris hadászati rakétahordozó tengeralattjárók (SSBN) rendszeresítése. Tengeri próbatatokon vesz részt a Kuznyecov-osztályú (korábban Varjag) repülőgép-hordozó.

A szárazföldi csapatok is jelentős korszerűsítésen esnek át. 2011 közepén *megkezdődött a moduláris összefegyvernemi dandár-szervezetre való áttérés.* A csapatrepülő erők új, hazai gyártású harci helikoptereket kaptak (Z-10), és nagy számban rendszeresítettek többcélú helikoptereket is. A különleges erőket felduzzasztották. Kétlaki hadviselésre alkalmas csapatszállító harcjárműveket állítottak szolgálatba. Fejlesztik a csapatlégvédelmet, és korszerűsítik a vezetési rendszereket.

A fegyveres erők összes haderőnemére nézve átfogóan kiépítik a C4ISR-rendszereket, ami a KNFH korszerűsítésének kulcselemét képezi, és megalapozza az *összhaderőnemi műveleti képességeket.*

Jelentős haladást értek el az űrhadviselési képességek terén, beleértve a megfigyelő, a felderítő, a navigációs, a meteorológiai és a kommunikációs műholdakat. 2012-re kiépül a Beidou (Compass) navigációs műhold-rendszer regionális (ázsiai) összetevője, amit 2020-ig globális rendszerré fejlesztenek. 2011. szeptemberben Kína űrállomás-modult juttatott földkörüli pályára. A műholdromból rakétákon kívül (amelyek képességeit 2007-ben demonstrálták), Kína rendelkezik az űreszközök zavaró, valamint lézer-, mikrohullámú és elektronikus hadviselési (kiber) fegyverekkel is.



Külön alcímet érdemeltek a Pentagon-jelentésben a kínai kiberhadviselési és hírszerzési képességek.<sup>47</sup> Ugyanakkor megállapítást nyert az is, hogy Kína jelentős diplomáciai erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy az ENSZ keretei között nemzetközi normákat határozzanak meg ezen eszközök használatára.

2011. szeptemberben Kína és Oroszország Információbiztonsági Viselkedési Szabályokban állapodott meg, ami szerint a szerződésben részes kormányok szuverén jogokat gyakorolnak a kibertérben áramló információk áramlásának tekintetében. Kína egyelőre nem ismeri el, hogy a fegyveres konfliktusokra megállapított, létező nemzetközi szabályok a kibertérben is érvényesek lennének. Peking gondolkodásmódja azonban fokozatosan módosulhat, ahogy a kínai rendszerek egyre inkább szervesen összekapcsolódnak a globális hálózatokkal.

### Összefoglaló következtetések

1. Kína felemelkedése képviseli a nemzetközi erőviszonyok átrendeződésének legmeghatározóbb összetevőjét.
2. A KKP közelmúltban véget ért XVIII. kongresszusa értelmezési támpontot szolgáltat Kína várható fejlődése, belső stabilitása, stratégiai prioritásai, nemzetközi helyzetének, pozícióinak alakulása és a nemzetközi biztonságra gyakorolt hatásai megítélésében.
3. Kína fejlesztési stratégiája a komplex módon értelmezett *össz nemzeti erő* (CNP) növelésére irányul, és abban a „puha” (intenzív) tényezőknek nagy jelentőséget tulajdonít. Kínának van tudományos igényű nemzeti fejlesztési stratégiája.
4. A kínai gazdasági–társadalmi–politikai rendszer egyedi megkülönböztető sajátossága nem a kommunista párt vezető szerepe, nem is az állami tulajdon döntő túlsúlya vagy, a nemzetgazdaság állami (kormányzati) irányítása, hanem ezek *összehangolása a többpárti együttműködéssel és a népi konzultáció rendszerével, a többféle tulajdonosi szerkezetben működő vállalatok együttműködésével és a piacgazdaság törvényszerűségeivel*. A kínai modell – egyedi jellegéből adódóan – nem lehet globális érvényességű (mint ahogy az amerikai vagy az európai sem).
5. A kulturális–civilizatorikus, azon belül nyelvi különbségek, vagyis a társadalmi infokommunikációs szimbólumrendszerek eltérő értelmezési mintái napjainkban az egyik (ha nem a legnagyobb) biztonságpolitikai kockázatot képezik, mivel a meg nem értésből fakadó félelmeken és a félelmet csökkenteni hivatott pszichológiai és társadalmi mechanizmusokon keresztül jelentősen hozzájárulnak az *ellenségkép* kialakításához és megszilárdításához.
6. Kína az *össz nemzeti erő*t tekintve a világ második legerősebb hatalma. A kínai gazdaság növekedése óhatatlanul maga után vonja a kínai katonai erő korszerűsítését is. A kínai fegyveres erők méretei és képességei fokozatosan összhangba kerülnek az ország nemzetközi gazdasági,

---

<sup>47</sup> A témáról lásd Rácz (2010)

politikai és kulturális befolyásának kiterjedésével. Mindez egyaránt képvisel lehetőségeket és kockázatokat.

7. Kína biztonságpolitikája a fejlődés kedvező külső és belső feltételeinek biztosítását célozza, azaz egyszerre igyekszik fenntartani a belső stabilitást és a békés nemzetközi környezetet; létfontosságúnak ítélt érdekei védelmére azonban Peking – végső esetben – kész katonai erőt is alkalmazni.
8. Az ország méreteivel, gazdasági fejlettségével és egyéb adottságaival, biztonsági környezetével összhangban lévő katonai erő – mint a *hiteles védelmi elkötelezettség* hordozója – békeidőben is fontos szerepet játszik az államok egyenjogú kapcsolataiban.
9. A nemzetközi kapcsolatok meghatározó eleme a kínai–amerikai viszony. Az Egyesült Államok figyelemmel kíséri a kínai változásokat és aktívan reagál azokra. Az USA hajlandó Kínával együttműködni a kölcsönös tisztelet és a kölcsönös előnyök alapján, de minden eshetőségre készen fenntartja katonai jelenlétét és beavatkozó képességét az ázsiai–csendes-óceáni térségben. Washington tudomásul veszi, hogy előbb-utóbb Kína lesz a világ legnagyobb nemzetgazdasága, de ragaszkodik az USA technológiai és katonai elsőségéhez és az arra alapozott nemzetközi befolyásához.

## FELHASZNÁLT IRODALOM

### a) Könyvek, folyóirat-cikkek:

- Campbell, Tim (2012): Nation faces challenges as clean energy leader. in China Daily, 2012.11.09.
- Cao-Su (2000): Hanzi xingyi fenxi cidian. (A kínai írásjegyek értelmező szótára), Peking, China Daily, 2010. 03. 08.
- Fényes Imre (1971): Modern fizikai kisenciklopédia, Gondolat, Budapest
- Gordon G. Chang (2001, 2012): The Coming Collapse of China. Random House, New York
- Gray, John (2008): A shattering moment in America's fall from power. The Observer, 2008. szeptember 28.
- Hu Jun (2012): „Zhongguo moshi” de shizhi he tedian. (A „kínai modell” természete és különlegessége) Qiushi, 2012. 11. 12.
- Hutton, Will (2007): New China. New Crisis. The Observer. 2007. január 7.
- Hwang, Karl (2008): New Thinking in Measuring National Power. University of Ljubjana
- Inotai–Juhász (2009): A változó Kína. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Inotai–Juhász (2010): Kína és a válság. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kumar Satish (2011): India's National Security: Annual Review. Knowledge Worldhouse, New Delhi
- McCargar, James (1993): A titkos háború. Európa, Budapest
- Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. (2012), Office of the Secretary of Defense, Washington
- Móczár József (1987): Gazdaságirányítás és tervezés japán módra. KJK, Budapest

Mori, Aki (2007): Rich Country, Strong Armed Forces? The Sources of China's Comprehensive National Power. RCHSS Newsletter (N38) 19–48. o.

Ohmae, Kenichi (2002): Response to Chinese Challenge. The Korea Herald, Szöul

Rácz Lajos (2007): A kínai össznemzeti erő növekedésének hatása... ZMNE doktori (PhD) értekezés, Budapest

Rácz Lajos (2009): Milyen erős az Európai Unió Kínából nézve? KBH Szakmai Szemle, 2009/2. 73–87.o.

Rácz Lajos (2010): A kínai-amerikai kapcsolatok 2009 elején – magyar szemmel. in: Inotai–Juhász (2010), 41–118. o.

Rácz Lajos (2010): Információs hadviselés, nem csak kínai módra. in Nemzet és Biztonság, 2010. január, 57–66. o.

Rácz Lajos (2012): Kína és az EU: perspektíva és méretarány a kölcsönös leképezésben. a Külügyi Szemle részére készült kézirat, Budapest

Ramo, Joshua Cooper (2004): The Beijing Consensus. The Foreign Policy Centre, London,

Tálas Barna (2011): Mi a kínai modell? In: Inotai-Juhász (2011): Stratégiai kutatások 2009-2010: Kína belső viszonyai. (Stratégiai kutatások 2009–2010: Kína belső helyzete). Budapest, MTA VKI – MEH, 2011, pp. 297–332.

Yan Xuetong (2006): The Rise of China and its Power Status. Chinese Journal of International Politics, Vol. 1, 2006, pp. 5–33.

Zhang-Zhou (2001): Mingtian women anquan ma? (Biztonságos-e a holnap?) Zhejiang Renmin Chubanshe (Zhejiang tartomány népi kiadója)

Zhou Hong (2012): Ouzhou fazhan baogao. (Annual Development Report of Europe), Social Sciences Academic Press (China), Peking

b) Egyéb források:

2007. évi CI. törvény

China's Energy Policy 2012, Information Office of the State Council, 2012. október 24.

<http://chinascope.org/main/content/view/5024/81>

<http://www.globalsecurity.org/military/world/china/cv.htm>

[http://www.qstheory.cn/gj/gjsdfx/201211/t20121107\\_192335.htm](http://www.qstheory.cn/gj/gjsdfx/201211/t20121107_192335.htm)

<http://chinascope.org/main/content/view/5020/81>

<http://www.youtube.com/watch?v=AgcZI5d635U&feature=related>

Népszabadság Online: Küszöbön az újabb hidegháború? 2008. szeptember 23. <http://www.nol.hu/metazin/cikk/508004/>

Resolution of the Eighteenth National Congress of the Communist Party of China on the Report of its Seventeenth Central Committee adopted at the Eighteenth National Congress of the Communist Party of China on Nov 14, 2012; Xinhua, 2012. 11. 14.

Wallerstein, Emmanuel (2010. 02. 18.): Az USA, Európa és Oroszország stratégiai alternatívái. előadás a ZMNE-n

Xinhua (English.news.cn)

Varga Attila Ferenc<sup>1</sup>

## PRO ÉS KONTRA A ROBOTOK ÉS MÁS, ÖNMŰKÖDŐ TECHNIKAI ESZKÖZÖK KATONAI ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATBAN

### Rezümé

Jól látható tendencia, hogy a robotok bizonyos területeken egyre inkább átveszik az emberektől a feladat-végrehajtást. A szakértők véleménye azonban megoszlik abban a kérdésben, hogy – tekintetbe véve a robotok képességeit és korlátait – minden feladat elvégzése átadható-e, és különösen, a katonai műveletek önálló végrehajtása mennyiben bízható rá robotokra. Jelen tanulmány célja a napjainkban egyre nagyobb számban jelen levő, önműködő technikai eszközök, robotok előnyeinek és hátrányainak bemutatása, különös tekintettel a katonai alkalmazásuk lehetőségeire.

### Kulcsszavak

robot, önálló gépek, fegyveres erő, katona

Varga, Attila Ferenc

## PROS AND CONS OF USING ROBOTS AND OTHER, AUTONOMOUS TECHNICAL MEANS FOR MILITARY PURPOSES

### Abstract

It is a tendency that, in certain areas, robots take over more and more tasks from human beings, however, experts' opinion differ in the question, whether, taking into consideration the capabilities as well as constraints of robots, all tasks could be handed over to those machines, and in particular, how far military operations could be entrusted to autonomous robots. The aim of this article is to sum up the advantages and disadvantages of autonomous technical means and robots being increasingly present in our time, with special regard to their possible military use.

### Key words

robot, autonomous machines, armed forces, soldier

Mindennapi életünkben – tetszik vagy nem – egyre nagyobb szerepet kapnak azok az eszközök, amelyek közvetlen emberi irányítást csak kis mértékben (ld. távirányítású eszközök), vagy egyáltalán nem igényelnek, előre rögzített szabályok (programok) szerint működnek, vagy akár saját észlelésekre alapozott számítások alapján, teljesen önállóan (tehát emberi beavatkozás nélkül), autonóm módon hajtanak végre feladatot.<sup>2</sup> Érdemes megemlíteni, hogy az Egyesült Államok haditengerészeti műveleteinek autonóm eszközökkel való támogatása céljából létrehozott bizottság minden eszközt, járművet autonómnak tekint, amelynek nincs a fedélzetén ember, és amely rendelkezik bizonyos fokú beépített önállósággal. [1]

---

<sup>1</sup> A szerző a Honvédelmi Minisztérium Védelmi Hivatal vezetéstámogató igazgatója. A jelen tanulmányban kifejtett nézetek, vélemények a szerző sajátjai, illetve a hivatkozott szakirodalomban foglaltak megjelenítései. Ezen nézetek, vélemények nem feltétlenül tükrözik a Honvédelmi Minisztérium, vagy a HM Védelmi Hivatal hivatalos álláspontját.

<sup>2</sup> A katonai távirányítású eszközökre az angolszász szakirodalomban számos jelzőt találunk (ld. *unmanned, uninhabited, piloteless, remote-controlled, tele-operated* stb.), amelyek mind az eszközt működtető ember közvetlen jelenlétének hiányára utalnak.

Asaro szerint gépek esetében „... az önállóság egy folyamatos koncepció, amelynek a technológiához kapcsolódása további komplikációkat okoz. (...) Egy taposóakna nem dönthet arról, hogy hova telepítik, fizikai elhelyezkedése viszont nagymértékben befolyásolja a működésének következményeit, vagyis sokkal kisebb önállósággal rendelkezik, mint a jóval fejlettebb, önálló érzékelésre, döntésre és cselekvésre képes eszközök.” [2] Az önálló (autonóm) eszközök tehát minőségileg magasabb szintet képviselnek, mint a hagyományos értelemben vett önműködő (automata) eszközök. Az „autonómia” ugyanis a gép olyan képessége, amely alapján aktiválását követően valós környezetben legalább a tevékenység néhány területén mindenféle külső irányítástól függetlenül, huzamosabb ideig tud működni. A teljesen autonóm eszközökkel szemben elvárás, hogy legyenek képesek önállóan információkat szerezni a környezetükről, emberi beavatkozás nélkül működni huzamosabb ideig, emberi közreműködés nélkül, egészben vagy részeikben mozogni a műveleti területen, elkerülni olyan helyzeteket, amelyek ártalmasak lehetnek az emberekre, kivéve, ha ez kifejezetten hozzátartozik a működésükhöz. Az autonóm eszközöknek „tudniuk” kell tanulni, vagyis új képességeket szerezni, a környezet változásaihoz alkalmazkodni, az eredeti feladat-végrehajtási stratégiát a megváltozott környezethez igazítani. E definíció kidolgozói azonban rögtön fel is teszik a kérdést, hogy hogyan lehet önálló, vagyis külső irányítástól teljesen független egy robot, ha lényegét tekintve minden robot egy számítógép? [3]

A számítógépek sebességének, adattárolási kapacitásának fejlődésével összefüggésben hivatkozni szoktak a Moore-törvényre, amely szerint az integrált áramkörökben rejlő képességek 1,5–2 évente megduplázódnak. (A megállapítás valójában egy jóslat, amely azonban az elemzők szerint igaznak bizonyult). [4] Egyes vélemények szerint a Moore-törvény még akkor is igaz lesz, ha markánsan új technológiát vezetnek be a számítástechnikában.

Singer [5] szerint, ha a Moore-törvény igaz, akkor 25 év múlva 1 milliárdszor nagyobb teljesítményre lesznek képesek a számítógépek, mint ma, de ha ennek csak 1%-a igaz, akkor is a mainál 10 ezerszer hatékonyabb gépek lesznek egy emberöltő múlva. Látva tehát a technológia egyre gyorsuló, megállíthatatlan fejlődését, nem kell túl nagy fantázia annak elképzeléséhez, hogy néhány éven belül teljesen természetesnek vesszük majd a robotok jelenlétét környezetünkben, és ugyanolyan magától értetődően használjuk majd azokat, mint a mai számítástechnikai, informatikai, vagy szórakoztató-elektronikai eszközöket.

## A robotokról általában

A szakirodalomban nincs egységes meghatározás arra, hogy mit kell robotnak tekinteni.<sup>3</sup> A robot szót (ami a cseh *robot*a szóból ered és szolgámat jelent), először Karel Čapek használta az 1920-ban írt *R.U.R. (Rossumovi univerzální roboti)* című művében.<sup>4</sup> Jelen tanulmányban az egyszerűség kedvéért az

<sup>3</sup> A különböző robot-definíciókból néhányat ld. [6]

<sup>4</sup> A műben egy tudós felfedezi, hogyan lehet olyan, ember formájú gépeket alkotni, amelyek precízebbek, és megbízhatóbbak az embereknél. Évekkel később már a gépek uralkodnak az emberek felett, és teljes pusztulással fenyegetik az emberiséget, amely az utolsó pillanatban megmenekül.[7]

autonóm, vagyis teljesen önálló gépekre is többnyire a „robot” megjelölést használom, ami (a sok tekintetben eltérő megközelítésű definíciók közös tartalma alapján) olyan eszközt jelent, amely közvetlen emberi irányítástól nagymértékben (vagy akár teljesen) függetlenül működik, a környezeti hatásokat észlelni, információkat feldolgozni, és azok alapján önállóan reagálni képes. Egy ennél rövidebb megfogalmazás szerint a robot *„egy olyan, mérnökök által kifejlesztett gép, amely észlel, gondolkodik és cselekszik”*. [3] E definíció megalkotói szerint a robot lényege az önállóság, a saját képesség a „gondolkodásra” és az ez alapján történő saját döntéshozatal.

Ma még a szakirodalom a robotok és más, önműködő technikai eszközök fő alkalmazási területeit többnyire az unalmas, piszkos, veszélyes (dull, dirty, dangerous – DDD) munkák ellátásában látja. Jól hasznosíthatók például a robotok monoton, kreativitás nélküli, gépiesen ismétlődő feladatokra, vagy olyan munkákra, amelyekhez memória, fejlett érzékelési képességek és szolgálat-orientáltság szükséges. Nagy hasznát lehet venni a robotoknak olyan feladatok ellátásában, amelyek elvégzésére az ember vagy saját képességei vagy a környezet miatt nem képes (például kényes és bonyolult sebészeti beavatkozások, ember számára megközelíthetetlen helyeken való feladatvégrehajtás, ember számára befogadhatatlan mennyiségű információ gyors feldolgozása és az alapján cselekvés stb.). Emellett az ipari robotok előnyeiként szokták megemlíteni a nagyobb produktivitást (és ezáltal a nagyobb profitot), de a gépesítés garanciát jelent az ipari termelés fenntarthatóságára is.

Elemzők rámutatnak arra, hogy a robotok nem csupán helyettesítik az emberi munkát, de sok esetben hozzájárulnak a meglévő munkahelyek megőrzéséhez, illetve új munkahelyeket teremtenek azáltal, hogy olyan munkákat is elvégeznek, amelyek emberi erővel nem lennének gazdaságosak. Ezáltal növelik a versenyképességet és a vállalat fennmaradási lehetőségét. [8]

A robotok tehát az élet sok területén már felváltották a humánerőt. Japánban például, ahol az elöregedő népesség miatt különös gondot okoz a munkaerőhiány, napjainkban minden 25-dik „munkás” robot. [3] Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy – egyes felmérések szerint – az emberek sokkal pozitívabban állnak ahhoz, hogy robottal dolgozzanak együtt, mint ahhoz, hogy valamely munkafolyamatot, vagy annak egy részét helyettük robot végezzen el. [9]

Ugyancsak jól jelzik a robotok egyre nagyobb népszerűségét az értékesítési adatok. A World Robotics Industrial Robots 2012. augusztus végi jelentése szerint a 2011. év – a nehéz gazdasági helyzet ellenére – robbanásszerű növekedést hozott az ipari robotok értékesítésében, hiszen 38%-al több (166 ezer darab) robotot adtak el, mint 2010-ben (120 ezer darab). Az eladások értéke mintegy 6%-al nőtt, és elérte a 3,6 milliárd USD-t. A jelentés 2012-re újabb 9%-os, majd a 2015-ig terjedő időszakra évente további 5–5%-os emelkedést jósolt. Eszerint 2012-ben több mint 180 ezer új ipari robotot fognak értékesíteni, míg az éves új eladás mértéke 2015-re meghaladja majd a 200 ezer darabot. 2015-re a világon működő összes ipari robot száma meg fogja haladni a 1,5 millió darabot. A robotokat alkalmazó szektorok közül messze a hadiipar és a mezőgazdaság vezet: a 2011-ben értékesített robotok 40%-át, több mint 6500 darabot a védelmi ipar részére adtak el. Az előrejelzés szerint 2015-ig a hadiipar közel 30 ezer új robotot fog beszerezni. [10]

Ugyanakkor az ipari robotok hátrányának tartják, hogy rendkívül drágák, és nagyon sérülékenyek, tehát komoly befektetést, több figyelmet és nagyobb

szakértelmet igényelnek, a magasan képzett szakember pedig ugyancsak többbe kerül a vállalatnak. Ha a gépek elromlanak, megáll a termelés, ami profitkiesést jelent, tehát a gépek folyamatos karbantartása szükséges. Nem utolsó sorban pedig ki szokták emelni, hogy ha a gépek el tudják látni az emberek feladatát, akkor nincs szükség emberi munkaerőre, vagyis féltő, hogy az érintettek el fogják veszteni az állásukat. [11] [12]

### **Robotok a fegyveres erők szolgálatában**

A hadviselésben a technológia mindig központi szerepet játszott. Mióta az ember rájött arra, hogy bizonyos eszközök használatával saját fizikai erejét megsokszorozhatja, és ezáltal könnyebben legyőzhet olyanokat, akik nem rendelkeznek hasonló eszközökkel, megállíthatatlanul törekszik a mind hatékonyabb eszközöknek, és azok ellenszerének kifejlesztésére. Az új találmányok sok esetben döntötték el a háborúk kimenetelét (ld. kard, harci szekér, puskapor, páncélzat, számszerj, gépek megjelenése), birodalmakat emeltek mások fölé, a hatalom pedig további fejlesztéseket inspirált. Az eszközök pusztító hatásának fokozásával párhuzamosan az ember arra is törekedett, hogy a szemtől szemben vívott küzdelem helyett minél messzebbre helyezze magát az általa okozott pusztító hatástól (ld. nyilak, löfegyverek, rakéták), és a beindított folyamat eredménye egy távolabbi helyen, esetleg későbbi időpontban következzen be, illetve az általa létrehozott szerkezet a küldetését közvetlen emberi jelenlét nélkül is végre tudja hajtani.

#### **Előzmények**

*Dunlap [13] szerint nincs semmi új abban, hogy katonák nagyobb távolságból törekednek megölni az ellenségüket. Szerinte az ilyen fegyverek a hadviselés alapjaihoz tartoznak. „... Már Dávid is egy repülő fegyverrel győzte le Góliátot, mielőtt még az óriás használhatta volna a saját fegyverét; Nagy Sándor harcosai a 16 láb hosszú dárdáikkal sokkal távolabbról eltalálták a célt, mint az ellenség a 12 láb hosszú fegyvereivel; az angolok a nagyobb nyilaikkal távolból semmisítették meg a francia lovagság színe-javát Agincourt-nál, amikor a lovasokra nyílvessző záport zúdítottak; és legutóbb, az amerikai és a brit tankok zúzták szét Saddam harckocsijainak nagy részét az 1991-es »73 Easting« elnevezésű csatában annak köszönhetően, hogy lövegeik távolabbra tudtak löni, mint az iraki T-72-es tankok.” Hasonlóképpen vélekedik az amerikai légierő egykori „Predator-pilótája”, Matt J. Martin őrnagy is, aki a tapasztalatairól szóló könyvében így ír: „... A történelem során a hadviselésben megjelenő minden jelentősebb újításra azt mondták, hogy feleslegessé teszi a háborút. A nyíl és nyílvessző annak idején olyan borzalmasnak számított, hogy azt mondták, véget vetnek a háborúnak. Ugyanezt mondták a tűzfegyverek, harci repülőgépek, automata fegyverek, tankok, bombák, rakéták megjelenésekor is. Minden előrelépés azzal az eredménnyel járt, hogy lehetővé tette a hadviselő fél részére azt, hogy a másik hadviselő felet sokkal pontosabban és a köztük levő egyre nagyobb távolságról pusztítsa. Ahelyett, hogy ezen újításoknak köszönhetően megszűntek volna a háborúk (...) egyre inkább a gépektől kezdtünk függeni, hogy ők vívják meg a mi harcainkat.” [14]*

A technikai vívmányainak katonai célú alkalmazása eltér a civil alkalmazás céljaitól. Míg a civil felhasználás érdekében a tervezők komoly

erőfeszítéseket tesznek arra, hogy teljesen kizárják a baleset- vagy károkozást, és ennek megfelelően ilyen esetek viszonylag ritkán fordulnak elő, addig a katonai fejlesztések kifejezett célja az ellenség körében történő humán és materiális veszteségokozás, vagy annak elősegítése, összességében tehát a saját fegyveres erő hatékonyabb felhasználása. [15]

Az önműködő eszközök katonai alkalmazása sem új dolog: már a XIX. század végén kísérletek folytak távirányítású torpedók kifejlesztésére. [16] A katonai robotok történetével foglalkozó internetes honlap szerint 1898-ban mutatta be *Nicola Tesla* a katonai célra kifejlesztett, rádió-távirányítású hajóját, amelyet az amerikai haditengerészetnek ajánlott fel távirányítású torpedók gyártásához. [17] Az 1930-es években az akkori Szovjetunióban készítettek távirányítású tankot, amelynek irányító rendszerét módosították, és elektromos reléket valamint rádiójeleket használtak a tank irányítására. Ennek köszönhetően az eszközt – függően az időjárási körülményektől – 500–1500 méterről lehetett irányítani.

A II. világháborúban a német hadsereg már használt kisméretű, távirányítású robbanóeszközöket tankok, illetve hadihajók harcképtelenné tételére. Ezek közül érdemes megemlíteni a „Góliát” névre keresztelt, 1,5 méter hosszú, 0,85 méter széles, és 0,6 méter magas mobil (távirányítású) aknát.<sup>5</sup> Ha azonban belegondolunk, a napjainkban használt precíziós bombáknál is pontosan ugyanez a helyzet. Ugyancsak említésre érdemesek a „Fritz X”, vagy a Henschel Hs 293 nevű sikló bombák, amelyeket a hordozó repülőgépről történt leoldásuk után az irányító személyzet joystick segítségével és rádióvezérléssel irányított a cél felé. [18] Ugyanebben az időben az Egyesült Államokban is folytak már kísérletek nagy mennyiségű robbanóanyag pilóta nélküli repülőgéppel való célba juttatására. [19]

Az elmúlt évtizedben jelentősen megnőtt a fegyveres konfliktusok vagy rendfenntartó műveletek céljára telepített, távműködtetésű, vagy emberi irányítás nélkül működő szerkezetek száma és típusbeli változatossága.<sup>6</sup> [20]

## **A lehetőségek**

Az önműködő gépek gyorsasága, hatótávolsága, képességei és önállósága egyre növekszik. Emberi irányítás nélkül működő, vagy azt csak csekély mértékben igénylő katonai eszközöket (ide értve a pilóta jelenléte nélkül működő légi, vízi, vagy szárazföldi járműveket is) jelentős számban használnak egyebek mellett házilag készített robbanószerkezetek (improvised explosive device – IED) hatástalanítására, biológiai vagy vegyi fegyverek felderítésére, roncsok elszállítására, eltűnt személyek felkutatására, őrzéskészítésre, felderítési, megfigyelési vagy őrzési feladatokra. Egyes országok például határfigyelésre használnak örrobotokat, amelyek felderítőeszközökkel és automata fegyverrel vannak felszerelve. Ezek közé tartozik például Dél-Korea, amely az SGR-1 nevű, teljesen önműködő rendszert a fegyvermentes területek őrzésére, vagy Izrael, amely a Sentry Tech nevű rendszert a 60 kilométeres gázai határ mentén tiltott határátlépők, vagy orvlövészek ellen használja. [21] [22] Ezek az eszközök felszerelhetők fegyverrel is célpontok megtámadására, vagy éppen

---

<sup>5</sup> Ez azonban – annak ellenére, hogy a német hadsereg részére több ezer darabot gyártottak – nem nevezhető egyértelműen sikertörténetnek, mert túl sokba került ahhoz képest, hogy küldetését követően felrobbant.

<sup>6</sup> Példaként: 2004-ben még csak 150 robot volt műveleti területen, 2008-ban a katonai műveletek céljára felhasznált robotok száma elérte a 12 ezret.



önvédelem céljából. Némelyek ezek közül el tud indulni (fel tud szállni) vagy meg tud állni (landolni tud) emberi irányítás nélkül.

Az önműködő eszközök új távlatokat nyitnak meg a haderő számára, ide értve többek között a felderítést, vagy a precíz célpontkiválasztást is. Az új, egyre önállóbb fegyvereket erősokszorozónak (force multiplier) is nevezik, tekintettel arra, hogy az eszközök használata révén ugyanazt a feladatot kevesebb ember is el tudja látni. Az így felszabaduló állomány pedig más feladatokra alkalmazható, illetve egy katona több feladatot is képes ellátni, ami szintén a meglévő létszám hatékonyabb felhasználását teszi lehetővé. [23] Az új képességek és lehetőségek pedig – ahogyan a történelem során eddig is – új stratégiák születését fogják eredményezni. *„A jövő háborúi többnyire aszimmetrikusak lesznek, ami azt jelenti, hogy valamelyik fél technológiailag mindig a másik fél előtt fog járni. A nem állami szereplők a mainál sokkal fontosabb szerepet fognak játszani, és meg akarják majd mutatni, hogy sem a nagyobb katonai erő, sem robotok nem tudják térdre kényszeríteni őket. Emellett, a drónok alkalmazása egyre inkább a városi hadviselés felé fogja terelni a jellemző harcmódot, ahol viszont sokkal nehezebb a harcosokat megtalálni és megtámadni. Fennáll a veszélye annak is, hogy – legalábbis katonai stratégiai oldalról megközelítve a kérdést – túl magasak és irreálisak lesznek a pilóta nélküli technológiával szembeni elvárások.”* [20]

Napjainkban a számítógépekkel, fejlett kommunikációs eszközökkel, automatizált folyamatokkal támogatott hadseregek hálózatközpontú hadviselést folytatnak, amelyben elsődleges szempont a (lehetőleg valós idejű) információk megszerzése, gyors és hatékony felhasználása, és az információt felhasználó személyekhez történő azonnali eljuttatása. A potenciális műveleti terület lényegesen kiterjedt, azonban a konkrét beavatkozás az erők és képességek többdimenziós felhasználása révén a kívánt hatás elérését leginkább biztosító helyre koncentrálható.<sup>7</sup> A távirányítású, vagy akár emberi irányítás nélkül működő szárazföldi légi, vízi eszközök révén pedig olyan küldetések is végrehajthatók, amelyek teljesítése élőerővel nem lenne lehetséges. Az amerikai katonai szakzsargon „harcászati autonóm harcosoknak” (tactical autonomous combatants) hívja ezeket az eszközöket, mert meglehetősen nagy önállósággal működnek korlátozott emberi felügyelet mellett. *„Nem hadműveleti, vagy stratégiai szintről beszélünk, hanem harcászati szintről, ahol embereket alkalmazunk. (...) Az igényekhez igazítható önállóság, vagy felügyelt önállóság alkalmazása azt jelenti, hogy az embereknek együtt kell majd működniük a gépekkel, és segíteniük kell majd irányítani azokat.”* [24]

Legyenek azonban bármennyire is önállóak ezek a robotok, ma még távol van az idő, amikor teljesen kiválthatják az élőerő katonai alkalmazását, még akkor is, ha egyes vélemények szerint 20–30 éven belül realitássá válhat az, hogy robotok emberi beavatkozás nélkül, önállóan választják ki és semmisítik meg az ellenséges katonai célpontokat. [25] A gépeknek ugyanis számos előnyük mellett igen sok hátrányát is ismerjük, amelyek a széleskörű elterjedésüket befolyásolni fogják, és amelyeket az alkalmazásukról döntést hozóknak mindenkor figyelembe kell venniük.

---

<sup>7</sup> Jelen dolgozatnak nem tárgya a modern hadviselésre jellemző ún. „negyedik generációs” hadműveletek, a hálózatközpontú hadviselés (*network centric warfare*) és a hatásalapú műveletek (*effect based operations*) tárgyalása. A szakirodalom e témakörökkel bővebben foglalkozik.

## Előnyök és hátrányok

A katonai robotok alkalmazásának rengeteg előnye van. Az új technológiák alkalmazása lehetővé teszi, hogy távol tartsuk az élőerőt az igazán veszélyes helyzetektől, és a sérülés, vagy halál kockázatával járó feladatokat gépekkel végeztessük el. Ezzel összefüggésben érdemes megemlíteni, hogy a koalíciós erők Afganisztánban 2001–2012 között 3249 katonát veszítettek, Irakban pedig 2003–2012. között 4804 szövetséges katona halt meg. [26] A katonai műveletekben résztvevő nemzetek közvéleménye részéről tehát teljességgel érthető a mind kiterjedtebb gépesítésre, ezzel együtt az áldozatok lehető legkisebb mértékre csökkentésére irányuló igény, vagyis „*engedjük inkább a robotokat meghalni*” (*let the robots do the dying*). [27]

A gépek nagy előnye a sokoldalú felhasználás olyan műveleti környezetben, amely emberi jelenlétet nem tesz lehetővé (extrém hőmérséklet, különböző erőhatások, oxigénhiány, ABV-fertőzés stb.). A gépek használatával kiiktathatók olyan emberi tényezők (betegségek, érzések; érzelmek; vezetői döntéssel való egyet nem értés stb.) is, amelyek esetleg nem kívánt módon befolyásolják a feladat-végrehajtást. [24]

Ugyancsak a gépek javára írandó a precizitás és a gyorsaság. Így kifejezetten előnyös az olyan feladatok gépiesítése, amikor előre rögzített eljárási szabályok alapján, nagy mennyiségű információt figyelembe véve, nagyon rövid időn belül kell következtetéseket levonni, és döntéseket meghozni (ld. atomerőművek, űrhajózás, meteorológia stb.).

A robotok tehát mindig „tisztá fejjel”, érzelmektől mentesen hatják végre a kapott utasítást. Elemzők azonban felhívják a figyelmet arra, hogy az emberi érzelmektől teljesen mentes robothadsereg tökéletes eszköz egy elborult elméjű diktátor kezében, aki akár attól sem riad vissza, hogy a gépeket a saját népe ellen használja. „*Élő és emberi érzések által vezérelt katonák nem biztos, hogy végrehajtanának ilyen tűzparancsot, robothadsereg esetén azonban nem kell attól félni, hogy a gépek fellázadnak. A robotoknak nincsenek gátlásaik, nem társítanak semmilyen képzetet az áldozatokhoz, és végrehajtják a parancsokat, tekintet nélkül azok jogellenességére, vagy embertelenségére.*” [21]

Mindemellett, a robotok a szükséges gyártási technológia és megfelelő költségvetés rendelkezésre állása esetén akár korlátlan számban reprodukálhatók. *Featherstone* megfogalmazása szerint „*a robotokat nem kell toborozni, kiképezni, etetni, vagy a műveletben való részvétel miatt több fizetést adni nekik. Ha tönkremennek, nem kell segélyt fizetni a családnak. Ellenséges területre való kiküldésükhöz nincs szükség a politikai tőke felhasználására sem. Nem lesznek siránkozó robotanyák, akik táborát vernek az elnök farmjának kapuja előtt. A robotok szó szerint konfekciós hadi képességek – ez egy bádogháború.*” [19]

A robotok olyan formát vesznek fel, amely legjobban megfelel az általuk végrehajtandó feladatoknak, küldetéseknek és szerepeknek, és amely révén optimalizálható az alkalmazásuk. „*Némelyik úgy néz ki, mint egy jármű. Némelyik úgy, mint egy repülőgép. némelyik egy rovarra, valamilyen másik állatra, vagy egy tárgyra hasonlít azért, hogy álcázza magát, vagy megtévessze az ellenséget. Némelyiknek nincs is fizikai formája, mint például a software-ek vagy a cyberbot-ok.*” [24]

Végül pedig: robotok révén komoly költségek is megtakaríthatók, hiszen kevesebbet kell törődni a személyi biztonsággal. „*A sofőr eltávolítása a*

*járműből lehetővé teszi a járművet védő vastag páncélzat csökkentését, ami egyébként növeli a jármű súlyát, így sokkal erősebb motor beépítése szükséges, ezáltal nő az üzemanyag-fogyasztás például egy olyan országban, mint Afganisztán, ahol az üzemanyag szállításának költsége mintegy 400 USD gallononként.” [28]*

Összességében tehát, a gépek segítségével megsokszorozható a fegyveres erők képessége, kiterjeszhető a harctér, vagyis a korábbiakhoz képest nagyobb területen lehet műveleteket végrehajtani, növelhető a katonák egyéni teljesítménye, és lényegesen csökkenthető a saját állomány vesztesége.

Az előnyök imponáló listája mellett azonban látnunk kell a robotok alkalmazásának – ma még nyilvánvaló – hátrányait is. Ezek között kell megemlítenünk mindenekelőtt a nem megfelelő tervezésből, gyártásból, feladat-végrehajtásból adódó hibákat. Érdekes megemlíteni, hogy 2007. január 1. óta több mint 100 UAV-baleset történt. [29] Csupán néhány példát említve:

- Vélhetően a számítógép rendellenes működése miatt történt 2007 októberében a Dél-Afrikai Nemzeti Gárda gyakorlóterén az a tragikus eset, amely során egy számítógép által vezérelt, 35 milliméteres duplacsövű légvédelmi ágyú több száz éles lőszerrel lőtt ki kiszámíthatatlanul a nem megfelelő irányba. Az incidens következtében 9 ember életét veszítette, 11 személy pedig megsérült. [30]
- 2010-ben az USA fegyveres ereje az egyik tesztrepülés során mintegy 30 percre elvesztette az irányítást az egyik távirányítású helikopter felett, amely Washington DC felé vette az irányt, megsértve egyebek mellett a Fehér Ház és más kormányzati épületek biztonságát is szolgáló repüléstilalmi zónát. [31]
- 2012 májusában Dél-Koreában egy tesztrepülés során egy pilóta nélküli helikopter ütközött a saját irányító járművébe. A baleset – amelynek lehetséges okaként nem zárták ki a rádiójelek szándékos zavarását sem – következtében egy osztrák mérnök életét veszítette, két dél-koreai munkatárs pedig megsérült. [32]

A robotok hátulütőjeként szokták megemlíteni az eszközök fokozott energiaigényét, emberi irányítás szükségessége esetén pedig a reagálási idő nagyságát, vagyis az irányító személyzet és az irányított gép közötti nagyobb távolság esetén a parancskiadás és a végrehajtás közötti időkülönbséget.

A távirányítású gépek működtetésével kapcsolatban ugyanakkor a legtöbb aggály a kedvezőtlen környezeti hatások miatti kommunikációs nehézségek, illetve a gép és az operátor közötti kommunikációs kapcsolat sérülékenysége miatt merül fel. Az egyre nagyobb méreteket öltő távirányított eszközpark és az irányítást végző személyek közötti műholdas kapcsolattartás korlátját jelenti ugyanis az információátviteli képesség (mennyiség és gyorsaság), mindemellett a kapcsolat az ellenség által szándékosan is zavarható, esetleg megszakítható. Nyilvánvaló azonban, hogy minél önállóbbakká válnak az eszközök, annál kevésbé lesz szükség az irányítást végző személlyel történő folyamatos kapcsolattartásra. [19]

A pozitív emberi tényezők (tapasztalatok, megérzések, kultúra, erkölcs, hazaszeretet, büszkeség, bátorság, bajtársiasság, hagyományok, neveltetés, meglepetés, humor stb.) hiányát szintén a gépek negatív tulajdonságának tekinthetjük.

Ki kell emelni azt is, hogy a technológia mai színvonalán a részben vagy teljesen önálló működésre képes eszközök, robotok előállítása, beszerzése, működtetése ma még számottevő költségekkel jár (még akkor is, ha fentebb az előnyök között bizonyos kiadás-megtakarítási lehetőségeket már említettünk), ezért ilyen eszközök alkalmazását csak kevés állam hadserege engedheti meg magának. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a Visiongain nevű piackutató szervezet számításai szerint például 2012-ben 651,5 millió USD-t költöttek a világon csupán szárazföldi robotokra. [33] Ha azonban abból indulunk ki, hogy az emberi élet megfizethetetlen, továbbá, hogy egy tapasztalt katona kiképzésének, felkészítésének költségei mekkora összeget jelentenek, akkor egy robot előállításának költségei relatíve alacsonynak mondhatók, és különösen igaz lesz ez sorozatgyártás esetén.

Mindemellett, a gépek önállóságának növekedését, az irányító személyzet fizikai jelenlétének hiányát, vagyis a pusztítás tényleges helyétől való emberi távolmaradást sokan összefüggésbe hozzák az műveletek elszemélytelenedésével, ami a bírálók szerint hozzájárulhat ahhoz, hogy az irányító személyzet nem törekszik a civil személyek, vagy a polgári infrastruktúra körében a károkozás csökkentésére. Mi több, a robottechnika katonai célú alkalmazásának ellenzői azt is hangoztatják, hogy a gépek nem képesek eligazodni a hadijog szabályainak bonyolult, absztrakt rendszerében, ezért önműködő gépek esetében nem garantálható a szabályok betartása sem. Az autonóm fegyverrendszerek ma ismert képességei alapján tehát komoly aggályok merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy megfelelnek-e ezek az eszközök a hadijogi kritériumoknak például egy sűrűn lakott településen történő alkalmazás során. Egyes vélemények szerint a robotfegyverek ilyen környezetben sokkal nagyobb veszélyt jelentenek a civil lakosságra, mint ha ugyanitt emberek hajtanák végre a katonai feladatot. [21]

Nem kétséges, hogy az egyre fejlettebb mesterséges intelligencia és az egyre automatizáltabb célfelismerés révén a robotok mindinkább képesek lesznek önállóan beazonosítani és megsemmisíteni az ellenséget. Erre hivatkozva egyesek úgy vélik, hogy a gépekkel történő katonai feladatvégrehajtás leggyengébb „láncszeme” éppen az emberi részvétel lesz a megsemmisítési folyamatban, ezért ezt lehetőség szerint ki kell iktatni. [19] Hasonló véleményt olvashatunk az Egyesült Államok légierijének egyik képviselője által készített jelentésben, miszerint „2030-ra a gépek képességei olyan mértékben fognak megnőni, hogy az ember lesz a leggyengébb rész a rendszerek és eljárások széles skáláján”. [34]

Vannak azonban, akik úgy foglalnak állást, hogy egy gép soha nem fog mindazon képességekkel rendelkezni, mint egy élő katona. Amíg egy katona gondolkodik, tudatosan és célirányosan (vagy esetleg éppen ösztönöktől vezérelve) cselekszik, és alkalmazkodik a változó helyzetekhez, addig egy gép csak végrehajtja a beprogramozott utasítást. *Dunlap* felhívja a figyelmet arra, hogy a számítógépek lineáris, matematikai alapokon működő természete soha nem lesz képes választ adni a háború nemlineáris, és gyakran számokkal nem kifejezhető logikájára. [13] Pedig „a háború tipikusan nemlineáris, ami azt jelenti, hogy a legkisebb eseménynek is előre megjósolhatatlan, aránytalan következményei lehetnek. A komplexitás növekedésével a háború nemlineáris természete is vélhetően fokozódni fog. [35] A gépek „a saját programjuk rabjai”, amely alapján bizonyos helyzetekben végrehajtanak konkrét feladatokat, de nem gondolkoznak, nem eszelnek ki cseleket, nem tudnak alkalmazkodni az

ellenség változó taktikájához. *Krishnan* [36] ezt „előre beprogramozott önállóságnak” (*pre-programmed autonomy*) nevezi, ami csak korlátozott függetlenséget jelent a döntéshozatalban. A robot tehát meghatározott feladatokat hajt végre, követve a tervező vagy a felhasználó által beprogramozott utasításokat. Az előre beprogramozott szerkezetet számítógép vezérli, így a gépnek egyáltalán nincs, vagy csak csekély lehetősége van eltérni az eredeti utasításoktól, illetve az előre beprogramozott cselekvési módozatoktól.

Azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy gépek tekintetében a „gondolkodás” – legalábbis a mai fogalmaink szerint – nem jelent olyan szofisztikált tevékenységet, mint egy ember esetében: ez a folyamat egy robotnál viszonylag könnyen leegyszerűsíthető a „ha..., akkor...” parancssorra. A gondolkodás hiánya pedig harchelyzetekben komoly hátrányt jelent. Egy élő katona logikus gondolkodását, alkalmazkodó képességét, vagy éppen bátorságát nem lehet beprogramozni egy fémlemezéből, drótokból és érzékelő eszközökből álló szerkezetbe.

Az emberéhez hasonlóan gondolkodó gép létrehozása mindazonáltal már régóta foglalkoztatja a tudomány képviselőit. *Alan Turing*, brit matematikus már az '50-es évek elején feltette a kérdést, hogy tudnak-e a gépek gondolkodni, és ha igen, hogyan lehet erről megbizonyosodni? Az azóta Turing-tesztként ismert elmélet szerint, amennyiben a számítógéptől kapott válaszokat nem lehet megkülönböztetni egy ember által adott válaszoktól, akkor azt lehet mondani, hogy a gép tud gondolkodni. *Turing* hipotézise szerint mintegy ötven év múlva (vagyis akkori számítások szerint legkésőbb 2000-re) lehetséges lesz olyan program megalkotása, amelynél öt perces kommunikáció alapján már csak 70%-os eséllyel tehet megkülönböztetni az ember és gép által adott válaszokat. Megjegyzendő, hogy a mai napig nem sikerült olyan programot kidolgozni, amely sikeresen teljesítette volna a Turing-tesztet.<sup>8</sup>

Szakértők eltérően nyilatkoznak arról, hogy az új technológiák, a részben vagy teljesen önműködő eszközök alkalmazása révén csökkenthető-e a civil áldozatok, sérülések száma. Az automata, vagy éppen az autonóm rendszerek alkalmazását szorgalmazók azzal érvelnek, hogy az információ-túlterhelés jelensége, amely egyre inkább eluralkodik a modern hadszíntereken, kihangsúlyozza az olyan rendszerek iránti igényt, amelyek ezeket az információkat az embereknél sokkal hatékonyabban fel tudják dolgozni, és döntést tudnak hozni. *Stewart* szerint azonban ez a megközelítés „elfelejt” figyelembe venni két fontos dolgot: egyrészt az információ beépítése az intelligenciába széleskörű képességeket igényel, ide értve az intuitív, a tapasztalaton alapuló elemző és a megismerő funkciókat, amelyekre az automata, vagy autonóm rendszerek képtelenek. Másrészt, és talán ez a legfontosabb, tényként kell kezelnünk, hogy a harctér egy komplex rendszer, átszöve mindenféle cselekményekkel, amelyek közül mindegyiket külön is befolyásolhat egy szembenálló fél, és amelynek nem ugyanaz lesz a hatása minden alkalommal. [38] Az új technológia alkalmazása tehát kétségtelenül nagyobb hatékonyságot tehet lehetővé, és ez döntő fontosságú következményekkel is járhat. A hatékonyság maximális kiaknázása azonban megköveteli az egyértelmű emberi irányítási és vezetési funkciók gyakorlását.

---

<sup>8</sup> A Turing-tesztről részletesebben ld. [37]

Az is nyilvánvaló, hogy az egyre nagyobb találati pontosságú precíziós eszközök esetében várhatóan kisebb lesz a szórás, illetve kevesebb lesz a téves találat, vagyis a járulékos károkozás (*collateral damage*). *„Furcsán hangzik bizonyos fegyverek morális jellegét kedvező színben feltüntetni, de összevetve azt a képet, amikor egy Tomahawk rakéta pontosan becsapódik a kijelölt célba azzal a pusztítással, amit a II. világháború stratégiai bombázásai okoztak, az eredmény mély morális üzenetet és jelentést hordoz.”* [13] Emellett, minthogy jobban koncentrálható a romboló erő, csökkenthető a katonai cél eléréséhez szükséges robbanómennyiség is, vagyis redukálható a célpontot körülvevő természetes vagy mesterséges környezet pusztítása, ami szintén a járulékos károkozás minimalizálása irányába hat. *Stewart* megfogalmazása szerint *„... azok a hadseregek, amelyek a megfelelő képességekkel rendelkeznek, nem csupán példa nélküli precízitással tudják kijelölni a célpontokat, de mindemellett, a kifinomult és állandó felderítő képesség birtokában sokkal nagyobb pontossággal tudják felmérni a polgári személyek és objektumok körében nem szándékosan okozott veszteségek vagy károk lehetséges hatásait, és ezáltal meg tudják tenni a megfelelő reparatív intézkedéseket. Ennek kumulatív hatása pedig abban nyilvánul meg, hogy az ilyen rendszereket alkalmazó nemzetek számára – bizonyos körülmények között – lehetővé válik a civilek védelmével összefüggésben egy sokkal magasabb fokú védelem biztosítása.”* [38]

\* \* \*

Jelen tanulmány arra tett kísérletet, hogy aktuális szakirodalmi hivatkozásokkal alátámasztva röviden összefoglalja az önállóan működő eszközök, robotok potenciális katonai alkalmazásának előnyeit és hátrányait.

Az elmúlt évezredek hadtörténelme az emberek általi hadviselés eszközeinek és módszereinek fejlődéséről, vagyis a háborúk megvívásának hogyanjáról szólt. Amint a fentiekben bemutattuk, a technológia legújabb vívmányainak katonai célokra történő felhasználása, a hadviselés gépiesítése, ezzel együtt az élőerő fokozatos kivonása, de legalábbis eltávolítása a veszélyes szituációkból mindig is a parancsnokok egyik fő törekvése volt. A technológia fejlődése azonban napjainkra már odáig jutott, hogy a nagy morális és jogi dilemma már nem a „hogyan”, hanem a „kik” körül forog.

A robottechnológia mai színvonalán – összevetve a robotok alkalmazásának ma ismert előnyeit és hátrányait – a katonai feladatvégrehajtás teljes „átadása” a robotok számára még nem realitás. Figyelemmel azonban arra, hogy a modern fegyveres erők egyre nagyobb számban és egyre változatosabb feladatokra használnak robotokat, az ilyen eszközök fejlesztésére és beszerzésére pedig – ellenére a szűkre szabott költségvetési lehetőségeknek – hatalmas összegeket késznek áldozni, úgy tűnik, lassan meg kell barátkoznunk a katonai robot, sőt talán a robotkatona fogalmával is. Egyet kell értenünk azonban azzal, hogy a távirányítású, vagy teljesen önállóan működő technikai eszközök harctéren való, tömeges megjelenése *„a háború moralitásával kapcsolatos új kérdések megvitatását teszi szükségessé, és csírájában magában hordja a nagy kérdést, amely még nem került megválaszolásra: erkölcsileg elfogadható-e az, hogy emberek helyett gépekkel vívjunk háborút?”* [14] Az ezzel kapcsolatos jogi és morális vitákat minél előbb

le kell folytatni, és ki kell alakítani a – lehetőség szerint széles nemzetközi konszenzuson alapuló – szabályozási rendszert.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Autonomous Vehicles in Support of Naval Operations. Committee on Autonomous Vehicles in Support of Naval Operations. National Research Council National Academies Press (2005. 04. 19). ISBN 0-319-09676-6, 239 p., p. 13.
- [2] Asaro, Peter M.: How Just Could a Robot War Be? <http://peterasaro.org/writing/Asaro%20Just%20Robot%20War.pdf> (Letöltés: 2012. december 5.), 15 p., p. 2.
- [3] Lin, Patrick – Abney, Keith – Bekey, George: Robot ethics: Mapping the issues for a mechanized world. [http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=phil\\_fac](http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=phil_fac) (Letöltés: 2012. december 14.), para. 1.
- [4] Moore's Law at 40, Happy birthday. The tale of a frivolous rule of thumb. [http://www.economist.com/node/3798505?story\\_id=3798505](http://www.economist.com/node/3798505?story_id=3798505) (Letöltés: 2012. december 19.)
- [5] Singer, Peter W.: The Ethics of Killer Applications: Why Is It So Hard To Talk About Morality When It Comes to New Military Technology? Journal of Military Ethics, Vol. 9, No. 4, (2010), pp. 299-312. [http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2010/12/robotics%20ethics%20singer/12\\_robotics\\_ethics\\_singer.pdf](http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2010/12/robotics%20ethics%20singer/12_robotics_ethics_singer.pdf) (Letöltés: 2012. december 18.)
- [6] Capurro, Rafael – Nagenborg, Michael – Weber, Jutta – Pingel, Christoph: Analysis of national and international EU regulations and ethical councils opinions related with technologies for the integration of human and artificial entities. ETHICBOTS (30-04-2007) <http://ethicbots.na.infn.it/restricted/doc/D4.pdf> (Letöltés: 2012. december 18.)
- [7] Čapek, Karel <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/93743/Karel-Capek> (Letöltés: 2012. december 2.)
- [8] Executive Summary. World Robotics 2012 Industrial Robots. IFR Statistical Department [http://www.worldrobotics.org/uploads/media/Executive\\_Summary\\_WR\\_2012.pdf](http://www.worldrobotics.org/uploads/media/Executive_Summary_WR_2012.pdf) (Letöltés: 2012. december 14.)
- [9] Takayama, Leila – Ju, Wendy – Nass, Clifford: Beyond Dirty, Dangerous and Dull: What Everyday People Think Robots Should Do. <http://www-cdr.stanford.edu/~wendyju/publications/hri114-takayama.pdf> (Letöltés: 2012. november 30.)
- [10] World Robotics News, The continuing success story of industrial robots – World Robotics Industrial Robots. IFR Statistical Department

- [http://www.worldrobotics.org/index.php?id=home&news\\_id=264](http://www.worldrobotics.org/index.php?id=home&news_id=264) (Letöltés: 2012. december 14.)
- [11] Disadvantages of Industrial Robots  
<http://robotics-introduction.blogspot.hu/2010/03/disadvantages-of-industrial-robots.html> (Letöltés: 2012. december 14.)
- [12] Florida, Richard: Robots Aren't the Problem: It's Us.  
<http://chronicle.com/article/Robots-Arent-the-Problem-/138007/> (Letöltés: 2013. március 26.)
- [13] Dunlap, Charles J., Jr.: Technology and the 21st century battlefield: Recomplicating moral life for the statesman and the soldier.  
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub229.pdf> (Letöltés: 2012. december 10.), 52 p., p. 2., 12., 132.
- [14] Martin, Matt J. – Sasser, Charles W.: Predator: The Remote-Control Air War over Iraq and Afghanistan: A Pilot's Story. Zenith Press (2010). ISBN: 978-0-7603-3896-4, 310 p., p. 216., 307.
- [15] Altmann, Jürgen: Preventive Arms Control for Uninhabited Military Vehicles. In.: R. Capurro and M. Nagenborg (Eds.), Ethics and Robotics, AKA Verlag Heidelberg (2009), pp. 69–82. [http://e3.physik.tu-dortmund.de/P&D/Pubs/0909\\_Ethics\\_and\\_Robotics\\_Altmann.pdf](http://e3.physik.tu-dortmund.de/P&D/Pubs/0909_Ethics_and_Robotics_Altmann.pdf) (Letöltés: 2012. december 11.), p. 69.
- [16] Sharkey, Noel: Grounds for Discrimination: Autonomous Robot Weapons. In.: RUSI Defence Systems (October 2008), pp. 86–89.  
<http://rusi.org/downloads/assets/23sharkey.pdf> (Letöltés: 2012. december 3.), p. 86.
- [17] All on Robots, The history of military robots  
[http://www.allonrobots.com/military\\_robots\\_history.html](http://www.allonrobots.com/military_robots_history.html) (Letöltés: 2012. december 28.)
- [18] Guided German air to ground weapons in WW2.  
<http://www.1jma.dk/articles/1jmaluftwaffegroundweapons.htm> (Letöltés: 2012. december 28.)
- [19] Featherstone, Steve: The Coming Robot Army.  
<http://www.wesjones.com/robot.htm> (Letöltés: 2012. december 29.)
- [20] Oudes, Cor – Zwijnenburg, Wim: Does Unmanned Make Unacceptable? Exploring the Debate on using Drones and Robots in Warfare. IKV Pax Christi (May 2011). ISBN: 9789070443672, 39 p., p. 7., 19.
- [21] Losing Humanity, The Case against Killer Robots. Human Rights Watch & International Human Rights Clinic (2012). ISBN: 1-56432-964-X  
[http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/arms1112ForUpload\\_0\\_0.pdf](http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/arms1112ForUpload_0_0.pdf) (Letöltés: 2013. jan. 3.), 50 p., p. 4., 13., 15., 38.
- [22] Alston, Philip (rapporteur): Interim Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. UN Doc. A/65/321 (August 23, 2010)  
<http://petervanderwindt.files.wordpress.com/2011/06/alstonga65.pdf> (Letöltés: 2012. december 28.), 22 p., p. 10. para. 17.



- [23] Marchant, Gary E. et al.: International Governance of Autonomous Military Robots. In.: The Columbia Science And Technology Law Review, Vol. XII (June 2, 2011), pp. 272–315.  
<http://www.stlr.org/html/volume12/marchant.pdf> (Letöltés: 2012. december 28.), p. 275.
- [24] Military Robots of the Future.  
<http://usmilitary.about.com/cs/weapons/a/robots.htm> (Letöltés: 2012. december 5.)
- [25] Nehamas, Nicholas: Rise of the “killer robots”. Autonomous weapons could use lethal force w/o human guidance.  
<http://www.latitudenews.com/story/rise-of-the-killer-robots/> (Letöltés: 2012. január 2.)
- [26] Internet: <http://icasualties.org/oef/> (Letöltés: 2012. december 14.);  
<http://icasualties.org/iraq/index.aspx> (Letöltés: 2012. december 14.)
- [27] Henry, Chas: Robots Changing Modern Battlefields.  
<http://www.indepthnews.info/index.php/global-issues/1373-robots-changing-modern-battlefields> (Letöltés: 2012. december 14.)
- [28] Waugh, Rob: What could possibly go wrong? U.S. Army wants to give war robots more power to 'make their own decisions'.  
<http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2141694/What-possibly-wrong-U-S-Army-wants-war-robots-power-make-decisions.html> (Letöltés: 2012. december 11.)
- [29] Drone Crash Database. <http://dronewarsuk.wordpress.com/drone-crash-database/> (Letöltés: 2013. jan. 3.)
- [30] Schactman, Noah: Robot cannon kills 9, wounds 14 – Wired (October 18, 2007) <http://www.wired.com/dangerroom/2007/10/robot-cannon-ki> (Letöltés: 2012. december 10.)
- [31] Bumiller, Elisabeth: Navy Drone Violated Washington Airspace. The New York Times (August 25, 2010)  
[http://www.nytimes.com/2010/08/26/us/26drone.html?\\_r=0](http://www.nytimes.com/2010/08/26/us/26drone.html?_r=0) (Letöltés: 2012. december 10.)
- [32] Mortimer, Gary: Schiebel S-100 crash kills engineer in South Korea. Internet: <http://www.suasnews.com/2012/05/15515/schiebel-s-100-crash-kills-engineer-in-south-korea/> (Letöltés: 2013. január 3.)
- [33] The Unmanned Ground Vehicles (UGV) Market 2012–2022. Visiongain (10/08/2012) [http://www.visiongain.com/Report/870/The-Unmanned-Ground-Vehicles-\(UGV\)-Market-2012-2022](http://www.visiongain.com/Report/870/The-Unmanned-Ground-Vehicles-(UGV)-Market-2012-2022) (Letöltés: 2012. december 3.)
- [34] Report on Technology Horizons: A Vision for Air Force Science & Technology during 2010-2030. United States Air Force, Chief Scientist (AF/ST), Volume 1, AF/ST-TR-10-01-PR (15 May 2010)  
<http://www.af.mil/shared/media/document/AFD-101130-062.pdf> (Letöltés: 2012. december 13.), p. xvi.
- [35] Mckitrick, Jeffrey – Blackwell, James – Littlepage, Fred – Kraus, George – Blanchfield, Richard – Hill, Dale: The Revolution in Military Affairs. In.:

Battlefield of the Future, 21st Century Warfare Issues (Chapter 3), Air University (September 1995)  
<http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/battle/chp3.html> (Letöltés: 2012. december 13.)

- [36] Krishnan, Armin: Killer Robots: Legality and Ethicality of Autonomous Weapons. Ashgate Publishing Company (2009). ISBN: 978-0-7546-7726-0, 204 p., p. 43.
- [37] Saygin, Ayse Pinar – Cicekli, Ilyas – Akman, Varol: Turing Test: 50 Years Later. In: Minds and Machines, Kluwer Academic Publishers (2001, 10) pp. 463–518. <http://crl.ucsd.edu/~saygin/papers/MMTT.pdf> (Letöltés: 2012. december 10.)
- [38] Stewart, Darren M.: New Technology and the Law of Armed Conflict. In.: International Law Studies, International Law and the Changing Character of War, Naval War College, Newport, Rhode Island, Vol. 89 (2012). ISBN: 978-1-935352-05-1, pp. 271–298., p. 275., 285.